

LASTEN- JA NUORTENKIRJASTO 2.0

Analyysi lasten- ja nuortenkirjastopuheesta kirjastoalan
tekstiaineistoissa julkaisuvuosina 2000-2009

Anni Oravakangas

Tampereen yliopisto
Informaatitieteiden yksikkö
Informaatiotutkimus ja
interaktiivinen media
Pro gradu -tutkielma
Heinäkuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO

Informaatitieteiden yksikkö. Informaatiotutkimus ja interaktiivinen media

ORAVAKANGAS, ANNI: Lasten- ja nuortenkirjasto 2.0. Analyysi lasten- ja nuortenkirjastopuheesta kirjastoalan tekstiaineistoissa julkaisuvuosina 2000-2009

Pro gradu -tutkielma, 156 s., 2 liites.

Heinäkuu 2013

Tutkielma käsittelee 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelua fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan ohjaamana: tekstiaineistojen ilmaisuja tarkastellaan tietyn kulttuuripiirin yhteisöllisenä merkityksellistämisen prosessina. Tutkielman tavoitteena on tarkastella lasten- ja nuortenkirjastopuheen aiheita, esitettyjä näkökulmia ja ajankohtaisia teemoja sekä suhteuttaa tulokset osaksi lasten- ja nuortenkirjastopuheen tutkimuksen ajallista jatkumoa. Aineistona ovat Kirjastolehden lapsia ja nuoria käsittelevät tekstit julkaisuvuosina 2000-2009. Tulosten tarkastelussa vertailukohdaksi otetaan samana ajanjaksona julkaistut ammatilliset oppaat, ja tarkastellaan ajankohtaisista aiheista esitettyjen näkemysten yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia.

Lapsia, nuoria ja kirjastoa koskevassa keskustelussa korostuvat yhteiskunnan, mediamaailman ja asiakaskunnan muutokset. Tutkimusajanjakson ajankohtaisia teemoja olivat nuorten asiakkuus sekä media- ja pelikulttuuri, ja samoista aiheista julkaistiin tutkimusajanjaksolla myös ammatilliset oppaat. Pelikeskustelun moottorina olivat kirjastoissa koetut ongelmat nuorten tietokoneiden käytössä, mutta aihe liittyi laajempaan käynnissä olleeseen keskusteluun uusien medioiden vaikutuksista. Pelikeskustelu sisälsi hyvin ristiriitaisia näkemyksiä lasten- ja nuortenkirjastotyön periaatteista, mutta keskustelun sävy muuttui tutkimusajanjakson loppua kohti yhä myönteisempään suuntaan. Myös uusien medioiden ja pelaamiskulttuurin tulo kirjastoihin esitettiin yleisesti osana yhteiskunnallisia muutoksia, joita ei tulisi nähdä kielteisinä ilmiöinä: sen sijaan tulisi pohtia, miten kirjastoissa voidaan osallistua mediakasvatustyöhön ja digitaalisen kulttuurin edistämiseen.

Vaikka Kirjastolehden sivuilla ja ammatillisissa oppaissa suhtauduttiin yleisesti hyvin myönteisesti nuorten asiakkuuteen ja kirjastotoiminnan muokkaamiseen heidän tarpeidensa mukaiseksi, ilmeni teksteistä vahvasti, ettei kirjastoalalla olla yksimielisiä nuorten asiakkuuteen tai media- ja pelikulttuuriin liittyvissä asioissa. Tutkimustulosten nivominen osaksi lasten- ja nuortenkirjastopuheen historiallisia muutoksia osoitti, että ajankohtaisten teemojen yhteydessä esiin nousseet näkemykset ja tulkinnan tavat eivät ole uusia, vaan samankaltaisia tulkintoja on esitetty menneillä vuosikymmenillä. Lasten- ja nuortenkirjastopuheen ristiriitaiset näkemykset saavat uuden ulottuvuuden, jos aineistoa tarkastellaan diskurssianalyttisen lähestymistavan ohjaamana. Tutkielman viimeisissä luvuissa esitetään diskurssianalyttisen tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia sekä diskurssianalyysia kirjastojen ja kulttuurin kontekstissa. Tutkimusraportin päättävässä diskussioluvussa pohditaan, miten aineiston tulkinta muuttuu diskursiivisen lähestymistavan myötä. Tutkielman johtopäätöksenä on, että lasten- ja nuortenkirjastopuheen erilaiset, paikoin ristiriitaiset näkemykset eivät kenties olekaan kirjastoalan sisäisiä eriäviä mielipiteitä, vaan tulkintojen taustalla voi olla laajempia yhteiskunnallisia näkemyksiä kulttuurista, sivistyksestä ja kirjastolaitoksen roolista.

Avainsanat: yleiset kirjastot, lasten- ja nuortenkirjastotyö, Kirjastolehti, tekstianalyysi, diskurssianalyysi.

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO.....	5
1 LASTEN- JA NUORTENKIRJASTOTYÖ TUTKIMUSKOhteena.....	7
1.1 Lasten- ja nuortenkirjastotyön historia.....	7
1.1.1 1800-luvun kirjastoaate lasten- ja nuortenkirjastojen juurina.....	8
1.1.2 Toimintamuotojen vakiintuminen ja kehitys.....	10
1.2 Toiminnan tavoitteet, kohderyhmät ja toimintamuodot.....	13
1.3 Lasten- ja nuortenkirjastopuheen tutkimus.....	17
1.3.1 Keskustelu toiminnan kohderyhmistä ja tavoitteista.....	18
1.3.2 Näkemyksiä kirjallisuudesta ja aineistonvalinnasta.....	22
1.3.3 Muita lajityyppejä ja aineistomuotoja koskeva puhe.....	25
1.4 Huomiot tutkimustehtävän muotoutumisen taustalla.....	29
2 TUTKIMUSASETELMA.....	31
2.1 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa.....	31
2.1.1 Tutkijan esiymmärrys ja hermeneuttinen kehä.....	33
2.1.2 Fenomenologisen tutkimuksen vaiheet.....	34
2.2 Tutkielman tavoitteet.....	35
2.3 Tutkimusaineisto.....	36
2.4 Tutkimuksen toteuttaminen.....	38
2.4.1 Sisällönanalyysi aineiston käsittelyn teknisenä välineenä.....	39
2.4.2 Aineiston kerääminen, luokittelu ja teemoittaminen.....	41
2.4.3 Esitettyjen näkökulmien tarkasteleminen.....	44
3 LAPSET, NUORET JA KIRJASTO: KESKUSTELUN AIHEET JA NÄKÖKULMAT.....	46
3.1 Aineiston määrällinen tarkastelu.....	46
3.2 Lasten- ja nuortenkirjastotyön nykypäivä ja tulevaisuus.....	48
3.2.1 Toiminnan tavoitteet, muutokset ja haasteet.....	48
3.2.2 Lapset ja nuoret kirjaston asiakkaina.....	56
3.3 Kirjastopalvelut ja toimintamuodot lapsille ja nuorille.....	65
3.3.1 Verkkopalvelut.....	65
3.3.2 Koulu ja kirjasto – kohti uudenlaista yhteistyötä.....	68
3.3.3 Kirjavinkkaus.....	72
3.3.4 Pelit ja pelaaminen kirjastossa.....	74
3.4 Aineistot ja mediat.....	80
3.4.1 Lainattavat kirjastoaineistot.....	80
3.4.2 Pelko uusmedian haitallisista vaikutuksista.....	86
3.4.3 Medioiden käytön muutokset.....	90
3.4.4 Internetaineistojen suodattaminen.....	93
3.4.5 Kirjasto mediakasvattajana.....	97
4 TULOSTEN TARKASTELU.....	101
4.1 Yhteenveto Kirjastolehden keskustelusta.....	101
4.2 Ajankohtaiset teemat muissa aineistoissa.....	104
4.2.1 Nuoret kirjastossa.....	105
4.2.2 Tietokoneiden käyttö ja pelaaminen kirjastossa.....	108
4.2.3 Kirjaston kanta internetaineistoihin.....	111
4.3 Tulokset lasten- ja nuortenkirjastopuheen jatkumossa.....	115
4.4 Pohdinta ja problematisointi.....	118

5 MERKITYKSISTÄ DISKURSSEIHIN.....	121
5.1 Diskurssianalyysi tutkimuksen lähestymistapana.....	121
5.1.1 Diskurssianalyysin teoreettiset lähtökohdat ja painopisteet.....	122
5.1.2 Diskurssianalyysin metodiset painotukset ja tutkijan positiot.....	128
5.2 Kirjaston ja kulttuurin diskursiivinen tutkimus.....	132
5.2.1 Musiikkikirjaston tehtävien ja valintapolitiikan tulkinnat.....	132
5.2.2 Yhtenäiskulttuurirepertuaari.....	134
5.2.3 Kaupallisuuskriittinen repertuaari.....	138
5.2.4 Mosaiikkikulttuurirepertuaari.....	140
5.3 Tulkintarepertuaarit 2000-luvun keskustelussa?.....	144
6 DISKUSSIO.....	149
LÄHTEET.....	153
LIITTEET.....	157

JOHDANTO

Informaatitieteiden alaan kuuluva pro gradu -tutkielmani käsittelee kirjastoalan tekstiaineistoissa käytyä lasten- ja nuortenkirjastokeskustelua 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Tutkimusraporttini ensimmäisessä pääluvussa kuvaan lasten- ja nuortenkirjastotyön historiaa, määrittelyn tapoja sekä aiempaa lasten- ja nuortenkirjastopuheen tutkimusta. Luku kuvaa *esiymmärrystäni* lasten- ja nuortenkirjastotyöstä ja sitä koskevasta puheesta. Viimeisessä alaluvussa nostan esiin lähdekirjallisuuden herättämiä ajatuksia, joiden kautta tutkielmani kysymyksenasettelu ja menetelmälliset ratkaisut ovat syntyneet. Kyse on *esiymmärryksen kriittisestä reflektiosta* – omien tulkintojen kyseenalaistamisesta ja julkituonnista (Laine 2001, 42). Toisessa pääluvussa tarkennan tutkimusasetelman: käsittelen fenomenologista ja hermeneuttista metodologiaa tutkielman lähestymistapana, tarkennan tutkielman tavoitteet, määritän aineiston sekä kuvaan tutkimuksen käytännön toteutusta.

Kolmas pääluku sisältää tutkielman keskeiset tulokset: tarkastelen eri aihepiireistä käytyä keskustelua ja esitettyjä näkökulmia. Neljännessä pääluvussa esitän yhteenvedon Kirjastolehden lasten- ja nuortenkirjastokeskustelusta julkaisuvuosina 2000-2009 sekä tarkastelen ajankohtaisista teemoista esitettyjä näkemyksiä suhteessa samana ajanjaksona julkaistujen ammatillisten oppaiden sisältämiin näkökulmiin. Sijoitan tulokset osaksi lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun ajallista jatkumoa sekä pohdin tuloksia suhteessa tutkimustehtävääni – sainko vastaukset niihin kysymyksiin, joiden vuoksi aiheeni alunperin valitsin? Tutkimusraporttini viides pääluku kuvaa, miten tekstien monitulkintaisuus saa uuden ulottuvuuden, jos tekstejä tarkastellaan diskursiivisesti todellisuuden rakentamisena. Kuvaan diskurssianalyysin teoreettisia lähtökohtia ja painopisteitä sekä kulttuuri- ja kirjastopuhetta koskevan diskurssianalyttisen tutkimuksen tuloksia. On huomattava, että tässä tutkielmassa ei toteuteta varsinaista diskurssianalyysia – tavoitteena on pikemminkin pohtia, miten diskurssianalyttinen lähestymistapa vaikuttaa aineiston tulkintaan. Kuudennessa pääluvussa pohdin tutkimusprosessin kulkua, menetelmällisiä valintoja ja tulosten merkitystä sekä arvioin tutkielman rajoituksia ja jatkotutkimusmahdollisuuksia.

Tutkimusraporttini rakenne noudattaa esseemuotoista esitystapaa (Alasuutari 1999, 289.) kuvaten yhä laajentuvaa pohdintaani lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteista ja

merkityksistä. Lähdekirjallisuudessa ja tutkimusaineistossa havaitsemieni ristiriitaisuuksien ja epäjohdonmukaisuuksien problematisointi avaa näkökulmia siihen, miksi olen päätenyt rakentamaan tutkielman kysymyksenasettelun ja metodologian valitulla tavalla. Kyse ei ole kronologisesta prosessikuvauksesta, sillä kiinnostus diskurssianalyysiin oli olemassa jo aihetta valitessani. Yleisesti käytettävästä tutkielmarakenteesta poikkeava esitystapa on tietoinen valinta, jonka tarkoituksena on avata tutkimukseni *menetelmällistä kulkua*: perusteltujen ratkaisujen sarjaa, jonka seurauksena olen päätenyt esittämiini tuloksiin (Varto 2011, 14-24). Lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun aiheista ja näkökulmista kiinnostunut lukija löytää etsimänsä luvuista kolme ja neljä. Diskursiivista tutkimusotetta ja sen mahdollisuuksia kirjastokontekstissa kartoitan ja pohdin luvuissa viisi ja kuusi.

Informaatiotutkimuksen painopiste on siirtynyt muutama vuosikymmen sitten instituutiokeskeisyydestä ihmisen informaatiokäyttäytymisen tutkimukseen. Mäkisen (2011, 13-17) mukaan ilmiö- ja instituutiokeskeinen tutkimus elävät kuitenkin jännitteisesti rinnakkain, eikä informaatiotutkimukselle läheisistä instituutioista pyritäkään kokonaan irroittautumaan. Lähtökohtani on vahvasti kirjastokeskeinen, mutta tutkimassani ilmiössä ovat mukana informaatioteknologian ja mediamailman muutokset, jotka vaikuttavat niin informaatiokäyttäytymiseen ja sen tutkimukseen kuin käytännön kirjastotyöhönkin. Esimerkiksi pelikulttuuri ja sosiaalinen media ovat oppialamme tuoreimpia ja muuntuvia tutkimusalueita – ilmiöitä, joihin kirjastonkin on ollut otettava kantaa. Miten ympäröivän todellisuuden muutos vaikuttaa lasten- ja nuortenkirjastotyöstä puhumisen tapoihin, ja sen myötä merkitysten tulkintoihin?

Tutkielmani nimi *Lasten- ja nuortenkirjasto 2.0* viittaa tietoverkkojen vuorovaikutteisia ja sosiaalisia toimintoja yhdistävään Web 2.0 -ajatteluun, joka korostaa käyttäjien mahdollisuutta osallistua sisältöjen muokkaamiseen ja tuottamiseen. *Kirjasto 2.0* -termin ytimenä on muutosajattelu ja uusia välineitä hyödyntävä vuorovaikutteisuus niin kirjaston ja asiakkaiden välillä kuin kirjastoalan sisällä¹. Käsitteellä viitataan tutkimuskohteen ajankohtaisuuteen ja tutkimustuloksissa ilmenneeseen muutoksen tarpeeseen palvelutarjonnassa sekä tutkielman lähestymistapaan, joka korostaa tarkastellun keskustelun ja saatujen tulosten vuorovaikutuksellista luonnetta: kirjastopuheella ja sen tutkimuksella on oma roolinsa tulevaisuuden lasten- ja nuortenkirjastotyön periaatteiden merkityksellistämisen prosessissa ja tulkintatavoissa.

¹ Ks. Holmberg, K. et al. 2009. Kirjasto 2.0. Muuttuva osaamisen kulttuuri. Helsinki: BTJ Finland Oy.

1 LASTEN- JA NUORTENKIRJASTOTYÖ

TUTKIMUSKOhteena

Tässä luvussa teen katsauksen lasten- ja nuortenkirjastotyön historiaan, toiminnan tavoitteiden, kohderyhmän ja toimintamuotojen määrittelyn tapoihin sekä aiempaan lasten- ja nuortenkirjastopuheen tutkimukseen. Viimeisessä alaluvussa pohdin lähdekirjallisuuden herättämiä ajatuksia, joiden myötä tutkielmani kysymyksenasettelu ja menetelmälliset ratkaisut ovat syntyneet.

Lasten- ja nuortenkirjastotyö on pitkä termi, mikä houkuttelee kirjoittajaa käyttämään lyhyempää lastenkirjastotyön käsitettä². Tässä luvussa olen uskollinen lähdemateriaalin alkuperäisilmaisuille, ja käytän lastenkirjastojen käsitettä silloin kun tekstikin niin tekee. Ensinnäkin en voi olla täysin varma siitä, etteikö kirjoittaja tarkoittaisi nimenomaan lapsia: oma tulkintani voi olla virheellinen vaikka se tuntuisi itsestään selvältä. Toiseksi kirjoittajan sanavalintaan voi suhtautua ajankuvana, jolloin teksti ilmentää eri ajanjaksoille tyypillisiä käsitteitä. Kolmanneksi valintani havainnollistaa ehkä myös lukijalle käsitteistön ristiriitaisuutta. Muissa tutkielmani osissa erotan lasten- ja nuortenkirjastotyön silloin, kun todella tarkoitan vain toista asiakasryhmää – joko lapsia tai nuoria.

1.1 Lasten- ja nuortenkirjastotyön historia

Lasten- ja nuortenkirjastotyöllä on Suomessa pitkä historia ja vakiintunut asema. Tässä luvussa teen lyhyen katsauksen lasten- ja nuortenkirjastotyön historiaan 1800-luvulta 2000-luvun vaihteeseen. Tarkoituksena on kuvata sitä jatkumoa, jonka osana 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelu rakentuu. Pyrin näin ymmärtämään kirjastokeskustelun kulttuurista kontekstia: millaiset prosessit ovat vaikuttaneet siihen, mitä lasten- ja nuortenkirjastotyöllä nykyään ymmärretään, ja millaisen intertekstuaalisen vuorovaikutuksen osana yksittäiset tekstit ovat.

² Esimerkiksi laajennettu lastenkirjastotyö on terminä vakiintunut, mutta laajennetusta nuortenkirjastotyöstä en ole kuullut puhuttavan. Aiemman tutkimuksen mukaan teksteissä saatetaan puhua lapsiasiakkaista tarkoittaen selvästi myös nuoria, ja toisaalta nuorison käsite vaikuttaa usein sisältävän myös lapset. Kun keskustelun aiheena ovat olleet nimenomaan nuoret, on puheen sävy ollut usein negatiivinen ja huolestunut (Suhonen 1998, 94). Nämä kaksi seikkaa asettavat nuorten asiakkuuden paitsioon: heidät joko unohdetaan tai nostetaan esiin huonossa valossa.

1.1.1 1800-luvun kirjastoaate lasten- ja nuortenkirjastojen juurina

Opettaa Lapsia hyvin lukemaan ja harjoittaa heitä pienessä rakkaaksi kirjoin on aivan suloinen ja siunattu asia, antaa heille lukia usiampia kirjoja, niin paremmin ahkeroittavat ja oppivat. - - Sentähden rakas maamme nuoriso! Pyytäkää taivutetuksi teitän haluanne ja rakkauttanne Kirjan lukemiseen, joka on hyvä tapa ja paras huvitus kaikista, jota minä itse olen näistä nauttinut. (Pynninen 1845; tässä Salonen 1978, 15.)

Tietävästi ensimmäinen maininta lastenkirjojen lainaamisesta on Johan (Juho) Pynnisen vetoamus lasten lukemisharrastuksen puolesta vuonna 1845 (Salonen 1978, 15). Niin sanottua Pynnisen herätyshuutoa pidetään Suomen yleisten kirjastojen lähtölaukauksena. Vaikka Pynnisen herätyshuuto ei saanut välittömästi aikaan kirjastojen perustamisvyöryä, on hänen kirjoituksillaan ja esimerkillään ollut huomattava vaikutus. (Mäkinen 2009, 105-110.) Suomen ensimmäiset kaupunkien kansankirjastot perustettiin 1840-1850-luvulla. Vuonna 1866 säädettiin kansakouluasetuksessa, että jokaiseen valtionavustusta saavaan kouluun tulee hankkia vähitellen kaikille avoin kirjasto. (Salonen 1978, 16-17.) Kansakoulujen kirjastot olivat sekä oppilaitoskirjastojen että yleisten kirjastojen lastenosastojen edeltäjiä. (Vatanen 2009, 225-226.)

Kaarle Werkon (1850-1926) kirjoitukset toimivat suuntaviivoina Suomen lastenkirjastotoiminnalle, ja useat Werkon mielipiteet ovat soveltuneet lastenkirjastotyön tavoitteiksi vielä vuosikymmeniä myöhemmin. Werkon mukaan lapsille pitää antaa tilaisuus kehittää sielunlahjojaan ja laajentaa koulussa saavutettuja tietoja lapsille sopivan lukemisen avulla. Werkko korostaa lukemisen merkitystä vapaa-ajanviettotapana. (Salonen 1978, 18-19.) Vuonna 1879 julkaistu Werkon teos ”Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lastenkirjastoista vuoteen 1875” sisälsi esityksen kunnallisen kirjastolaitoksen ideasta. Siitä tuli Kansanvalistusseuran virallinen kirjastopolitiikka vuonna 1899: suunnitelmana oli luoda kunnallinen kirjastoverkko, joka koostuu keskuksena toimivasta kantakirjastosta, piirikirjastoista ja lastenkirjastoista. (Vatanen 2009, 225-226.)

Koska kansankirjastot eivät pystyneet palvelemaan nuoria asiakkaita riittävästi, alettiin lapsille ja nuorille perustaa erikoiskirjastoja. (Salonen 1978, 21-23.) Ensimmäinen erillinen lastenkirjasto oli perustettu Porvooseen vuonna 1861, ja 1870-luvun loppuun mennessä niitä oli jo kuusi. Ensimmäinen suomenkieliset lastenkirjastot perustettiin tietävästi vuonna 1875 Muhokselle ja Tuusulaan vuonna 1877. (Salonen 1978, 16-17.) Hyvän kirjallisuuden merkityksestä käytiin 1890-luvun alussa keskustelua, jonka myötä

Helsingissä avattiin 12-18-vuotiaille tarkoitettu maksullinen Suomen naisyhdistyksen nuorisokirjasto, myöhemmin Sakari Topeliuksen nuorisokirjasto. Sakari Topeliuksen nuorisokirjastoja toimi muissakin kaupungeissa, kunnes ne liitettiin paikallisiin oppikoulukirjastoihin tai yleisiin kirjastoihin. Turkuun perustettiin 1896 kansakoulujen nuorisokirjasto, jossa opettajien tuli aineistoa valittaessa lukea kaikki kirjat, kertoa lainaajalle mitä kirjasta voi oppia sekä palauttaessa kysyä, mitä oppilas oli kirjasta ymmärtänyt. (Salonen 1978, 21-23.)

1900-luvulla lastenkirjallisuuden määrä ja siten myös kirjastojen kokoelmien kartuttaminen lisääntyivät. Ensimmäinen lasten lukusali oli avattu Turussa vuonna 1903, ja vuoteen 1916 mennessä oli suurimmissa kaupungeissa lapsille jo omat osastot. Useissa kaupungeissa suunnitelmat kuitenkin kaatuivat resurssien puutteeseen. Maalaiskunnissa noin puolet kansankirjastoista sijaitsi kansakouluilla. Toinen puoli oli sijoitettu yksityisiin koteihin, seurojen tai kunnan tiloihin. Pyrkimyksenä oli, että kuntien pääkirjastot vahvistuvat keskuksiksi, jotka hoitaisivat kylä- ja koulukirjastojen tarpeet hankkimalla niihin aineistoa sekä antamalla omat kokoelmansa niiden käyttöön. (Salonen 1978, 23-27.)

Valtion kirjastotoiminnan alkamisen myötä vuonna 1921 maaseudun kirjastotoimi alkoi kehittyä. Myös lastenkirjallisuuden määrä kirjastoissa lisääntyi. Suuri merkitys lastenkirjastotoiminnan kehittymiselle oli Valtion kirjastotoimiston johtajalla Helle Kannilalla (1896-1972), joka kiinnitti erityishuomiota lasten- ja nuortenkirjastotyöhön. Valtion kirjastotoimisto lähetti vuonna 1931 kaikille kirjastoille huomautuksen, jossa korostettiin, että lasten ja nuorten huomioiminen kirjastoissa on erittäin tärkeää. Kannila vaati lapsille lukusaleja ja omia osastoja. (Salonen 1978, 27-28.)

Lastenkirjastonhoitajien koulutuksen alkamisesta Suomessa lähteet antavat hieman ristiriitaista tietoa. Teinilän mukaan ensimmäiset kirjastokurssit Suomessa on järjestetty vuonna 1920, jolloin kursseihin sisältyi jonkin verran lastenkirjastotyöhön opastusta (Teinilä 1983, 182-193). Villanen mainitsee koulutuksen käynnistyneen jo 1911, kun kirjastonhoitajille järjestettiin kurssi, jotta kansakoulujen lastenkirjastoavustuksista saataisiin paras mahdollinen hyöty. Perehtyminen lastenkirjastoihin tapahtui kurssin jälkeen harjoittelussa harjoituskoulun kirjastossa. Villasen mukaan vuosina 1912-1913 järjestettiin ensimmäiset kurssit koulukirjastonhoitajille, ja ensimmäiset erilliset lastenkirjastokurssit kolmipäiväisenä Helsingissä vuonna 1936. (Villanen 2011, 17-21.)

Täydennyskoulutuksen puute koettiin joka tapauksessa ongelmalliseksi 1950-luvulle saakka (Teinilä 1983, 182-193). Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa ensimmäiset erikoiskurssit lastenkirjastoissa työskenteleville järjestettiin vuonna 1953 (Salonen 1978, 32; Villanen 2011, 28). Kurssien myötä syntyi ajatus lastenkirjastojaoston perustamisesta. Vuonna 1956 Suomen kirjastoseuraan perustettiin Lasten-, nuoriso- ja koulukirjastojaosto. (Salonen 1978, 32.) Teinilä toteaa huomionarvoiseksi ajatuksen, että koulukirjastojen ja lastenkirjastojen asioita voitaisiin käsitellä samalla foorumilla. (Teinilä 1990, 168.) Myöhemmin jaosto muuttuikin lastenkirjastotoimikunnaksi, joka keskittyi yleisten kirjastojen lasten- ja nuortenkirjastoasioihin ja koulutukseen. (Salonen 1978, 32.) Jaoston merkitys täydennyskoulutuksen järjestämisessä ja lastenkirjastotyön muovautumisessa oli huomattava. (Teinilä 1983, 182-193.)

1.1.2 Toimintamuotojen vakiintuminen ja kehitys

Lapsille ja nuorille on järjestetty kirjastoissa omaa ohjelmaa jo 1900-luvun alusta saakka. 1900-luvun alkuvuosina saivat alkunsa satutuokiot, joiden edeltäjinä pidetään Sörnäisten kansankodin kirjaston kuvakirjatunteja. Vuonna 1909 pidettiin Helsingin kaupunginkirjaston pääkirjastossa ruotsinkielisiä satutuokioita joka toisena lauantaina ja vuonna 1910 ”muutamina lauantai-iltoina”. Turun kaupunginkirjastossa ensimmäisen suomenkielisen satuillan järjesti kansakoulunopettaja Juho Piltti vuonna 1916. Kuulijoina oli 400 9-12-vuotiasta lasta. 1920-30-luvuilla satutuokiot rikastuttivat ankeita pula- ja työttömyysvuosia. Helsingissä satutuokioiden järjestäminen vakiintui 1920-luvulla, jolloin niitä pidettiin säännöllisesti yli satapäiselle yleisölle. Tampereella satutuokiot vakiintuivat 1930-luvulla, ja vuodesta 1932 pidettiin kerrontatunteja varttuneemmille nuorille. Satutuokioita pidettiin monissa muissakin kirjastoissa, mm. Vaasassa vuodesta 1937 ja Porissa 1938. Sota-aikana toiminta keskeytyi, mutta sodan jälkeen satutuokiotoiminta elpyi ja kehittyi. (Salonen 1978, 30-31.)

Vuonna 1944 sai alkunsa Helsingin pääkirjastossa tietokilpailutoiminta, jonka tavoitteena oli saada lapset harrastamaan tietokirjallisuutta. Suositut tietokilpailut levisivät ainakin Porin kaupunginkirjastoon ja Kallion sivukirjastoon. Vuodesta 1945 alkaen kirjastoihin perustettiin lasten- ja nuortenkerhoja, joita on toiminut ainakin Helsingissä, Porissa ja Tampereella. (Salonen 1978, 31.) Kirjastoissa järjestettiin mm. musiikki-, elokuva- ja teatteritoimintaa (Villanen 2011, 28). 1940-luvun tienoilla alkunsa sai myös kirjastonkäytön opetus, joka voi osaltaan selittää 1960-70-lukujen

kirjastonkäytön kasvua. Alunperin ohjaus oli suunnattu pelkästään peruskoululaisille, mutta myöhemmin kirjastokäyntejä on järjestetty myös pienempien lasten ryhmille. (Blinnikka 2003, 149.)

Lastenkirjastotoiminnalle tai sen toteuttamiselle ei oltu asetettu yhtenäisiä tavoitteita tai ohjeistusta, lastenosastojen asema vaihteli paikallisesti kirjastonjohdon suhtautumisen mukaan eikä koulutusta ollut. Vähäisten hankintamäärärahojen vuoksi lastenkirjahankintaa supistettiin, ja kirjastotilat olivat riittämättömiä. Lastenkirjastojen taso olikin pitkälti kiinni henkilökunnan innokkuudesta ja sopivuudesta lastenkirjastotyöhön. (Salonen 1978, 33.) Esimerkit kirjastojen oheistoiminnasta kuitenkin osoittavat, että kirjastoissa pyrittiin vastaamaan lasten ja nuorten kulttuuritarpeisiin jo kauan ennen kuin lastenkulttuurista ja kirjastojen merkityksestä sen edistäjänä oli alettu yleisesti keskustella. Toiminta jouduttiin kuitenkin usein keskeyttämään henkilökunnan puutteen vuoksi, ja lastenkirjastonhoitajat olivat usein itseoppineita. (Salonen 1978, 31.)

Vasta 1960-luvulla toiminta vahvistui kirjastolain ja uusien kirjastorakennuksien myötä. Vuosikymmenen lopulla heräsi lastenkulttuurikeskustelu, ja lastenkirjastopalveluihin alettiin kiinnittää enemmän huomiota ja kohdistaa kritiikkiä. (Salonen 1978, 33.) Kirjastoista alettiin keskustella lastenkulttuurikeskuksina, mikä liittyi ajan yleisen kulttuurikeskustelun lisäksi myös siihen, että käsitys lapsuudesta ja nuoruudesta itsenäisinä ajanjaksoina omine kulttuuritarpeineen eriytyivät yhä enemmän (Teinilä 1983, 181). 1970-luvulla alkoi lastenkirjastotyön varsinainen kehityskausi: vilkkaiden kulttuurikeskustelujen, selvitysten ja peruskoulu-uudistuksen myötä tunnustettiin lastenkirjastotyön merkitys yleisessä lastenkulttuurityössä ja kirjallisuuden välittämisessä (Blinnikka 2003, 148-150). Kirjaston tehtäväksi katsottiin aktivoida lapsia ja nuoria kulttuurin käyttäjinä ja tuottajina: laajennetun kirjastotyön toiminnot alkoivat lisääntyä (Teinilä 1978, 36-39; Rantakari & Teinilä 1978, 55-56).

Kirjastokeskustelussa alkoi korostua kulttuurisen eriarvoisuuden poistaminen (Teinilä 1990, 166-170). 1970-luvulla kyselytutkimukseen osallistuneet kirjastonhoitajat mainitsivat laajennetun lastenkirjastotyön tavoitteiksi lasten houkuttelemisen kirjastoon, lukemisharrastuksen aktivoimisen, lasten luovan toiminnan mahdollistamisen, kulttuuripalvelujen tarjoamisen sekä lasten kasvattamisen sosiaaliseen kanssakäymiseen. (Rantakari & Teinilä, 1978, 55-56.) Tuolloin kirjastojen yleisimpiä

toimintamuotoja olivat kirjastonkäytön opetus, satutuokiot, musiikkitoiminta ja kirjanäyttelyt. Tietokilpailut olivat jääneet hieman uusien työmuotojen varjoon, mutta niitä järjestettiin edelleen kolmanneksessa kirjastoista (Rantakari & Teinilä, 1978, 48-69). Kirjastolehdestä mainintoja tietokilpailuista ei löydy enää 1970-luvun jälkeen, mikä voi viitata joko toiminnan vähenemiseen tai vakiintumiseen (Villanen 2011, 68).

Huoli haitallisista aineistoista lisäsi 1970-80-luvuilla erilaisia mediakasvatuksellisia toimintamuotoja, kuten elokuvakasvatusta. Oheistoiminnoissa painottuivat tiedolliset ja markkinointiin liittyvät toiminnot aiemman lastenkulttuuripainotuksen sijaan, mutta samanaikaisesti monet toimintamuodot kehittyivät elämyksellisyyden ja toiminnallisuuden suuntaan. (Villanen 2011, 96.) 1990-luvun lama kuitenkin taannutti kirjastotoimintaa supistamalla määrärahoja ja kylvämällä alueellista epätasa-arvoa (Blinnikka 2003, 148-151). Myös Suomen kirjastoseura ilmaisi huolensa lasten ja nuorten lainauslukujen laskusta ja lukuharrastuksen vähenemisestä: kuntien päättäjille ja kirjastoille suunnatussa vetoomuksessa pyydettiin kiinnittämään erityishuomiota lasten ja nuorten kirjastopalveluihin resursseja jaettaessa. (Suomen kirjastoseuran vuosikokouksen kannanotto 12.9.1998.)

Vastatoimena resurssien pienenemiselle kirjastot ryhtyivät erilaisten tukitoimien ja projektien avulla pelastamaan lainauslukujen laskua ja lukutaidon huonontumista. Kirjastoissa kehitettiin uusia lastenkirjastotyömuotoja, kuten kirjoja elävästi esittelevä kirjavinkkaus sekä seikkailun avulla lukemaan houkutteleva Sanajalkaseikkailu, joka yhdistää kirjallisuuden ja seikkailupedagogiikan. Uutta toimintaa kirjastonkäytön opetuksessa edusti kirjaleikki, joka perehdytti erityisesti lukutaidottomia lapsia kirjastopalveluihin. (Blinnikka 2003, 148-151.) 1990-luvun aikana myös satutuokioiden suosio oli laantunut, sillä virikkeiden ja vapaa-ajanviettomahdollisuuksien lisääntyttä yksisuuntainen satujen lukeminen ei enää houkuttanut lapsia kirjastoon. Satutuokioidenkin luonne ja rakenne alkoi muuttua aikaansa vastaavaksi: niistä pyrittiin tekemään vuorovaikutteisia elämyksiä, joissa lapset saavat satujen kuuntelemisen lisäksi itse osallistua ja kertoa. (Mäkelä 2002, 14–15.)

Villasen (2011) mukaan 1990-luvulla korostui kirjaston markkinointi kivana ja helposti lähestyttävänä paikkana. Tiedonhaun opetus siirtyi entistä enemmän koulujen vastuulle, jolloin kirjasto saattoi kirjastonkäytön opetuksessa paneutua esimerkiksi kirjavinkkaukseen tai muihin toiminnallisempiin käytäntöihin. Myös sähköisten

palvelujen mahdollistama vuorovaikutteisuus lisäsi elämyksellisyyttä. (Villanen 2011, 83-85.) Sähköiset aineistot toivatkin uusia palvelumuotoja myös lapsiasiakkaille: ensimmäinen Mediateekki avattiin vuonna 1994 Töölön kirjastoon, ja ala-asteikäisille suunniteltiin Kirjastoseikkailu 2000 -verkkopalvelu. (Blinnikka 2003, 148-151.)

Lasten- ja nuortenkirjastotyöstä 2000-luvulla julkaistujen tutkielmien³ aiheet antavat viitteitä lasten- ja nuortenkirjastotoiminnan muuttumisesta yhä enemmän elämykselliseksi ja toiminnalliseksi. Laajennetun lastenkirjastotyön toimintamuodoista aiheina ovat olleet mm. kirjavinkkaus, kirjastonkäytön opetuksen elämyksellisyys kirjaston ja koulun yhteistyössä, satuseikkailu monikulttuurisille esikouluryhmille sekä vuorovaikutteisen satutunnin suunnittelu ja toteutus. Vakiintuneet toimintamuodot jatkavat kehittymistään: teatterin keinoin toteutettua draamallista kirjavinkkaustakin, ”tenkkausta”, on tutkittu. Erilaisia paikallisia projekteja ja uusia toimintamuotoja on käsitelty paljon. Myös informaatioyhteiskunnan tuomat tarpeet näkyvät aiheenvalinnassa, mm. verkkopalvelujen, informaatiolukutaidon ja tiedonhaun opetuksen aluetta on tarkasteltu useissa opinnäytteissä. Asiakasryhmistä on käsitelty mm. yläasteikäisten poikien lukemista ja kirjastonkäyttöä, nuorten osallistamista, haastavia nuoria sekä maahanmuuttajalapsia kirjaston asiakkaina.

1.2 Toiminnan tavoitteet, kohderyhmät ja toimintamuodot

Yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä. (Kirjastolaki 4.12.1998/904.)

Suomen yleisten kirjastojen toimintaa ohjaa kirjastolaki ja -asetus. Tietotekniikan kehityksen myötä on kirjaston rooli kansalaisten tietoyhteiskuntataitojen edistämisessä korostunut. Vuoden 1998 kirjastolaissa mainitut toiminnan tavoitteet määrittävät

³ Ks. mm. Kalliokokko, T. 2008. Kirjavinkkaustuntien merkitys yläasteikäisten lukemiselle ja kirjastonkäytölle. Samu, S. 2009. Satutunnin maailmassa: vuorovaikutteisen satutunnin suunnittelu ja toteutus. Karvosenoja, M. 2008. ”Oi ihana Panama”: toimintatutkimus lastenkirjastotyön kehittämisestä: satuseikkailun suunnittelu, kuvailu ja toteutus monikulttuurisille esikouluryhmille. Kylä-Liuhala, A. 2011. Tenkkausta teineille: kirjavinkkausta teatterin keinoin Huittisten yläkoulussa. Hinkkanen, H. 2005. Kirjaston ja koulun yhteistyön muodonmuutos: kohti elämyksellisempää kirjastonkäytön opetusta. Pajala, P. 2008. Informaatiolukutaito koulun ja kirjaston yhteisenä haasteena Oulun eteläisessä. Tastula, L. 2007. Lastenkirjastotyötä verkossa: tutkimus yleisten kirjastojen lapsille suunnatun verkkopalvelutarjonnan sisällöistä ja funktioista. Syvälahti, K. 2004. ”Pitääkö mun hakea vielä muuta?” Peruskoulun ala-asteen oppilaiden verkkotiedonhankinnan tarkastelua informaatiolukutaidon kontekstissa. Kaasalainen, E. 2002. Kirjaston lasten ja nuorten www-sivut: ideasta tuotteeksi. Virtanen, S. 2006. Yläasteikäisten poikien sosiaalistuminen kirjastonkäyttöön ja lukemiseen vapaa-ajanharrastuksena. Hytönen, A. 2009. Nuorten osallistaminen kirjastopalveluiden kehittämiseen: nuorisotoiminnan suunnitteluprojekti. Hyppönen, M. 2008. Nuorten osallistaminen Turun pääkirjaston nuortenalueen, Stoorin toiminnassa. Toivonen, S. 2006. Maahanmuuttajalapset ja -nuoret kirjaston asiakkaina: palvelut Leppävaaran aluekirjastossa. Kuutti, P. 2006. Keravan kaupunginkirjaston haastavien nuorten kirjastonkäyttö ja henkilökunnan kokemukset nuorista.

yleisille kirjastoille osavastuun myös kansalaisten tietohuollosta. Lain johdosta asetetun työryhmän ehdotusten pohjalta julkaistiin vuonna 2003 *Kirjastostrategia 2010: tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka*. Strategiassa Opetusministeriö korostaa kirjaston merkitystä tieto- ja oppimisyhteiskunnassa. Kirjasto on sivistys- ja kulttuuripalvelu, joka mahdollistaa tasavertaisen pääsyn tietoon ja kulttuuriin, vaikuttaa laajasti oppimiseen, opetukseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen sekä vähentää tiedollista syrjäytymistä ja digitaalista kuilua⁴. Tavoitteiksi määritetään mm. ajantasaisen tiedon saatavuus kansalaisten ikä-, osaamis- ja tietotasoon suhteutettuna, palveluvalikoiman ja tietopalvelun sekä niiden tunnettuuden laajentaminen sekä oppijoiden tietohuoltoon ja tiedonhallintataitoihin liittyvien tehtävien kehittäminen. (Kirjastostrategia 2010, 6-26.)

Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015 jatkaa kirjastotyön merkityksen korostamista kansalaisten sivistyksellisten perusoikeuksien turvaajana ja sen painottumista tiedonhallintaan ja oppijan tietohuoltoon. Julkaisussa mainitaan myös kirjaston rooli lasten ja nuorten lukutaitojen vahvistajana. Myös palveluista tiedottaminen sekä kirjaston rooli kohtaamis- ja tapahtumapaikkana ovat merkittäviä: kirjasto on yhteinen olohuone, kansalaistori, kolmas tila kodin ja työpaikan rinnalla sekä avoin oppimisympäristö. (Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015, 6-35.)

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) määrittelee lastenkirjastotyön missioksi tarjota lapselle mahdollisuus kokea lukemisen nautinto, tiedon löytämisen jännitys ja mielikuvituksellisuus. Lapsille ja heidän vanhemmilleen tulee opettaa, miten he voivat saada parhaan hyödyn kirjastostaan ja kehittää aineistojen käyttötaitoja. Yleisillä kirjastoilla on merkittävä vastuu tukea lukemaan oppimista sekä kirjojen ja muiden medioiden käytön edistämistä. Kirjastonkäyttö jo varhaisesta iästä edistää asiakkaana pysymistä tulevinakin vuosina. Lastenkirjastotyön tavoitteena on edistää jokaisen lapsen oikeutta tietoon, lukutaitoihin, kulttuuriseen kehitykseen, lukijana kehittymiseen, elinikäiseen oppimiseen sekä luoviin vapaa-ajan aktiviteetteihin. Kirjaston tulee tarjota lapsille vapaa pääsy tiedonlähteille ja kaikkeen mediaan sekä monenlaisia aktiviteetteja lapsille, vanhemmille ja hoitajille. Kirjaston tulisi helpottaa perheiden tuloa yhteisöön, puolustaa lasten vapautta ja turvallisuutta, rohkaista lasten itsevarmuutta ja osaamista sekä pyrkiä rauhanomaiseen maailmaan. (IFLA Libraries for Children and Young Adults Section 2003, 3-9. Viitattu 10.6.2013.)

⁴ Digitaalisesta kuilusta ja uusista lukutaidoista kirjastokontekstissa ks. Vehviläinen, S. 2009. Yleinen kirjasto verkkomaailman portilla. Kirjastolehden artikkelien grounded theory -analyysi. Pro gradu-tutkielma. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03529.pdf>. Viitattu 23.9.2010.

Nuorten palvelujen missio on tukea yksilön kehitystä lapsuudesta aikuisuuteen. Nuortenkirjastotyön tulisi tarjota 1) nuorten tarpeisiin perustuva siirtyminen lasten palveluista aikuisten osastolle, 2) sivistyksellisiin, tiedollisiin, kulttuurisiin ja vapaa-ajan tarpeisiin vastaavia palveluita, sekä 3) lukutaitoja, elinikäistä oppimista ja lukuharrastusta edistäviä palveluja. (IFLA Libraries for Children and Young Adults Section, 3. Viitattu 10.6.2013.)

Suomessa lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteiden, kohderyhmien ja toimintamuotojen määrittelyt ovat vuosien takaa. Lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteet on yleisesti johdettu Unescon yleisten kirjastojen julistuksista. Esimerkiksi Leena Teinilä määritteli yleistavoitteet vuoden 1972 yleisten kirjastojen manifestia mukaillen: toiminnassa pyritään alueellisen, sosiaalisen ja taloudellisen eriarvoisuuden poistamiseen kasvatus-, kulttuuri- ja informaatiotarjonnassa. (Teinilä 1978, 36-39.) Suomen lasten- ja nuortenkirjastojen historia on osa koulu- ja kasvatusjärjestelmien historiaa, ja tavoitteiden määrittelyssä ovat näkyneet ajan yleiset kasvatusihanteet. Kirjastojen kasvatuksellinen tehtävä on näkynyt esimerkiksi kirjavalinnassa. (Teinilä 1990, 166-170.)

Kohderyhmäksi on määritelty alle 18-vuotiaat, erityisryhmät ja “sekundäärikäyttäjät”: perheenjäsenet sekä kaikki lasten ja nuorten, kirjojen ja median kanssa työskentelevät aikuiset ja instituutiot (Teinilä 1978, 40). IFLAn julkaisuissa lapset ja nuoret on järjestelmällisesti erotettu erillisiksi asiakasryhmikseen. Lastenkirjastotyön kohderyhmiksi määritellään vauvat ja taaperot (alle kolmevuotiaat), esikoululaiset, alle 13-vuotiaat koululaiset, erityisryhmät, vanhemmat ja muut perheenjäsenet, hoitajat sekä muut lasten, kirjojen ja median parissa työskentelevät aikuiset. (IFLA Libraries for Children and Young Adults Section 2003, 6. Viitattu 10.6.2013.) Nuortenkirjastotyön kohderyhmän määrittelyssä kirjastojen tulisi IFLAn mukaan ottaa huomioon alueelliset ja kulttuuriset erot. Yleisesti voidaan ajatella, että nuortenkirjastotyön kohderyhmää ovat 12-18-vuotiaat – lapsuuden ja aikuisuuden välillä oleva ikäryhmä. (IFLA Libraries for Children and Young Adults Section, 3-4. Viitattu 10.6.2013.)

Lasten- ja nuortenkirjastotyön toimintamuodot voidaan jaotella lainaustoimintaan, aineiston käyttöön kirjastossa, neuvontaan ja tiedottamiseen sekä yleisötilaisuuksiin. Neuvontaan ja tiedottamiseen kuuluvat Teinilän mukaan kirjastonkäytön opetus, näyttelyt, valikoimaluettelot, aineiston järjestäminen lapsia ja nuoria palveleviksi

helposti löydettäviksi kokonaisuuksiksi, opasteet sekä tietokilpailut. (Teinilä 1978, 40–42.) Tiedotustoimintaa on myös koulujen, järjestöjen tai päiväkotien välityksellä tiedottaminen, kirjastonhoitajan vierailu koulussa tai päiväkodissa, esitteet ja palvelujen mainostaminen. Kirjasto on luonteva tietokanava myös nuoriso- ja järjestötoiminnan esitteiden jakajana tai tilojen tarjoajana. Lasten- ja nuortenkirjastotyö sisältää myös toimintamuotoja, joiden tarkoituksena on tutustuttaa lapsia ja nuoria kirjastoon sekä lisätä lukuharrastusta: *oheistoiminta* tai *laajennettu lastenkirjastotyö* voi liittyä neuvontaan ja tiedottamiseen tai toteutua yleisötilaisuuksien muodossa kuten satutuokioina, nukketeatteriesityksinä, kerhoina tai kirjailijavierailuina (Rantakari & Teinilä 1978, 54-67).

Salonen mainitsee oheistoiminnaksi myös yhteistyön eri järjestöjen ja laitosten kanssa tehokkaiden ja taloudellisten työmuotojen sekä lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksien lisäämiseksi ja lastenkulttuurin kehittämiseksi. (Salonen 1977, 232-244.) Erilaiset projektit ja yhteistyö eri tahojen kanssa ovatkin tulleet yhä tärkeämmäksi osaksi lasten- ja nuortenkirjastotyötä etenkin, kun resursseja on vähän. (Berg & Soikkeli 2003. Viitattu 11.6.2013.) Myös IFLA korostaa verkostoitumista muiden paikallisten toimijoiden kuten koulujen, päiväkotien ja terveyskeskusten kanssa (IFLA Libraries for Children and Young Adults Section 2003, 14. Viitattu 10.6.2013).

Nuorten palveluissa tulisi pyrkiä yhteistyöhön, jotta eri tahot eivät kilpaile vaan työskentelevät yhdessä nuorten hyväksi. IFLAn mukaan koulu on kirjaston merkittävin yhteistyökumppani. Kirjasto voi tehdä yhteistyötä myös muiden kulttuurilaitosten kanssa. Yhteistyö nuorten kanssa työskentelevien virastojen ja toimistojen kanssa edistää kirjastojen tietoisuutta uusista trendeistä, kehittyvistä sosiaalisista ongelmista ja muista paikallisista ilmiöistä sekä mahdollistaa niiden nuorten tavoittamisen, jotka eivät tavallisesti käy kirjastossa. (IFLA Libraries for Children and Young Adults Section, 7. Viitattu 10.6.2013.)

Lasten- ja nuortenkirjastotyö voi olla osa myös hakeutuvaa kirjastotyötä. Jo 1940-luvulla kirjastotoimintaa vietiin lasten tuberkuloosiparantoloihin. Sota-ajan siirtoväelle, erityisesti evakkolapsille, suositeltiin toimitettavan siirtokokoelmia joukkomajoituspaikkoihin. 1950-luvulla toimintaa ulotettiin jonkin verran lastenkoteihin, ja 1970-luvulla kehoitettiin tekemään yhteistyötä lastensairaaloitten kanssa etenkin pitkäaikaissairaant ja psykiatristen osastojen lapsipotilaat huomioiden.

Myös jokaiseen koulukotiin saatiin vuoteen 1973 mennessä oma kirjakokoelma (Villanen 2011, 24-26; 59-60.) Monissa suurimmissa kaupungeissa on kiertänyt myös lasten omia kirjastoautoja, ensimmäiset 1990-luvulta saakka (Blinnikka 2003, 151; Oulun kaupunginkirjasto – maakuntakirjasto. Viitattu 5.1.2009; Villanen 2011, 77).

1.3 Lasten- ja nuortenkirjastopuheen tutkimus

Lasten- ja nuortenkirjastotyöhön liittyviä aiheita on viime aikoina tutkittu jokseenkin ahkerasti niin pro gradu -tutkielmissa kuin ammattikorkeakoulujen opinnäytteissä. Näkökulma on yleensä melko käytännönläheinen ja yksittäisiä toimintamuotoja tai paikallisia palveluja tarkasteleva. Oman tutkielmani näkökulmasta kiinnostavia ovat tutkimukset, joissa on tarkasteltu lapsiin ja nuoriin liittyvää kirjastokeskustelua: ajankohtaisia aiheita ja kirjoituksissa esitettyjä näkökulmia. Lasten- ja nuortenkirjastokirjoituksia ovat tarkastelleet Mari Suhonen opinnäytteessään *Lapset ja nuoret Kirjastolehden sivuilla* (1998) sekä Anni Villanen työssään *Lasten- ja nuortenkirjastotoiminnan kehityslinjoja 1900-luvun Suomessa*⁵ (2011). Molempien pro gradu -tutkielmien aineistona olivat Kirjastolehdet: Suhonen tarkasteli lapsiin ja nuoriin liittyviä kirjoituksia vuosina 1908-1997 ja Villanen vuosina 1908-1999.

Kirjastolehden lapsia ja nuoria koskevien kirjoitusten osuus on ollut selkeästi nousujohteinen, ja kirjoitusten määrä on kasvanut silloin, kun lastenkirjastotoimintaa on määrätietoisesti kehitetty ja uusia toimintamuotoja syntynyt. Merkittäviä ajanjaksoja ovat vuodet 1948-1957 sekä 1970-luku. Käytännön lastenkirjastotoimintaan sekä aineistoon ja medioihin liittyvät kirjoitukset ovat olleet hallitseva aihepiiri. (Suhonen 1998, 15-19.) Myös lukemiseen ja lukutaitoon liittyviä kirjoituksia on esiintynyt koko vuosisadan ajan. (Suhonen 1998, 23-24.) Tässä luvussa erittelen Suhosen ja Villasen tutkimustuloksia lasten- ja nuortenkirjastopuheesta 1900-luvun alusta vuosituhannen vaihteeseen. Ensimmäisessä alaluvussa erittelen lasten- ja nuortenkirjastotyön yleisistä periaatteista esitettyjä näkemyksiä. Toisessa alaluvussa esitän aineistoista ja kokoelmatyöstä esitettyjä näkökulmia.

⁵ Villanen (2011) tarkastelee lasten- ja nuortenkirjastokeskustelua niin historiallisesta kuin diskursiivisesta näkökulmasta. Esitän tässä luvussa Villasen tuloksia kirjoitusten aiheisiin liittyen; työn diskursiivista ulottuvuutta käsittelen luvussa 5.2.

1.3.1 Keskustelu toiminnan kohderyhmistä ja tavoitteista

Lasten- ja nuortenkirjastotyön kohderyhmät ovat olleet usein kirjoitusten aiheena. Palvelujen ikärajoja on pohdittu 1900-luvun alusta 1970-luvulle saakka: etenkin varhaisessa kirjoittelussa ikärajoista kirjoitettiin usein. Vuonna 1918 pohdittiin, että liian korkea ikäraja voi muodostua ongelmaksi, jos nuoret vieroksuvat lastenosastoa ja lakkaavat siksi käymästä kirjastossa. Ikärajaksi suositeltiin 12-13-vuotta: jos nuori ei vielä tuolloin ole riittävästi kypsynyt aikuisten aineistoon, palaa hän kyllä takaisin lastenosastolle. 1910- ja 1920-luvuilla oltiin huolestuneita myös liiallisesta lukemisesta, vaikka lukuharrastuksen hyötyä ei kiistettykään. Sen sijaan huomautettiin, ettei lukeminen saisi muuttua intohimoksi, jolloin on vaarana koulun ja kotitöiden laiminlyöminen. (Suhonen 1998, 23-24; 56.) 1920-luvulla kirjoittajat olivat yleisesti huolestuneita lasten ja nuorten ongelmista, ja aihe oli tuolloin määrällisesti näkyvin teema. Nuorisotyöttömyyden ja kansakoulun jälkeisen koulutuksen puuttumisen pelättiin ajavan nuoria joutilaiseen, turmelemaan elämäntapaan, jota vastaan kirjaston tuli taistella. (Villanen 2011, 20-21.)

1930-luvulla pohdittiin, että lapsille lainattavien kirjojen määrää voitaisiin kenties rajoittaa jotta kirjasto ei houkuttelisi liialliseen lukemiseen: uusien kirjojen lainaaminen vain kaksi kertaa viikossa tai vain kaksi kirjaa kerrallaan voisivat olla sopivia rajoituksia. (Suhonen 1998, 52.) 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten jälkeen liiallisen lukemisen paheksunta tuli kirjaston ulkopuolelta, koululta ja vanhemmilta. Kirjastolaisten mielestä lukemisen hyödyt olivat haittoja suuremmat, mutta liiallista lukemista yritettiin silti monessa kirjastossa hillitä. (Villanen 2011, 44-47.)

Myös nuorten asiakkuutta pohdittiin: lastenosasto on nuorten mielestä usein liian lapsellinen, mutta he eivät löydä aikuisten osastoltakaan mieluisaa luettavaa. Ihanteellista olisi, jos 14-18-vuotiaille olisi oma nuoriso-osasto. Ratkaisu vaatisi kuitenkin varoja ja tiloja, ja helpommaksi vaihtoehdoksi esitettiin nuorisokirjallisuushyllyä. Ehdotukset saivat kannatusta, mutta toiset pitivät kaikenlaisia rajoja keinotekoisina. 1940-luvulla tuotiin jälleen esiin, että nuoriso jää lasten ja aikuisten osastojen väliin sopimatta kumpaankaan. Asiallisten rajojen vetäminen oli kirjastoissa huomattu mahdottomaksi. Erillisellä nuortenosastolla tai -hyllyllä voitaisiin estää etenkin nuorten poikien katoaminen kirjastoista. Nuoret tulisi myös saada ”tukevammassa hengenravinnon” pariin ennen kuin lastenkirjat alkavat menettää

viehätystään, jotta siirtyminen aikuisten kirjallisuuteen luonnistuisi paremmin eivätkä nuoret ajautuisi kevyen kirjallisuuden pariin. (Suhonen 1998, 56.)

Eräässä kirjoituksessa vapaamielisimmäksi kannaksi mainittiin Helle Kannilan mielipide: hänen mielestään moni 12-vuotias on jo kypsä lukemaan aikuisten klassikkoteoksia. Kirjoittaja ihmetteli eräässä kirjastossa asetettua 13 vuoden ikärajaa: pelkona oli, että lastenosasto menettäisi parhaat lainaajansa jotka ”olisivat sitten vain aikuisten jaloissa”. Aikuisten osastolle siirtyneet olivat kuitenkin pian palanneet luonnostaan takaisin lastenosastolle. 1950-luvun lopun pohjoismaisella kirjastokurssilla osanottajat olivat kuitenkin yksimielisiä siitä, että nuoria olisi pidettävä ennemmin aikuisina kuin lapsina, ja 13 vuoden ikärajaa pidettiin sopivana. Kirjoittaja kuitenkin huomautti, että monen nuoren aikuisten osastolle siirtyminen on enemmän pätemisen kuin lukemisen tarvetta, ja siksi lastenosasto pystyy hyvinkin tarjoamaan aineistoa vielä 14-vuotiaillekin. (Suhonen 1998, 56-57.)

Nuorison keskuudessa lisääntynyt huono käytös oli tuotu esiin jo 1940-luvun kirjoituksissa, ja keskustelu nuorisjoukkojen aiheuttamista ongelmista nousi 1950-luvun lopulla uudestaan esiin. Nuorten ongelmia kohtaan osoitettiin kyllä ymmärtämystä, mutta heidän käytökseensä puuttuminen ei ollut auttanut ja muut asiakkaat eivät enää halunneet tulla kirjastoon. Toisaalta kirjoitettiin lasten ja nuorten vastahakoisesta kohtelusta kirjastoissa vaikka samoista lapsista toivotaan tulevaisuudessa ahkeria kirjastonkäyttäjiä. Ensimmäiset kirjastokäynnit voivat jäädä pysyvästi lapsen muistoihin, ja kirjasto menettää merkitystään kasvattajana jos lapsia ei huomioida riittävästi. 1950-luvulta alkaen alettiinkin yhä useammin korostaa, että lapsi on huomispäivän aikuinen: kirjaston pitäisi olla lapsille ja nuorille mieluinen paikka, jotta heistä tulisi elinikäisiä kirjastonkäyttäjiä. Vaikka lapsiin pitää suhtautua myönteisesti, tulee virkailijalla olla auktoriteettia ansaitakseen lasten kunnioituksen ja saadakseen heidät tottelemaan. (Suhonen 1998, 52; 58-59.)

1960-luvulla tuotiin jälleen esiin nuoret kirjaston asiakasryhmänä ja huomautettiin monen teini-ikäisen lopettavan kirjastossa käymisen. Kirjastoja kehoitettiin erityiseen aktiivisuuteen ja kokeilunhaluun nuorten palveluissa. 1970-luvun alussa huomautettiin, että nuoret on unohdettu lasten kirjastopalveluja kehitettäessä: suomalaisessa kirjastotoiminnassa on aina pyritty palvelemaan lapsia, mutta nyt tulisi kiinnittää erityishuomiota nuorten aineistoihin. Kuitenkin myös lapsiystävällisyydestä kirjoitettiin,

ja korostettiin lasten kohtelemisesta tasavertaisena aikuisasiakkaiden kanssa. (Suhonen 1998, 53.) Sotien jälkeen lapsista ja nuorista kirjoitettiin paljon ja myönteisesti: lapset ja nuoret olivat tulleet kirjaston näkyväksi asiakasryhmäksi (Villanen 2011, 92). Kasvatusihanteiden muutos vapaammaksi näkyi kirjoituksissa kyseenalaistamisena totutut käsitykset hyväksyttävästä kirjastokäytöksestä: ei ole ongelmalapsia, vaan ongelman muodostavat ympäristö ja säännöt joihin lapsen ja nuoren on mahdotonta mukautua. Lasten piti saada mahdollisuudet vapaampaan itseilmaisuun. Laajennettuun lastenkirjastotyöhön liitettiin kulttuuripalvelu-aspekti. (Villanen 2011, 53-58, 95.)

1960-70-luvuilla keskusteltiin vielä jonkin verran osastojen ikärajoista. Suurin osa kirjastotyöntekijöistä tuntui pitävän rajoituksia turhina: nuoret joko hankkivat haluamansa kirjallisuuden muualta tai palaavat lastenosastolle ollessaan liian kypsyttömiä aikuistenosastolle. (Villanen 2011, 53-58.) Kirjoituksissa ehdotettiin, että ikärajat poistettaisiin kokonaan: näin lasten ja nuorten ulottuville saataisiin enemmän luettavaa, etenkin tietokirjallisuutta. Toiset olivat kuitenkin edelleen ikärajojen kannalla, sillä ne auttavat kirjastoon hakeutumisessa, sopeutumisessa ja sopivan luettavan löytymisessä. Ikärajoista huolimatta lasten tulee saada luettavaksi aikuisten kirjoja, mutta rajoittamattomasta pääsystä aikuisten aineisoihin ei ole lapselle hyötyä. Lastenosaston ikärajakysymys näytti kuitenkin 1970-luvulle tultaessa väistyvän muiden aiheiden tieltä: yleisesti alettiin nähdä kaikenlaiset rajoitukset kirjastossa turhina. (Suhonen 1998, 57-58.)

1970-luvulla nousivat mielenkiinnon kohteeksi lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet, lukihäiriöisten lasten palveleminen kirjastoissa sekä helppolukuisten kirjojen julkaisemisen vaatimus. (Suhonen 1998, 24-25; Villanen 2011, 94.) Vähemmistö- ja erityisryhmien huomiointi hakeutuvan kirjastotyön siirtokokoelmien ja muiden virikkeiden kautta korostui. Sairaalakirjastotoimintaa, erityisesti psykiatristen osastojen lapsipotilaiden huomioimista ja kirjastonhoitajan tarjoamaa kontaktia, korostettiin. Myös koulukotien asukkaiden palvelemista pidettiin tärkeänä. (Villanen 2011, 59-60.)

Lasten ja nuorten asioista keskusteltiin muutenkin vilkkaasti. Keskustelussa tuotiin esiin nuorisopolitiikan käsite ja korostettiin nuorten oman osallistumisen tärkeyttä. Lasten- ja nuorten kulttuurin käsitteet, vaatimus alan organisoinnista ja tutkimuksesta sekä kulttuurisesta tasa-arvosta ilmaantuivat keskusteluun. Myös lasten- ja nuorten kulttuurin kaupallistumisesta kirjoitettiin. Kirjoittajat pohtivat erityisesti nuorten häiriköivää ja

itsetuhoista käyttäytymistä ja ilmaisivat huolen väkivallan yleistymisestä. (Suhonen 1998, 20-23.) Nuorison aiheuttamia häiriöitä ja ongelmia käsiteltiin etenkin musiikkiosastoon liittyvissä kirjoituksissa (Suhonen 1998, 59; Villanen 2011, 94). Toisaalta samalla keskusteluun tuli ymmärtävä asenne, ja syitä ongelmiin etsittiin kodeista ja yhteiskunnasta (Suhonen 1998, 58, 87-88).

Nuorten aiheuttamat häiriöt olivat melua, tavaroiden rikkomista, kiroilua, tupakointia, henkilökunnan päälle sylkemistä ja käsiksikäyntiä. Lapset eivät enää uskaltaneet tulla kirjastoon, henkilökunnan työaika meni häiriöihin puuttumiseen ja poliisi joutui käymään kirjastossa säännöllisesti: poliisien vierailuja ehdotettiin ratkaisuksi häiriköiden ulosheittäjän ohella. Nuorisolla pitäisi olla muitakin oleskelupaikkoja kuin kirjasto, ja kirjastolla tulisi olla oikeus valita asiakkaansa jotta heille voitaisiin tarjota mahdollisuus rauhalliseen kirjastokäyntiin. Asiantuntijat pohtivat lehdessä ongelmien taustoja sekä esittivät ratkaisuksi vahtimestarin tai nuoriso-ohjaajavahtimestarien palkkaamista sekä kontaktin luomista nuoriin. (Suhonen 1998, 59-61.)

Samaan aikaan alettiin kuitenkin kirjoittaa kirjastotilojen tarkoituksenmukaisesta suunnittelusta (Villanen 2011, 94). Musiikkiosastolla ongelmien ratkaisuksi esitettiin äänieristettyä, mutta valvottavissa olevaa kuuntelutilaa, johon ei sijoiteta aineistoa tuhoamis- ja varastamisriskin vuoksi. Nuorille tulisi tarjota tiloja oleskeluun sekä koulutettua työvoimaa ehkäisemään epäjärjestystä. Vahtimestarin palkkaaminen todetaan liian yksinkertaiseksi keinoksi – sen sijaan nuoriso-ohjaajasta voisi olla enemmän apua. Kirjoittajat toivat myös esiin, että juuri kirjaston suuri suosio on syynä häiriöihinkin. Tämä ei kuitenkaan saisi johtaa rajoituksiin, vaan henkilökunnan tulisi opastaa lapsia ja nuoria oikeaan kirjastokäyttäytymiseen ja luoda keskinäistä luottamusta. Erillinen nuortenosasto olisi tärkeä, jotta nuoret saisivat toteuttaa omaa nuorisokulttuuriaan ilman että he häiritsevät aikuisia tai aikuiset heitä. (Suhonen 1998, 59-61.) Kirjastotyön merkitystä nuorisotyössä korostettiin, ja sillä perusteltiin suurempien kirjastotilojen tarvetta. (Villanen 2011, 26-27; 94.)

Huoli nuorista jatkui 1980-luvulla ja keskustelu vilkastui entisestään. Yhä pohdittiin väkivaltaa ja nuorten häiriökäyttäytymistä kirjastoissa. Kirjoituksissa tuotiin esiin, että kirjastohenkilökunnan tulisi pohtia myös omaa suhtautumistaan: vaikeudet syntyvät, jos nuoriin suhtaudutaan muiden luomien mielikuvien ja luokitusten perusteella. Sen sijaan nuorten kohtaamisen tulisi olla suoraa ja aitoa: henkilökunnan ja nuorison välistä

avointa vuorovaikutusta korostettiin. Lasten ja nuorten tulee kokea olonsa tervetulleiksi vaikka he eivät osaisikaan ”käyttäytyä hyvin”: kirjastokäyttäytymiseen kasvattaminen on henkilökunnan tehtävä. Tavoitteeksi ei riitä mahdollisimman monen saaminen kirjastonkäyttäjäksi, vaan käytön tulisi rikastaa käyttäjän persoonallisuutta. Nuorten käyttäytyminen ja arvomaailma puhuttivat kirjoittajia yhä 1990-luvulla, mutta häiriökäyttäytymisen sijaan pohdittiin yhteiskunnassa ja mediassa lisääntyvän väkivallan vaikutusta lapsiin ja nuoriin. 1980-luvun jengiongelmien kerrottiin olevan kirjastojen osalta ohitse. Kirjastoissa oli otettu nuoret entistä paremmin huomioon ja luotu yhteisiä pelisääntöjä. (Suhonen 1998, 20-22; 53-54; 60.)

1990-luvun kirjastokirjoituksissa alettiin jälleen korostaa koulukirjastojen tärkeyttä koulukirjastokirjoitusten määrän moninkertaistuessa. Kirjastonkäytön opetuksessa painotettiin kuitenkin enemmän elämyksellisyyttä kuin teknisten taitojen opetusta. Kirjastoalan resurssien supistumisen vuoksi toivottiin, että koulukirjastot pystyisivät panostamaan aineistonhankintaan, vaikka säästötoimet vaikuttivat niidenkin mahdollisuuksiin. Kirjoituksissa käsiteltiin erityisesti tietoyhteiskunnan kehitystä, lama-ajan säästötoimia sekä uusia medioita, joihin kirjaston täytyi määritellä suhteensa. Uudet aineistomuodot, verkkopalvelut ja internet-päätteet yleistyivät. Kirjoituksissa korostuivat jälleen tietopainotteiset toimintamuodot kulttuuripainotuksen sijaan. Vapaa-ajanviettomahdollisuuksia ja uusien medioiden tarjoamia virikkeitä oli kuitenkin nyt runsaasti, minkä vuoksi kirjastopalveluja tuli muokata houkuttelevammaksi. Elämyksellisyys, viihdyttävyys ja toiminnallisuus korostuivat. (Villanen 2011, 77-79.)

1.3.2 Näkemyksiä kirjallisuudesta ja aineistonvalinnasta

Kirjastolehden lapsia ja nuoria käsittelevissä teksteissä on usein kirjoitettu aineistonvalinnasta ja kokoelmatyöstä. Kirjoittajat ovat tuoneet esiin omia mielipiteitään lapsille ja nuorille sopivasta kulttuurista ja kirjoista: satunnaisesti on tuotu esiin myös se, mitä lapset ja nuoret eniten lukevat ja lainaavat. Sen sijaan lasten ja nuorten omia kirja-arvioita ja mielipiteitä on julkaistu vain muutama. (Suhonen 1998, 37.) Varhaisimmissa puheenvuoroissa kirjallisuuden tasoa kritisoitiin: 1920-luvulla kirjoitettiin kasvatuksellisen kirjallisuuden väistymisestä vähempiarvoisen ajanvietekirjallisuuden tieltä, ja vuoden 1936 lastenkirjastokursseilla moitittiin erityisesti poikien suosiman seikkailukirjallisuuden alhaista taiteellista tasoa. Toisaalta poikien ja tyttöjen kirjojen erotteleminen myös kyseenalaistettiin. Lasten- ja

nuortenkirjallisuuden heikosta tasosta kirjoitettiin edelleen 1940-luvulla: amerikkalaista lastenkirjallisuutta esiteltiin sen sijaan positiiviseen sävyyn, erityisesti tietokirjallisuutta, joka oli Suomessa vielä melko harvinainen lajityyppi. (Suhonen 1998, 28-29; 35.)

Aineistonvalinnasta ja kokoelmatyöstä kirjoitettiin erityisen usein 1950-luvulla (Villanen 2011, 92). Kiinnostus nuortenkirjallisuuteen lisääntyi tuolloin selvästi. Negatiivisia mainintoja saivat rikosromaanit ja jännityskirjallisuus. Myös nuorten seikkailukirjallisuuden ja koululaisromaanien tason kerrottiin olevan heikko. Kirjassa ei saisi olla kauhua tai rikoksia, mutta ei moraalin saarnaaminenkaan ei ole hyväksi. Hyvä lastenkirja kehittää mielikuvitusta, ”kieliaistia” ja sanavarastoa, ja aikuinenkin nauttii hyvästä lastenkirjasta. Kotimaisen lastenkirjallisuuden kerrottiin olevan vähäistä, ja käännöskirjallisuutta kritisoitiin. (Suhonen 1998, 29-30; 35.)

1960-luvulla kirjoitettiin jälleen kotimaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden vähäisyydestä, arvostuksen puutteesta sekä lasten ja nuorten vähäisestä sananvallasta heille suunnattuun kirjallisuuteen. Kirjoituksissa alettiin esittää vaateita kirjojen aiheiden ja realistisuuden suhteen. Kiinnostus lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiaan ja sen tutkimiseen oli lisääntynyt: positiivista oli myös viimeinkin julkaistu kotimainen hakuteos. Kirjastonhoitajien kirjavallintaan liittyviä mielipiteitä kartoitettaessa negatiivisiksi lajeiksi katsottiin Enid Blytonin tuotanto, Aku Ankka ja muu Disneyn tuotanto, jännitys-, murha-, ja kauhukuvaukset – nämä kategoriat ovat usein toimineet esimerkkeinä ”ala-arvoisesta ja mitäänsanomattomasta” kirjallisuudesta. Toiset kuitenkin myönsivät, että nämäkin lajit voivat saada heikkotasoisien lukijan kiinnostumaan lukemisesta ja edistävät siksi lukutaidon kehittymistä. (Suhonen 1998, 27-34.) Myös lasten ja nuorten mielipiteitä kirjoista selvitettiin. Tulosten mukaan kirjan tapahtumien tulisi olla jännittäviä, hassuja tai todenmukaisia ja henkilöiden rohkeita, hauskoja tai liikuttavia. Toiminnallisuus ja samaistumismahdollisuus sekä kirjan ulkoasu olivat myös tärkeitä. Kirjoittajan mielestä tulokset osoittivat, että lasten ja nuorten kyky arvioida kirjoja on heikko, millä hän viittasi vaatimukseen huomioida kohdeyleisön mielipiteet kirjojen arvostelussa. (Suhonen 1998, 37-38.)

Lasten- ja nuorten kulttuurin käsitteet sekä tasa-arvon vaatimus ilmestyivät keskusteluun 1970-luvulla: tuolloin alettiin korostaa lasten ja nuorten oman kirjallisen maun kunnioittamista. Rikos- ja ajanviete kirjallisuuteen sekä sarjakuvaan oli pitkään kirjoituksissa ollut kielteinen asenne, mutta nyt esitettiin, että lapsille ja nuorille tulisi

tarjota sitä kirjallisuutta, mitä he itse haluavat lukea: näin ylläpidetään lukumotivaatiota myös heikkojen lukijoiden keskuudessa. Samalla tulee pitää esillä sopivaa luettavaa seuraavalle kehitystasolle. Huomautettiin, että kirjastojen monipuolinen viihdetarjonta voi houkutella kirjastoja käyttämättömät nuoret monipuolisen ja informatiivisen tarjonnan pariin, pois kioskien yksipuolisen ja kaupallisen lukemiston parista. Kirjavalinnassa korostettiin edelleen kasvatusvastuuta. (Suhonen 1998, 27-28; 89.)

Jyrkän rajan tyttö- ja poikakirjojen välillä kerrottiin hälventyneen. Kuitenkin pojat lukivat lukututkimuksen mukaan enimmäkseen seikkailu-, sota- ja salapoliisiromaaneja, kun taas tytöt lukivat tyttökirjoja ja rakkausromaaneja. Eri ihmisryhmien edustajia toivottiin kirjojen hahmoiksi, jolloin nuoret löytäisivät kirjoista itselleen läheisiä aiheita. 1970-luvulla pohdittiin myös hyvästä ja pahasta kertovia satuja ja 1960-luvun valistusajattelun käsitystä, jonka mukaan ”ihmisen pahuus olisi eliminotavissa vaikenemalla”: ajattelutapa vaikutti jatkuvan, vaikka rationaalinen ja informatiivinen, pahasta vaikeneva kirjallisuus ei ollut onnistunut kasvattamaan järkevää, epäaggressiivista sukupolvea. (Suhonen 1998, 31-38.)

1970-luvulla kirjoitettiin myönteiseen sävyyn neuvostoliittolaisesta lastenkirjallisuudesta, jonka tuotantoon liittyi lukututkimus ja lukutottumusten ohjaaminen: lastenkirjallisuuden kentällä toimivien tahojen tulisi tehdä kiinteää yhteistyötä. Suomeen vaadittiin ulkomaisten esikuvien mukaista lasten- ja nuorten kulttuurikeskusta kirjallisuuden keräämisen, tutkimisen ja tiedottamisen edistämiseksi. Pian perustettiinkin Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti. (Suhonen 1998, 31-38.)

1980-luvulla Suomen kirjastoseuran lastenkirjastotoimikunta ilmaisi huolen kotimaisen nuorisokirjallisuuden vähäisestä julkaisemisesta, ”ylikansallisesta massakirjallisuudesta” ja kirjallisuuden muuttumisesta kertakulutustavaraksi. Tradition ylläpitämiseksi peräänkuulutettiin kulttuuripoliittisia toimia, jotta pienissä lapsissa onnistuneesti viritetty lukuharrastus ei loppuisi luettavan puutteeseen. Myös joissain mielipidekirjoituksissa otettiin kantaa nuortenkirjallisuuden vähyyteen: ohimennen mainittiin nuorten lukevan mieluummin aikuisten kirjallisuutta kuin nuortenkirjoja. Myös huoli lasten lainauslukujen pienenemisestä ilmeni kirjoituksissa (Suhonen 1998, 31-32; 38; 55).

1990-luvulla nuortenkirjallisuuden tutkimuksen todettiin olevan yhä alkutaipaleella, vuosia jäljessä esimerkiksi ruotsalaisesta lasten- ja nuortenkirjallisuuden tutkimuksesta. Nuortenkirjallisuuden julkaisutilanteen todettiin kuitenkin parantuneen huomattavasti. Uudenlaisessa nuortenkirjassa oli 70-luvun kasvattavuuden ja realismin sijaan kepeyttä ja viihteellisyyttä. Hyvä nuortenkirja ei tyrkytä opettavaisesti valmiita toimintatapoja, vaan antaa huomaamattomasti vaihtoehtoisia ratkaisumalleja. Huomautettiin myös, etteivät nuoret ole homogeeninen ryhmä, vaan yksilöitä erilaisine mieltymyksineen. Nuortenkirjallisuuteen keskittyneen kirjoittelun lisäksi 90-luvulla julkaistiin tekstejä, joissa esiteltiin helppolukuisia kirjoja vasta lukemaan opetteleville: alakoululaisten kerrottiin pitävän hauskoista ja vauhdikkaista kirjoista. (Suhonen 1998, 32; 35; 38.)

1990-luvulla kirjoitettiin poikakirjallisuuden jälleen palaavan. Tyttöjen ja poikien mieltymysten kerrottiin poikkeavan toisistaan: tytöt suosivat aiheina huumoria, aikuistumista, seurustelua ja rakastumista, kun taas poikien lempiaiheita olivat fantasia, virtuaalitodellisuus, ydinsaota, moottoripyörät, sota, poliisintyö ja huumori. (Suhonen 1998, 32; 38.) Kirjatarjonnan moitittiin olevan liiaksi tytöille suunnattua. Hyvien ja poikia kiinnostavien kirjojen puute on suurin syy poikien lukemisen vähenemiseen: olisi julkaistava etenkin urheiluaiheisia poikakirjoja. (Suhonen 1998, 25-26.)

Lasten lainausta pohdittiin esittäen, että vaikka lasten kirjalainaus on laskenut, voi heidän osuutensa av-aineistojen kohdalla olla nousussa. Siksi kirjastoissa tulisi panostaa huomiota lasten video- ja pelitarjontaan, tietokoneisiin, sarjakuviin ja lehtiin sekä kouluyhteistyöhön. Kun lapset saadaan kirjastoon, on vaativin tehtävä osoittaa heille aineiston monipuolisuus ja laatu. (Suhonen 1998, 55.) Lasten kulttuurituotteita tulisi tarkastella heidän omista lähtökohdistaan: lapset eivät erottele laatua ja ”roskaa”, ja lastenkulttuurin arvioimisessakin tulisi siirtyä lasten mieltymysten tarkastelemiseen. (Suhonen 1998, 23.)

1.3.3 Muita lajityyppejä ja aineistomuotoja koskeva puhe

Kirjastolehdessä on käsitelty usein lasten ja nuorten kertomakirjallisuutta, mutta myös muista lajityypeistä ja aineistomuodoista on keskusteltu. Tietokirjojen vähäistä suosiota ja heikkoa saatavuutta on pahoiteltu lähes aina lasten ja nuorten lainaukseen liittyvien kirjoitusten yhteydessä. Toisaalta tuotiin esiin, että rajat lasten, nuorten ja aikuisten tietokirjojen välillä ovat epämääräisiä ja lähinnä muodollisia: nuorten tietokirjaa tulisi

arvioida samoin vaatimuksin kuin aikuisten tietokirjoja. 1970-luvulla huomautettiin, ettei heikkoa saatavuutta voida korjata siirtämällä vanhentuneita teoksia aikuisten käsikirjastosta lasten ja nuorten osastolle. Tietokirjallisuuden on tarkoitus tukea kouluopetusta, ja kirjavalinnassa tulisi hyödyntää kouluhallituksen peruskouluille laatimaa tietokirjaluetteloa. 1980-luvulla toivottiin laadukasta kirjallisuuskritiikkiä vaativan aineistonvalinnan tueksi. 1990-luvulla kirjoitettiin lasten tietokirjallisuudesta ja lajityypin kehityksestä. Painetun sanan rinnalle olivat nyt ilmestyneet CD-ROM-levyt. (Suhonen 1998, 27-47; 54.)

Lasten- ja nuortenlehtiä käsiteltäessä on erityisesti korostettu, ettei kirjastoihin tulisi hankkia sarjakuvalehtiä, sillä ne ovat turmiollisia lasten ja nuorten kehitykselle väkivallan ja rikosten kuvaamisen vuoksi. 1950-luvun lopulla selvitettiin, että suurin osa kirjastoista ei tilaa sarjakuvia lainkaan – jos lehtiä tilattiin, oli kyseessä Aku Ankka. 1960-luvulla kirjoitettiin jo laajemmin sarjakuvan historiasta ja pahoiteltiin kotimaisen sarjakuvan puutetta. Mielipiteet alkoivat muuttua myönteisemmiksi, sillä monet ajattelivat, että ilman sarjakuvia jotkut lapset eivät lukisi mitään. Tarjontaan myönnettiin mahtuvan laadultaan eritasoista aineistoa, eikä koko lajityyppiä saisi leimata joukossa olevan heikkotasaisen materiaalin vuoksi. Yleinen asenne muuttui myönteisemmäksi, mutta muutamassa kirjoituksessa moitittiin kirjastojen asennetta sarjakuvaa kohtaan: negatiivinen suhtautuminen saattaa lapset ja nuoret epätasa-arvoiseen asemaan. Kysyntä ja tarjonta eivät kohdanneet, sillä kirjastot tarjosivat eri lehtiä kuin nuoret haluaisivat lukea. Vuosikymmenen lopussa kerrottiin aikakauslehtien kamppailevan monenlaisten vaikeuksien kanssa. Liika opettavaisuus ja kasvattaminen, vanhanaikaisuus ja heikko ulkoasu olivat lehtien suurimpia puutteita. On turha puhua sarjakuvaa vastaan, jos muutakaan kiinnostavaa luettavaa ei ole tarjolla. (Suhonen 1998, 43-45.)

Vielä 1970-luvulla todettiin sarjakuvakeskustelun olevan huonotasoinen ja suhtautumisen moralisoivaa. Sarjakuvien kieltämisen sijaan tulisi osoittaa hyvän ja huonon sarjakuvan ero. 1980-luvulla todettiin kirjastojen edelleen hankkivan sarjakuvia vastentahtoisesti ja pohtivan, miten lapset saataisiin pois sarjakuvien maailmasta. Sarjakuvan kiinnostavuus ja palkitsevuus auttavat kuitenkin lukemaan opettelevia lapsia parempaan lukutekniikkaan. 1990-luvulla kirjoitettiin, etteivät sarjakuvia kritisoivat luultavasti ymmärrä koko lajityyppiä. Tuotiin myös esiin, ettei lehtiä tulisi hankkia sen mukaan mitkä lehdet ovat lapsille ja nuorille tarkoitettuja, vaan tarkastella mitä he todella lukevat. Vuosikymmenen lopulla todettiin asenteiden ja ennakkoluulojen

viimeinkin korjaantuneen: sarjakuvasta oli tullut luonnollinen osa kirjastojen kokoelmia, ja lehtiä hankittiin niin lapsille kuin aikuisille. (Suhonen 1998, 39-47.)

Kuva ja kuvakirjat lastenkirjaston aineistona olivat kirjoituksen varsinaisena aiheena ensimmäistä kertaa 1940-luvulla: aiempina vuosina oli kirjoitettu yleisimmällä tasolla kuvan myönteisestä vaikutuksesta lastenkirjoissa. Seuraavilla vuosikymmenillä käännöskuvakirjojen laatua kritisoitiin kovin sanoin ja harmiteltiin kotimaisten kuvakirjojen vähyyttä. 1970-luvulla tuotiin esiin katselu- ja kuvakirjojen merkitys kuvakasvatuksessa: ne ovat usein kuvallisen viestinnän vastaanottamisen ensimmäinen vaihe. Kuvan merkitys oli lisääntynyt, ja lapsia tulee opettaa suhtautumaan kuvaan valikoivasti ja kriittisesti. Kuvituksen laatua ja kirjallisuusarviointeja kuitenkin kritisoitiin edelleen. 1980-luvulla tarjonnan nähtiin parantuneen, sillä kotimaisen lastenkirjallisuuden kuvittajia kehuttiin hyvin korkeatasoiseksi. Toisaalta lehdessä esitettiin myös näkemyksiä jo liiallisesta kuvatarjonnasta, ja pelättiin että liiallinen kuvien käyttö estää sanoilla kommunikoinnin oppimisen. (Suhonen 1998, 27-47.)

Television vaikutuksesta lapsiin oli kirjoitettu jo 1960-luvulla, kun lehdessä raportoitiin Ruotsissa järjestetystä kirjastonhoitajien TV-kurssista. Kurssilla oli todettu, että television vaikutusta pidetään pahempana kuin se todellisuudessa on. Lapsilta kuitenkin puuttuu kyky arvioida ohjelmia kriittisesti, minkä vuoksi heitä tulee ohjata hyvien ja sopivien ohjelmien pariin samoin kuin kirjallisuudenkin suhteen toimitaan. Myöhemmin kirjoitettiin tutkimuksesta, joka tarkasteli television vaikutuksia lukemiseen. Kirjaston kannalta suurimmaksi haitaksi mainittiin vaikutus lasten kielelliseen kehitykseen. Toisaalta television nähtiin kypsyttävän lasten makua ja antavan kirjallisia virikkeitä. Lasten elokuvasta kirjoitettiin 1970-luvulla, mutta tarjonta sai tylyn tuomion: tarjolla oli vain kaupallisten elokuvateattereiden esittämät Disney-elokuvat eikä juurikaan kotimaista lastenelokuvatuotantoa. Esitettiin, että kirjaston tulisi luoda suhteita alan toimijoihin, tarjota lastenelokuvalle uudenlaisia mahdollisuuksia ja taata tasa-arvoinen pääsy kulttuuripalveluihin: kirjastolla on mahdollisuus tasoittaa taloudellisia ja maantieteellisiä eroja. Elokuvakasvatus oli liian vähäistä: se tulisi aloittaa heti kun lapsi osoittaa mielenkiintoa kirjoja ja televisiota kohtaan. Lasten ja nuorten pitäisi saada tehdä elokuvia myös itse. (Suhonen 1998, 41-42; 48.)

1980-luvulla pohdittiin lastenvideoita, jotka olivat ilmestyneet kirjastojen kokoelmiin. Videoiden lisääntyminen merkitsi aikuisten vastuun kasvamista sopimattoman

materiaalin vuoksi. Lehdessä julkaistiin laaja listaus lapsille sopivista elokuvista, ja kirjastojen videotarjonnan korostettiin olevan vaihtoehto kaupalliselle tarjonnalle. Myös televisio-ohjelmista ja niiden vastaanotosta ja mediataitojen kehityksestä kirjoitettiin. Suomalaisten vanhempien todettiin rajoittavan lasten television katselua, mutta luottavan kuitenkin paljon lasten omaan arvostelukykyn. 1990-luvulla kuvalukutaitoa ja sen systemaattista opettamista korostettiin etenkin televisiota ja videoita käsittelevissä kirjoituksissa. Toisaalta televisionkatselua koskevassa tekstissä kirjoitettiin, että kirjojen lukeminen olisi lapselle parempi, sillä lukeminen kehittää mielikuvitusta aivan toisella tapaa kuin kuvien katselu. (Suhonen 1998, 41; 43; 48.)

Musiikkiaineistoista kirjoitettiin ensimmäisen kerran vuonna 1971. Useissa kirjoituksissa on pahoiteltu sitä, että nuorille kelpaa vain osa kirjaston tarjoamasta aineistosta: nuorisomusiikki on suosittua, mutta klassista ei lainata. Toiset kirjoittajat kritisoivat popmusiikin korostumista kokoelmissa ja näkivät aineiston rajoittamisen keinona ylläpitää järjestystä ja ehkäistä ongelmia. Toisissa kirjoituksissa taas tuotiin esiin, ettei poppia ja muuta ”menestysmusiikkia” tule rajata pois aineistosta, sillä syrjintä ei kuulu kirjastoon: jokaisen musiikinharrastajan tulisi löytää kirjastosta mieleistään musiikkia. Eri lajeja ei tulisi verrata toisiinsa, vaan löytää kunkin lajityypin sisältä laatua. 1980-luvulla kirjoitettiin lasten ja nuorten yksilöllisten mieltymysten ja arvostelukyvyn kunnioittamisesta: tarjonnan tulisi olla laaja. Kuitenkin huomautettiin, että aineistonvalinta tuo vastapainon kaupalliselle tarjonnalle. (Suhonen 1998, 39-47.)

1980-luvulla keskusteluun tulivat tietotekniikan kehitys ja sen mahdollisuudet opetuksessa. Tietokoneen kirjoitettiin olevan yksi väline muiden joukossa, ja lasten kiinnostuminen tietokoneisiin tulisi nähdä positiivisena ilmiönä kuten mikä tahansa intensiivinen harrastus. Tietokone on tullut jäädäkseen, jolloin sen myönteisiä mahdollisuuksia täytyy hyödyntää. Keskustelu vilkastui 1990-luvulla: tietotekniikan todettiin olevan tulevaisuudessa olennainen osa päivittäistä tiedonhankintaa. Myös erilaisia koulujen ja kirjastojen työmuotoja sekä lapsille ja nuorille tarkoitettuja CD-ROM-levyjä esiteltiin. Myös mediapaniikin käsite mainittiin: termillä viitattiin vanhempien turhaksi osoittautuneeseen huoleen nuorten medioidenkäytöstä. On kuitenkin tärkeää opettaa lapsia arvioimaan sähköisten viestimien tarjontaa ja omia mediatarpeitaan. Perinteisen lukutaidon tärkeyden lisäksi kirjoitettiin medialukutaidosta, joka on tulevaisuudessa yleissivistykseen kuuluva välttämättömyys. (Suhonen 1998, 26; 49.)

1.4 Huomiot tutkimustehtävän muotoutumisen taustalla

Opinnäytteeni aiheenvalinnan lähtökohtana oli kiinnostus lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteisiin, lasten ja nuorten asiakkuuteen kirjastossa sekä kirjasto- ja kulttuuripalvelujen laajempaan merkitykseen yhteiskunnassa. Tutustuessani lasten- ja nuortenkirjastotyötä käsitteleviin teoksiin törmäsin kuitenkin hyvin erilaisiin tapoihin kuvata toiminnan tavoitteita ja merkityksiä. Alla olevat katkelmat kuvaavat kirjastoa erilaisista näkökulmista: passivoivan kaupallisen massakulttuurin vastavoimana, tasapainoisten kansalaisten kasvattajana sekä käyttäjien tarpeisiin mukautuvana palvelulaitoksena.

Lastenkirjastotoiminnan ydinkysymys tämän vuosikymmenen jälkipuoliskolla on, miten aktivoida lapsia kulttuurin alueella omatoimiseksi ja omaehtoisiksi. Massakulttuuri ja kansainvälinen viihdeteollisuus näyttävät passivoivan lapsiamme, kasvattavan heitä kulttuuriteollisuuden tuotteiden kuluttajiksi. - - Lastenkirjastojen perustehtävänä on aktivoivien virikkeiden tarjoaminen ja omakohtaisen elämyksen mahdollistaminen. (Teinilä 1990, 170.)

Lapset ja nuoret ovat erityisryhmä, jolle on suunniteltava omat väylänsä lähestyä kirjastoa ja tottua sen käyttöön. Laadukkailla palveluilla luodaan myönteinen suhde lukemiseen, tiedonhankintaan ja oppimiseen. Kirjastoilla on myös huomattava sosiaalinen merkitys lasten ja nuorten kehittämisessä tasapainoisiksi ja aktiivisiksi kansalaisiksi. (Suomen kirjastoseuran vuosikokouksen kannanotto 12.9.1998.)

Kirjasto on onnistunut, jos se pystyy muokkaamaan toimintaansa ja palvelujaan nuorten käyttäytymistapojen ja tarpeiden mukaan. - - Kirjastojen on perusteltava olemassaolon oikeutuksensa kunta- ja palvelurakenteen muutoksissa. Oikeutus olemassaoloon on, kun käyttäjät hyötyvät kirjaston palveluista. (Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015.)

Erilaisia kirjastokuvauksia lukiessani aloin pohtia, mikä kirjaston rooli lasten ja nuorten maailmassa lopulta on. Onko kirjasto kasvattaja vai palveluntarjoaja, kirjalainaamo vai sosiaalisen vastuun kantaja, sivistäjä vai viihdyttävä? Muissa yhteyksissä kuten työelämäasiantuntijoiden vierailuluennoilla olen kiinnittänyt huomiota puheeseen kirjaston roolista tukitoimintona etenkin tieteellisissä kirjastoissa ja yrityssektorilla. Ajatustapa on samankaltainen kuin Opetusministeriön kirjastopolitiikan maininta kirjaston olemassaolon oikeudesta käyttäjien saaman hyödyn perusteella. Miten lasten- ja nuortenkirjastotyö perusteele olemassaolonsa oikeutuksen? Mikä on käyttäjän saama hyöty? Miten kirjaston vaikutuksia mitataan? Onko toiminnalla kulttuurinen itseisarvo, vai nähdäänkö lasten- ja nuortenkirjastotyö koulutusjärjestelmän tukitoimintona, oppimisen edistäjänä? Onko kyse saman asian käsitteellistämisestä eri termein, vai onko kirjaston tehtävästä täysin erilaisia näkemyksiä, jotka eivät kohtaa?

Mediakasvatuksen sivuaineopinnoissa pohdin samanaikaisesti kirjaston roolia kasvuymppäristönä muuttuvassa mediamaailmassa ja uusien kansalaistaitojen opetuksessa: miten kirjaston rooli muuttuu diginatiivien aikakaudella, kun lukemisen kohteena ei enää ole vain painettu kirja, vaan myös elektroniset aineistot, vuorovaikutteiset palvelut tai multimediaesitykset?

Yleisten kirjastojen toimintaa ohjaava laki ei anna yksityiskohtaisia ohjeita toiminnan toteuttamiselle, eikä lasten- ja nuortenkirjastotyön määrittelyä, tavoitteita tai toimintamalleja ole kattavasti päivitetty nykyaikaan, vaikka etenkin informaatioteknologian kehitys on tuonut uudenlaisia toimintoja ja tarpeita kirjastotyöhön⁶. Kuitenkin kaikki tuntuvat tietävän mitä lasten- ja nuortenkirjastotyö on. Ovatko 1970- ja 80-luvuilla julkaistujen kotimaisten oppaiden määrittelyt edelleen käyttökelpoisia, vai onko kansainvälisellä tasolla määritetyt periaatteet omaksuttu osaksi alalla jaettua, hiljaista tietoa lasten- ja nuortenkirjastotyön sisällöistä ja tavoitteista? Huomasin, että olin löytänyt tutkimusaiheeni. Päätin selvittää, millaisia näkemyksiä lasten- ja nuortenkirjastotyöstä esitetään kirjastoalan tekstiaineistoissa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.

⁶ Kirjastotyön muutoksesta ja mediakasvatuksen käytännöistä kirjastoissa esim. Sairanen, A. 2010. Mediakasvatus ja medialukutaito kirjastotyön muutoksessa. Tapaus: Tampereen kaupunginkirjasto. Tietoyhteiskunnan tilat ja sisällöt -osahankkeen raportti. <http://tampub.uta.fi/infim/978-951-44-8248-9.pdf>. Viitattu 9.2.2012.

2 TUTKIMUSASETELMA

Edeltävässä luvussa esitetyt erilaiset määrittelyt saivat minut pohtimaan, millaisena lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteet ja merkitykset kirjastoalalla koetaan. Faktatiedon sijaan minua alkoi kiinnostaa lasten- ja nuortenkirjastotyötä käsittelevien tekstien ymmärtäminen yksilöiden näkemyksiä kuvaavina katkelmina, osana ammatillisen yhteisön sisäistä keskustelua. Tässä luvussa kuvaan tutkielman metodologista lähestymistapaa, määritän tutkimustehtävän ja tutkimuskysymykset, esitän aineistoon liittyvät ratkaisut sekä kuvaan tutkimuksen käytännön toteutusta: aineiston keruuta, sisällönanalyysia aineiston teknisenä hallinnan välineenä sekä fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen vaikutusta tutkimusprosessin kulkuun.

2.1 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa

Fenomenologinen ja hermeneuttinen metodi muotoutuvat kussakin tutkimuksessa eri tavalla. Metodilla ei tarkoiteta ”*teknisesti säännönmukaista aineiston käsittelytapaa*”, vaan tutkimusotetta, jonka tavoitteena on tutkittavan kokemuksen ja ilmaisun merkitysten tavoittaminen parhaalla mahdollisella tavalla. (Laine 2001, 31.) Kuvaan tässä luvussa metodien yleisiä lähtökohtia ja painopisteitä sekä näiden kahden metodin yhdistymistä fenomenologis-hermeneuttiseksi tutkimusotteeksi.

Fenomenologisessa tutkimuksessa keskeisiä ovat *kokemus*, *merkitys* ja *yhteisöllisyys*. Kokemuksen voi käsittää laajasti yksilön *kokemuksellisena suhteena omaan todellisuuteensa*. Yksilön suhde ympäröivään maailmaan ilmenee hänen kokemuksissaan, jotka syntyvät vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Ihmisen maailmasuhde käsitetään *intentionaalisena*: kaikki merkitsee meille jotakin. Niinpä todellisuus näyttäytyy havaintoihin liitettyjen merkitysten valossa. Yksilön todellisuudelle antamat merkitykset eivät ole synnynnäisiä, vaan intersubjektiivisia - ne ovat muovautuneet siinä yhteisössä, kulttuuripiirissä, jossa yksilö on kasvanut ja kasvatettu. Eri kulttuuripiireissä elävät ihmiset merkityksellistävät asioita eri tavalla. Fenomenologinen tutkimus pyrkii yleistysten sijaan ymmärtämään jonkin tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa, esimerkiksi jonkin koulutusinstituution toimintakulttuuria. (Laine 2001, 26-28.)

Hermeneutiikan tutkimuskohteena on ihmisten välinen kommunikaatio, ja hermeneuttinen tutkimus pyrkii Laineen (2001) mukaan etsimään tulkintasääntöjä, joita noudattamalla olisi mahdollista puhua vääristä tai oikeammista tulkinnoista. Fenomenologiseen tutkimukseen hermeneutiikka tulee tulkinnan tarpeen myötä. Hermeneuttisen tulkinnan kohteeksi voidaan määritellä *ilmaisut*. Ne kantavat merkityksiä, joita voi lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla. Ilmaisujen ymmärtäminen on yhteisöllisen elämän perusilmiö. Arkielämässä ihminen toimii luontaisen ymmärryksen varassa, tehden vaistonvaraisia tulkintoja toisen ihmisen lausumista. (Laine 2001, 29-30.) Hermeneutiikan termi *ilmaisu* tarkoittaa tässä tutkielmassa tekstiaineistojen sisältämiä lausumia.

Hermeneuttisessa tutkimuksessa tavoitteeksi voidaan määritellä jo tunnetun tekeminen tiedetyksi. Laineen (2001) mukaan tutkimuksessa *”yritetään nostaa näkyväksi se, minkä tottumus on häivyttänyt huomaamattomaksi ja itsestäänselväksi, tai mikä on koettu mutta ei vielä tietoisesti ajateltu.”* Merkitysten ymmärtämisen lähtökohta on esituttuus, tulkittavan ja tulkitsijan yhteinen kokemus: kuuluminen samaan kulttuuripiiriin, jossa ilmaisuille on jo annettu tulkintoja. *”Tutkija ei aloita tulkintatyötään tyhjästä.”* (Laine 2001, 30-31.)

Miten fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa soveltuu lasten- ja nuortenkirjastoa koskevien tekstien tutkimiseen? Tarkoitukseni on tarkastella kirjastoalan toimijoiden tapoja merkityksellistää lasten- ja nuortenkirjastotyön periaatteita, sekä pohtia miten nuo merkityksellistämisen tavat voivat vaikuttaa lasten- ja nuortenkirjastokentän toimintakulttuuriin. Lähestymistapa merkitsee lasten- ja nuortenkirjastoaiheista Kirjastolehteen kirjoittavien yksilöiden ymmärtämistä saman kulttuuripiirin jäseniksi. Tuon kulttuuripiirin sisällä syntyneet merkitykset ovat muotoutuneet yhteisöllisesti, minkä lisäksi kunkin kulttuuripiirin jäsenen oma yksilöllinen kokemusmaailma vaikuttaa merkityksellistämisen tapoihin ja todellisuuden tulkintaan. Kirjastoalan opiskelijana olen jo jollakin tavalla osa tutkimaani kulttuuripiiriä ja sen yhteisöllistä perinnettä. Osallisuus antaa minulle mahdollisuuden ymmärtää ja tulkita kirjastoalan keskustelua ja sen piirissä koettua ja tulkittua. Tutkielmani voi onnistuessaan tuoda näkyväksi niitä merkityksiä, joiden monitulkintaisuuden ja ristiriitaisuuden vuoksi päätin alunperin tutkia juuri lasten- ja nuortenkirjastopuhetta.

2.1.1 Tutkijan esiymmärrys ja hermeneuttinen kehä

Esiymmärryksellä tarkoitetaan hermeneuttisen tutkimuksen kontekstissa tutkijalle luontaisia tapoja ymmärtää tutkimuskohde jo ennen tutkimusta. Tutkittava merkitysmaailma on tutkijalle jo entuudestaan tuttu, koska tutkija yleensä elää samassa kulttuuripiirissä. Esituttuus on merkitysten ymmärtämisen edellytys. Koska tutkijan esiymmärrys pyrkii ohjaamaan toisen ihmisen puheen tulkintaa, on tutkijan oleellista kyseenalaistaa omat välittömät tulkintansa. Tutkijan tulee laajentaa omaa *subjektiivista perspektiiviään*, jotta hänen on mahdollista ymmärtää toisen ihmisen ilmaisujen omalaatuisuutta. Kriittisyyden lisäksi reflektiolla on suuri merkitys: tutkijan tulee olla tietoinen omista lähtökohdistaan sekä yksilöllisestä ja yhteisöllisestä taustastaan, esimerkiksi ihmiskäsityksestä tai ennakkoluuloista. Tutkimus alkaa siitä, että tutkija ottaa etäisyyttä välittömään tulkintaansa – kyseenalaistaa spontaanin ymmärryksensä. (Laine 2001, 30-33.)

Arkikokemuksen lisäksi on tärkeää tiedostaa tutkimuskohdetta ennakolta selittävät teoreettiset mallit. Reflektion kautta voidaan tunnistaa aiemman tutkimustiedon mahdollinen vaikutus omaan todellisuuden käsittämisen tapaan. Vaikka tietyt teoreettiset lähtökohdat tutkimukselle ovat aina olemassa, fenomenologisessa tutkimuksessa ei käytetä teoreettisia malleja selittämään kohdetta ennalta ja ohjaamaan tutkimusta. Sen sijaan aiempi tutkimustieto pyritään laittamaan sivuun siksi aikaa, kun tutkija tekee tulkintoja aineistostaan. Oman aineiston tulkinnan jälkeen aiemmat tulokset ja teoriat voivat toimia kriittisinä näkökulmina. (Laine 2001, 33-34.)

Laine kuvaa hermeneuttista tutkimusta kehämäiseksi liikkeeksi tutkimusaineiston ja oman tulkinnan välillä. Aineiston kanssa käytyä tutkimuksellista dialogia kutsutaan *hermeneuttiseksi kehäksi*. Tutkimusaineistoa ei tule käsittää haltuun saatuna tietovarastona, vaan ikäänkuin keskustelukumppanina, jonka kanssa käydyn avoimen dialogin tavoitteena on toiseuden ymmärtäminen. Tieto syntyy vasta vuoropuhelussa aineiston kanssa. Hermeneuttista kehää kulkemalla tutkija voi ihannetilanteessa vapautua oman näkökulmansa minäkeskeisyydestä. Hermeneuttinen kehä voidaan ymmärtää metodiseksi apuvälineeksi, jonka avulla tutkija pyrkii pääsemään irti välittömistä tulkinnoistaan – kriittinen tietoisuus omasta subjektiivisesta perspektiivistä mahdollistaa tulkintojen kehittymisen niin, että saavutetaan todennäköisin ja uskottavin tulkinta siitä, mitä tutkittava on tarkoittanut. (Laine 2001, 34-35.)

2.1.2 Fenomenologisen tutkimuksen vaiheet

Fenomenologisen tutkimuksen vaiheisuus vähentää Laineen (2001) mukaan tutkijan omien välittömien tulkintojen vaikutusta lopputulokseen. Olennaista on myös avoimuus tutkimuskohteelle, jolloin ennalta määrätyt kysymykset soveltuvat huonosti toisen kokemuksellisen maailmasuhteen lähestymiseen. Fenomenologisen haastattelun ominaispiirteitä ovat avoimuus, luonnollisuus ja keskustelunomaisuus. (Laine 2001, 35-37.) Laine käsittelee tekstissään nimenomaan fenomenologista haastattelua aineiston hankinnassa. En kuitenkaan näe mitään estettä tutkimuksen vaiheiden soveltamiselle myös omassa tutkielmassani. Tulkitsen tekstissä esitetyt näkemykset kirjoittajiensa ilmaisuiksi, jotka kantavat merkityksiä samankaltaisesti kuin ääneen puhuttu lausuma.

Aineiston käsittelyn ensimmäisessä vaiheessa pyritään kuvaamaan aineistossa sanottua: kuvauksen tulisi noudattaa mahdollisimman tarkoin haastateltavan puhetta säilyttäen puheen metoforisuuden ja kokemuksellisuuden. Koska tutkija on aina tutkimuksellisen dialogin toinen vaikuttava osapuoli, on inhimillistä nähdä aineiston olennaisimmat asiat ensin itsestäänselvänä. Jotta todella olennaiset seikat tulisivat esiin, tulee aineiston kuuntelemiseen ja lukemiseen käyttää riittävästi aikaa. Kuvausvaiheessa tulisi siis välttää tulkintojen tekemistä ja puheen pelkistämistä yleistäviksi käsitteiksi. Kuvaus on puheen epäsuoraa esittämistä, mutta suorilla lainauksilla voidaan korostaa ilmaisutapoja. Kuvaus tiivistää aineiston olennaiset ainekset ja toimii seuraavien vaiheiden perustana. (Laine 2001, 37-38.)

Seuraavassa vaiheessa kuvaustekstistä pyritään löytämään merkityskokonaisuuksia. Fenomenologisessa tutkimuksessa korostetaan tutkijan intuition merkitystä: *”Merkitysten välisten yhteyksien ymmärtäminen perustuu tutkijan omaan intuitiiviseen, elämäkokemuksen myötä kehittyneeseen merkitysten tajuun.”* Analyysissa pyritään siis tunnistamaan saman ilmiökentän eri aspekteja ja niiden välisiä suhteita. Koska jokainen ilmiö voidaan jakaa kokonaisuuksiin monesta eri näkökulmasta, vaikuttaa tutkimukseen valittu näkökulma merkityskokonaisuuksien järjestymiseen. Tutkimusaineisto jäsennetään kokonaisuuksiksi sen omilla ehdoilla, mutta tutkimustehtävän sallimissa rajoissa. (Laine 2001, 39-41.)

Merkityskokonaisuuksien hahmottamisessa intuitiolla on suuri rooli. Analyysivaiheessa merkityskokonaisuuksia tarkastellaan kuitenkin täsmällisemmin. Analyysissa tutkija tulkitsee omalla kielellään ensimmäisen vaiheen kuvauskieltä tematisoiden,

käsitteellistään tai narratiivisesti yleistään kuvauksessa esitettyä puhetta. Laine (2001) huomauttaa, että tavoitteena ei ole yksittäisten ja yksilöllisten piirteiden häivyttäminen niin, että jäljelle jäisi vain yleinen. Sen sijaan tavoitteena on moninaisuuden ja monimerkityksellisyyden ymmärtäminen, jolloin kieltä ei tule purkiä puhdistamaan yksimerkitykselliseksi. Samasta syystä tieteelliselle kielelle asetettu yksiselitteisyyden ihanne soveltuu huonosti hermeneuttiseen tutkimukseen. (Laine 2001, 39-41.)

Tutkimuksen viimeisessä vaiheessa erillään tarkastellut merkityskokonaisuudet tuodaan yhteen ja luodaan kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä. Synteesi merkitsee saman ilmiön eri aspektien kokonaiskuvan eli merkityskokonaisuuksien välisten suhteiden ymmärtämistä. Mikäli tutkimus on onnistunut, voi tutkija ymmärtää asiaa paremmin kuin tutkimuksen alussa ja nähdä ilmiön aiempaa selkeämmin ja monipuolisemmin. Kun kokonaisrakenne on valmis, voidaan vapautua aineistolähtöisyydestä ja tarkastella tuloksia mistä tahansa näkökulmasta, joka on tutkimuksen kannalta merkityksellinen – esimerkiksi tulosten arviointi aiempaan tutkimukseen nähden on tässä vaiheessa aiheellista. (Laine 2001, 41-43.)

2.2 Tutkielman tavoitteet

Tutkielmani tavoitteena on tarkastella 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelua kirjastoalan tekstiaineistoissa. Puhe ja keskustelu tarkoittavat tässä tutkielmassa lapsia ja nuoria koskevien tekstien kantamia tulkintoja ja merkityksiä. Lapsia, nuoria ja kirjastoja koskeva puhe voi käsitellä esimerkiksi käytännön työtä, lapsille ja nuorille toteutettavia tai suunniteltuja toimintamuotoja, lasten- ja nuortenkulttuuria, aineistoja tai lasten ja nuorten elämismaailmoihin vaikuttavia aiheita. Lasten- ja nuortenkirjastopuhe tarkoittaa siis hyvin laajasti lapsiin, nuoriin ja yleisiin kirjastoihin liittyvää keskustelua. Kohderyhmää ei ole rajattu tiettyihin ikäryhmiin. Aineiston tarkastelussa olennaisia ovat aineistossa esitetyt näkemykset ja tulkinnat.

Tuomen & Sarajärven (2002) mukaan laadullisessa tutkimuksessa voidaan tutkimuksesta riippuen puhua tutkimusongelman sijaan *tutkimustehtävästä*: osa metodikirjallisuudesta katsoo, että tutkimusongelman käsite liittyy määrälliseen tutkimukseen, jossa tutkimuksella pyritään löytämään vastaus tiettyyn ongelmaan (Tuomi & Sarajärvi 2002, 94). Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa edellyttää avoimuutta tutkimuskohteelle, minkä vuoksi tarkkojen etukäteiskysymysten

asettaminen soveltuu huonosti tutkimuksen lähtökohdaksi. (Laine 2001, 35-37.) Näiden syiden vuoksi katson tutkimustehtävän olevan tämän tutkielman tavoitteita paremmin kuvaava termi.

Tutkimustehtäväni on selvittää, millaista lasten- ja nuortenkirjastopuhe on kirjastoalan tekstiaineistoissa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Tutkimustehtävä täsmentyy seuraaviksi väljiksi, aineistolähtöisyyden mahdollistaviksi tutkimuskysymyksiksi:

1. Millaisia aiheita aineistossa käsitellään?
2. Mitkä teemat ovat keskustelussa ajankohtaisia?
3. Millaista 2000-luvun keskustelu on verrattuna aiempaan lasten- ja nuortenkirjastopuheeseen?

Tavoitteena on siis kuvata 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelua. Koska pyrin mahdollisimman suureen aineistolähtöisyyteen, määrää aineisto viime kädessä sen, millaiset seikat nousevat olennaisiksi. Tarkoituksena on kuitenkin käsitellä aineistoa niin, että on mahdollista suhteuttaa tulokset jatkumoksi aiempiin lasten- ja nuortenkirjastopuhetta käsitteleviin tutkielmiin sekä muodostaa käsitys siitä, mitkä teemat ovat erityisesti olleet keskustelussa ajankohtaisia.

2.3 Tutkimusaineisto

Tutkielman aineistokorpus koostuu Kirjastolehdestä vuosina 2000-2009 julkaistuista teksteistä. Aineistonkeruuvaiheessa taulukoiduista liki 800 tekstistä analyysin fokukseen päätyi 117 tekstiä, joiden pääasiallinen aihe liittyi lapsiin ja nuoriin (Liite 1). Kun tavoitteena on kartoittaa kirjastoalan keskustelua, on perusteltua valita aineistoksi lähde, jossa esitettyjen näkemysten voidaan olettaa kuvaavan alalla ajankohtaisia tai merkittäviä aiheita. Suomen kirjastoseuran kustantama Kirjastolehti on kirjastoalan ammattilehti, jonka ensimmäinen numero julkaistiin vuonna 1908: nykyään neljä kertaa vuodessa julkaistava lehti on suunnattu alan ammattilaisille, päättäjille ja kirjastojen asiakkaille (Suomen kirjastoseura: Kirjastolehden esittely. Viitattu 10.6.2013). Kirjastolehti on siis kirjastoalan keskeisin foorumi, ja sitä onkin hyödynnetty ahkerasti tutkielmien aineistona.

Ajalliseen rajaukseen päädyin, koska 1900-luvun lasten- ja nuortenkirjastopuhetta on jo tutkittu (Suhonen 1998; Villanen 2011). Kymmenen vuoden aikarajaus tuntui selkeältä ja riittävän laajalta perusteltujen johtopäätöksiä esittämiseksi, ja toisaalta riittävän suppealta aineiston keruun ja keskustelun syvällisen tarkastelun mahdollistamiseksi. Kirjastolehdestä julkaistiin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä yhteensä 78 numeroa⁷. Vuosina 2000-2005 lehti ilmestyi kahdeksan kertaa vuodessa. Vuonna 2006 julkaistiin seitsemän numeroa, ja vuosina 2007-2009 kuusi numeroa vuodessa.

Tekstien valinta perustui vahvasti omalle tulkinnalleni siitä, onko tietty teksti relevantti tutkimuskysymysten kannalta. Analysoitavat tekstit valikoituivat lopullisesti vasta aineiston käsittelyn edetessä. Lehdessä oli esimerkiksi artikkeleita, joissa käsiteltiin tietoyhteiskunnassa vaadittavia taitoja, oppijan tietohuoltoa, elinikäistä oppimista tai mediakasvatusta. Tekstien valinta ja luokittelu riippui siitä, tarkennettiinkö teksteissä niiden koskevan nimenomaan lapsia ja/tai nuoria, vai käsiteltiinkö niissä esimerkiksi oppimista tai tiedonhaun ohjaamista yleisellä tasolla. Esimerkiksi opiskelija tai oppija voi olla minkä ikäinen kirjastoasiakas tai kansalainen tahansa. Sen sijaan koululaiset ovat yksiselitteisesti ymmärrettävissä tutkielman kohderyhmään kuuluviksi.

Vielä analyysiprosessin aikana putosi joitain tekstejä aineistosta pois, kun huomasin valinneeni ne mukaan liian löyhin perustein. Esimerkiksi erään pelejä ja pelikulttuuria käsittelevän artikkelin olin alunperin ottanut aineistooni lasten- ja nuortenkirjastotyötä käsittelevänä tekstinä, vaikka tekstissä ei mainittu lapsia ja nuoria sanallakaan. Myöskään kirjastopedagogiikkaa, tiedonhaun opetusta tai vinkkausta käsittelevät kirjoitukset eivät automaattisesti käsittele lapsia ja nuoria, vaikka nämä käsitteet voidaan mieltää lasten- ja nuortenkirjastotoiminnaksi. Tällaiset aineistonkeruun tilanteet konkretisoivat minulle fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen edellyttämän esiymmärryksen kriittisen reflektion.

Aineistoa olisi voinut täydentää tarkastelemalla myös muilla foorumeilla kuten blogeissa, keskustelupalstoilla tai Facebook-ryhmissä käytyä keskustelua. Puutteenksi sanottakoon, että näiden lähteiden hyödyntäminen olisi kenties tuonut arvokasta lisätietoa alan sisältä sikäli, että anonyymiyden mahdollistava blogi- tai

⁷ Kirjastolehdestä on julkaistu vuoteen 2007 saakka myös jäsensivuja, joilla on Kirjastoseuran tiedotuksen tuottamaa aineistoa, ammattilehti-, ammattikirja- ja seminaarikatsauksia sekä matkakertomuksia (KL 4/2001 jäsensivut, 7) Jäsensivuja olen hyödyntänyt niiltä osin kuin ne olivat kirjaston kautta saatavilla. Vuosilta 2001 ja 2004-2006 olen käynyt läpi kaikkien numeroiden jäsensivut ja vuodelta 2003 vain numeron 8. Vuosilta 2000 ja 2002 jäsenlehteä ei ollut kirjaston kokoelmassa, ja vuodelta 2003 oli saatavilla vain numero 8/2003. Vuoden 2007 jälkeen lehdessä ei ole enää julkaistu erillisiä jäsensivuja. Puuttellisuus on valitettavaa. Toisaalta edes näiden jäsensivujen mukanaolo lisää tutkielman kattavuutta, sillä tietyntyyppiset tekstit (esimerkiksi aineistoesitykset) on julkaistu toisinaan jäsensivuilla, toisinaan varsinaisessa lehdessä.

keskustelupalstakirjoittelu sisältää usein enemmän henkilökohtaisia mielipiteitä kuin ammattilehdessä julkaistut artikkelit. Alun perin tarkoitukseni oli hyödyntää myös kirjasto- ja kulttuuripoliittisia tekstejä, etenkin Opetusministeriön kirjastoja koskevia julkaisuja. Huomasin kuitenkin, että Kirjastostolehdessä käsitellään ymmärrettävistä syistä erilaisia strategioita ja muita tulevaisuuden toimintaa linjaavia tekstejä. Päätin siis jättää internetin foorumit ja Opetusministeriön julkaisut pois aineistosta, koska niiden sisällöt ja näkökulmat vaikuttivat olevan jollakin tasolla läsnä myös Kirjastolehden teksteissä. Lisäksi valittu aineistokorpus tuntui selkeältä. Lisäksi olisi ollut mahdollista hyödyntää aihetta käsitteleviä aineistoja muiden alojen julkaisuissa, esimerkiksi koulumaailman tai taidekasvatuksen kontekstissa. Näistäkin maailmoista aineisto kuitenkin toi kaikuja eri alojen kirjoittajien ja haastateltujen kautta.

Koska tutkielman lähtökohtana on tarkastella lausumia osana kulttuuripiirin sisäistä merkitysten tuottamisen prosessia, ei ole olennaista kuka kirjoittaja tai haastateltu on. Sen sijaan on huomattava, että valittujen tekstiaineistojen kontekstina on kirjastoala. Aineiston ilmaisut ovat kirjastoalan toimijoiden tuottamaa ja/tai heille suunnattuja. Vaikka kirjoittajien ja haastateltujen joukossa on kirjastoammattilaisten lisäksi myös kirjailijoita, tutkijoita, nuoria asiakkaita ja politikkoja, ovat tekstit osa kirjastokentän sisäistä vuorovaikutusta. Puhe voisi näyttäytyä hyvin eri tavalla, jos aineistona olisi esimerkiksi kansalaisten yleisönosastokirjoitukset sanomalehdissä tai lapsille ja nuorille suunnattu haastattelu.

2.4 Tutkimuksen toteuttaminen

Tässä luvussa kuvaan tutkimusprosessin käytännön toteutusta. Aineistonkeruun ja -käsittelyn vaiheessa hyödynsin sisällönanalyysin menetelmiä aineiston järjestämiseksi ja aihesisältöjen kartoittamiseksi. Kuvaan sisällönanalyysia ensimmäisessä alaluvussa. Prosessin edetessä kuitenkin huomasin, ettei tekstiaineistojen mekaaninen läpikäynti tarjoa riittävästi välineitä keskustelun eri näkökulmien ymmärtämiseksi. Toisessa vaiheessa ryhdyin käymään aineistoani uudelleen läpi, tällä kertaa fenomenologisen tutkimuksen vaihteellisuuden kautta.

2.4.1 Sisällönanalyysi aineiston käsittelyn teknisenä välineenä

Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jonka avulla dokumentteja voidaan analysoida systemaattisesti ja objektiivisesti. Tavoitteena on kuvata tutkittavaa ilmiötä tiivistetyssä ja yleisessä muodossa kadottamatta sen informaation sisältöä. Hajanaisen aineiston esittäminen mielekkäällä, yhtenäisellä tavalla päinvastoin lisää sen informaatioarvoa. Tuomi & Sarajärvi huomauttavat, että aineiston *järjestäminen* sisällönanalyysin keinoin ei itsessään ole tutkimuksen tulos: tarkoituksena on hyödyntää järjestettyä aineistoa niin, että tutkittavasta ilmiöstä voidaan tehdä perusteltuja johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105-110.)

Sisällönanalyysi voidaan käsittää aineiston *sanalliseksi kuvailuksi* tai *kvantifioimiseksi eli sisällön erittelyksi*. Tuomi & Sarajärvi tekevät eron näiden kahden välillä, jolloin aineiston määrällinen kuvaus ei kuulu sisällönanalyysiin vaan sisällön erittelyyn. Kuitenkin he toteavat, että sisällön analysointia voidaan jatkaa tuottamalla määrällisiä tuloksia: parhaimmillaan kvantifiointi voi tuoda aineiston tulkintaan uusia näkökulmia, mikäli aineisto ei ole siihen liian pieni. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 106-110.) Tässä tutkielmassa tarkoituksena on kuvata sanallisesti aineistosta ilmenneitä aiheita, ajankohtaisia teemoja ja niistä esitettyjä näkökulmia. Pyrkimyksenä ei ole kuvata määrällisesti eri aiheiden ilmenemistä eri vuosina tai prosentuaalisia osuuksia koko Kirjastolehden teksteistä, mikä voisi olla tarkoituksenmukaista jos tarkasteltava ajanjakso olisi pidempi.

Laadullisessa tutkimuksessa yleisesti käytetyt aineistonkeruumenetelmät ovat haastattelu, kysely, havainnointi sekä erilaiset kirjalliset materiaalit, jotka voidaan jakaa yksityisiin dokumentteihin ja joukkotiedotuksen tuotteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 73). Tilastollisten yleistysten sijaan pyritään esimerkiksi kuvaamaan, ymmärtämään tai tulkitsemaan jotakin ilmiötä tai toimintaa. Näin ollen henkilölähteiden tulisi tietää tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon: tiedonantajien valinnan tulisi siis olla harkittua ja aineiston tarkoituksenmukaista. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 87-88.) Tässä tutkielmassa on kyseessä kirjallisen materiaalin analyysi eikä henkilölähteiden haastattelu, mutta tulkitsen tekstit ovat tiedonantajiksi jotka kuvaavat kirjoittajiensa näkemyksiä.

Sisällönanalyysi voidaan toteuttaa aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavasti⁸. Aineistolähtöisessä analyysissä analyysiyksiköitä ei ole etukäteen päätetty, vaan ne valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen mukaisesti: aiemmalla tiedolla ei ole vaikutusta analyysiin. Aineistolähtöisyyden ongelmana on kysymys havaintojen objektiivisuudesta: missä määrin tutkimuksessa aiemmin käytetyt käsitteet ja tutkimusasetelma ohjaavat tutkimuksen tekijän havaintoja? Ongelma voidaan ratkaista teoriasidonnaisen tai -ohjaavan analyysin keinoin. Tällöin aineistoyksiköt valitaan aineistosta kuten aineistolähtöisessäkin analyysissä, mutta aiempi tieto ohjaa ja auttaa analyysia. Analysoinnin tavat eroavat käsitteiden luonnin osalta: aineistolähtöisessä analyysissä teoreettiset käsitteet luodaan aineistosta, kun teoriaohjaavassa analyysissä käsitteet tuodaan aikaisemmasta tutkimuksesta, jo valmiiksi tiedettynä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77; 97-99.)

Tämän tutkimuksen kohdalla oli selvää, että vaikka pyrkimykseni oli edetä mahdollisimman aineistolähtöisesti, ovat tietyt lähdekirjallisuudessa esiin tulleet jaottelut ja käsitteet, esimerkiksi lasten- ja nuortenkirjastotyön toimintamuodot tai laajennetun lastenkirjastotyön käsite, vakiintuneita ja ohjaavat päätöksiä aineistoyksiköiden ryhmittelyssä. Siksi ei ollut tarkoituksenmukaista pyrkiä puhtaasti aineistolähtöiseen analyysiin. Aineiston käsittely oli kuitenkin koko ajan avoin sille, että aineistosta saattaisi nousta esiin täysin aiemmasta poikkeavia teemoja. Sisällönanalyysi toteutettiin siis teoriaohjaavasti.

Teoriaohjaavan analyysin eteneminen voidaan kuvata kolmivaiheiseksi: 1) aineiston redusointi eli pelkistäminen, 2) aineiston klusterointi eli ryhmittely (luokittelu, teemoittelu, tyypittely) sekä 3) abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Redusoimista ohjaa tutkimustehtävä, jonka kannalta olennaiset ilmaukset tekstissä pelkistetään litteroimalla tai koodaamalla. Klusteroinnissa koodatusta aineistosta etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia, ja pelkistetyt ilmaukset ryhmitellään ja yhdistetään luokaksi. Abstrahoinnissa aineistosta erotetaan tutkimuksen kannalta relevantti tieto ja ryhmitellään alaluokkia etsien yhdistäviä käsitteitä. Näin tutkija muodostaa tulkinnan ja päättelyn keinoin kuvauksen tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110-115.)

⁸ Perinteisesti laadullisessa tutkimuksessa analyysin toteuttamistavat on jaettu induktiiviseen ja deduktiiviseen sen mukaan, mitä tieteellisen päättelyn logiikkaa ne edustavat. Tämä jaottelu ei sisällä kolmatta tieteellisen päättelyn logiikkaa, abduktiivista päättelyä: teorianmuodostusta niin, että havaintojen tekoon liittyy jokin johtajatus. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95-97.)

2.4.2 Aineiston kerääminen, luokittelu ja teemoittaminen

Aloitin aineiston keräämisen selaamalla läpi kaikki vuosina 2000-2009 julkaistut Kirjastolehdet. Käytännössä luin läpi suurimman osan lehtien artikkeleista ja tiedotteista. Taulukoin taulukko-ohjelmaan kaikki ne tekstit, jotka katsoin relevanteiksi tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi. Erotin aineistosta neljä eri tekstityyppiä: 1) artikkelit, joiden pääasiallisena aiheena ovat lapset ja/tai nuoret tai lasten- ja nuortenkirjastotyö (117 kpl), 2) lapsiin ja/tai nuoriin tai lasten- ja nuortenkirjastotyöhön liittyvät tiedotteet (431 kpl)⁹, 3) muita aiheita käsittelevät artikkelit (200 kpl) sekä 4) muita aiheita koskevat tiedotteet (48 kpl). Kaiken kaikkiaan taulukoin 796 tekstiä.

Käsittelyn selkeyttämiseksi tallensin eri tekstityypit omiin taulukoihinsa. Merkitsin taulukkoon kaikkien poimittujen tekstien tiedot: lehden numeron, sivunumeron ja kirjoituksen otsikon. Pelkistin aineiston koodaamalla tekstit kirjoitusten aiheita kuvaavilla ilmaisuilla (esimerkiksi vinkkaus, lastenrunot tai verkkopalvelut). Lisäksi skannasin ja tulostin kaikki sellaiset tekstit, joissa arvelin olevan aineksia jatkotarkastelulle. Tässä vaiheessa oli vielä epäselvää, mitkä teksteistä päättyvät lopulliseen aineistoon ja analyysin piiriin. Aineistonkeruun loppuvaiheessa päätin, että on tarkoituksenmukaista tarkastella vain lapsia ja/tai nuoria tai lasten- ja nuortenkirjastotyötä koskevia tekstejä, joita olin poiminut 117 kpl. Tekstit luokiteltiin tähän tekstityyppiin, mikäli tulkitsin tekstin pääasiallisen aiheen olevan lapset ja/tai nuoret, tai mikäli lapset ja/tai nuoret olivat selkeästi yksi merkittävä näkökulma tekstissä. Luettelo kaikista tutkielmassa hyödynnetyistä teksteistä ovat liitteenä (Liite 1).

Klusteroinnissa luokittelin tekstejä aihepiireittäin laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Päätöksen luokkiin sijoittamisesta tein sen mukaan, mikä tulkintani mukaan oli kirjoituksen pääasiallinen aihe. Alaluokat alkoivat syntyä osin samanaikaisesti redusoinnin kanssa. Lopulliset alaluokat muotoutuivat kuitenkin analyysin edetessä: luokat tarkentuivat ja muuttuivat moneen otteeseen prosessin aikana, kun havaitsin jonkin luokan liian laajaksi, ja vastaavasti jokin aihe alkoi edellyttää omaa luokkaansa (Taulukko 1).

⁹ Lapsia ja nuoria koskevat tiedotteet koostuvat pääosin uutis-, tapahtumakalenteri- ja ammattikirjat -palstoilla julkaistuista teksteistä sekä asiasisällöltään näitä vastaavista lyhyistä informatiivisista teksteistä muualla lehdessä. Muut artikkelit ja tiedotteet taulukoin, mikäli ne sisälsivät näkökulmia tai tulkintoja lapsiin, nuoriin tai lasten- ja nuortenkirjastotyöhön liittyvistä aiheista.

Taulukko 1. Esimerkki aineiston redusoinnista ja klusteroinnista.

NRO/VUOSI (SIVU)	OTSIKKO	PÄÄLUOKKA	ALALUOKKA	TARKENNE
1/2004 (26)	Lasten piirrettyjä elokuvia kirjastossa	aineistot ja mediat	elokuvat	
7/2006 js (2-3)	Lohikäärmeen selässä: fantasiakirjallisuus on suosittua...	aineistot ja mediat	kirjallisuus	fantasia
5/2000 (17)	Koulukirjaston mallia	koulu ja kirjasto	koulukirjastot	
7/2003 (25)	Mitä kuuluu yhteistyölle? Koulu ja kirjasto	koulu ja kirjasto	kouluyhteistyö	
7/2001 (17)	Tietokonepelit kirjastossa	käytännön toiminta	media- ja pelikulttuuri	pelaaminen
4/2002 (18-19)	Päivä pienkirjastoauton matkassa	käytännön toiminta	palvelut ja toimintamuodot	kirjastoautot
6/2008 (22-23)	Sarjakuvavinkkaus: lyhyt oppimäärä	käytännön toiminta	palvelut ja toimintamuodot	vinkkaus
1/2001 (4)	Lukutaito on avaintaito	yleiset aiheet	lukeminen	
6/2001 (24)	Nuorten moninainen mediamaailma	yleiset aiheet	media- ja pelikulttuuri	media

js = jäsensivut

Tarkoituksena oli alunperin edetä hyvin aineistolähtöisesti, ja muodostaa myös pääluokat teksteistä nousevien aiheiden mukaan. Kun kaikki tekstit oli taulukoitu, aiheet redusoitu ja ryhmitelty alaluokkiin, totesin kuitenkin Suhosen (1998) käyttämien pääluokkien soveltuvan pääosin myös oman aineistoni alaluokkien kokoamiseen. Suhosen käyttämät pääluokat ovat 1) yleiset aiheet, 2) aineistot ja mediat 3) käytännön toiminta sekä 4) koulu ja kirjasto. Suurin poikkeama tähän luokitteluun on aineistoja ja medioita koskevien tekstien sijoittaminen: Suhonen lukee aineistot ja mediat -luokkaan kertomakirjallisuuden, tietokirjallisuuden, kuvan ja kuvakirjan, lehdet, musiikkiaineiston sekä radion, television ja tietotekniikan. Median käsitteen nopean muuttumisen vuoksi sijoitin omassa analyysissäni tähän luokkaan vain ne kirjoitukset, jotka käsittelevät kirjaston lainattavia aineistoja kuten elokuvia, musiikkia tai pelejä. Media- tai pelikulttuuriin liittyvät kirjoitukset käsittelevät näitä ilmiöitä usein hyvin laajasti, minkä vuoksi olen luokitellut tällaiset tekstit yleisiin aiheisiin. Suhosen aineistossa uusista medioista on kuitenkin kirjoitettu hyvin vähän, joten vertailtavuus ei kärsi tästä ratkaisusta.

Aineistot ja mediat -luokkaan sijoitin esimerkiksi lasten ja nuorten kirjojen, elokuvien ja lehtien esittelyt tai kirjallisuutta yleisesti käsittelevät tekstit. Lukemista tai aineistojen käyttöä käsittelevät tekstit sijoitin tähän luokkaan, mikäli tekstissä puhuttiin tietystä aineistotyyppistä: esimerkiksi artikkeli, joka käsitteli lasta sadun kokijana sijoittui paremmin aineistoluokkaan, koska pääasiallisena aiheena oli tietty aineistomuoto, ei lukemisharrastus yleisesti. *Yleisiin aiheisiin* kuuluvat esimerkiksi lapsuutta, nuoruutta, kulttuuria, lukemista ja muita aiheita yleisellä tasolla käsittelevät artikkelit. Myös media- tai pelikulttuuria koskevat tekstit kuuluivat pääosin yleisiin aiheisiin. Esimerkiksi osa lasten- ja nuortenkirjailijoiden sekä kirjastoammattilaisten haastatteluista sisältyvät tähän luokkaan, koska niissä käsiteltiin kulttuuria usein kirjastokontekstia tai yksittäistä aineistomuotoa laajemmin. Jos henkilöhaastatteluissa

käsiteltiin selkeästi esimerkiksi tiettyä toimintamuotoa tai kirjallisuuden lajia, sijoitettiin teksti aiheenmukaiseen pääluokkaan.

Käytännön toiminta -luokkaan kuuluvat tekstit, joissa käsitellään kirjastopalveluja, toimintamuotoja, kirjastotiloja tai lapsia ja nuoria kirjaston asiakkaina. Esimerkiksi yksittäisten kirjastojen palvelumuotoja tai tapahtumia koskevat tekstit sekä verkkopalvelujen kuvaukset sijoitettiin tähän luokkaan. Myös kirjastoammattilaisten haastattelut ja raportit koulutuksista tai yhteistyöhankkeista kuuluvat käytännön toimintaan. *Koulu ja kirjasto* -luokkaan sisällyttiin koulukirjastoja sekä koulun ja kirjaston yhteistyötä koskevat tekstit. Olennaista luokittelussa oli se, käsiteltiinkö jotakin toimintamuotoa nimenomaan koulun ja kirjaston yhteistyömuotona (esimerkiksi kirjaston ja koulun vastuunjako tiedonhallintataitojen opetuksessa). Rajatapauksia olivat jotkin tiedonhaun tai kirjastonkäytön opetusta käsittelevät tekstit, joissa koulu mainittiin yhtenä mahdollisena yhteistyökumppanina, mutta toimintamuoto ei ole sidottu kouluyhteistyöhön: esimerkiksi vinkkausta käsittelevissä teksteissä mainittiin usein koululuokat vinkkauksen yhdeksi kohderyhmäksi – muttei ainoaksi. Samoin kirjastonkäytön opetus voidaan suunnata koululuokkien ohella esimerkiksi päiväkotiryhmille. Tällaisissa tapauksissa teksti sijoittui käytännön toiminta -luokkaan.

Lapsia ja nuoria koskevien tekstien karkea luokittelu pää- ja alaluokkiin toimi aineiston hallinnan ja havaintojen teon välineenä. Tutkielman toinen tavoite oli keskittyä aineistosta ilmenneisiin keskustelun ajankohtaisiin aiheisiin. Aineiston käsittelyn edetessä aloin pian hahmottaa aineistossa teemoja, jotka sitoivat eri aiheita käsitteleviä tekstejä osaksi samaa keskustelua. Huomiot teemoista syntyivät suurelta osin ongelmatilanteiden kautta: esimerkiksi teksti, jossa kuvataan nuorille suunnattua verkkopalvelua, kuuluu aiheensa puolesta luokkaan käytännön toiminta. Kuitenkin tekstissä käsiteltiin nuorten asiakkuutta myös yksittäistä palvelumuotoa laajemmalla tasolla. Erityisen ongelmallisia luokittelun kannalta olivat medioita, tietokoneiden käyttöä tai pelaamista käsittelevät tekstit. Alaluokkia muodostaessani tämänkaltaiset tekstit siirtyivät luokasta toiseen löytämättä paikkaansa, ja niiden luokittelu aihepiireihin tuntui pelkistävän niiden asiasisältöä liikaa. Lopulta päädyin luokittelemaan tekstit niiden pääasiallisen aiheen mukaan, ja koodasin redusoinnin aikana heränneet huomiot tekstin muista näkökulmista taulukkoon myöhempää tarkastelua varten (Taulukko 2).

Taulukko 2. Esimerkki teemojen koodaamisesta.

NRO/V (S)	OTSIKKO	PÄÄLUOKKA	TARKENNE	TEEMA
7/2001 (17)	Tietokonepelit kirjastossa	käytännön toiminta	pelaaminen	pelit kirjastossa
6/2001 (24)	Nuorten moninainen mediamaailma	yleiset aiheet	media	mediakulttuuri
3/2009 (19)	Nuorille kirjasto on tärkeä	käytännön toiminta	kohderyhmä	nuoret kirjastossa
1/2009 (7-8)	Muutos on positiivinen olotila	käytännön toiminta	ammattilaisuus	nuoret kirjastossa
3/2008 (50)	Hollola: Hyviä kokemuksia suodattamisesta	käytännön toiminta	internet ja tietokoneet	internetaineistot
3/2008 (51)	Turku: Ei suodatusta, vaan mediakasvatustakäytännön toiminta	internet ja tietokoneet	internet ja tietokoneet	mediakasvatus
1/2004 (12-13)	Ovatko tietokonepelit vahingollisia?	yleiset aiheet	pelit	pelaaminen

Ajankohtaisten teemojen tarkastelussa keskityin siis aiheisiin ja teemoihin, jotka toistuivat aineistossa huolimatta niiden sijoittumisesta aiheenmukaisiin pää- ja alaluokkiin. Yllä olevasta taulukointiesimerkistä tarkastelun kohteena olivat siis aiheen tarkenne sekä teema. Aiheen ajankohtaisuuden perusteeksi muodostui se, että tiettyä aihetta käsiteltiin monista eri näkökulmista tai sivuttiin eri aiheiden yhteydessä. Toisin sanoen 1) jokin teema ylitti aihealueiden rajat tai 2) tiettyä aihetta käsitellään useissa eri luokissa.

2.4.3 Esitettyjen näkökulmien tarkasteleminen

Tutkimusprosessin edetessä sisällönanalyysi alkoi tuntua riittämättömältä välineeltä keskustelun tarkastelemiseksi. Olin kerännyt ja luokitellut aineistoni ja saanut jo ensimmäiset tulokset. Tiesin, mitä aihepiirejä teksteissä käsitellään ja mitkä ovat keskustelussa ajankohtaisia teemoja. Eri aiheista käyty keskustelu tuntui sen sijaan vaativan erilaisia työkaluja, ja jouduin suoraan sanottuna jumiin aineistoni kanssa. Ryhdyin siis käymään aineistoa uudestaan läpi ”käsityönä” - printattuja tekstejä lukien, keskeisiä kohtia alleviivaten ja kirjoittaen huomioita paperien laitoihin. Unohdin aiemmin muodostamani pääluokat, ja sijoitin tulosteet eri kansioihin niissä esitettyjen näkökulmien mukaan.

Kolmannella kierroksella ryhdyin jälleen käymään aineistoani läpi, tällä kertaa referoiden tekstien sisältöjä ja esitettyjä näkemyksiä erilliseen tekstitiedostoon. Poimin teksteistä sellaiset lauseet ja toteamukset, jotka olivat mielestäni oleellisia jatkotarkastelulle. Kun olin saanut valmiiksi alustavan tulosluvun, ryhdyin lukemaan uudelleen metodikirjallisuutta ja löysin perusteet sille mitä olin tekemässä. Olin tietämättäni toteuttanut fenomenologisen tutkimuksen vaihteellaisuutta: ensimmäisessä vaiheessa pyritään kuvaamaan mahdollisimman autenttisesti sitä, mitä aineistossa on

sanottu: kuvaus noudattelee mahdollisimman tarkasti haastateltavan, tässä tapauksessa tekstin, omaa kieltä. (Laine 2001, 38-42.) Ensimmäinen versio tulosluvusta olikin kuvausta tekstien kielestä ja ilmaisun tavoista, raakamateriaalia analyysin seuraavaan vaiheeseen.

Kun kaikki tekstit oli referoitu, ryhdyin muodostamaan kokonaiskuva: tiivistin, yleistin ja jäsensin kirjoittamiani referaatteja samaa aihepiiriä käsitteleviin kokonaisuuksiin pyrkien kuitenkin säilyttämään tekstien ”hengen”. Kuvauskielen tematisoinnin, käsitteellistämisen ja narratiivisen yleistämisen tarkoituksena ei ole ilmaisujen yksilöllisten ja yksittäisten piirteiden häivyttäminen vaan aineiston monimerkityksellisyyden ymmärtäminen. Laineen (2001) mukaan tieteelliselle kielelle asetettu yksiselitteisyyden ihanne soveltuu sen vuoksi huonosti hermeneuttiseen tutkimukseen. (Laine 2001, 39-41.) Käytännössä fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote ilmenee tulosluvun sisältämien suorien lainausten kautta: olen halunnut tuoda näkyviksi niitä ilmaisun tapoja, jotka ovat vaikuttaneet tulkintoihini.

Analyysin viimeisessä vaiheessa aineisto jaetaan erillisiin merkityskokonaisuuksiin, ja lopuksi luodaan kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä. (Laine 2001, 38-42.) Kokonaiskuvan muodostuminen eteni sykleittäin, kun kävi läpi aiemmin kirjoittamaani tekstiä ja aloin nähdä yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia aineiston sisällä. Tulkintani lasten- ja nuortenkirjastopuheesta muovautui siis hermeneuttisen kehän kaltaisesti, kun luin aikaansaannostani yhä uudelleen, tein uusia huomioita ja jatkoin työtä saavuttaakseni yhä perustellumman tulkinnan aineistoni sisällöistä.

3 LAPSET, NUORET JA KIRJASTO: KESKUSTELUN AIHEET JA NÄKÖKULMAT

Tutkimustehtäväni oli selvittää, millaista on 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lasten- ja nuortenkirjastopuhe Kirjastolehdessä. Esitän tässä luvussa tutkielman keskeiset tulokset. Ensimmäisessä alaluvussa esitän lyhyesti eri aiheista käydyn keskustelun määrällisen jakaantumisen. Seuraavissa alaluvuissa erittelen eri aiheista käydyn keskustelun sisältöjä ja esitettyjä näkökulmia jakaen tulosluvun seuraaviin osaluokkiin: 1) lasten- ja nuortenkirjastotyön nykypäivä ja tulevaisuus, 2) kirjastopalvelut ja toimintamuodot lapsille ja nuorille sekä 3) aineistot ja mediat.

Koska tutkielman lähtökohtana on tarkastella lausumia osana kulttuuripiirin sisäistä merkitysten tuottamisen prosessia, ei kirjoittajan tai haastatellun henkilöllisyys, ammatti tai asiantuntijan status ole merkityksellinen. Siksi aineistoa ei ole koodattu kirjoittajan nimellä eikä tekstin ”puhujaa” tuoda tuloksissa esiin ellei se ole tarkoituksenmukaista. Tulosluvun sitaattien funktio on tuoda näkyväksi niitä ilmaisun tapoja, jotka ovat vaikuttaneet tulkintoihini. On myös huomattava, että tässä luvussa esitetyt näkemykset ovat tekstien ilmaisemia tulkintoja asioiden tilasta. Analyttinen ja kriittinen pohdinta erilaisista näkökulmista sisältyy lukuun neljä, jossa tarkastelen saatuja tuloksia.

3.1 Aineiston määrällinen tarkastelu

Julkaisuvuosina 2000-2009 Kirjastolehdestä ilmestyi 117 kirjoitusta, jotka käsitelivät pääasiallisena aiheenaan lapsia ja/tai nuoria. Kirjoitukset jakaantuivat seuraaviin pääluokkiin: 1) yleiset aiheet, 2) aineistot ja mediat, 3) käytännön toiminta sekä 4) koulu ja kirjasto (Taulukko 3). Eniten käsiteltiin *käytännön toimintaa* – puolet kaikista teksteistä kuului tähän luokkaan. Luokka jakaantui lasten- ja nuortenkirjastotyötä yleisellä tasolla käsitteleviin teksteihin (19 tekstiä) sekä kohdennetummin tiettyjä kohderyhmiä, palveluja tai paikallisia käytäntöjä käsitteleviin teksteihin (40 tekstiä). Seuraavaksi yleisimpiä olivat *aineistoja ja medioita* käsittelevät tekstit (20 %), joiden yleisin aihe oli lasten ja nuorten kaunokirjallisuus ja sen eri lajit (16 tekstiä). Näissä teksteissä tuotiin usein esiin myös lukemiseen tai lukutaitoon liittyviä seikkoja. Muita aineistomuotoja käsiteltiin seitsemässä tekstissä: aiheena olivat CD-ROM-pelit, elokuvat, lasten klassinen musiikki ja nuortenlehdet.

Yleisiä aiheita käsiteltiin 19 tekstissä (16 %). Luokka sisälsi mm. eri alojen ammattilaisten henkilöhaastatteluja ja artikkeleita, joissa käsiteltiin kirjastoa, lapsia ja/tai nuoria sekä heitä koskevia ilmiöitä käytännön toimintaa laajemmin. Valtaosa teksteistä käsitteli media- ja pelikulttuuria: internetiä, mediaa, mediakasvatusta, suodatinohjelmia ja pelaamista. Muita luokkaan sijoitettuja tekstejä olivat nuoruutta ja lukemista käsittelevät tekstit. Vähiten käsiteltiin *koulua ja kirjastoa* (14 %). Teksteistä hieman yli puolet käsitteli aihetta koulun ja kirjaston yhteistyön näkökulmasta. Kolmessa tekstissä esiteltiin uusia kirjastotoimipisteitä, ja neljä tekstiä käsitteli koulukirjastoja. Koulun ja kirjaston yhteistyötä sivuttiin myös muiden aiheiden yhteydessä, esimerkiksi kirjavinkkausta käsittelevissä teksteissä: näkökulma oli kuitenkin kirjavinkkaus kirjaston toimintamuotona, jossa koulu on yksi mahdollinen yhteistyökumppani.

Taulukko 3. Lasten- ja nuortenkirjastotyötä koskevien tekstien aiheenmukainen jakaantuminen (n = 117)

Pääluokka	Alaluokka	LKM
Käytännön toiminta		59
	pelit ja pelaaminen kirjastossa	5
	internetin ja tietokoneiden käyttö kirjastossa	2
	kirjastoautot	3
	muut toimintamuodot	3
	yksittäisten kirjastojen toimintamuodot	4
	verkkopalvelut	9
	kirjavinkkaus	5
	kohderyhmä	9
	lasten- ja nuortenkirjastoammatillisuus	6
	koulutukset, ammatitapaamiset, hankkeet ja ammatillinen yhteistyö	10
	resurssit	3
Aineistot ja mediat		23
	yleisesti lasten- ja nuortenkirjallisuudesta	5
	fantasia	2
	kuvakirjat	2
	lastenrunous	2
	sadut	2
	muut kirjallisuuden lajit	3
	elokuvat	2
	pelit	3
	lasten klassinen musiikki	1
	nuortenlehdet	1
Yleiset aiheet		19
	internet ja tietokoneet	5
	pelit ja pelaaminen	1
	mediat	5
	mediakasvatus	3
	lukeminen	3
	nuoruus	2
Koulu ja kirjasto		16
	koulukirjastot	4
	koulun ja kirjaston yhteistyö	9
	kombikirjastot	3

Käytännön toimintaa käsittelevistä teksteistä suurimmaksi luokaksi muotoutui koulutuksia, ammattitapaamisia, hankkeita ja ammatillista yhteistyötä käsittelevien tekstien luokka, jonka aiheet eivät kuitenkaan olleet säännönmukaisia, vaan tekstit käsittelevät teemaa hyvin laajasti ja yleisellä tasolla. Sen sijaan kohdennetumpia aiheita käsittelevän kokonaisuuden sisältä erottui selkeästi kaksi eheää, rajattua aihetta: verkkopalveluja sekä kohderyhmiä käsittelevät tekstit. Myös kirjavinkkausta käsiteltiin tutkimusajanjaksolla usein.

Kohderyhmää käsittelevien tekstien aiheena olivat pääsääntöisesti nuoret, joiden asiakkuutta käsitteli seitsemän tekstiä yhdeksästä. Nuoruutta ikä kautena käsiteltiin myös yleisten aiheiden luokassa, kun taas lapsuutta ikä kautena ei erikseen käsitelty. Yleisiä aiheita käsittelevien tekstien joukosta erottuivat selkeästi pelejä, pelaamista, medioita sekä internetin aineistoja ja tietokoneiden käyttöä kirjastossa käsittelevät tekstit. Samat aiheet ilmenivät myös käytännön toimintaa käsittelevien tekstien luokassa. Näiden teemojen ilmeneminen useissa eri pääluokissa antoi viitteitä siitä, että aiheet ovat alan keskustelussa ajankohtaisia. Lisäksi teksteissä esitettyjen näkökulmien teemoittelussa (ks. luku 2.4.2) ilmenivät samat aiheet. Näiden syiden vuoksi nuorten asiakkuus sekä media- ja pelikulttuuri nousivat 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun ajankohtaisiksi teemoiksi.

3.2 Lasten- ja nuortenkirjastotyön nykypäivä ja tulevaisuus

Eri aiheita käsittelevissä teksteissä sivuttiin usein lasten- ja nuortenkirjastotyön yleisiä periaatteita. Seuraavassa alaluvussa käsittelemme toiminnan tavoitteista, kirjastotyöhön vaikuttaneista muutoksista, lasten- ja nuortenkirjastoammatillisuudesta sekä alan haasteista käytyä keskustelua. Toisessa alaluvussa erittelen lasten ja nuorten asiakkuuteen liittyvää keskustelua.

3.2.1 Toiminnan tavoitteet, muutokset ja haasteet

Lasten- ja nuortenkirjastotyötä käsittelevissä teksteissä korostuu voimakkaasti lukemisharrastuksen ja lukutaidon eteen tehtävä työ. Aineistossa tuodaan kuitenkin esiin myös muita tavoitteita kuten tulevaisuuden asiakaskunnan varmistaminen ja sosiaalisen vastuun kantaminen. Erittelen toiminnan tavoitteista käytyä keskustelua ensimmäisessä alaluvussa. Teksteissä tuotiin esiin, että kirjaston tulisi reagoida yhteiskunnan ja

asiakaskunnan muutoksiin. Esimerkiksi tietoyhteiskunnan mukanaan tuomat muutokset ovat vaikuttaneet perusteellisesti myös lasten- ja nuortenkirjastotyöhön. Kirjastotyöhön vaikuttaneista muutoksista käytyä keskustelua käsittelem toisessa alaluvussa. Kolmas alaluku keskittyy lasten- ja nuortenkirjastoammatillisuuteen sekä alan haasteisiin.

Lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteet

Lukutaidon todetaan olevan avaintaito: nyky-yhteiskunnassa tarvitaan monenlaista lukutaitoa, joiden edellyksenä on perinteinen, kirjoitetun tekstin lukutaito. Lukutaito hankitaan lukemalla: lasten olisi hyvä lukea mahdollisimman paljon. *“Vain siten he voivat mahdollisesti joskus elämässään oppia lukutaidoista vaikeimmaksi nimetyn, kriittisen lukutaidon.”* Lukutaidottomuuden todetaan lisääntyneen, eikä hyvä lukutaito ole itsestäänselvyys. Lasten erityisvaikeudet tulisikin tunnistaa ajoissa, koska niihin on mahdollista vaikuttaa. Jotkut lapset tarvitsevat toisia enemmän herättelyä ja tukea lukemisessa ja kirjaan tutustumisessa. Omaehtoisia lukijoita on, kunhan sopivaa luettavaa löytyy lapsen lähiympäristöstä: lasta kiinnostavien ja hänen lukemistasoaan vastaavien kirjojen esilläpito motivoi lukijaksi kasvamista.

Lukemisen vähenemisestä on jo pitkään oltu huolissaan, mutta surkuttelun sijaan voitaisiin tehdä monia konkreettisia asioita: mennä *“lasten luokse puhumaan kirjallisuudesta, vaikuttamaan ja tartuttamaan innostusta.”* Kirjasto osaa auttaa lukemisen tukemisessa ja onnistumisten varmistamisessa: esimerkiksi mainitaan lukihäiriöisille lapsille ja nuorille asiantuntevasti valittu aineisto. Sopivan kirjallisuuden tarjoaminen on aikuisen tehtävä, ja kirjojen äärelle lapsi löytää parhaiten kirjastossa. Erityisesti korostetaan oikeanlaisen kirjallisuuden tarjoamista oikeaan aikaan. On kuitenkin vaikea tietää, mikä lasta missäkin ikävaiheessa eniten kiinnostaa: *“ongelma syntyy, kun aikuinen uskoo tietävänsä liian hyvin lapsen parhaan”*. Lapsen omat mieltymykset ja kirjallinen maku tulisi ottaa aina huomioon, jotta lapsi löytäisi *“pakottamatta lukemisen ilon ja kirjojen maailman”*. Esimerkiksi vinkatessa suurin virhe on tyrkyttää: kirjavinkkari on kyllä asiantuntija, muttei *“besserwisser”*. Vinkkarin täytyy erottaa hyvä ja huono kirjallisuus, mutta hänellä ei saa olla liian ehdoton käsitys siitä, mitä lasten pitäisi lukea. Myös tiedonhaun opetuksessa kerrotaan pyrittävän myönteiseen asenteeseen. Kirjastoissa mainitaankin olleen jo pitkään käynnissä asennemuutos, jota kuvastaa kirjastonkäytön opetuksen muuttuminen kirjaseikkailuksi.

Lapset innostuvat lukemisesta, kun saatavilla on sopivia kirjoja ja kaveritkin lukevat. Lapsen kehitykseen vaikuttaakin koko kasvuympäristö, eikä kirjasto voi tehdä paljoakaan jos koululuokassa, perheessä tai kaveriporukassa ei arvosteta lukemista. Siksi tulisi pyrkiä yhteistyöhön muiden lasten kanssa tekemisissä olevien tahojen kanssa. Vanhempien tavoittaminen ja herättely lasten lukemisharrastuksen merkitykseen on tärkeää, sillä ääneen lukeminen on helppo keino tukea lasta ja näin vaikuttaa oppimismekanismien kehittymiseen: lukevan aikuisen malli kotona ja koulussa edistää lukuharrastusta. Myös muilla kasvattajilla on osansa ”kirjarakkauden” syöttämisessä. Positiiviseksi mainitaan perhepäivähoitajien tapa lukea lapsille ja tuoda heitä kirjastoon. Myös päiväkotien vanhempainilloissa voidaan vierailla vinkkaamassa uusia lastenkirjoja. Kirjaston tulisi luoda kontakti lapsiin ja heidän vanhempiinsa mahdollisimman varhain - mieluiten neuvoloiden avulla jo ennen lapsen syntymää.

Lasten- ja nuortenkirjastotyöhön panostamisen kerrotaan näkyvän lainausluvuissa. Kauaskantoisten seurausten mittaaminen on hankalaa, mutta onnistuneiden projektien uskotaan tuovan lapsille positiivisia lukuelämyksiä, joilla on merkitystä tulevaisuudessakin. Palkitsevaa on huomata, että lapsena alkanut kirjastonkäyttö jatkuu yläasteella, nuori hyödyntää saamiaan oppeja aineiston hakemiseen tai jopa opastaa omia vanhempiaan luettavan etsimisessä. Lasten- ja nuortenkirjastotyön mainitaan olevan tärkeää paitsi lukemaan oppimiselle, myös kirjastolaitoksen tulevaisuudelle: toiminta voi olla ”*pr-työtä kirjaston hyväksi*”, kun kirjasto tavoittaa paitsi lapset, myös koulut ja kodit. Toiminnalla voidaan pyrkiä varmistamaan tulevaisuuden asiakaskunta. Etenkin nuoriin liittyvien aiheiden yhteydessä tuotiin hyvin usein esiin nuorten houkutteleva kirjaston käyttäjiksi.

Lukemisen, lukutaitojen ja lukuharrastuksen edistäminen nousivat siis voimakkaasti esille lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteina. Teksteissä tuotiin kuitenkin esiin myös toisenlaisia merkityksiä, joita harvemmin artikuloitiin varsinaisiksi tavoitteiksi. Sosiaalisen vastuun kantaminen syrjäytymisen estämisessä, lasten ja nuorten kasvuun osallistuminen ja yhteisöllisyyden tukeminen tuotiin esille seikkoina, joissa kirjastolaitoksella on oma tärkeä roolinsa. Esimerkiksi lukutaidon tasosta huolehtimisen kerrotaan ehkäisevän syrjäytymistä yhteiskunnan normaaliksi katsotuista toiminnoista: lukutaito on perusedellytys koulumenestykseen ja työelämään pääsyyn. Muutamassa tekstissä sivutaan lasten ja nuorten pahoinvointia ja mainitaan esimerkiksi tutkimustulos, jonka mukaan jopa 30 % suomalaislapsista olisi syrjäytymisvaarassa.

Vaikka paras tapa torjua pahoinvointia on perheiden taloudellisen turvan takaaminen, on kirjastolla oma vaikutuksensa jaksamiseen: esimerkiksi monet työttömät kokevat kirjaston pelastavana henkireikänä. Muutamassa tekstissä tuodaan esiin, että kirjastossa aikuinen on läsnä lapselle ja nuorelle, ja henkilökunta välittää omalta osaltaan heidän hyvinvoinnistaan ja kasvustaan. Kirjaston yhteisöllisyyttä tukeva rooli mainittiin useimmin nuorten asiakkuutta käsittelevissä teksteissä.

Toisaalla kuitenkin todetaan, että kirjastoille on *“tarjottu sosiaalista roolia heikommassa asemassa olevien tukipalveluna. Yleinen kirjasto on aika vaikeassa välikädessä, kun se pyrkii profiloitumaan monien sille asetettujen toiveiden välimaastossa.”* Kirjoittaja toteaa, että kirjaston merkitys yhteisön keskuksena, toimijana ja vaikuttamisen mahdollistajana on vielä jäsentymätön, mutta kirjasto on joka tapauksessa avoin tila, jonne kaikilla on oikeus tulla - *”jossa on mahdollisuus kohtaamisiin, yllätyksiin ja omien mieltymysten toteuttamiseen”*.

Maailma muuttuu – muuttuuko kirjasto?

Teksteissä tuotiin voimakkaasti esiin, että yhteiskunnan ja asiakaskunnan muuttuessa myös kirjaston tulee reagoida. Kirjastolla on mahdollisuus ja velvollisuus huomioida eri ihmisryhmien tarpeet ja yhteiskunnan monet muutokset kuten tietoyhteiskunnan kehittyminen. Eräässä tekstissä todetaan, että kirjastolla on velvollisuus opettaa verkkotyökalujen, kuten Facebookin, Googlen ja Twitterin, käyttöä osana kansalaistaitoja. Tietoyhteiskunnan tuomat muutokset nousivat esiin etenkin koulun ja kirjaston yhteistyötä käsittelevissä teksteissä: käsittelen aihetta tarkemmin luvussa 3.3.2 Koulu ja kirjasto – kohti uudenlaista yhteistyötä. Myös monikulttuurisuuden sekä kasvatuskulttuurin ja nuoruuden muutosten mainitaan vaikuttavan kirjastotyöhön.

Useassa tekstissä todetaan, ettei nykykirjastoa ole tehty uusille sukupolville. Kirjastonkäyttöön vaikuttavat monet yhteiskunnalliset rakenteet – tulevaisuuden kirjastopalvelujen rakentamisen ja nykyisten parantamisen työkaluksi tarvittaisiin välttämättä ajantasainen, laaja vapaa-aikatutkimus. Kirjastojen tulisi tutkia tilastoja ja tehdä niiden pohjalta päätöksiä aineiston ja tilojen suhteen. Kirjastoa tulee kehittää tiedon eikä luulon perusteella, ja niin kokoelman kuin henkilökunnankin on sovittauduttava asiakaskuntaan. Asiakkaiden käyttäytymisen muuttuessa myös kirjaston on hahmotettava uusia kohderyhmiä ja räätälöitävä palvelut heidän tarpeidensa mukaan

eli tuotteistettava: mutta *”ensin kirjastojen pitäisi poisoppia sanoihin markkinointi, tuotteistaminen ja tiedottaminen liittyvä kielteinen lataus.”* Esimerkkikirjastossa kirjaston asiantuntemus on pyritty tuotteistamaan erilaisten kokeilujen muodossa.

Positiivisina esimerkkeinä kirjastojen uusista käytännöistä mainitaan lisääntyneet yleisötapaukset ja aktiviteetit, joiden kautta voidaan kohdata esimerkiksi *”muiden kulttuurien edustajia ja - - urbaania yleisöä”*. Kirjastoihin on palkattu työntekijöitä, jotka kuuluvat kirjaston kohderyhmään – näin *”asiakkaiden kanssa voidaan keskustella luontevasti heille tutuissa paikoissa, kuten festareilla, verkkofoorumeilla jne.”* Myös asiakkaiden omien toimintamahdollisuuksien ja aktiivisuuden lisääminen mainitaan myönteiseksi: kirjastot tarjoavat mahdollisuuksia esimerkiksi kädentaitojen ja musiikin harrastamiseen. Kirjastolaitoksen mainitaan olevan myös kulttuurinen kohtaamispaikka, jossa voisi olla esimerkiksi kahvilatoimintaa, kulttuuritapahtumia ja yhteisöllisyyttä kasvattavia tilaisuuksia. Kirjastoa kehoitetaan pohtimaan omaa yksilöllisyyttään mutta hakemaan samalla yhteistyökumppaneita.

Eräässä tekstissä käsitellään monikulttuurisuutta ja rasismia, ja peräänkuulutetaan koulun ja median vastuuta suvaitsevaisuuskasvatuksessa ja etnisiin ennakkoluuloihin vaikuttamisessa. Rasismia todetaan jopa lisääntyneen nuorten keskuudessa. Esiin tuodaan myös maahanmuuttajanuorten tasapainoilu kahden kulttuurin välimaastossa ja kielen merkitys identiteetin rakentumiselle. Uudenkaltaisessa kirjastossa monikulttuurisuus otetaan huomioon tilojen ja palvelujen suunnittelussa. *”Osalle suomalaisista kirjasto merkitsee hiljaisuutta. Laitoksen on kuitenkin muututtava, koska tulevaisuus on toisenlainen. Meidän on yhä uudelleen ansaittava olemassaolomme.”* Uudenlaisen ajattelun mukaan kirjastossa *”hoidetaan”* asiakasta, järjestetään ohjelmaa ja tilaisuuksia kohtaamiseen. Eräässä kirjastossa maahanmuuttajataustaisista työntekijöistä on ollut apua erityisesti nuorisotyössä. Eri kulttuureista tulevat työntekijät voivat hyödyntää työssään omaa erityisosaamistaan, kulttuurikompetenssiaan, esimerkiksi vieraskielisten lasten ja nuorten palveluja tuottaessa.

Myös nuoruuden ja kasvatuskulttuurin kerrottiin muuttuneen: informaatioyhteiskunnassa korostuneet yksilölliset arvot ovat tuoneet mukanaan yksinäisyyttä. Nopea kaupungistuminen mainitaan henkisen pahoinvoinnin syyksi: suomalaisilla on käytössään enemmän rahaa kuin koskaan ennen, mutta ihmisillä ei ole enää aikaa toisilleen eikä perheissä opita yhteiselämän taitoja. Nuoret oireilevat

yksinäisyyden ja monenlaisten paineiden vuoksi, eikä aikuisten maailma houkuttele: kasvatuskulttuurin todetaan takertuneen nuoruuteen. Nuorten jengiytymisen esitetään olevan reagointia yksinäisyyteen, yksin jääneiden nuorten ryhmäytymistä. Eräässä seminaarissa todettiin, että suurten ikäluokkien jälkeen on tapahtunut muutos sitoutumisessa työhön ja aatteisiin. *”Turvallisuuden tavoittelu ei enää hallitse elämää, sen sijaan pyritään vapauden tuntuun. Nuoret sukupolvet haluavat tekemisistään myös palkinnon, elintasoa, elämyksiä ym., ja mieluummin heti.”*

Lasten- ja nuortenkirjastoammattilaisuus ja alan haasteet

Lastenkirjastotyön kerrotaan edellyttävän kiinnostusta ja erityisosaamista. Kirjastoammattilaisten työ ja toimenkuvat ovat muuttuneet paljon etenkin verkkomaailman myötä, ja kirjastotyö *”lähenee yhä useammin esimerkiksi opettajan ja ohjaajan, tiedottajan tai toimittajan tehtäviä”*. Niin tiedonkäsitysten muuttuminen, sosiaalinen media kuin asiakkaiden käyttäytymisen muutokset mainitaan asioiksi, jotka edellyttävät uudenkaltaista asennetta. *”Osallistuminen, vuorovaikutus ja tiedon suhteellisuus ovat ilmiöitä, jotka vaikuttavat kirjastotyöhön perusteellisesti. - - Enää kirjasto ei voi tarjota valmiita, möhkälemäisiä tietopaketteja.”*

Eräässä koulutuksessa oli tuotu esiin, että vaikka kirjastopalveluja ja asiantuntijoiden valitsemia kokoelmia yleisesti arvostetaan, käyttävät ihmiset kuitenkin mieluummin verkkopalveluita. Tilanne on korjattavissa tiedottamisella ja markkinoinnilla. Kirjastojen tulisi viedä palvelut sinne missä ihmiset ovat, esimerkiksi tarjota tuotteitaan välitettäväksi asiakkaiden suosimiin palveluihin. Kirjastot pärjäävät tietoverkoissakin, mikäli ne tuottavat palvelunsa yhdessä. Esimerkkinä hyvästä palvelusta mainitaan kokoelmien yhteiskäyttö, mutta samalla muistutetaan, ettei kokoelma ole koko kirjasto: myös henkilöstön osaaminen tulisi jakaa laajemmalle. Kokemuksen mukanaan tuoma ammattitaito nostetaankin yhdeksi kirjaston palveluksi. Kokemus auttaa niin ryhmäkäyntien suunnittelussa kuin aineistonvalinnassa, joka on usein haasteellista ennakkotilausten, nopeiden aikataulujen ja näyttekappalekäytännöstä luopumisen vuoksi: tuoteluetteloiden perusteella on vaikea arvioida kirjojen sisältöä. Eräs kirjastonhoitaja mainitsee erityisesti toivovansa lisää aikaa DVD- ja CD-ROM -arvostelujen lukemiseen netistä tai alan lehdistä, sillä tämänkaltaisen aineisto joudutaan usein hankkimaan *”mutu-tuntumalla”*.

Lastenkirjastotyön kerrotaan olevan haasteellista, yhä monipuolisempaa ja vaativampaa. Huonoksi puoliksi mainitaan arvostuksen puute, henkilökuntapula, kiire ja huono palkkataso. Tulevaisuuden ammattilaisten löytäminen kaikille avautuville paikoille koetaan huolenaiheeksi. Alalla toimivalta edellytetään monipuolisuutta ja itsensä likoon laittamista. Myös omalla ajalla tehtävän työn kerrotaan karsivan alalle tulijoita. Resurssiongelmat ilmenivätkin teksteistä vahvasti: hyvin moni lasten- ja nuortenkirjastotyöntekijä kertoi tutustuvansa aineistoihin omalla ajallaan. Ajan tasalla pysyäkseen lastenkirjallisuutta on luettava jatkuvasti, eikä siihen normaali työaika riitä. Joissain kirjastoissa lastenkirjoja saa lukea työajalla etätyönä, mutta kaikkialla näin ei ole. Lastenosastolla kuitenkin oletetaan, että henkilökunta on perehtynyt lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Myös teemaviikkojen aikana oletetaan tapahtumien järjestyvän muiden töiden ohessa, vaikka niiden valmisteluun kuluu ”oikeaa työaikaa”. Kirjastolaiset kokevat huonoa omaatuntoa, sillä millään ei ehdi tehdä kaikkea mitä pitäisi. Työnantajan tuki esimerkiksi koulutuksiin pääsemiseksi mainitaankin tärkeäksi.

Myös tilaongelmat mainitaan muutamassa tekstissä. Ongelmia tuottavat liian ahtaat tilat, jolloin ne eivät ole enää tarkoituksenmukaiset lasten- ja nuortenkirjastotyöhön. Lasten ja nuorten alue ei saisi olla kolkko ja pelkistetty, vaan tiloihin kaivataan väriä, pehmeyttä ja kodikkuutta. Positiivisen maininnan saivat erään kirjaston uudet, persoonalliset ja riittävän suuret tilat. Tilojen viihtyisyyden kerrotaan alentavan lasten kynnystä tulla kirjastoon. Lisäksi nuoria käsittelevissä teksteissä tuodaan hyvin usein esiin, että nuoret tarvitsisivat kirjastossa oman tilansa joka mahdollistaisi omaehtoisen oleskelun.

Erilaisten projektien ja yhteistyön kerrotaan olevan lastenkirjastotyön nykypäivää, ja tulevaisuuteen arvellaan kuuluvan yhä enemmän yhteistyötä ja kirjastojen verkostoitumista. Kirjastot näyttäisivätkin pikkuhiljaa organisoivan toimintaa yhteistyön suuntaan. Haastatellut kirjastoammattilaiset tuovat esiin toiveen verkostojen luomisesta niin oman työpaikan sisällä kuin valtakunnallisesti. Aineistossa mainittiinkin usein erilaisia yhteistyöhankkeita ja projekteja, joiden tavoitteina oli esimerkiksi lasten ja nuorten palvelujen arviointimenetelmien kehittäminen sekä käytännönläheisen lastenkirjastoammatillisen yhteistyön lisääminen. Esimerkiksi lasten verkkosivustoa voidaan ylläpitää usein useamman kirjaston yhteistyönä, ja lastenkirjastoammattilaiset ovat perustaneet alueellisia ammattisivuja, joilla voidaan jakaa prosessikuvauksia lastenkirjastotyön tilanteista, esimerkiksi opetustilanteista tai esikoululaisten

kirjastovierailuista. Näin hyvät työkäytännöt saataisiin myös kollegojen käyttöön. Kaikki yhteistyö tähtää osaamisen ja asiantuntemuksen vaihtoon ja jakamiseen, jonka tavoitteena on parantaa lasten palveluja.

Lastenkirjastotyö tarvitsee kehittyäkseen uudelleenorganisointia, ja sitä on ehdotettu tuettavan tietyn alueen yhteisenä henkilöstöressurssina toimivalla lastenkirjastoammattilaisena. Samanlaista alueellista kehittäjäammattilaista on ehdotettu koulun ja kirjaston yhteistyöhön. Alueelliset ammattilaiset voisivat toimia maakuntakirjastoissa: työtä riittäisi yhteistyön organisoinnissa, koulutusten järjestämisessä, projektien toteuttamisessa, tiedottamisessa ja markkinoinnissa. Päällekkäisyyksien karsimisesta ja yhteistyöstä olisi etua etenkin pienille kirjastoille. Esiin nostetaan useassa tekstissä Ruotsin läänien lastenkirjastoasiantuntijat¹⁰, ja Kirjastolehdestä raportoitiin Tukholman läänikirjaston kirjastokonsultin vierailusta vuoden 2001 Turun kirjamessejen lastenkirjastokurssin pääesiintyjänä. Kaikki esitellyt konsulttien projektit ovat kirjoittajan mukaan suomalaisille kirjastoille tuttuja, mutta jokainen kirjasto toteuttaa omia projektejaan pienten resurssien varassa ja päällekkäistä työtä tehdään paljon. Ruotsin malli ei välttämättä sovi Suomeen sellaisenaan, mutta Suomessa voitaisiin toteuttaa muutaman vuoden projekti, jossa projektipäällikön lisäksi toimisi useita projektisihteereitä ympäri Suomea. Kirjoittajan mukaan Suomessa tilanteelle pitäisi tehdä jotain heti, sillä muuten vastavalmistuneet siirtyvät ATK-yrityksiin ja työvoimapula on väistämätön.

Esimerkiksi mainitaan myös osallistuminen kuntien lapsipoliittisten ohjelmien tekoon, jolloin kirjasto saa lisää näkyvyyttä lastenkirjastotyölle, ja vahvistaa näin kirjaston asemaa kuntatasolla. Eräässä tekstissä sivuttiin kirjaston tekemään yhteistyötä muiden hallintokuntien kanssa. Kirjastossa oltiin huomattu, että nuorten lainaus vähenee, jolloin yhteistyötä koulun kanssa tiivistettiin. Kirjavinkkauksen lisäksi aloitettiin kuudesluokkalaisille lukupaja, jossa luettiin ptkä jotakin kirjaa, ja oppilaat kirjoittivat tai piirsivät sen pohjalta. Nuorten lainaus kääntyi pian kasvuun. Myöhemmin huomattiin, että kuvakirjojen lainaus vähenee, jolloin yhteistyötä päiväkodin kanssa parannettiin. Muutama esikouluryhmä vieraili kirjastossa kuukauden aikana kuusi kertaa, ja lopuksi jokaisella oli henkilökohtainen käynti vanhemman kanssa. Kirjastossa oli myös vanhempainilta, jossa asiantuntija kertoi lukemisen merkityksestä. Jonkin ajan kuluttua kuvakirjojen lainaus kasvoi kolmanneksella. Yhteistyö jatkuu, ja kirjastossa

¹⁰ Ruotsissa konsulttitoiminnan mainitaan alkaneen jo vuonna 1972 ja olevan maailmalla ainutlaatuinen.

oivallettiin, että tarjonta täytyy räätälöidä jo suunnitteluasteella yhteistyökumppanin toimintaan. *“Silloin pystymme valmisteltuun täsmätarjontaan, joka on suora vastaus siihen mitä lapset kulloinkin tarvitsevat.”*

Yhteistyötä voidaan tehdä monenlaisten tahojen kanssa. Esimerkkinä mainittakoon kaksipäiväinen Fantasiafestari kirjaston, kulttuuritoimen ja roolipeliyhdistyksen yhteistyönä. Kirjastossa haluttiin hyödyntää ”fantasiaboomia”, sillä fantasiakirjat ja liveroolipeli eli larppaus houkuttelevat nuoria. Vapaaehtoisten panos tapahtuman järjestämisessä mainitaan oleelliseksi: roolipelaajat lähtivät innolla mukaan kirjaston ehdottamaan yhteistyöhön, sillä tapahtuma oli heille mahdollisuus esitellä omaa harrastustaan ja kenties saada uusia jäseniäkin. Tapahtuman järjestämisessä oli tärkeää, etteivät nuoret kokisi tulevansa aliarvioituiksi. Tilaisuuden toivottiin myös hälventävän liveroolipelaamiseen liittyviä ennakkoluuloja. Festariin liittyi fantasiakirjanäyttelyn valikoimaluetteloineen, mielifantasiakirjakilpailu, kirjallisuusseminaari, keskiaikaista musiikkia sekä roolipelaajien järjestämää bofferi-miekkailua pehmustetuilla aseilla.

3.2.2 Lapset ja nuoret kirjaston asiakkaina

Nuorten asiakkuus ja nuortenkirjastotyön erityispiirteet nousivat voimakkaasti esiin kirjastoalan keskustelussa. Palveluja käsittelevissä teksteissä, etenkin verkkopalvelujen kohdalla, mainitaan usein nuorten houkuttelemisen takaisin kirjaston käyttäjiksi. Myös erilaisia nuorille suunnattuja paikallisia toimintamuotoja esiteltiin usein. Yleinen esitetty näkemys oli, että nuoret lukevat vähän ja katoavat murrosikäisenä kirjastosta, minkä vuoksi heidän palvelutarjontaansa tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Toisaalta raportoitiin tutkimustuloksista, joiden mukaan kirjastoa käytetään yhä entiseen tapaan. Tässä luvussa erittelen lasten- ja nuortenkirjastotyön kohderyhmiin liittyvää keskustelua. Ensimmäinen alaluku käsittelee lapsia kirjaston asiakkaina. Kahdessa jälkimmäisessä alaluvussa keskityn nuorten asiakkuuteen.

Lapset kirjaston asiakkaina

Lasten asiakkuutta käsitteli pääasiallisena aiheenaan vain muutama teksti, mutta lapsia kirjaston asiakkaina sivuttiin kuitenkin muiden aiheiden ohella. Kirjastossa lapsen todetaan olevan asiakas siinä missä aikuinenkin – kirjastossa lapsi saa ensimmäiset kokemuksensa kansalaisena olost. Tottuminen kirjaston käyttöön alkaa jo pienenä, ja

kirjastosta pitää tehdä lapselle mukava paikka tulla. Aineistossa mainittiin tutkimus, jonka mukaan lapsen täysivaltainen asiakkuus toteutuu kirjastossa paremmin kuin koulussa, neuvolassa tai päiväkodissa. Lastenkirjastoryhmän tapaamisessa vuonna 2005 kuitenkin pohdittiin, onko tilanne todellisuudessa näin hyvä. Onko lapset otettu kirjastoissa riittävän hyvin huomioon, pitäisikö koko henkilökuntaa kouluttaa kohtaamaan heidät?

Lasten todetaan olevan asiakasryhmä, joka tarvitsee oman tutun henkilökunnan ja neuvontapisteen. Osaavan henkilökunnan lisäksi tulisi parantaa luetteloita, aiheherymiä ja opasteita, jotta myös lapset pystyvät hahmottamaan lasten osaston ja aineistot. Lastenkirjastotyön pohjalla mainitaan olevan tiedonkäsittelyn ja -seulonnan hallinta, jonka avulla on mahdollista rakentaa esimerkiksi lasten maailmasta lähtevä hyllyjärjestys tai opettaa tiedonhakua. Esiin tuodaan, että nykyaikainen tutkiva oppiminen pohjautuu kasvatustieteiden teorioihin, joten nekin olisi osattava. *”On tiedettävä miten lapsi oppii ja toimii.”* Lasten tapa kysyä poikkeaa aikuisten tietopalvelukysymyksistä, minkä vuoksi ei voida olettaa, että sama kirjastonhoitaja voi palvella lapset ja aikuiset. Lapsen kanssa tiedonhakuongelma kehittyy dialogina kuin tarina. Lasten kysymykset voivat olla yleistajuisia tai niukkoja, koska lapset lähestyvät aiheita eri tavoin kuin aikuiset. He saattavat esimerkiksi muistaa kirjasta vain pienen yksityiskohdan. Tarkkaan rajattu kysymys *”Miksi metroasemalla on asemat eri puolilla?”* ei välttämättä tarkoita, että lapsi olisi kiinnostunut junakirjoista. *”On myös erotettava toisistaan lasten omat ja lapsille asetetut kysymykset. Ne ovat syntyneet eri konteksteissa. Koulun antama kysymys voi lapsen mielestä olla yhdentekevä. Aineiston relevanttiudesta tai riittävyydestä ei myöskään silloin ole tietoa. Oppilas voi muistaa väärin tai hän ei ehkä ole ymmärtänyt koko kysymystä.”* Kirjastonhoitajan käsivällisyys ja kannustus rohkaisevat lasta tarkentamaan kysymystä.

Eräässä kirjoituksessa esitettiin täsmennetty lasten tietopalvelun muoto. Naapurissa sijaitsevan koulun ansiosta kirjasto oli täynnä potentiaalisia asiakkaita, ja henkilökunta alkoi pohtia, onko kirjastolla heille mitään annettavaa. Kohderyhmälle oli kyllä aineistoa ja tietopalvelua, mutta neuvontaa ei oltu tarkemmin kohdennettu juuri koululaisille. Henkilökunta oivalsi, että kirjasto voi tarjota neuvontaosaamistaan avuksi läksyjen tekoon. Syntyi koululaisten tietopalvelu, Läksy-Help. Henkilökunta päivystää vuorotellen iltapäivisin ollen läsnä ja tarjoten apua jos sitä tarvitaan: useimmin ratkaisua etsitään ensin lasten omista kirjoista ja vihkoista. Koululaisille on onnistuttu tarjoamaan

mielekästä palvelua jonka sisällön kohderyhmä ymmärtää heti. Lapset ovatkin nopeasti oppineet pyytämään apua. Uusi lähestymistapa on muuttanut henkilökunnan roolin, ja kirjaston työntekijät ovat kokeneet, miten suuri aikuisten tarve lapsilla on. Virkailijan ja kaverin välimaastoon sijoittuva rooli edellyttää uusia taitoja, sillä kosketuspintaa ei haluta menettää sen enempää kuin auktoriteettiakaan. Työ on vaikeampaa ja haasteellisempaa, mutta kiinnostavampaa. Palvelun myötä tämän kirjaston lapsiasiakkaiden elämässä on nyt enemmän välittäviä aikuisia.

Myös vauvaperheet nousivat esiin lasten- ja nuortenkirjastotyön erillisenä kohderyhmänä. Kirjaston pitäisi saada luotua kontakti lapseen ja heidän vanhempaisensa mahdollisimman varhain, mieluiten neuvoloiden avulla jo ennen lapsen syntymää, sillä kommunikoinnin ja oppimisen kannalta tärkeät taidot, käsitys omasta itsestä ja kyky vuorovaikutukseen alkavat kehittyä jo vauvan ensimmäisten elinviikkojen aikana. Katselukirjat ja lukuhetket ovat hyvä apu varhaisessa vuorovaikutuksessa, joka vaikuttaa myöhempään oppimiseen. Myöhemmin yhdessä lukeminen kehittää sanavarastoa ja kielellisiä taitoja. Kirjastot voivat myös auttaa perheitä uudessa tilanteessa joka liittyy lapsen odotukseen ja vauva-aikaan. Esimerkkeinä vauvaperheiden palveluista mainitaan neuvoloissa kiertävä näytekokoelma, jonka avulla vanhemmat voivat tutustua lastenkirjatarjontaan. Neuvolaan on viety myös kirjaston esitteitä ja kirjaston kokoamia vinkkilistoja lastenkirjallisuudesta sekä vanhemmuutta käsittelevistä teoksista. Kirjaston työntekijät vierailevat myös neuvolan vanhempainilloissa ja perhekerhoissa. Eräässä kirjastossa kaikille alueen vauvoille lahjoitettiin oma satukirja ja perheille tietoa lukemisen merkityksestä. Lapset saavat myös oman kirjastokortin, joka on voimassa ristiäisistä alkaen koko loppuelämän.

Nuoret kirjastossa

Aineistossa tuodaan hyvin usein esiin, että nuoret katoavat ja vieraantuvat murrosikäisenä kirjastosta. Kirjaston haluttaisiin näyttäytyvän nuorten silmissä mukavana paikkana. Nuorille on hyvin tärkeää tulla hyväksytyiksi sellaisina kuin he ovat, ja heille ominainen energia tulisi ottaa vastaan sellaisenaan myös kirjastossa. Osallisuus tuottaa yhteisöllisyyttä: nuoret voitaisiin ottaa mukaan esimerkiksi aineistonvalintaan. Nuortenkirjastotyötä tekevän tulisi *”pysytellä ajan hermolla, olla kärryllä nuorten kulttuurista”*. Myös kirjastotyöntekijöiden asenteilla on merkitystä: nuttura ei saa olla liian tiukalla, vaan kunnioitus on ansaittava muuten. Eräs

kirjastotyöntekijä toteaa: *“ehkä nuorten tempossa olisi vaikea jaksaa jos omien lasten nuoruus olisi jo takana. Suostun olemaan täällä ‘täti’ kun auktoriteettia tarvitaan, mutta vain pilke silmäkulmassa. Huumorilla selviää parhaiten.”* Työ nuorten kanssa ei välttämättä sovi kaikille.

Nuortenkirjastoammattilaisten haastatteluissa todetaan usein, etteivät nuoret ole asiakasryhmänä helpoimmasta päästä. Nuorista pursuaa ääntä ja energiaa, ja heillä on usein *”aikuisia kohtaan torjuva ja välttelevä asenne. Aikuisten säännöt on kirjastossakin luotu rikottaviksi, ja vaikka kuinka olisi kysyttävää, ei sitä tulla tiskin tädiltä tai sedältä kysymään.”* Nuoret yrittävät mieluummin itse: heihin täytyy ottaa kontaktia ja auttaa heitä kyselyn alkuun. Henkilökohtainen kontakti mainitaan hyvin tärkeäksi. Eräs haastateltu pahoittelee, että *”ajatukset nuorten kanssa työskentelystä kiertyvät aina käyttäytymiseen. - - Häntä harmittaa alituinen puuttuminen nuorten äänekkääseen ja hilpeään yhdessäoloon”*. Toisaalta todetaan, että kirjastotyöhön nuorten kanssa liittyy paljon kaitsemista, mikä ei aina ole mukavaa. Myös muut asiakkaat tulee ottaa huomioon, mutta nykyajan kirjastossa kaikki ei ole mahdollista.

Hyvin usein nuorten asiakkuutta käsittelevissä teksteissä mainitaan, että nuoret tarvitsisivat kirjastossa oman tilan, jossa heidän olisi mahdollista olla omilla ehdoillaan. Teksteissä kuitenkin muistutetaan, etteivät kaikki nuoret kaipaa meluisaa oleskelua: *”myös nuoret kaipaavat rauhassa ja hiljaa olemisen mahdollisuutta, jonka kirjasto tarjoaa”*. Kohderyhmän heterogeenisyys nousee toisaallakin esiin: *“On tosiasioihin perustumatonta niputtaa nuoret yhtenäiseksi ryhmäksi, joka haluaa kuunnella poppia, hengailia ja puhallella purkkapalloja. Eivät kaikki nuoret ole pelkästään viihteen kuluttajia.”* On myös nuoria, jotka tekevät töitä, opiskelevat ja haluavat menestyä. Eräessä seminaarissa moitittiin koulun hajua kirjastossa ja kritisoitiin kohderyhmärajauksia: *“Eivät nuoret lue nuortenkirjoja. - - Siksi kirjaston tulisi muodostua kaupungin lailla erihenkisistä alueista, ei ikäryhmän mukaisista osastoista.”* Todettiin, ettei mikään ikäryhmä ole homogeeninen, vaan koostuu erilaisia asioita arvostavista yksilöistä: *“emmehän me laita myöskään ryhmää 70 v. omaan nurkkaansa, heille mielestämme sopivaa ahertamaan.”*

Kirjaston mainitaan olevan myös paikka, jossa ollaan yhdessä muiden, eri-ikäisten ihmisten kanssa. Kaikkia vastakkainasetteluja tulisi välttää, mutta *”kirjasto on myös, jos ei kasvatus- niin ainakin kasvuyhteisö, ja nuorille tulee olla aivan selkeät*

pelisäännöt, joita noudatetaan. - - Niiden laatiminen edellyttää usein, että nuorten kanssa ehditään keskustella hyvin paljon.” Parasta olisi jos yhteistyökumppaneina toimisi nuorisotyön ammattilaisia. Eräässä kirjastossa on laadittu prosessimallia välineeksi nuorisotyöhön kirjastossa. Käytännön vinkkinä mainitaan, että kirjastossa käyvät nuoret tulisi oppia tuntemaan: *”harva nuori viitsii ryhtyä rettelöimään käsipäivää sanottuaan. Jalkautuminen nuorten pariin, vaikkapa yhteinen shakin peluu, lisää luottamusta.”* Jokaisen aikuisen kuuluu kasvattaa: on helppo ratkaisu komentaa metelöivät nuoret ulos. Sen sijaan tulee ajatella nuoren parasta: *”Minusta se on terveellinen luottamus ja aikuisen malli.”*

Eräässä tekstissä tuotiin esiin, että kirjasto voisi käyttää kulttuurisen nuorisotyön menetelmiä ja työtettä pyrkiessään tiiviimmäksi osaksi toimintayhteisöään: taidekasvatuksen, taideharrastuksen, nuorisokulttuurin ja kulttuurisen nuorisotyön käsitteistä voisi olla hyötyä, kun pohditaan kirjaston tehtävää nuorten elämässä. Taidekasvatuksessa lähtökohta on taidekeskeinen, taideharrastuksessa omaehtoisuus. Nuorisokulttuuri ilmenee nuorten elämäntavoissa, ja kulttuurisen nuorisotyön lähtökohtana on nuorten elämäntilanne. *”Kulttuurisen nuorisotyön pedagogiikka on osallistuvaa ja konstruktivistista.”* Kirjasto välittää nuorisokulttuuria, tukee kulttuuriharrastuksia ja toimii taidekasvatuksen tukipalveluna. Nuorisotyöstä tekee kulttuurista se, että nuori kohdataan hänen omista lähtökohdistaan ja häntä valmennetaan minäkuvan rakentamisessa niin, että hänen käsityksensä itsestään muuttuu. Esimerkiksi nuorten kirjailloissa tavoitteena tulisi olla omien oivallusten syntyminen ja innostuksen aikaansaaminen. *”Nuorisotyön pedagoginen tehtävä oli ja on edelleen nuorten kohtaaminen, aikuisen ja nuoren vuorovaikutus nuorta arvostaen.”*

Pääosa Kirjastolehdestä julkaistuista teksteistä toi esiin näkemyksen, jonka mukaan nuorten lukuharrastus ja kirjastonkäyttö on vähäistä. Kuitenkin lehdessä nostettiin esiin myös tutkimustuloksia, joiden perusteella oli päädytty eriävään tulkintaan. Vuonna 2003 kirjoitettiin Nuorten Suomi -tutkimuksen tuloksista, joiden mukaan monet nuoret pitävät kirjastoa parhaana kunnallisena palveluna. Tutkimukseen vastanneista 18-26-vuotiaista nuorista 80 % oli tyytyväisiä kirjastoon. Vuonna 2007 uutisoitiin Etelä- ja Keski-Pohjanmaan suomenkielisten 9. luokkalaisten kulttuuriharrastustutkimuksen tuloksesta: vaikka 70 % pojista ja 30 % tytöistä ei harrasta lukemista, on nuorista silti 90 % käyttänyt kirjastoa. *”Kirjastot ovat siis pystyneet pitämään pintansa nuorten silmissä, vaikka heidän lukemisensa väheneekin selvästi.”*

Vuonna 2009 nuorten kirjastonkäyttöä käsiteltiin tekstissä, joka toi esiin vuonna 2002 julkaistun vapaa-aikatutkimuksen tuloksia sekä vuonna 2009 julkaistun teoksen ”Suomalainen vapaa-aika”. Artikkelin mukaan lukeminen on vähentynyt, mutta nuoret käyvät kirjastossa keskimäärin kerran pari kuukaudessa – tytöt enemmän kuin pojat. Maaseudun nuoret käyttävät kirjastoa ahkerammin kuin kaupunkilaisnuoret, ja kaikista vähiten kirjastoa käyttävät maatalousyrittäjät. Kirjoittaja pohtii, mistä ristiriita maaseudun nuorten vahvan ja aikuisten vähäisen kirjastonkäytön välillä johtuu. Kenties maaseudulla kirjasto on ennen kaikkea nuorten tapaamispaikka, sillä sosiaalisten kontaktien solmimiseen ei ole yhtä paljon mahdollisuuksia kuin kaupungeissa. Tulisiko maaseutujen kirjastoissa siis panostaa nuoriin vai kadonneisiin aikuisasiakkaisiin, vai ehkä koettaa rakentaa *”sitä maaltakin kadonnutta yhteisöllisyyttä”*? Maaseudun nuorten kirjastonkäytön kerrotaan viestittävän, että kirjasto on positiivinen paikka jonne nuorikin uskaltaa tulla. *”Tätä myönteistä asennetta kannattaa vahvistaa, ja etsiä kirjaston erityisiä ominaisuuksia nuorten näkökulmasta.”*

Eräässä tekstissä todetaan olevan tosiasia, että melkein kaikki nuoret ja nuoret aikuiset käyvät kirjastossa. Läheskään kaikki eivät kuitenkaan lainaa, vaan tulevat muiden syiden takia. Olisikin hyvä tietää, mitä he kirjastossa tekevät: tarvitaan kysely- tai havainnointitutkimus nuorista ja heidän kirjastonkäyttötavoistaan. *”Äänekkäimmän ryhmän käyttäytyminen muokkaa liikaa käsitystä nuorten kirjastonkäytön tarpeista.”* Muutamassa muussakin tekstissä todetaan, että tarvittaisiin tutkimustietoa nuorten kirjastonkäytöstä, sillä kirjastoa tulee kehittää tiedon, ei luulon varassa.

Nuorten kirjasto – ehdotuksia ja esimerkkejä

Nuorten omia mielipiteitä tuotiin teksteissä esiin hyvin harvoin. Nuoria haastateltiin kahdessa tekstissä. Eräs haastateltu 19-vuotias tyttö kiittää alueensa pääkirjaston kokoelmia, mutta suosittuihin musiikkiaineistoihin pitäisi saada lisää rahaa, koska monia levyjä joutuu odottamaan kuukausia. Negatiivista palautetta saavat kirjaston opasteet, ja palveluista tiedottamiseen pitäisi panostaa: monet kirjaston palvelut ovat hänelle tuntemattomia, etenkin verkkopalvelut. Sen sijaan henkilökunnan avusta hän on ollut positiivisesti yllättynyt. Oma paikka nuorille olisi hieno juttu. Aikuistuvan nuoren elämässä on kuitenkin niin paljon menoja, että kirjaston käyttö jää vähiin. *”15-vuotiaat pojat eivät lue kirjoja, eivätkä läheskään kaikki tytötkään. Minusta siinä on menossa sellainen välivaihe, jolle kirjastokaan ei voi mitään.”* Hän kuitenkin tietää palaavansa

kirjaston aktiivikäyttäjäksi, sillä opiskeluaikana kirjasto on välttämätön. Nuorten ajoittaista ynseää kohtelua niin kirjastossa kuin muuallakin hän kritisoi: suhtautumiseen voi vaikuttavaa se, että meluisuus yhdistetään nuoriin. Hänen mielestään lainausosastoilla voisi aivan hyvin olla meluisaakin: *“Menkööt lukemaan lehtilukusaliin tai muuhun rauhalliseen paikkaan. Pitääkö sitä tulla keskelle kirjastoa ja sitten mulkoilla ympärilleen vihaisesti, jos joku puhuu?”*

Kahden eri puolilla Suomea asuvan yhdeksäsluokkalaisten tytön haastattelussa heidän kerrotaan käyvän kirjastossa jopa kolme tai neljä kertaa viikossa. Lukeminen on molemmille mieluisa harrastus monien muiden joukossa, ja he lukevat monipuolisesti erilaista kirjallisuutta. Lukeminen on hupia ja rento juttu, mutta kirjat voivat myös opettaa asioita ja kehittää huumorintajua. Toinen haastatelluista tytöistä kertoo olevansa kiinnostunut äidinkielestä mahdollisesti juuri lukemisen vuoksi. Kirjaston todetaankin olevan hieno asia juuri lukemisen monipuolisuuden kannalta. Tärkeää on myös se, että kirjasto on ilmainen. Poikien todetaan käyttävän kirjastoa vähemmän kuin tyttöjen. Toinen tytöistä toteaa, että käyttäjän pitää itse löytää kirjasto: *“Olisi kornia mainostaa sitä.”* Parannettavia asioita ovat uutuuksien parempi saatavuus ja kokoelmien järjestäminen niin, että aloittelijankin olisi helpompi löytää itselleen sopivaa lukemista. Genrejako ja vinkkilistat sekä nuorten aikuisten kirjallisuuden ja fantasiakirjallisuuden erottaminen omiksi hyllyluokikseen saavat kannatusta.

Nuorten haastattelujen lisäksi nuorten omaa mielipidettä nostettiin esiin seminaariraporteissa. Erään konferenssin paneelikeskustelussa skandinaaviset nuoret, kulttuuria laajasti harrastavat ja ahkerat kirjastonkäyttäjät, kertoivat mielipiteitään kirjastosta. Kirjastoväki sai kuullakseen pääosin positiivisia asioita, mutta äänensävy muuttui, kun paneelin vetäjä kehotti kirjoittamaan lapulle kolme sanaa jotka tulevat mieleen sanasta kirjasto: *“Hiljaisuus, pölyisyys, kirjat, luki useammassa paperissa, lisäksi mainittiin vanhanaikainen, monimutkainen, rauha, valikoima, yhdentekevä, opiskelu.”* Nuorisotutkimuksen mukaan nuoret arvostavat kirjastoa, mutta *“heidän mielestään se on pölyinen, siellä ei kohtaa elämyksiä eikä siellä tapahdu mitään.”* Asia on kuitenkin korjattavissa tiedottamisella ja markkinoinnilla. *“Uusia sukupolvia varten kirjaston pitää olla aktiivinen, tarjota, suositella, uskaltaa, näkyä ja muuttua. Kova haaste, mutta täysin mahdollista.”* Pohjoismaisessa tutkimuksessa nuoret toivovat kirjaston olevan monikulttuurinen, inspiroiva tapahtumapaikka joka tarjoaa lainavinkkejä. *“Nuoretkaan eivät halua, että kirjastopalvelut siirtyvät kokonaan*

tietoverkkoon. He arvostavat kirjastotilaa viihtyisinä kohtauspaiikkana.” Kokoelmiin toivotaan lisää verkkoaineistoja ja tietokantoja. Henkilökunnan tulisi olla näkyvämpää ja opasteiden parempia.

Millainen sitten on nuorten ehdoilla toimiva kirjasto? Kirjastolehdestä esiteltiin uusia kirjastotoimipisteitä, joiden toimintaperiaatteet oli alusta lähtien suunniteltu nuoria asiakkaita ajatellen. Roution lähikirjastossa yhdistyivät väliaikaisesti nuorisotoimi ja kirjasto, Espoon Sellossa musiikki ja nuortenosasto. Espoon Entressessä on puolestaan panostettu monikulttuuriseen nuorisotyöhön.

Lohjan Roution lähikirjasto joutui homeongelmien vuoksi evakkoon nuorisotalolle yhden kevään ajaksi. *“Asetelma oli sellainen, että sukset olisivat voineet mennä ikävästikin ristiin. Mutta nuorisotalon ja kirjaston henkilökunta päättikin kääntää tilanteen voitoksi. Pakkoliitosta tehtiin onnellinen.”* Onnistumisen salaisuudeksi arvellaan nuorisotalon ja kirjaston henkilökunnan toimivaa yhteistyötä: nuorisotalolla kirjastotyöntekijöillä on myös nuorisotyöntekijöiden tuki. Kirjastolla oli myös aiempaa kokemusta yhteistyöstä muiden hallintokuntien kanssa. Lisäksi nuoret olivat kirjaston työntekijöille tuttuja ennestään, sillä he viettivät paljon aikaa kirjastossa jo aiemmin – suhde nuoriin kuitenkin muotoutui erilaiseksi kuin perhekirjastossa, sillä nuorisotalolla voitiin toimia enemmän heidän ehdoillaan. Yhteisen toimipisteen myötä nuorille on voitu tarjota kulttuuria ja tietoa tuputtamatta.

Kirjaston toimintaa oli pienissä tiloissa välttämätöntä karsia, jolloin luontevaa oli erikoistua lasten- ja nuortenkirjastoksi myös kokoelman osalta. Tilat ja aukioloajat mukautettiin kirjastolle ja nuorisotalolle sopiviksi: kerhoiltoina kirjasto oli auki myöhempään, asiakkaat kulkivat vapaasti puolelta toiselle, kirjahyllyjen välillä oli biljardipöytä ja nuorempien kerhon aikaan isommat oleskelivat kirjaston puolella. Nuorisotalon puolella oli kioskki, ja myös kirjaston puolella sai syödä ja juoda. Kirjastossa ei edes yritetty vaatia hiljaisuutta, vaan musiikki ja nuorten äänet kuuluivat - *“räävitöntä kielenkäyttöä ei kuitenkaan sallita eikä riehumista”*. Aikuiset asiakkaat ymmärsivät kirjaston olevan nuorten maailmaa ja mukautuivat toimimaan talon ehdoilla. Kirjaston työntekijöiden mielestä Roution kirjaston kaltaisen toimipisteen on luontevaa erikoistua lapsiin ja nuoriin huolimatta siitä, missä tiloissa kirjasto sijaitsee. Jos nuorille rakennettaisiin varta vasten oma nuorisokirjasto, näyttäisi se hyvin samalta kuin Routiossa: nuorten itse maalaama, heidän ehdoillaan toimiva, rockin kyllästämä

tila, jossa olisi tarjolla nettipäätteen ja tavallisen aineiston lisäksi vielä pelejä, treenikämpä bändeille, askartelukerhoja ja kioski. Lisäksi pitäisi olla hiljentymistila, jossa voisi lukea tai mietiskellä rauhassa.

Espoon uudessa Sello-kirjastossa musiikkiosasto ja nuoriso-osasto Point muuttuvat samoihin tiloihin. Vanhoissa tiloissa musiikkikirjaston asiakkaat olivat pääosin tuttuja, mutta uusissa suurissa tiloissa asiakkaiden kosketus kirjastoon oli vaarassa heiketä. Lasten ja nuorten musiikkitarjontakaan ei vanhassa kirjastossa toiminut, minkä seurauksena nuoret katosivat kirjastosta. *“Uudessa kirjastossa heitä ei haluttu päästää karkuun. Myös kirjaston johdon mielestä lapsissa ja nuorissa on kirjaston tulevaisuus.”* Musiikki on nuorille tärkeää, minkä vuoksi nuoriso-osaston luonnollinen sijoituspaikka oli musiikkikirjaston kyljessä. Myös pelit ovat nuorille tärkeitä: Pointissa on pelihuone, jossa järjestetään peli-iltoja. Sellossa on myös studio, pianohuoneet ja demoiltoja, jolloin nuoret asiakkaat voivat esiintyä. Myös kouluyhteistyötä ollaan rakentamassa musiikin ympärille.

Musiikkikirjastosta pyrittiin onnistuneesti tekemään kuntalaisten olohuone: *“Kuuntelupisteet, shakkilauta ja Pointin pelikoneet keräävät porukoita ympärilleen. Olohuonemainen viihtyvyys on silmin nähtävää, monet nuoret tulevat säännöllisesti koulun jälkeen kirjastoon. Oleilu on tuonut musiikinkuuntelun sinne takaisin.”* Uudessa kirjastossa aikuisten ja nuorten oli opittava tulemaan toimeen keskenään, ja henkilökunnan tulee huolehtia tunnelman pysymisestä hyvänä. Tehtävän todetaan syövän energiaa ja ensimmäisen toimintavuoden olleen kaoottinen. Vaikka sittemmin asiat ovat menneet paremmin, arvellaan, että osa henkilökunnasta palaisi mielellään vanhaan. Ongelmat nuorten kanssa pyritään käsittelemään heti, ja seuraavana päivänä aloitetaan puhtaalta pöydältä. *“Palkintona on suuri joukko nuoria asiakkaita, joilla on elävä ja syvä suhde kirjastoonsa.”* Kirjastosta on tullut tekemisen paikka.

Palstatilaa sai myös Keski-Espoon kirjasto, myöhemmin Entresse, jonka painopisteinä ovat maahanmuuttajien palvelu, nuorten asiakkaiden huomioiminen sekä sosiaalisen median hyödyntäminen. Kirjastoa esitellään eloisesti äänekkäänä, monikulttuurisena kohtauspaikkana. Alueen väestörakenne on otettu erityisesti huomioon, mikä näkyy mm. vieraskielisen aineiston laajuudessa sekä vieraskielisten satutuokioiden järjestämisessä: satutuokioita pidetään suomeksi, ruotsiksi, albaniksi ja somaliksi. Alueella kerrotaan asuvan myös paljon yksinhuoltajaperheitä.

Uusien tilojen suunnittelussa on huomioitu vahvasti monikulttuurisuus, ja kirjastossa työskentelee monia maahanmuuttajia. Kirjat eivät dominoi tilaa, ja äänenkäyttö on sallittua. Entresse on myös kohtaamispaikka: pelihuoneen lisäksi nuoret voivat pelata kesällä katukoripalloa ja viettää aikaa nuorten teltalla. Perinteistä kirjaston rauhaa kaipaavalle on Soppy-lukuhuone sekä erillinen kirjallisuuskortteli, jossa asiakkaita neuvotaan hiljaisuuteen. Kirjaston pihaan jo useampana kesänä teltta, jossa on työskennellyt maahanmuuttajanuoria. Teltassa on kirjoja ja lehtiä sekä pöytiä ja tuoleja. Teltan kautta kirjasto on saanut tietoa nuorten palveluista ja siitä, miten niitä kannattaisi kohdentaa. Teltan mainitaan olevan ”*sitä välittämisen kulttuuria, joka on häviämässä Suomesta.*” Nuorisotyön mainitaan olevan hyvin haastava osa kirjastotyötä, vaikka alan koulutuksessa siihen ei perehdytä. Espoossa kirjastoon on palkattu ”*osaavia maahanmuuttajamiehiä, joiden auktoriteetti riittää maahanmuuttajanuorille.*” Kirjastossa aikuinen on läsnä nuorelle. Kirjaston työntekijöitä oli nuorisohjaajakoulutuksessa, ja enemmistö henkilökunnasta on miehiä.

3.3 Kirjastopalvelut ja toimintamuodot lapsille ja nuorille

Tässä luvussa erittelen lasten- ja nuortenkirjastotyön palveluihin ja toimintamuotoihin liittyvää keskustelua. Yksittäisistä toimintamuodoista tutkimusajanjaksolla käsiteltiin eniten verkkopalveluja. Yhtä usein käsiteltiin koulun ja kirjaston yhteistyötä. Myös kirjavinkkaus sekä kirjastossa pelaaminen olivat usein kirjoitusten aiheina. Näitä toimintamuotoja käsittelen omissa alaluvuissaan. Muita mainittuja toimintamuotoja olivat kirjastoautopalvelut, kirjaseikkailu, kirjaleikki, satutuokiot, kerhot, lukudiplomit, valikoimaluetteloiden valmistaminen sekä uutuuksista koottujen kirjastokassien kierto päiväkodeissa, joita ei kuitenkaan käsitelty mainintaa tarkemmin: usein laajennetun tai hakeutuvan kirjastotyön käsittelyn yhteydessä tuotiin enemmän esiin lasten lukuharrastukseen liittyviä teemoja kuin toimintojen toteuttamista käytännössä.

3.3.1 Verkkopalvelut

Lasten ja nuorten verkkopalveluja käsiteltiin kouluyhteistyön ohella yksittäisistä toimintamuodoista eniten. Osa teksteistä esittelee lyhyesti eri kirjastojen lasten- ja nuortensivuja, joiden sisältöinä ovat niin kirjastonkäytön opetus ja tiedonhaku kuin kirjat ja kirjailijatkin. Palveluissa on mm. kirjavinkkejä, suosituksia ja

valikoimaluetteloita, joissain myös pelejä ja kilpailuja. Moniin lastensivuihin liittyy lukudiplomi tai eri luokka-asteille laaditut lukemistot, ja usein sivujen mainitaan tarjoavan vinkkejä myös opettajille ja lasten vanhemmille. Esittelyissä tuodaan usein esiin lasten omien kirjavinkkien ja arvostelujen julkaiseminen. Esimerkiksi erään kirjaston uusien lastensivujen julkaisun yhteydessä käynnistettiin lukukampanja, jonka osana julkaistiin koululaisten kirja-arvioita.

Teksteistä hieman yli puolet keskittyi nuorten verkkosivustoihin. Murrosikä nähdään kriittisenä vaiheena kirjastonkäytössä, ja se tuodaankin voimakkaasti nuorten verkkopalveluja käsittelevissä teksteissä esiin. Lasten ja nuorten palvelut on monissa kirjastoissa niputettu yhteen, vaikka *“nuoret viimeistään yläasteiässä pyyhkäisevätkin kirjastoissa lastenosastojen ohi - - LASTEN JA NUORTEN SIVUT on otsikko, jonka itsetietoinen teini kovin helposti myös surffaillessaan ohittaa”*. Nuorten omien verkkopalvelujen avulla nuoret voidaan houkutella takaisin lukuharrastuksen ja kirjaston pariin heidän omilla keinoillaan. Nettisivuilla korostuvat yhteisöllisyys ja itse tekeminen: myös kirjastonkäytön ja tiedonhaun opetukseen keskittyneellä sivustoilla tarjotaan mahdollisuus omien tekstien julkaisemiseen ja kommentointiin. Useissa teksteissä mainitaan, että kirjaston pitää liikkua siellä missä nuoretkin ovat. Hyvinä esimerkkeinä nuorille tarkoitetuista internetsivustoista mainitaan Hämeenlinnan kirjaston tiedonhakuun keskittyvä Pakki sekä Helsingin kirjaston nuorten kirjoittajien sivusto Vimma. Sivujen lähtökohta on erilainen, mutta molempien kerrotaan syntyneen käytännön tarpeesta. Pakki on ensisijaisesti esitelmäntekijän opas ja tiedonhaun opetuksen väline, mutta se sisältää myös nuorten omia tekstejä, etenkin arvosteluja. Vimma kehitettiin nuorille kanavaksi, jossa voi julkaista omia tekstejä.

Kirjastojen yhteistyönä toteutettujen sivustojen mainitaan karsivan päällekkäistä työtä ja yhdistävän kirjastojen voimavarat. Yhteistyöllä voidaan saada aikaan laajempi ja kiinnostavampi palvelu. Verkkopalvelujen kautta lasten- ja nuortenkirjastotyöntekijöiden asiantuntemusta saadaan laajemmalle jakoon. Esimerkiksi Pirkanmaalla kerrottiin ylläpidettävän lasten Kirjatti-sivustoa useamman kirjaston voimin. Vuonna 2007 kerrottiin suunnitteilla olevasta valtakunnallisesta nuorten verkkosivustosta, josta on pyritty tekemään *“aidosti nuorten oma mesta, jota he voivat itsekin muokata haluamakseen”*. Linkki sivustoille löytyy oman lähikirjaston sivuilta, ja haun voi tehdä oman kirjaston kokoelmista. Kirjastoille sivusto tarjoaa valmiin teknisen alustan jonka kautta osaaminen voidaan saattaa laajempaan käyttöön. Vuonna 2008

uutisoitiin nuorten yhteisöllisestä, kirjallisuuteen keskittyvästä Sivupiiri.fi -sivustosta, josta vastaa Kirjastot.fi-toimitus. Valtakunnallisen Sivupiirin kirjavinkit tulevat nuorten parissa työskenteleviltä kirjavinkkareilta ympäri Suomen: yhdessä on mahdollista saada aikaan ajantasainen, runsas ja jatkuvasti uudistuva vinkkivalikoima. Yhteistyö helpottaa yksittäisen kirjaston työtä ja vähentää päällekkäistä työtä, sillä kaikkien ei tarvitse ylläpitää omaa erillistä nuortensivustoa. Halutessaan kirjasto voi perustaa palveluun myös oman sivunsa. Tampereella kerrotaan avautuneen vuonna 2008 Nuorten Tampere -sivut, johon kirjasto tuottaa sisältöjä. Omia nuortensivuja kirjasto ei rakenna, sillä yhteistyöllä saadaan aikaan laajempi ja kiinnostavampi palvelu.

Kuopion kaupunginkirjaston ja kaupungin viestintäpalvelun hanke sai Kirjastolehdessä näkyvyyttä muutaman artikkelin verran: kaupungin internetsivuilla julkaistaan kuukausittain nuortenkirjallisuuden ja musiikin Top10 -lista. Listoista on linkki kirjan tietoihin ja kaupunginkirjaston sivulle. Top10-listaa ovat olleet tekemässä esimerkiksi paikalliset musiikkilukion oppilaat, maahanmuuttajanuoret ja nuorisovaltuusto. Nuorisovaltuusto esitteli perusteluineen omia kirjailijasuosikkejaan ja patisti samalla nuoria käyttämään äänioikeuttaan tulevissa vaaleissa. Yhteistyössä musiikkilukion kanssa työtunnit suunniteltiin etukäteen jaettavaksi kulttuuri-, viestintä- ja opetustoimen kesken: kirjaston työntekijät ohjasivat nuoria kirjaston ja aineistojen käyttöön, musiikin ja äidinkielen opettajat toimivat ohjaajina valinnoissa ja perustelujen kirjallisessa muotoilussa, viestintäpalvelu kuvasi prosessia kirjallisesti ja valokuvin sekä julkaisi listan perusteluineen. Hankkeen vahvuudeksi mainitaankin tiivis integraatio niin oppilaitoksen sisällä kuin kulttuuri- ja opetustoimen välillä oppilaiden parhaaksi.

Tekstissä mainitaan, ettei nuorten aktivoimiseksi ole viisasten kiveä. *“Tämä edellyttää sitkeää markkinointia ja pitkäjänteistä työtä, samoin hallintokuntien välistä yhteistyötä.”* Top10-palvelun kerrotaan perustuvan kaksivaiheiseen viestintämalliin: joko kirjaston työryhmä valitsee kohderyhmän tai -henkilön, joka esittelee omia mielikirjojaan, tai työryhmä valitsee aineiston, josta tehdään kommentoitu lista. Markkinointi on suunniteltu kohderyhmän mukaan: internet on nuorten kohdalla tärkein kanava, ja nuoret ovat netin käyttäjinä suurin kohderyhmä. Kuitenkin kaupungin nettisivuilla nuorille suunnattua tietoa on kaikista vähiten – asiaan on vaikuttanut se, että varsinaisia nuortensivuja on ylläpitänyt vapaa-ajankeskuksen nuorisopalvelu. Kaupungin nettisivuilla on ollut vain linkki nuortensivuille. Tekstissä tuodaan esiin, että nuorten olisi tärkeää oppia käymään myös kaupungin internetsivuilla. Top10-listojen

myötä toivotaan, että nuoret tutustuisivat sen kautta myös muihin kaupungin asioihin ja kiinnostuisivat kunnallisesta päätöksenteosta. Tavoitteena on ollut muokata palvelua yhä vuorovaikutteisempaan suuntaan, jotta nuoret voivat kommentoida ja keskustella vinkeistä tuoreeltaan.

Nuorten vastaanotto on ollut innostunutta, ja parasta palautetta on ollut huomata, että nuoret keskustelevat Top10 -listan valinnoista. Kirjastossa on ilahduttu kaikenlaisesta palautteesta: *“jokainen uusi palauteviesti on - - merkki siitä, että nuoret käyvät top10-palstalla ja lukevat palstaa tarkkaan ja kriittisesti”*. Monen nuoren onkin huomattu löytäneen kirjaston nettipalvelut. Esimerkiksi kirjojen varaaminen netissä on yleistynyt. Nuorten arvellaan olevan kirjaston nettipalvelujen aktiivisin käyttäjäryhmä. Tulevaisuudessa uusia verkkopalveluja ollaankin motivoituneita kehittämään yhteistyössä nuorten kanssa jo suunnitteluvaiheesta alkaen. *“Näin saamme kehitettyä nuorten haluamia palveluja nuorille sopivaan muotoon.”*

Verkkopalveluja käsittelevissä teksteissä ovat yleensä aiheena nimenomaan internetsivustot. Eräässä tekstissä kirjaston työkaluna mainitaan sosiaalinen media: *“Mahdollisuudethan ovat aivan rajattomat. Koska nuoriso asuu netissä, myös kirjaston on mentävä sinne.”* Sosiaalisen median mainitaan edellyttävän asennemuutosta, sillä asiakkaan lähestyminen netin kautta saattaa tuntua aluksi oudolta. Kyse on kuitenkin samankaltaisesta neuvontatilanteesta kuin asiakaspalvelutiskilläkin – puhumisen sijaan kirjoittamalla. Erään seminaarin puheenvuorossa kirjastoja kehoitetaan tekemään sitä, mikä on mahdollista: nettiin voi mennä *“helpoimmasta ovesta, vaikkapa youtubeen, turha pykätä vaativia nettisivuja jos eivät resurssit riitä. Hyödynnä kännykkää, sen merkitys ja mahdollisuudet kasvavat.”*

3.3.2 Koulu ja kirjasto – kohti uudenlaista yhteistyötä

Koulun ja kirjaston yhteistyötä käsittelevissä teksteissä korostuivat tiedonhankinta, oppiminen ja tietoyhteiskuntavalmiudet. Internet on mullistanut tiedon käsitteen, ja tietoyhteiskunnassa vaaditaan uudenlaisia taitoja. Koulutuksen suhde tietoon ja oppimiseen on muuttunut: tiedonhallintataitojen ja itsenäisen opiskelun merkitystä painotetaan. Yksilölliseen tiedonhakuun oppimisessa koulukirjastot olisivat avainasemassa. Todetaan, että koulujen "perisynti" on opettaa tekniikkaa ja ohjelmia, mutta niiden avulla ei tehdä mitään. Olennaista olisikin oppia käyttämään välineitä

luontevalla tavalla. Kirjastolla on tiedonhankintataitojen opetuksessa merkittävä rooli ja asiantuntemusta, joka tulisi saada myös koulujen käyttöön. Siksi kirjasto tulisi saada mukaan koulujen opetussuunnitelmiin, ja toimijoiden tulisi yhdessä ryhtyä pohtimaan uusia yhteistyömuotoja oppijan parhaaksi.

Lisäksi mediakasvatusta laajasti käsittelevässä artikkelissa esitetään, että digitaalitekniikan ja internetin suurten muutosten vuoksi koulun ja oppilaiden välille on syntynyt digitaalinen kuilu: oppilaat ovat digitaalisia natiiveja, vanhemmat ja opettajat maahanmuuttajia. On väitetty, että digitaalisen kulttuurin kansalaisina oppilaamme eivät ole samoja, joita koulutusjärjestelmämme on tarkoitettu opettamaan: koulussa tarvitaan erilaista lukutaitoa kuin digitaalisessa arjessa, eikä koulun ulkopuolista lukutaitoa huomioida koulussa. Olennaista mediakasvatuksessa on näiden kahden kulttuurin välisen kuilun siloittaminen ja lukutaidon ymmärtäminen laajemmin kuin vain kirjallista tekstiä koskevana. Medioiden hyödyntämisen lisäksi mediakasvatuksessa mediakulttuuria tarkastellaan kriittisesti: koulun opettama lukutaito mahdollistaa lähdekriittisyyden, tekstien rakentumisen ja vaikutusten tarkastelun, kyvyn analysoida, vertailla ja arvottaa tekstejä. Esitetään, että kirjasto voi yhteistyössä koulujen kanssa olla mukana luomassa ”kolmatta tilaa”, jossa hyödynnetään sekä perinteistä että koulun ulkopuolista lukutaitoa.

Tieto- ja oppimiskäsitysten muutoksen vuoksi sekä kirjaston että opetustyön paradigmot vaativat muutosta. Käytännön tasolla koulun ja kirjaston toimijat eivät riittävästi ymmärrä toisiaan eivätkä osaa hyödyntää toistensa vahvuuksia. Nykyisellään kirjastokoulutuksessa ei painoteta riittävästi pedagogiikkaa ja kasvatustieteissä vähätellään tiedonhaun merkitystä. Kirjastonhoitajan ydinosaa on tiedonhaku, mutta sen opettaminen ei ole aivan yksinkertaista. Opettajilla taas on hallussaan pedagogiset taidot, mutta ei välttämättä tiedonlähteisiin liittyvää tietoa ja niiden käyttötaitoa. Nämä erilaiset osaamisen alueet ja vahvuudet tulisi kyetä yhdistämään, sillä kirjastonhoitajat ja opettajat tarvitsevat toistensa asiantuntemusta. Molemmilla puolilla on kuitenkin omat ennakkoluulonsa ja vakiintuneet toimintatapansa. Toimiva yhteistyö edellyttää paitsi ajattelutapojen muutosta, myös ”yhteistä kieltä”: strategista suunnittelua, yhteistyösopimuksia ja palvelujen tuotteistamista.

Millaisia yhteistyömuotoja teksteissä sitten esitetään? Hyvin usein esimerkkitapauksissa kirjaston rooli on sisällytetty koulun opetussuunnitelmaan. Eräässä kunnassa lasten- ja

nuortenosastolle perustettiin koulun ja kirjaston yhteistyöhön paneutuvan kirjastonhoitajan toimi, jolloin kirjastonhoitajan asiantuntemusta on voitu hyödyntää monin tavoin. Kirjastonhoitaja on ollut mukana niin opetussuunnitelmien teossa kuin koulukirjastojen suunnittelussa. Yhteistyö on kirjattu kuntakohtaiseen opetussuunnitelmaan, ja koulutoimenjohto on määrännyt, että kirjastoammattilaista on kuultava koulun omaa opetussuunnitelmaa suunniteltaessa.

Resurssien niukkuus koskee niin koulua kuin kirjastoa, jolloin *“on pakko rationalisoida”*. Kaiken perustana ja tavoitteena on oppilaan etu: kirjastolla on merkittävä rooli kirjallisuuteen perehdyttämisessä sekä tiedonhaun ja -hallinnan oppimisessa. *“Koulu ja kirjasto voivat täydentää toisiaan hedelmällisesti oppijan eduksi. Hoidetaanko yhteistyö varsinaisen koulukirjaston kautta vai muuten, on infrastruktuurikysymys.”* Aineistossa toistuu paikallisten toimijoiden yhteinen suunnitelma yhteistyön toteuttamiseksi esimerkiksi kunta- tai koulukohtaisten opetussuunnitelmien puitteissa. Jo yhden kaupungin koulut voivat olla hyvin erilaisia, minkä lisäksi Suomessa on suuria alueellisia eroja kasvukeskusten ja syrjäseutujen välillä.

Esiin nousi myös kombikirjaston käsite. Yhdessä tekstissä kombikirjaston ideaa ja sen pohjoismaisia esikuvia käsiteltiin hieman laajemminkin, ja määriteltiin kombikirjasto kirjastoyksiköksi, *“jossa on pyritty yhdistämään ja järkiperaistämään koulujen ja yleisten kirjastojen pyrkimyksiä ja resursseja”*. Aineistossa myös esiteltiin uusia tai vasta suunnitteilla olevia kombikirjastoja, joissa koulukirjasto toimii myös alueensa lähikirjastona. Kombikirjasto-termiä käytettiin varsinaisesti vain kahdessa tekstissä, mutta kombikirjaston idea esiintyi tiuhemmin: lehdessä esiteltiin mm. monitoimikeskuksia, joissa toimii koulun ja kirjaston lisäksi esimerkiksi nuorisotoimi ja päiväkotit, sekä yleisten kirjastojen tiloissa toimivia oppimiskeskuksia, jotka olivat ryhmien käytössä.

Kombikirjastossa korostuu koulun ja kirjaston tiivis yhteistyö: opetussuunnitelman huomioonottaminen kirjastopalveluissa ja kirjaston huomioonottaminen opetussuunnitelmassa. Usein yksikössä on työntekijä, joka on sekä kirjaston että koulun käytettävissä¹¹. Kombikirjaston mainitaan olevan satsaus sekä nuorisoon että tietoyhteiskuntaan. Myös monitoimikeskuksen suunnittelutyön keskiöön nostetaan

¹¹ Eräässä tekstissä mainitaan, että Islannissa sekä opettajat että kirjastonhoitajat ovat voineet pätevyitä vuoden koulutuksessa koulukirjastonhoitajiksi. Vuonna 2003 uutisoitiin, että Espoossa ovat valmistuneet Suomen ensimmäiset opettaja-informaattorit.

lapsi, *“josta henkilöstö yhdessä huolehtii päiväkodista kuutosluokkaan asti”*. Lisäksi esiin tuotiin resurssien järkiperaistaminen. Kun uusia lähikirjastoja ei ole varaa perustaa, on yhteiskäyttömalli taloudellisesti järkevä ratkaisu: kirjasto voi toimia päivällä koulukirjastona ja illalla yleisenä kirjastona. Eri hallintokuntien tulisi siis yhdessä miettiä pyrkimyksiään ja niiden toteuttamisen tapoja.

Yksi tutkimusaineistoni artikkeli käsitteli opettajankoulutuslaitoksessa vuonna 2003 ilmestynyttä pro gradu -tutkielmaa kirjaston ja koulun yhteistyöstä. Tutkielman tuloksissa nousee esiin samankaltaisia seikkoja kuin omassa aineistossani. Kirjaston tarjoamia mahdollisuuksia ei kouluissa aina tiedosteta riittävästi, eivätkä kaikki opettajat edes näe kirjastonkäyttöä tarpeellisenä koulutyöskentelyssä. Kirjasto nähdään koulutyöskentelyn tukipalveluna, eivätkä opettajien ja kirjastonhoitajien osat ole yhteistyössä tasaveroisia. Kirjastoissa toivotaan opettajilta aktiivisempaa osallistumista kirjastokäyntien suunnitteluun ja toteutukseen, sekä koulujen osallistuvan enemmän luokkakäyntien kustannuksiin. Koulun ja kirjaston toimiva yhteistyö edellyttää enemmän resursseja. Esiin nousee kirjastopalvelujen tuotteistaminen, jolloin määrärahojen tarpeellisuutta voidaan perustella paremmin.

Sekä opettajien että kirjastonhoitajien mielestä kirjastonhoitajien pedagogisia valmiuksia tulisi kehittää. Yhteistyön tarvetta perustellaan koulukirjastojen huonolla tilalla, jonka vuoksi yleisen kirjaston merkitys on kasvanut. Koulukirjastojen ja yleisen kirjaston toimintatapojen tulisi olla yhteneväiset, jotta oppilaat oppivat toimimaan molemmissa. Yhteistyöllä voidaan myös vähentää päällekkäisiä investointeja. Koulun ja kirjaston yhteistyö edellyttää molemmilta osapuolilta suurempaa sitoutumista oppilaiden parhaaksi toimimiseen. Opettajien ja kirjastonhoitajien tulisi nähdä toisensa tasaveroisina toimijoina. Mikäli yhteistyö kirjattaisiin tarkemmin opetussuunnitelmiin, velvoittaisi se paremmin opettajia kirjastonkäyttöön.

Tutkimuksen mukaan eniten käytetyt palvelut ovat lukuharrastuksen herättäminen ja syventäminen, kirjastonkäytön ohjaaminen, kirjavinkkaus ja tiedonhaku koulutehtäviä varten. Tutkimustuloksista nousee esiin opettajien ja kirjastonhoitajien yhteinen pyrkimys lukemaan innostamisessa ja lukutaidon kehittämisessä. Opettajat toivovatkin, että luokkakäynneillä käytetään aikaa myös lukemiseen innostamiseen. Opettajat arvostavat kirjastonhoitajien lasten- ja nuortenkirjallisuuden tuntemusta. Sen sijaan oppilaiden kirjavalintoihin suhtaudutaan eri tavoin: kirjastonhoitajat eivät mielellään

puutu lasten lainoihin, kun taas opettajat haluavat tarkkailla lasten lukemista. Opettajat katsovat toisinaan, että he tuntevat oppilaiden lukutaidon tason paremmin kuin kirjastonhoitajat.

Valtaosa aineistoni koulun ja kirjaston yhteistyötä tai koulukirjastoja käsittelevistä teksteistä korosti tiedonhankinnan, oppimisen ja tietoyhteiskuntavalmiuksien merkitystä. Koulun ja kirjaston yhteistyön merkitys lukuharrastuksen edistämisessä mainittiin hyvin harvoin. On kuitenkin muistettava, että kouluyhteistyö lukuharrastuksen edistäjänä mainittiin usein lasten- ja nuorten palveluja käsittelevissä teksteissä, etenkin kirjavinkkauksen yhteydessä. Myös kirjastojen verkkosivujen esittelyssä mainittiin usein koulun ja kirjaston yhteiset lukudiplomit ja valikoimaluettelot. Eräässä tekstissä kerrottiin kirjaston sanataideprojektista, jonka myötä kirjaston työntekijä kiersi pitämässä sanapajoja peruskoulun oppilaille.

3.3.3 Kirjavinkkaus

Kirjavinkkauksen kerrotaan levinneen kirjastoihin, kouluihin ja vanhainkoteihin: vuosittain järjestetään myös vinkkauksen SM-kisat. Vinkkausta on alettu toteuttaa yhä enemmän myös aikuisille. Vinkkaus on saanut monia muotoja, esimerkkeinä mainitaan genrevinkkaus sekä musiikin tai draaman yhdistäminen vinkkaukseen. Vinkata voi myös kielillä: esimerkiksi luokiolaisille voi vinkata englanninkielisiä nuortenkirjoja englanniksi. Vinkkaukseen voi myös yhdistää rekvisiittaa tunnelman korostamiseksi.

Kaksi tekstiä paneutui vinkkauksen alalajeihin: sarjakuvavinkkaukseen ja ”tietohingutukseen”. Sarjakuvavinkkauksen yhteydessä tuotiin esiin, että sarjakuva mielletään usein edelleen halvaksi viihteeksi niin kouluissa kuin kirjastoissa. Kirjoittaja mainitsee erään magnasarjan ympärille nousseen kohun, jossa sen väitettiin aiheettomasti sisältävän viittauksia pedofiliaan. Kohun seurauksena myös joissain kirjastoissa kyseinen sarjakuva poistettiin kokoelmista. Sarjakuvavinkkauksen tarkoituksena onkin paitsi innostaa lukemaan, myös muuttaa asenteita sarjakuvaa kohtaan ja vaikuttaa kirjastojen valintapolitiikkaan.

Sarjakuvavinkkauksessa ovat käytettävissä kaikki tavallisessakin vinkkauksessa käytetyt tehokeinot, mutta hyödylliseksi apuvälineeksi mainitaan dataprojektori tai piirtoheitin, jonka avulla voidaan havainnollistaa teoksen tyyliä. Sarjakuva soveltuu

myös genrevinkkaukseen. Lapsille mainitaan ilmestyvän Suomessa vain vähän hyvää sarjakuvaa, mikä tekee vinkkauksesta haasteellista. Vaikka heikko kielitaito on pienimpien kohdalla rajoite, heillekin voi ja kannattaa vinkata vieraskielisiä aineistoja – voihan sarjakuva olla myös kätevä apuväline kielten opiskelussa. Sen sijaan nuoria kiinnostavia aiheita sarjakuvista löytyy runsaasti, mikä tekee yläasteikäisistä ja lukiolaisista hedelmällisimmät ikäryhmät sarjakuvavinkkaukselle. Sarjakuvia on monenlaisia ja monenikäisille lukijoille. Suomeksi ilmestyvien sarjakuvien taso mainitaan vaihtelevaksi, mutta joukosta löytyy myös *“suoranaisia helmiä”*.

“Tietohingutusta” käsittelevässä tekstissä pohdittiin kirjavinkkauksen painottumista kaunokirjallisuuteen: *“hiukan kärjistäen voi sanoa tiedon jääneen lapsipuolen asemaan”*. Kirjoittaja pohtii, ettei tietohingutus juurikaan poikkea kaunokirjallisuuden vinkkaamisesta, vaan kysymys on vinkkarin painottuneisuudesta. Tietokirjojen vinkkaus sopii paremmin *“varttuneemmille”*, esimerkkitapauksessa 6.-8. -luokkalaisille, sillä pienemmille lapsille ei ole kovinkaan paljon sopivaa aineistoa. Vinkkauksen lähtökohdan mainitaan usein olevan keskusteleva ja ongelmalähtöinen: eri luokkia kiinnostavat erilaiset teemat ja eri aiheet ovat ajankohtaisia. Esimerkkitaupauksessa luokkaa kiinnostavia aiheita olivat tieteiskirjallisuus ja kloonaaminen, keskiaika ja eläintensuojelu. Tietohingutuksessa kaunokirjallisuus on hyvä tuki. Parasta onkin hyödyntää molempia – ja muitakin teemaan liittyviä aineistoja: romaaneja, tietokirjoja, sanoma- ja aikakauslehtiä, sarjakuvaa ja internetin aineistoja.

Haastatellun vinkkarin mielestä vinkkaus kuuluu kirjaston perustyöhön: *“Vinkkaus osoittaa, että kirjastossa ollaan kiinnostuneita asiakkaista, heidän lukutottumuksistaan ja toiveistaan.”* Opettajien kerrotaan pyytävän vinkkausta usein. Toisaalla mainitaan, etteivät kaikki opettajatkaan ole kiinnostuneita kirjallisuudesta, minkä vuoksi vinkkauksen merkitys korostuu entisestään. Vinkkauksen valmistelu on kuitenkin työlästä, jolloin sitä on liian alhaisella henkilöstömäärällä vaikea toteuttaa: kirjallisuuteen joudutaan usein tutustumaan vapaa-ajalla, sillä vinkkausta ei välttämättä ehdi valmistella kokonaan työajan puitteissa. Kokemuksen myötä valmistelu kuitenkin sujuu joutuisammin. Eräässä kirjastossa lukupäivän saisi pitää kerran kuussa – lukuajan järjestämisen todetaan kuitenkin olevan käytännössä hankalaa. Kirjastoihin peräänkuulutetaan riittävää henkilökunnan määrää ja aikaa vinkkauksen valmisteluun. Myös koulut mainitaan mahdollisena resurssipulan ratkaisijoina, esimerkiksi yhteisesti palkatun pedagogisen informaation avulla.

Aktiivisen vinkkauksen mainitaan näkyvän kirjaston lainaluvuissa ja aineistokierrossa. Toiminnan tulee kuitenkin olla säännöllistä, jotta aina uudet ikäluokat saadaan kirjojen pariin. Lisäksi tuodaan esiin, että lukeminen lisää lasten ja nuorten hyvinvointia. Vinkkaus voi olla tärkeä kulttuurielämys myös niille, jotka eivät koskaan tule harrastamaan lukemista. Yläkoululaisten mainitaan olevan haasteellisempia vinkattavia: *”alakoulussa vielä luetaan, mutta murrosiässä kirjat kilpailevat jo paljon muun kanssa”*. Tästä syystä eräs vinkkari pyrkii varaamaan yläkouluun tuplatunteja. Esimerkkikirjastossa oli myös käynnistymässä 8.-9. -luokkalaisille suunnattu projekti. Kirjavinkkarin kerrotaan tekevän työtään usein yksin, ja vertaistukea on vähän. Vuonna 2009 perustettiin Kirjavinkkariyhdistys, jonka kautta alunperin paikalliseksi suunniteltu kirjavinkkausmaraton levisi kansalliseksi.

3.3.4 Pelit ja pelaaminen kirjastossa

Tutkimusajanjaksolla Kirjastolehden sivuilla keskusteltiin siitä, millainen kanta kirjastoissa tulisi ottaa asiakaspäätteillä pelaamiseen. Tutkimusajanjakson alussa Kirjastolehdessä julkaistiin lyhyen ajan sisällä neljä mielipidekirjoitusta, joissa käsiteltiin kirjastoissa koettuja ongelmia tietokoneiden käytössä ja pelaamisessa¹². Nuorten todettiin vallanneen pelikoneet, ja työntekijöistä tulleen peliemäntiä joiden työajasta valtaosa menee ajanvaraukseen ja ”konerumban” pyörittämiseen. Kaikki muu työ on jäänyt ajanvarauksen jalkoihin. Työntekijät eivät enää jaksakaan mainostaa tietokoneita, vaan tuovat luokkakäynneillä esiin palvelun varjopuolet.

”- - emme halua olla tukemassa tai jopa luomassa peliriippuvuutta. Kerromme kuinka haitallista se on niin fysiologisesti kuin henkisesti. Kerromme kuinka tärkeää on muistaa syödä, nukkua ja ulkoillakin. Puhumme mielen ja mielikuvituksen köyhtymisestä. Kaikkihan me tiedämme, kuinka lasten ja nuorten keskittymisvaikeudet, masentuneisuus, unettomuus ja rikollisuuskin on lisääntynyt tai raaistunut. Tässä aikoja antaessa tulee väkisin ajateltua sitä, olemmeko me enää tukemassa lasten henkistä kehitystä ja kasvua vai välillisesti sitä jopa tyrehtyttämässä.”

Kirjoittaja mainitsee, että kirjastossa yleisimmin kuuluva sana on tietokoneiden avaamisen jälkeen ollut verbi tappaa eri muodoissaan. Kirjastossa on haluttu olla kiinnostuneita pelaamisesta ja kyselty nuorilta heidän mielipiteitään, sekä sovittu nuorten kanssa, ettei tappaa-verbiä käytetä enää. Lähikirjastossa työskentelevä kirjoittaja kysyy kaupunginkirjaston kantaa pelikulttuuriin: pitäisikö käyttöä rajata muutoinkin kun ajallisesti tai kenties kieltää pelaaminen kokonaan?

¹² Teksteistä kaksi ensimmäistä olivat tiivistelmiä internetin keskustelupalstalla sekä kaupunginkirjaston henkilöstölehdessä julkaistuja puheenvuoroista.

Toisen kaupunginkirjaston työntekijä kirjoittaa vastineessaan, että pelaaminen on *”tietyn ikäisille ja tiettyyn tapakulttuuriin kasvaneille (pojille) niin olennainen osa ajankäyttöä, ettei kirjasto sinänsä pysty asiaa edistämään tai torjumaan.”* Kirjastot ovat lähteneet tarjoamaan asiakkaille internetpäätteitä asiaa tarkemmin pohtimatta tai problematisoimatta, ja seurausten kanssa on nyt vain pärjättävä. Ensimmäinen askel olisi päästä eroon henkilökuntaa työllistävästä ajanvarauksesta. Keinoksi ehdotetaan vapaata koneen käyttöä 30 minuutiksi, jolloin aikojen noudattamista vahtivat toiset, vuoroaan odottavat asiakkaat. Kirjoittaja pohtii olevan mahdollista, *”että nuorten pelaaminen muuttuu niin totaaliseksi ja jopa orgaisoiduksi, että voidaan kysyä koko homman mielekkyyttä. Jos käyttäjien tasa-arvo on pahasti uhattuna, en pitäisi kovinkaan suurena vääryytenä kieltää yksiselitteisesti verkkopelaaminen kirjaston nettipäätteillä.”*

Kirjaston tehtävä on tukea lasta hänen kasvussaan, jonka vuoksi lasten ja nuorten tekemisiin ei voida suhtautua välinpitämättömästi. Pelkkä pelaamisen kieltäminen ei kuitenkaan riitä: *”kun kiellämme pelaamisen nuoret chattailevat, kun kiellämme chattailun he katsovat animaatioita. Missä raja kulkee? Mitä voimme tarjota tilalle?”*. Kolumnissa viitataan teokseen, jonka mukaan pelatessa *”tunteet luodaan keinotekoisesti, eikä niillä ole mitään tekemistä maailman todellisuuden kanssa. Pelaaja joutuu eläimelle tyypillisiin reaktioihin, joissa eläimet seuraavat ulkopuoleltaan tulevia kiihokkeita, miettimättä tekojensa seurauksia ja toimien moraalittomina olentoina. Eläinten lailla pelaajakaan ei toimi vapaudessa, koska jälkimmäinen vaatii tietoista harkintaa.”* Romaanin lukeminen sitä vastoin herättää tunteita ja toimintaa, jotka mukautuvat lukijan persoonallisuuteen, makuihin ja kokemuksiin – jokainen lukija luo omat sisäiset kuvansa toisin kuin peleissä ja TV:ssä, jotka antavat kuvat valmiina. Kirjoittaja mainitsee, että joissain maissa on jo perustettu vierottamisklinikoita *”pelihimoisille murrosikäisille”*. Myös peruspalveluministerin lausuntoon internetin uhkista vedotaan: aikuisten tulee varjella lapsia esimerkiksi aikuisten viihdesivuilta.

Kirjoittaja toteaa, että kirjastoissa on tuettu lapsia esimerkiksi satutuntien ja kirjavinkkauksen avulla: nyt pitäisikin olla huolissaan siitä, riittävätkö resurssit näihin toimintamuotoihin, kun henkilökunnan kaikki voimavarat menevät *”rutiinin pyörittämiseen. Aikaa ei jää satutunneille saatikka sitten pohdiskeluun tietokoneen vaikutuksista lapsiin. Selvää on, että hienoimmatkaan koneet eivät korvaa läsnä olevaa*

aikuista ihmistä. Kirjaston ja kunnan johdon siis pitäisi tukea työntekijöitään, jotta innostus työhön säilyisi ja että aikaa riittäisi todelliseen lastenkirjastotyöhön.” Kirjoittaja toteaa, että pelaaminen pitää kieltää koska se ei kuulu kirjastojen tehtäviin. Pelihallin tarjonta kuuluu muille – kirjastossa tunnelman tulee olla elämyksellinen ja rauhallinen muttei kuitenkaan ahdistavan hiljainen. Lapset tarvitsevat satutuntien ja kirjastoelämysten lisäksi taiteita, sillä ne ”*puhdistavat ihmistä yksipuolisen tietokonemaailman aiheuttamilta vaikutuksilta.*”

Pian julkaistiin vastine, jonka kirjoittaja ymmärtää, että tiedonhakuun tarkoitettujen koneiden joutuminen peliporukoiden valtaamiksi on aiheuttanut hämminkiä kirjastoissa. Kirjoittaja kuitenkin huomauttaa, että tiedotusvälineiden antaman kuvan perusteella kaikki tietokonepelit ovat ”*vastenmielistä väkivaltaviihdettä*” - on myös pelejä, jotka ovat rauhanomaisia, rakentavia ja opettavaisia. Riittävän innostava peli antaa kimmokkeen perehtyä syvällisemmin pelin aihepiiriin, esimerkiksi historiaan, ja tarttua teemaa käsittelevään kirjaan. Samalla pelaaminenkin saa uusia ulottuvuuksia, kun peliä voi peilata todellisiin tapahtumiin. Kirjastoissa ongelmana eivät kuitenkaan ole niinkään pelien sisällöt: ”*ongelmaksi pelaaminen muuttuu siinä vaiheessa kun tavallinen tiedonhakija ei enää pääse koneille niiden ympärillä parveilevien, pelivuoroaan odottavien nuorten läpi*”.

Vaikka yksinkertaisinta olisi kieltää pelaaminen kokonaan, kielto saattaa samalla karkottaa muutenkin liian vähän lukevat teinipojat kauemmaksi kirjojen parista. Pelaaminen on keino houkutella tämä ”*vaikea ihmisryhmä*” kirjastoon ja kiinnostumaan lukemisesta. Pelejä ei voi kieltää myöskään vetoamalla siihen, etteivät ne kuulu kirjaston palveluihin, sillä samalla perusteella voitaisiin väittää etteivät elokuvat tai musiikkikaan kuulu kirjastoon. Yhtenä ratkaisuna esitetään pelikerhoja, jolloin pelaaminen saataisiin rajattua niin ettei se häiritsisi muita kirjaston käyttäjiä. ”*Kerhon vetäjä voisi valita sellaiset pelit jotka sopivat kirjaston rooliin. Pelaamisen jälkeen voitaisiin keskustella pelien ja todellisuuden eroista ja esimerkiksi siitä miten pelin kuvaama maailma mahdollisesti liittyy oikeaan historiaan tai tapahtumiin. Samalla kerholaisille voisi esitellä millaista aiheeseen liittyvää kirjallisuutta kirjastosta löytyy.*”

Muutaman vuoden tauon jälkeen pelikeskustelu sai jälleen jatkoa. Lasten ja nuorten todetaan viettävän yhä enemmän aikaa tietokonepelien parissa, mikä on aiheuttanut huolta vanhempien ja opettajien keskuudessa. Pelien kerrotaan kuitenkin olevan

keskeinen osa digitaalista nykykulttuuria, ja pelitutkimuksen tärkeä osa kulttuurintutkimusta. Väkivaltapeliä todetaan olevan vain yksi osa pelien kirjosta, mutta *“etenkin nuoret pojat ja miehet suosivat pelejä, joissa on toimintaa, mikä usein tarkoittaa myös väkivaltaa jossakin muodossa. - - pelit eivät suinkaan ole ainoa kanava, jonka kautta nuoret voivat seurata väkivaltaa. Esimerkiksi televisio-ohjelmat ja monet urheilulajit sisältävät runsaasti väkivaltaa”*. Elokuva tai tv-ohjelmaa katsoessa väkivaltaan eläydytään tunnetasolla voimakkaammin kuin peleissä, sillä pelissä pärjääminen edellyttää kontrollia. Tämä aiheuttaa sen, että pelaaja on etäämpänä väkivallasta kuin vaikkapa elokuvaa katsellessa.

Väkivallan kauhistelun sijaan tulisi kiinnittää huomiota siihen, miten pelaaja mieltää pelitilanteen. Tutkimusten mukaan nuoret mieltävät väkivaltaistakin kuvastoa sisältävät pelit *“vain yhdeksi leikiksi ja harrastusmuodoksi muiden joukossa, eivät siis varsinaiseksi väkivallaksi”*. Normaali lapsi ja nuori pystyy jo varhain erottamaan fantasian ja fiktion todellisuudesta. *“Toki siirtovaikutustutkimuksissa on todettu, että väkivaltaa televisiosta katsovat lapset saattavat käyttäytyä aggressiivisemmin tai fyysisemmin kuin aikapa Bambia katsonut vertaisryhmä, sitä ei voi kiistää. On kuitenkin ymmärrettävä, että ensisijaisesti kyse on monisäikeisistä psyykkisistä ja sosiaalisista ongelmista niiden lasten kohdalla, joiden käyttäytymiseen alkaa liittyä hallitsematonta aggressiota tai väkivaltaisuutta.”* Peliriippuvuudenkin todetaan olevan mahdollista, mutta addiktio-ongelmaan voivat erilaisilla ihmisillä johtaa hyvin monet muutkin asiat.

Pelaaminen voi tarjota myös positiivisia kokemuksia. Väkivaltaisetkin pelit voivat olla hyödyllisiä, sillä niiden kautta voi kokea voiman tunteen tai voittaa omia pelkojaan. Julkisuudessa on esitetty yleisesti käsitys pelaamisesta yksinäisten lasten toimintana, mikä ei tutkijan mukaan pidä paikkaansa: pelaaminen on yleensä hyvin sosiaalinen tapahtuma, sillä pelaajat kokoontuvat yhteen sekä kannustavat ja neuvovat toisiaan. Pelissä epäonnistuminen ja onnistuminen voi edistää itsekontrollia ja pitkäjänteisyyttä, sillä pelissä eteneminen edellyttää näitä kykyjä. Pelaamisessa on aina kyse myös oppimisesta. Esimerkkinä mainitaan roolipelit, joiden avulla voi oppia löytämään uusia ratkaisuvaihtoehtoja ja erilaisia strategioita selvitä ongelmatilanteista. Näitä taitoja voi hyödyntää myös elävässä elämässä. Kirjoituksessa tuodaan esiin kirjallisuuden voimakas vaikutus ajatusmaailmaan: *“Voisikin sanoa, että kirjat voivat olla jopa pelejä vaarallisempia, sillä kirjallisuus voi mullistaa ajattelun täysin. - - Pitäisiköhän meidän*

ollakin pelaamisen sijaan huolissamme siitä mitä lapsemme lukevat? Kirjat laajentavat ajatusmaailmaa ja parhaimmillaan tai pahimmillaan niiden vaikutus voi olla huikea.”

Pelaamiseen liittyvien ennakkoluulojen mainitaan olevan seurausta lasten ja vanhempien välillä vallitsevasta digitaalisesta kuilusta. Lasten kaikkeen tekemiseen pitää kiinnittää huomiota – myös pelaamiseen. On huolehdittava, että peliharrastus ei häiritse normaalia elämää. Pelaamisen intensiteettiä on kuitenkin vaikea ymmärtää, jos ei ole itse koskaan pelannut. Tarkkojen minuuttirajojen asettaminen ei yleensä ole järkevää, sillä pelissä saattaa olla meneillään strategisesti merkittävä tilanne. Lapsen kanssa tulisi kuitenkin sopia pelaamiselle turvalliset puitteet kuten muillekin harrastuksille ja keskustella niistä yhdessä. Itsekin pelaavat vanhemmat ovat usein kriittisempiä pelien suhteen, ja valikoivat tarkemmin lapsille sopivat pelit ja keskustelevat peleistä lastensa kanssa. Pelien todetaan olevan osa yleissivistystä ja kulttuuria. *“Kyllä jokaisen olisi hyvä tietää mikä on Doom, tai millaisia pelejä roolipelit tai strategiapelit ovat.”* Pelien todetaan olevan haaste kirjastoille: pelit ovat osa digitaalista kulttuuria, joita voisi kehittää ja tallettaa myös kirjastojen kautta teknisten ja tekijänoikeudellisten rajoitusten puitteissa.

Tutkimusajanjakson loppupuolella kirjoitettiin kirjastoista, joissa pelaaminen oli otettu osaksi kirjaston palveluja. Vuonna 2007 kirjoitettiin Leppävaaran kirjaston Game Point -pelihuoneesta, jonka idea oli tuotu tukholmalaisesta kirjastosta. Tavoitteena on ollut luoda pelaamiselle myönteinen ilmapiiri vailla tuomitsevaa suhtautumista. Pelaamisen mainitaan kehittävän sosiaalisia ja tietoteknisiä taitoja sekä opettavan englantia. Tekstissä tuodaan esiin nuorten, etenkin poikien, houkuttelu kirjastoon ja kirjojen pariin pelaamisen avulla: *“kun pojat on kerran saatu koukuun, he voivat siellä pysyäkin”*. Pelihuoneen kerrotaankin tuoneen osastolle uusia kasvoja. *“Pelien avulla pojista saadaan ehkä tulevaisuudessa kirjaston asiakkaita.”*

Järjestyshäiriöitä pelihuoneessa ei ole ollut. Työntekijät päivystävät huoneessa vuorotellen, ja tekstissä kuvataan tilannetta, jossa kirjastovirkailija huomauttaa liian kovista otteista. Pelihuoneessa käy paljon kaveriporukoita. Pelien valinnassa ovat auttaneet työelämään tutustumisjaksoa kirjastossa suorittavat nuoret, jotka ovat kertoneet, mitkä pelit ovat nuorten keskuudessa suosittuja. Poikien lempipelin kerrotaan olevan jalkapallo, tytöt pitävät enemmän tenniksestä ja heille ollaan hankkimassa myös tanssipeliä. Pelihuoneeseen ei hankita K-18-pelejä, sillä siellä käy enimmäkseen 12-13

-vuotiaita. Joskus työntekijät ovatkin saaneet selittää, miksi ”räiskintäpelejä tai” K-18-pelejä ei hankita. *”Henkilökunta kertoo nuorille myös, millaisia muita pelejä on tarjolla toimintapelien lisäksi. - - Pelipisteen ulkopuolelle on sijoitettu pelejä käsittelevää kirjallisuutta, mutta ympärillä on myös koko nuoriso-osasto kirjoineen.”*

Vuonna 2009 kirjoitettiin Tampereen kaupunginkirjaston pelitoiminnasta, joka sai alkunsa Espoon Game Pointin innostamana. Pelaamista ei haluttu kieltää, mutta se ei toisaalta sopinut *”kirjaston konseptiin, jonka mukaan tietokoneita käytetään yksin ja hiljaa”*. Ryhdyttiin siis pohtimaan, mikä rooli peleillä ja pelaamisella voisi kirjastossa olla. Alunperin ajatuksena oli järjestää erillisiä iltoja, jolloin sai *”metelöidä muun kirjaston ollessa suljettuna”*. Lopulta päädyttiin kuitenkin järjestämään peli-illat kuten muutkin kurssit, erillisessä tilassa kirjaston aukioloaikana. Peli-illan vetäjäksi haluttiin katu-uskottava nuori, ja yhteistyökumppani löytyi Mannerheimin Lastensuojeluliiton kautta. Mediakasvatuksellisia peli-iltoja ryhdyttiin kehittämään edelleen, ja luotiin aineistoa sekä tilanteesta toiseen siirrettävissä oleva peli-iltakonsepti. Haastateltu kirjastotyöntekijä ei koe pelitoimintaa erillisenä hankkeena: *”lukutaidon edistäminen on ollut aina peruskirjastotyötä, niin myös digitaalisen lukutaidon edistäminen. Mediatarjonta on monipuolistunut valtavasti, mutta tätä roolia kirjasto edelleen hoitaa”*. Todetaan, ettei tietotekniikka ole samalla tavalla keskiössä kuin aiemmin, vaan kirjastoissa on nyt eväitä tarttua sisällöllisiin kysymyksiin.

Tutkimusajanjakson loppupuolella pelikeskustelun sävy kääntyi selvästi myönteisempään suuntaan. Vuonna 2009 julkaistiin ironinen kirjoitus, joka ruoti negatiivista suhtautumista pelaamiseen: *”Erityinen ongelmaryhmä kirjastoissa on nuoriso, joilla on liikaa vapaa-aikaa, ystäviä ja epätervettä uteliaisuutta. Nuorisoporukat saattavat kerääntyä tietokoneiden ääreen pelaamaan, mistä aiheutuu meteliä ja oikeiden asiakkaiden valitusta. Pelit kielletään yksiselitteisesti, ja teini-ikäiset saavat hankkia kielitaitonsa muualta. Sosiaaliset suhteet, ongelmanratkaisukyky sekä luovuus vähenevät samalla, mikä helpottaa alaikäisten kurissapitoa.”* Tekstissä ironisoidaan huolta aikuisista, jotka ovat epäilyttävästi kiinnostuneet lasten pelaamisesta ja jopa pelaavat yhdessä heidän kanssaan. Hierarkian ja kurin säilymisen vuoksi lasten ja aikuisten maailmat halutaan pitää erillään, ja samalla säilytetään niiden luennoitsijoiden työllisyys, jotka pelottelevat vanhempia internetin vaaroista.

3.4 Aineistot ja mediat

Aineistossa tuotiin usein esiin kirjallisuuteen ja lukemiseen liittyviä aiheita. Myös uusien medioiden vaikutuksia lukemiseen sekä lapsiin ja nuoriin pohdittiin usein viitaten lasten ja nuorten vapaa-aikaa, lukemista ja medioiden käyttöä koskeviin tutkimuksiin¹³. Tutkimusajanjaksolla käytiin keskustelua myös siitä, millainen kanta kirjaston tulisi ottaa asiakaspäätteiden kautta saatavilla oleviin internetin aineistoihin: tulisiko sisältöjä suodattaa tai käyttöä valvoa? Myös kirjaston roolia mediakasvattajana pohdittiin. Tässä luvussa erittelen kirjaston lainattaviin aineistoihin, medioiden käyttöön ja uusmediaan, internetaineistoihin sekä mediakasvatukseen liittyvää keskustelua.

3.4.1 Lainattavat kirjastoaineistot

Valtaosa kirjaston lainattavia aineistoja käsittelevistä teksteistä keskittyi lasten ja nuorten kaunokirjallisuuteen sekä kirjallisuuden alalajeihin. Kirjoituksissa otettiin kantaa kirjallisuuden laatuun ja kustannustoimintaan. Kirjallisuuden lajeista käsiteltiin fantasiaa ja satuja, lastenrunoutta sekä kuvakirjoja. Muita käsiteltyjä lainattavia kirjastoaineistoja olivat pelit, elokuvat, nuortenlehdet ja lasten klassinen musiikki.

Kirjallisuus ja kustannustoiminta

Lasten- ja nuortenkirjojen kerrotaan jo vuosisatoja opastaneen lukijoitaan elämänhallintaan: kirjat kuvaavat usein vertauskuvallisesti, miten kohdata vaikeita asioita ja selvitä niistä. Sadut ja kertomukset antavat väylän näyttää ja käsitellä toiveita ja pelkoja tai purkaa vihaa samaistumiskohteen kautta. Niin luetut kuin itse kirjoitetut tarinat ovat tärkeitä identiteetin rakentamisessa, ja kirjallisuus tarjoaa välineen henkiseen kasvuun. Toisin kuin aikuisten kirjallisuudessa, maailma näyttäytyy harvoin pahana, ja toivo valaisee tarinoiden loppuratkaisuja. Pyrkimys kohti parempaa maailmaa on lasten- ja nuortenkirjojen keskeinen sanoma: suvaitsevaisuuteen, empatiaan ja kehittymiseen pyrkineet saavat lopulta palkkionsa. Eettisen perussanoman muunnelmia löytyy monenlaisia maailmankuvia tukemaan, ja kirjan valinta voi olla eettinen ratkaisu. Oli lasten- tai nuortenkirja realistinen tai vertauskuvallinen, humoristinen tai monitasoinen, keskeistä on tarjota mahdollisuus eettiseen kasvuun hyvän kirjallisuuden tuomien elämysten parissa.

¹³ Teksteissä viitatu tutkimukset olivat mm. ”Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä – vapaa-ajan muutokset 1981-2002” (2005), ”Suomalainen vapaa-aika” (2009) sekä Hyvinvointikatsaus 2/2007.

Ettinen sanoma ei kuitenkaan yksin riitä hyvän lasten- tai nuortenkirjan sisällöksi, vaan sen tulee olla myös taidokkaasti kirjoitettu. Hyvä perustarina kestää aikakaudesta toiseen, ja se voidaan siirtää nykylasten maailmaan esimerkiksi vauhdikkaan kuvituksen avulla. Kaikilla aikakausilla todetaan olevan oma tyykinsä. Tutkimusajanjaksolla kerrottiin olevan menossa *“huumoribuumi”*, asioiden käsittely pilke silmäkulmassa. Huumorin mainitaan olevan kantava voima etenkin aloitteleville lukijoille. Joihinkin lapsiin, erityisesti poikiin, vetoavat tietokirjat ja harrastuksiin liittyvät kirjat. Lasten kerrotaan olevan innokkaita tieteentekijöitä ja tietokirjallisuuden lukijoita, ja kiinnostavan tietokirjan mainitaan olevan usein lapsen ensimmäinen kosketus kirjaan. Lukemaan houkuttelevia, kuvitettuja tietokirjoja mainitaan ilmestyvän koko ajan lisää.

Nuortenkirjallisuudessa kerrotaan yhä olevan joitakin tabuaiheita: rasismia, väkivaltaa ja homoseksuaalisuutta toivottaisiin käsiteltävän avoimemmin ja suvaitsevaisemmin. Tiettyjen aiheiden välttäminen voi johtua niin kustantajien suhtautumisesta kuin kirjailijoiden itsesensuurista. *“Ruotsalaisten nykynuortenkirjailijoiden suosimalle ‘raato-linjalle’ ei meillä silti tarvitse lähteä, mutta liika varovaisuus ja hyssyttely tekee kirjallisuudesta epäuskottavaa ja menettää näin tehonsa nuorten lukijoiden silmissä.”* Toisaalta auvoiselle ja seesteiselle nuoruuden kuvaukselle pitää myös löytyä oma paikkansa – nuortenkirjoihin on peräänkuulutettu hiljaisuutta ja pohdintaa. Nuortenkirjoista positiivisena esimerkkinä mainitaan teos, jossa *“nuoruus näyttäytyy yhtä aikaa realistisen tuskaisana ja juuri siksi koomisena. Tällainen huumori ei vain naurata, vaan jää kytemään ja herättämään yhä uusia ajatuksia”*. Yhä enemmän kaivataankin suoraa eettistä pohdintaa. Myös satu voi olla nuorten kirjallisuutta, kunhan haastetta on tarpeeksi – syvällisyyttä ja monitasoisuutta.

Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus mainitaan erittäin korkeatasoiseksi, vaikka sen huonosta tasosta on puhuttu vuosia. *“Surraan, etteivät nuoret lue, murehditaan etteivät päivälehdet - - julkaise kunnon kritiikkejä lasten- ja nuortenkirjoista. Lasten- ja nuortenkirjailijat sortuvat yhä päivittelemään tämän kirjallisuuden osa-alueen aliarvostusta, vaikka tilanne onkin kohentunut roimasti viime vuosien aikana.”* Lasten- ja nuortenkirjallisuuden tarjonta on monipuolista, mutta joukkoon mahtuu myös kieleltään tai sisällöltään heikkoja kirjoja. *“Kirjastoväki ei tavoittele pinkeän moraalinvirtijan leimaa, mutta nuorille haluttaisiin tarjota laadukkaita vaihtoehtoja kepoisan viihteen rinnalle”*. Kirjastoissa vedotaankin kustantamoihin hyvän kielen ja kirjallisuuden vaalimisessa. *“On välillä vaikea perustella, miksi kirjasto ei aina vastaa*

tarjontaan hankkimalla laajaan kysyntään nähden riittävästi laadultaan toisarvoisia nuortenkirjoja.” Vanhat klassikot voitaisiin elvyttää uudelle lukijasukupolvelle uusintapainoksin, mutta kustantamoille se ei aina ole kannattavaa. Joidenkin klassikoiden uusintapainosten ongelmaksi on muodostunut liian pieni kirjasin, joka on nostanut lukijoiden kynnystä tартtua niihin. Kustantamoille kiire on arkipäivää, ja suomennokset saattavat kärsiä tiukoista julkaisuaikatauluista.

Toisaalta kaunokirjallisuuden kielen muuttumisen kerrotaan olevan osa laajempaa kielenkäytön vapautumista kirjakielisyydestä: uudet mediat synnyttävät uusia julkaisumuotoja, jotka synnyttävät uusia tyylejä. Vapaampi puhekieli esimerkiksi televisiossa on yleistynyt, ja televisio muokkaa lasten ja nuorten käsitystä kielestä. Nuortenkirjoissa käytetään paljon dialogia, jonka vuoksi puhekielisyyks on perusteltua. Sen sijaan välimerkkien käytössä on paljon huomautettavaa. Asiatyylin käsite on venynyt, mitä ei kuitenkaan pidetä sinänsä haitallisena. Ongelmallisempaa on se, ettei koulussa ehditä käsitellä eri tyyllilajeja ja pohtia yleiskielen rajoja. Kielen eri vivahteista olisi tärkeää keskustella avoimesti eri foorumeilla.

Läsnä on myös huoli myyntilukuihin ja tuotteistamiseen perustuvasta arvostuksesta kustannusmaailmassa: *“kirja on tuote – lukemisen perään ei kysellä. Kirjailijan on ensin myytävä itsensä, sitten myydään hänen kirjojaan.*” Suurten kustantajien mainitaan olevan enemmän kiinni kaupallisuudessa: tuotenimiä myydään jopa sisällön kustannuksella. Jotkut kustantajat sen sijaan panostavat lasten- ja nuortenkirjallisuuteen, sillä julkaisutuotanto tähtää johdonmukaisesti laatuun ja monipuolisuuteen eri ikäryhmille. Vaihtoehtoiset, pienet kustantajat tarjoavat uuden kanavan kirjallisuudelle, sillä *“pienelle kustantajalle myynti ei ole se kaikkein tärkein. Siellä tehdään vielä todellista kulttuurityötä, sivistyksen ja suomalaisen kulttuurin tähden.*” Kirjallisuuden sisällöt ja arvot tulisikin nostaa julkaisutuotannon tärkeimmäksi kriteeriksi.

Hyvä kirjallisuus on oikeinkirjoitettua, ja lapsen tai nuoren oma kiinnostus ratkaisevaa luettavaa valittaessa. *“Pitäisi kirjoittaa sellaisia kirjoja, että nuoret haluavat lukea niitä. Ainakin se pitää heitä jonkin aikaa poissa tietokoneruudun äärestä.*” Harry Potter -kirjat mainitaan muutamassa tekstissä, ja sarjan kerrotaan luoneen uskoa kirjan tulevaisuuteen: *“Luulin, ettei tämä tekstiviestisukupolvi jaksaisi ahmia monisatasivuisia romaaneja*”. Sarjassa todetaan olevan jotain *“tietokonepelin kaltaista*”, minkä arvellaan olevan yksi syy sarjan suosioon: tarina etenee edellisellä tasolla onnistumisen jälkeen.

Negatiiviseksi kirjallisuuden lajiksi mainitaan esimerkiksi *“liukuhihnalla tuotetut romanttiset tyttösarjat”*. Eräs haastateltu kertoo omien lastensa lainaavan kirjastosta *“niin sanotun laadukkaan lastenkirjallisuuden rinnalla - - vastapainoksi - - sitä perinteistä Disney-tuotantoa, Teutorin Miina ja Manu -sarjaa ja muuta lasten viihdekirjallisuudeksi luokiteltavaa.”* Toisaalla kerrotaan, että kirjastohenkilökuntaa harmittaa, jos hyvää uutuuskirjaa ei lainata ja *“vierestä viedään vähemmän tasokkaita viihteellisiä sarjakirjoja”*. Lasten todetaan tietävän nykyään tarkkaan, mitä he haluavat, ja olevan ehdottomampia lukemisessaan.

Kirjallisuuden eri lajeista teksteissä käsiteltiin syvemmin fantasiaa ja satuja, lyriikkaa sekä kuvakirjoja. Fantasian ja scifin todetaan vallaneen nuorten maailman ja olevan globaali ilmiö: omien juurten etsiminen ja moraalikysymykset ovat nuorille tärkeitä. Monet nuoret lukijat eivät malta odottaa fantasiakirjojen käännöksiä, vaan lukevat uutuudet alkukielellä. Etenkin nykypoikien on huomattu lukevan paljon fantasiaa – toisaalta huomautetaan, että nuoret fantasian lukijat eivät ole homogeeninen ryhmä, joten genren suosiotakin tulisi tarkastella eri näkökulmista. Fantasiakirjallisuuden ansioksi mainitaan välineiden tarjoaminen lukijan eettiseen kasvuun ja moraaliseen kehitykseen. Satu ja fantasia tarjoavat todellisuuteen verrattavissa olevaa vertauskuvallisuutta: *“Kun ajattoman yleisinhimilliset ongelmat etäännytetään nykyajasta, niitä voidaan tutkia syvemmin, laaja-alaisemmin ja puolueettomammin.”*

Teksteissä todetaan, ettei fantasiaa vielääkään ole täysin hyväksytty kirjallisuuden kentälle: kirjoittaja ihmettelee vuoden 2005 Finlandia Junior -valintalautakunnan päätöstä sulkea fantasia kokonaan kilpailun ulkopuolelle. Fantasian huono arvostus voi johtua genren mieltämisestä hömpäksi ja yksinomaan lasten ja nuorten kirjallisuudeksi, jota aikuisen ei ole soveliasta lukea tai arvostaa. Tekstissä todetaan, että fantasiakin sisältää *“liukuhihnalla tehtäiltua viihdettä”* ja *“rahastustarkoituksessa kirjoitettua kierrätysroinaa”*, joka helposti pilaa koko genren maineen. Suuri osa fantasiakirjoista on kuitenkin *“vakavasti otettavaa, taiteellisesti ja moraalisesti kunnianhimoista kirjallisuutta”*. Fantasian aliarvostuksen todetaan kuitenkin olevan suhteellisen nuori ilmiö: fantasian taustalla on satu - ikivanha, arvostettu genre, jolla on paikkansa myös nykymaailmassa. Fantasiakirjojen suosion kerrotaan olevan koko ajan kasvussa, mutta kustantamisessa olisi parannettavaa: *“käännöskirjallisuus keskittyy bestsellereihin. Markkinoille tuodaan vain varmoja myyntimenestyksiä.”* Tunnustusta annetaan jälleen pienkustantajille, jotka ovat tuoneet uusia nimiä markkinoille.

Satuja ja niiden kertomista käsittelevissä teksteissä todetaan tarinoiden olevan kulttuuriarre, joiden kirjoittaminen ja kertominen on työtä suvaitsevaisuuden puolesta. Sadut ja tarinat auttavat ymmärtämään ja kohtaamaan erilaisia ihmisiä sekä näkemään asioita laajemmin eri näkökulmista. Lapsi oppii selviytymään vaihtelevista elämäntilanteista ja kasvaa vahvaksi, suvaitsevaksi ihmiseksi, joka arvostaa sekä omaa että toisten kulttuuria. Saduissa symboleilla on tärkeä rooli, ja nämä arkkityypiset kokemukset avautuvat eri aikoina uudelleenlaisille tulkinnoille. Lapsi ymmärtää nämä *“ikuisuuskuvat intuitiivisesti”*: niiden avulla löytyy oikotie eettisiin kysymyksiin. *“Sadun tunnelmaan verrattuna monet arkiasioita, sukupuolirooleja, ihmisoikeuskysymyksiä ja erilaisuutta käsittelevät kirjat kalpenevat.”* Koululaisille mikään kertomus ei ole liian vaikea. Onnistunut satuhetki luo ilmapiiriin, joka ravitsee kuulijoiden älyllistä luovuutta. Sadunkerronnan todetaan vahvistavan persoonallisuutta ja tukevan erityisesti niitä lapsia, joiden *“äidinkieli on aliravittu”*.

Myös lastenrunoudessa voidaan käsitellä mitä tahansa asioita: nykylyriikka ei kaihda vaikeitakaan aiheita. Suomalaisella lastenlyriikalla kerrotaan menevän hyvin: runokirjoja julkaistaan paljon monen ikäisille, ja tyylien kirjo on laaja. Kasvatuksellisuudesta ollaan siirrytty lapsiläheisempiin arvoihin. Runot ovat erityisen tärkeitä tilanteissa, joissa on ilmaistava voimakkaita tunteita: *“Runo tulee avuksi, kun asiaa ei pysty muuten käsittelemään tai puhumaan.”* Lapset pitävät huumorista, mutta se ei ole ainoa mahdollinen tyyli: he kuuntelevat hiiskumatta myös surullisia runoja, ja haluavat sen jälkeen itse kertoa omista kokemuksistaan. Lastenrunous on moniselitteistä, ja usein siinä on taso sekä aikuiselle että lapselle. Lastenrunon perimmäinen tarkoitus on silti yhä kieli, mikä saattaa nykyaikana korostua, sillä kännykät ja meilit tarjoavat yksinkertaisempaa kieltä. Lapsi kokee runon usein eri tavalla kuin aikuinen, ja myös eri tavalla kuin aikuinen olettaa. Lapsella tulee olla mahdollisuus tulkita runo itse, ja hän saattaakin runoilla itselleen merkityksellisen runon uudelleen tai runoilla vasta-argumentin – näin hän opettelee runon kieltä. Lasten omissa runoissa voi olla samoja elementtejä kuin aikuistenkin kirjoittamisessa. Lasten ja aikuisten lyriikkaa ei tulisi nähdä tiukkarajaisena: lapsille voi kirjoittaa suorasanaista lyriikkaa, aikuisille riimillistä. Runous antaa mahdollisuuden tutkia kielen mahdollisuuksia, ja siksi se on tärkeää kielelliselle kehitykselle. Runo on onnistunut, jos se yllyttää leikkimään, sillä lapsi kokee kielen kokonaisvaltaisesti. Monet lapset eivät omaksu loruperinnettä kotona, jolloin koulun täytyy tutustuttaa lapset runoihin ja loruihin.

Samankaltaisia huomiota esitettiin kuvakirjoja käsittelevissä teksteissä: lapsen kokemus on välitön ja hän tulkitsee kirjaa omalla tavallaan, usein eri tavalla kuin kirjan tekijä on tarkoittanut. Hän saattaa yhdistellä kirjan osia mielensä mukaan, ja myös “lukea” kuvakirjaa keksien sen pohjalta omia tarinoitaan. Lastenkirjan kuvituksessa voi olla samaa kaksiaänisyyttä kuin teksteissäkin: kuvassa on taso lapselle ja aikuiselle – aikuinenkin voi nauttia kuvakirjasta. Kuvakirja voikin rikkoa totuttuja ikärajoja, sillä aina ei voi tietää, minkä ikäiselle kirja on tarkoitettu. Lasten kuvakirja ottaa vaikutteita kuvataiteiden suuntauksista, mutta se on tyylilaji joka on sidottu reunaehtoihinsa. Lastenkirjakuvituksella onkin oma kielensä, yksinkertaistettu graafinen realismi: esittävyys on lasten kuvakirjoissa tärkeää.

Muut lainattavat kirjastoaineistot

Muita aineistomuotoja käsiteltiin kirjallisuuteen verrattuna vain vähän. Eräässä tekstissä mainitaankin, että kirja on edelleen muihin aineistoihin nähden pääroolissa - joidenkin mielestä valitettavasti. Kaikki eivät kuitenkaan kaipaa elokuvien tai pelien ylivaltaa, sillä kirja on muihin medioihin verrattuna *”hirveän tärkeä juuri siitä saadun mielikuvan erilaisuuden vuoksi”*. Audiovisuaalisten aineistojen kohdalla tuotiin kirjallisuutta voimakkaammin esiin suosituksia siitä, mitä aineistoja kirjastoihin tulisi hankkia.

Muutamassa tekstissä käsitellään piirrosanimaatioita arvioiden tarjontaa kriittisesti. Laadun takeena nostetaan esiin elokuvien saamat palkinnot. Kotimaista uutta piirrosanimaatiota kerrotaan olevan vähän, mutta tason korkea. Esimerkiksi *“naperoikäisten”* elokuvissa positiivisia mainintoja saavat mielikuvitusta herättävät, elämän perusasioita tai arkipäivän askareita käsittelevät animaatiot, lempeä huumori sekä suvaitsevaisuuden, erilaisuuden hyväksymisen ja ystävyyden teemat. Japanilaista animaatiota, animea, käsittelevässä tekstissä eritellään tyylilajin piirteitä ja eri genrejä. Animen todetaan olevan usein hyvin kaupallista ja tietyille kohderyhmälle suunnattua. Tytöille tarjotaan yleensä romantiikkaa, pojille toimintaa.

Nuortenlehtiä aineistonvalinnan näkökulmasta käsittelevän tekstin arvio tarjonnasta ei ole mairitteleva: lehtien maailmankuva on kaupallinen tai konservatiivinen *“hörhelömaailma”*, sisältö heppoinen ja seksiä tihkuva. Eräässä lehdessä tuodaan esiin *“ns. tosielämää, eli artikkeleita tyttöjen kovista kohtaloista. Lukemani numeron kuvaus raiskauksesta on yksityiskohdissaan hirmuinen, mutta ehkä nykyajan nuoret ovat*

tottuneet pahempaankin.” Erään lehden *“pieruhuumorin kai uskotaan naurattavan koululaisia”*. Nuortenlehtien huonon laadun vuoksi kirjoittaja toteaa, ettei ole ihme, että nuoret suosivat eri alojen harrastelehtiä, joita luetaan ikään katsomatta. Niiden lisäksi kirjaston kokoelmaan suositellaan nuorten harrastajien omia julkaisuja. Myös sarjakuvat *“kuuluvat ehdottomasti nuorten hyllyyn”* - kieltenopiskelua kirjasto voi tukea tilaamalla vieraskielisiä sarjakuvia. Positiivisiksi piirteiksi voidaan tulkita tekstissä mainitut mainostulvan puuttuminen sekä lehden olo *“lähempänä tavallisen tytön todellisuutta”*.

Vuosina 2000-2001 Kirjastolehdestä julkaistiin kolme tekstiä, joissa esiteltiin ja arvioitiin lasten *“romppuja”* eli CD-ROM-pelejä. Peliaiheen suuren määrän selittää saman kirjoittajan juttusarja, jossa kirjastonhoitaja arvioi yhdessä eri-ikäisten lasten kanssa kriittisesti niin pelien aihesisältöjä, teknistä toimivuutta, kiinnostavuutta kuin kuva- ja äänimaailmaakin. Positiivisiksi aiheiksi ja sisällöiksi mainitaan esimerkiksi lukutaidon kehittämiseen kannustaminen, lukeminen ja kirjoittaminen, matematiikan tehtävät, tieto luonnosta ja eläimistä sekä tietotekniikan käyttötaito. Toisaalta erään pelin kohdalla todetaan: *“asiasisällöllä lieenee ihmisten maailmassa kovin vähän käyttöä. Mutta eikö lapsillakin ole oikeus hyvään viihteeseen?!”* Eräs lastenkirjaan perustuva seikkailupeli ei saa hyvää arviota, mutta jos joku *“rompun innostamana erehtyy lukemaan vielä kirjankin, ei tämäkään peli ollut turha ostos.”* Kirjoittaja toteaa, että jotkin kirjastot tarjoavat jo kotisivuillaan tietoa lasten CD-rom -peleistä, mutta puolueetonta tietoa on yhä vaikea saada. Valinnan helpottamiseksi ehdotetaan perustettavan testiryhmiä, joiden jäsenenä olisi lapsia ja vetäjänä tekniikan hallitseva, lastenkulttuuria tunteva kirjastoammattilainen.

3.4.2 Pelko uusmedian haitallisista vaikutuksista

Lukuharrastuksen vähenemisestä on tekstien mukaan oltu jo pitkään huolissaan. Monissa teksteissä tuodaankin ilmi, että nuorten lukemisen on havaittu hiipuvan: erityisesti poikien lukeminen huolestuttaa kirjoittajia. Toisaalta mainitaan: *“Lapsuudessa saatu kirjallisuuden kipinä säilyy kyllä koko iän, murrosikä on loppujen lopuksi lyhyt ajanjakso, jolloin nuori hakee suuntaa elämäänsä.”* Eräessä tekstissä tuodaan esiin huoli siitä, että lapset ja nuoret jakaantuvat paljon ja vähän lukeviin: *”toisaalta se ilahduttaa, että lukemisesta on tullut trendikäs ja suosittu harrastus.”* Toisaalla kuitenkin arvellaan, että *“lukutoukka ei ole mitenkään trendikäs hahmo lasten maailmassa. Pikemminkin hänestä voi tulla koulukiusaamisen uhri”*.

Syitä lukemisen vähentymiseen voivat olla esimerkiksi runsaammat harrastus- ja vapaa-ajanviettomahdollisuudet ja mediaympäristön muutos: *“nuorten ja vanhempienkin elämään on tullut varsinainen mediavallankumous”*. Läheskään kaikille lapsille ei lueta, vaan iltasatu korvataan äänikirjalla tai videolla. Arvellaan myös, ettei koululaitos enää tue lukemiskulttuuria: lukion kirjallisuudenopetukseen käytettävä aika ja luettavien teosten määrä ovat vähentyneet. Kouluissa katsotaan enemmän videoita kuin luetaan yhdessä. Rauhallinen lukuhetki on kuitenkin *“kullanarvoinen – myös aikuiselle itselleen”*. Kulttuuriperintö ei välity kuten ennen, ja vähäisen kirjallisuudenopetuksen myötä menetetään jotakin yhteisestä yleissivistyksestämme. Toisaalta tuodaan esiin, että entisten tilalle voi syntyä uusia yhteisöllisiä perinteitä. Muutoksia ei kenties ole tehty tietoisesti, ja pyrkimys on ollut hyvä: *“pakkolukemisesta on haluttu siirtyä luku-harrastuksen virittelyyn ja omaehtoiseen lukemiseen”*. Kouluun on tullut myös liike-elämän tavoitteita ja tarpeita. 1970- ja 1980 -luvulla syntyneet todetaan *“heikoiksi kirjallisuuden seuraamisen sukupolviksi”*, jotka elävät monimediallisessa maailmassa ja suuntaavat vapaa-aikansa edellisistä sukupolvista poiketen. Näiden sukupolvien arveltiin vuonna 2005 olevan irtaantumassa kirjallisesta kulttuurista.

Toisaalta nuorten lukemisharrastuksen huomautetaan olevan aiempaa vuorovaikutteisempaa: he vaihtavat mielipiteitään internetissä, eikä sanomalehtikritiikillä ole entisen kaltaista vaikutusta. Kulttuuriset rakenteet ovat olleet hajoamassa, sillä kännykät ja tietokoneet ovat edellyttäneet uudenlaisia lukutaitoja ja uudet ammatit uudenlaista osaamista. Esimerkiksi fanikulttuuri on yhä leviävä ilmiö niin nuorten kuin muidenkin ikäryhmien keskuudessa: omaan harrastukseen on sallittua suhtautua hyvin emotionaalisesti: *“Myös yhdessä lukeminen ja lukupiirit ovat lisääntymässä. Ehkä tulevaisuuden kirjastolaitos kohtaa entistä kiihkeämpiä lukijoita, joita yhdistää lukemisharrastus ikään katsomatta.”*

Uusien viestintävälineiden aiheuttamat *“jopa mediapaniikiksi”* yltyvät pelot ovat kirjastoissa liittyneet lasten ja nuorten keskuudessa yleistuviin mediankäyttötapoihin: *“Uuden digitaalisen median parissa vietetyn ajan nähdään varastavan aikaa kirjojen lukemiselta, joka olisi parempi vaihtoehto. Myös kirjaston käytön nähdään vähenevän. Lasten vanhempien tulisi siksi kontrolloida lasten median käyttöä ja ohjata sitä paremmille urille.”* Kirjoittaja toteaa, ettei uhkakuva lukemisen tradition tuhoutumisesta näytä toteutuvan, sillä perinteisen lukutaidon merkitys korostuu uusien lukutaitojen perustana entisestään. *“Uusi lukutaito ei syrjäytä vanhaa vaan täydentää sitä.”* Eräissä

lukuharrastusta käsittelevässä tekstissä todetaan: *“nuorten miesten kirjojen lukeminen on vähentynyt, mutta tuskin internetissäkään pärjätään ilman lukutaitoa.”* Matkapuhelimen ja internetin kerrotaan olevan nuorelle sukupolvelle osa arkea vastaavasti kuin televisio 70-luvulla syntyneille ja puhelin 50-luvulla kasvaneille. Niin sanotut uudet mediat ovat nuorille luonteva tiedonhankinnan ja kommunikaation muoto. Keinot vuorovaikutukseen ovat lisääntyneet, mutta sisällöt ovat säilyneet ennallaan. Huomautetaan, että myös aiemmat sukupolvet ovat eläneet teknologisten muutosten keskellä – *”ihmisellä on ollut ja on edelleen mahdollisuus valita, mitä media- ja teknologiavälineitä haluaa käyttää”*.

Television, elokuvien ja myöhemmin pelien vaikutuksesta lapsiin ja nuoriin on keskusteltu vuosikymmeniä, mutta tutkijat ovat rauhoitelleet huolestuneita kasvattajia: terve lapsi ei tv-väkivallasta vahingoitu. Minkä tahansa uuden asian lailla myös uusmedia sekä kiehtoo että pelottaa. Uusmediasta keskustellessa ääri-ilmiöt ja poikkeuskäyttäjät nousevat esiin voimakkaammin kuin todellisuus siihen antaisi aihetta: suurin osa uusmedian tarjonnasta on tavanomaista, informaatiopohjaista ja arkipäiväistä tiedonvälitystä ja viestintää, mutta keskustelussa nousevat usein esiin propagandasivut, piraattiaänitteet ja -teokset, irkkailu, chattailu, virtuaalimaailmat, teknohype ja peliin koukkuun jääneet nuoret. Nuoret ole kritiikittömiä vastaanottajia, vaan hyvin taitavia merkitysten ymmärtäjiä ja rakentajia. Koulutuksen ja opetuksen haasteena onkin herätellä kriittistä lukutaitoa ja kielellistä tietoisuutta – tähän uusmedia tarjoaa runsaasti nuoria kiinnostavaa materiaalia. Olisikin pidettävä huoli siitä, että uusmediassa on tarjolla yhä enemmän laadukasta suomenkielistä sisältöä. *”Kaiken oppimisen, tiedon ja kokemuksen hankinnan perustana on aito kiinnostus ja motivoituminen ja jos uusmedia ja teknologia auttaa nuoria tässä motivoitumisessa, niin valjastettakoon se enemmän juuri oppimiskäyttöön. Teknologia arkipäiväistyy eikä jaksa kiinnostaa kauan sellaisenaan – sisällöt ovat edelleenkin tärkeitä.”*

Nuorten mediamaailman painottumisesta fiktioon on usein oltu huolissaan, ja nuoret nähty uusmediatuotteiden innokkaiksi käyttäjiksi. Toisin kuin usein ajatellaan, suomalaisnuorten mediankäyttöä kuvaa yksipuolisuuden sijaan moninaisuus. Nuoret käyttävät sujuvasti erilaisia viestintävälineitä – yksittäisen median vaikutusta ei siksi tulisi liioitella. Lisäksi huomautetaan, että lapsi ja nuori yhdistää medioista saamansa tiedon *”muihin hänelle merkityksellisiin elämäntilanteisiin”*. Medioiden välittämää tietoa punnitaan suhteessa koulutusinstituutioiden välittämään tietoon, sen totuudellisuutta ja

käyttökelpoisuutta pohditaan yhdessä toisten kanssa. *"Koulussa ja kirjaston avulla opittu 'kirjasivistys' auttaa ymmärtämään ja tulkitsemaan muualta saatua informaatiota sekä suhtautumaan siihen kriittisesti."* Yksi media ei voi välittää kaikkea tarvittua tietoa ja taitoa. Oppimista tapahtuu kaikilla elämänalueilla, ja kirjastolla ja kirjallisuudella on kokonaisuudessa oma tärkeä roolinsa. Kirjoittaja toteaa, että lapset ja nuoret tarvitsisivat syventyvän ja rauhallisen lukemisen taitoa, jota opitaan kirjoista.

Kielentutkijan kerrotaan usein vastaavan kysymykseen siitä, turmeleeko uusmedia suomen kielen. Kouluissa on huomattu sähköpostikielen tunkeutuvan kouluteksteihin: nuoret eivät osaa käyttää välimerkkejä, suomenkieliset sanat korvautuvat englanninkielisillä, slangi- ja typistesanoja käytetään paljon, käsiala ruostuu eikä pitkiä tekstejä jakseta lukea eikä kirjoittaa. Nuorten sähköposti- ja tekstiviestikielen todetaankin poikkeavan kirjoitetusta yleiskielestä: *"erilaiset sanonnat, merkit ja puhekielisyyys yhdistävät nuoria ja ovat osa sisäpiirin huumoria. Eri keskusteluryhmissä ja -kanavilla näyttää olevan omat tapansa käyttää kieltä, ja kirjoittajat matkivat toistensa kielenkäyttötapoja. Näin pidetään yllä me-henkeä."* Kirjoittaja muistuttaa, että nuorten kirjoittamissa sähköposteissa on paljon viestejä, joiden kieli on selkeästi lähempänä kirjoitettua kuin puhuttua kieltä. *"Variaatio on siis nuorten sähköpostikielessä melkoista."*

Kirjoituksen ja puheen todetaan eläneen rinnakkain *"jo ammoisista ajoista"*. Puhekielisyyttä on käytetty vanhoissakin medioissa, etenkin nuorten kirjallisuudessa. Koulun kirjoitelmissa esiintyvää dialogimuotoinen jutustelu ei siis ole yksinomaan uusmedian seurausta. Nuorten oma tapa kirjoittaa on elänyt jo pitkään nuorisolehtien palstoilla ja nuorten toisilleen lähettämissä kirjeissä ja viestilappusissa – nuorten sähköpostikieli ei merkittävästi poikkea tästä kielenkäytön tavasta. Lisäksi huomautetaan, että sähköposti- ja irc-keskustelu ovat vain osa uusmedian suomea: internet sisältää runsaasti tekstiä, jonka kieli on samanlaista mediakieltä kuin vanhassa mediassa. *"Esimerkiksi nuorille suunnatuilla verkkosivuilla kieli ja tyyli myötäilee hyvin pitkälle nuorille suunnattujen aikakauslehtien tapaa kirjoittaa."* Nuoret myös seuraavat muitakin kuin heille suunnattuja medioita. Kielenkäytön variaation todetaan johtuvan siitä, että kieltä käytetään sillä tavoin kuin se on tilanteen kannalta järkevintä. Sähköposti ja tekstiviestit ovat tuoneet uusia kielenkäyttötilanteita, jolloin kielenkäyttö näissä välineissä on ymmärrettävästi erilaista. Olennainen osa kielenkäyttäjän kompetenssista onkin kyky mukauttaa kielenkäyttöä tilanteittain. Opetuksessa tulisikin

pyrkii herättelemään nuorten kielellistä tietoisuutta ja korostaa, että eri viestintätilanteissa odotetaan erilaista kielenkäyttöä.

Kirjoittaja huomauttaa, että uusmedian vaikutuksia on vaikea erottaa koko mediamaailman kerrontatapojen ja kulttuurin muutoksista. Koko mediatarjonnan todetaan muuttuvan jutustelunomaisemmaksi ja rikkovan faktan ja fiktion raja-aitoja: *”Tv:n uutiset rakennetaan tarinoiden muotoon, lähetysiin pyritään saamaan herkullisia anekdootteja ja yksityiskohtia ja iltapäivälehdet kilpailevat sanomalehtien kanssa lukijoiden ajankohtaistietojen nälästä”*. Ajankohtaisia ja kipeitä aiheita kuten huumeiden käyttöä ja homoseksuaalisuutta käsitellään *”saippuaopperan kerronnan tavoilla - - sarjassa Salatut elämät”*. Viihteellistyminen, pinnallistuminen tai puhekielistyminen eivät ole ominaisia pelkästään uusmedialle.

3.4.3 Medioiden käytön muutokset

Kirjallisuutta käsittelevissä teksteissä tuotiin usein esiin lasten ja nuorten lukuharrastukseen liittyviä seikkoja. Toisaalta mainitaan jo pitkään jatkunut huoli lukuharrastuksen vähenemisestä, toisaalta todetaan, että lukeminen muuttuu. Esiin nostettiin usein lasten ja nuorten mediamaailman muutos ja sen mahdolliset vaikutukset lukemiseen. Myös uusia medioita käsittelevissä teksteissä sivuttiin usein lukuharrastuksen vähenemiseen liittyviä pelkoja. Lukemista käsittelevissä teksteissä tuotiin usein esiin vapaa-aikaa ja lukemista käsitteleviä tutkimuksi

Lukemisen kerrotaan olevan yhä yksi suomalaisten lempiharrastuksista, mutta painetun tekstin lukeminen etenkin nuorten keskuudessa on vähentynyt 1980-luvulta lähtien. Tuolloin oli merkkejä erityisesti poikien lukemisen vähentymisestä: tyttöillä pudotus oli pienempi. Lukeminen näyttäisikin olevan enemmän sukupuoli- kuin ikäkysymys, sillä naiset ja tytöt lukevat enemmän ja monipuolisemmin kuin pojat ja miehet. Miehet lukevat mieluummin miesten kirjoittamia kirjoja, kun taas naiset lukevat sekä nais- että mieskirjailijoiden teoksia. Ruotsalaispoikien kerrotaan olevan vanhempinakin innokkaampia lukijoita kuin suomalaiset pojat: mahdolliseksi selitykseksi esitettiin, että Ruotsissa on tarjolla runsaasti mieskirjailijoiden teoksia ja kirjasarjoja.

Vaikka lukeminen on vähentynyt eikä *”ahmimisikää”* enää ole, lukivat nuoret kuitenkin 2000-luvun alussa kaikista väestöryhmistä eniten. Nuorten kerrotaan lukevan yhä,

Tutkimusajanjakson alussa esitettiin alustavia tuloksia 13-19-vuotiaiden keski-suomalaisnuorten medioidenkäytöstä. Ns. vanhoilla medioilla vaikutti edelleen olevan vahva sija nuorten media-arjessa: televisio, sanomalehdet, radio ja aikakauslehdet olivat monelle nuorelle päivittäismedioita. Kuitenkin myös sanomalehtiä lukevien nuorten määrä on tutkimusten mukaan vähentynyt jatkuvasti 1980- ja -90-luvuilla. Vaikka lähes kaikki nuoret lukevat edelleen sanomalehtiä, vain puolet vastaajista luki sanomalehtiä päivittäin: vielä 80-luvulla sanomalehden päivittäisiä lukijoita oli kolme neljästä. Sanomalehti ei enää kuulu itsenäisesti asuvan nuoren talouteen yhtä vahvasti kuin televisio – 45 % nuorista on tilannut lehden kotiinsa. Suuri osa nuorista siis lukee lehtiä muualla kuin omassa kodissaan. Vuosikymmenen alussa vajaa viidennes kyselyyn vastanneista nuorista luki verkkosanomalehtiä, ja heistäkin valtaosa luki mieluummin paperilehteä. Verkkolehtien lukeminen kuitenkin vahvistui iän myötä, ja pojat lukivat niitä tyttöjä enemmän. Eniten verkossa luettiin ilta-päivälehtiä – päivittäin kuitenkin vain hyvin harva nuori. Tekstissä mainitaan, että nuorten ja paikattomuuden ajatellaan usein kuuluvan yhteen. Tulosten mukaan nuorten uutisarki on kuitenkin hyvin alueellista – nuoret seuraavat useimmin maakunta- ja paikallislehtiä.

91

Vuosikymmenen alussa raportoitujen tulosten mukaan lähes kaikki kyselyyn vastanneet nuoret käyttivät internetiä ainakin silloin tällöin. Noin yksi kymmenestä oli internetin päivittäiskäyttäjää, ja puolet käytti internetiä vähintään kerran viikossa. Internetiä käytettiin useimmin koulussa, sillä vain puolella vastaajista oli internetyhteys kotona. Usein kirjaston internetyhteyttä käyttäviä oli yksi kymmenestä – tyypillisimmin kirjaston nettiyhteyttä käytti 13-15-vuotias tyttö. Yli puolet nuorista selaili verkkosivuja tai lähetti sähköpostia. Netistä usein tietoa hakevia oli 30 %. Internetin hakukoneet olivat kuitenkin yleisesti käytettyjä sivustoja, mikä kirjoittajan mukaan kertoo nuorten oppineen *"mistä ja miten tietoa voi kaaoksesta löytää."* Verkkolehtiä luki tämän kyselyn vastaajista usein vain yksi kymmenestä – vielä harvinaisempaa oli uutis- ja keskusteluryhmien seuraaminen tai ostosten tekeminen. Myös chattaajien ja irkkaajien määrä oli pieni, ja heitä oli enemmän nuorempien ikäryhmässä. Tytöt chattailivat ja lähettivät sähköpostia useammin kuin pojat: pojille tietokone ja internet olivat useimmin pelaamisen tai tiedonhaun väline. Pojat esimerkiksi etsivät tietoja CD-romeilta useammin kuin tytöt. Kirjoittaja toteaa tietokoneen ja internetin viihdekäytön vähenevän iän myötä: vanhemmassa ikäryhmässä käytetään uusmediaa enemmän *"tiedonhakuun ja opiskeluun kuin yhteydenpitoon tai ajankuluun."*

Internet on noussut tiedonhaussa painetun sanan rinnalle. Nuoret kuitenkin tiedostavat, että nettiaineistojen laadussa on eroja, ja pitävät tiedonlähteiden vertailua tärkeänä. Medioita ei koeta häiritseväksi tai painostavana, informaatiotulvasta löytyvät olennaiset asiat. Toisaalta sähköinen viestintä ja tiedonhaku on nuorten mielestä johtanut siihen, ettei yksinkertaisinta vaihtoehtoa kenties huomata – nopein vastaus saattaisi löytyä vieressä olevalta ihmiseltä eikä verkkoaineistoista. Moni nuori onkin alkanut arvostaa printtimedian pysyvyyttä ja luotettavuutta. Toisaalla kuitenkin esitetään, että nuoret luulevat olevansa kriittisempiä kuin ovatkaan. Tiedon puute ei nykyaikana ole ongelma, vaan tarkoituksenmukaisen informaation löytäminen paljosta tarjonnasta. Juuri tätä taitoa tulisi koulun ja muiden kasvattajien opettaa.

Vuonna 2003 internetin käytön kerrottiin eriytyneen entisestään: intensiivikäyttäjät viettivät internetissä 3-5 tuntia päivässä, kun osa ei käyttänyt nettiä juuri lainkaan vaikka kotona olisi internetyhteys. Keskivertokäyttäjä tarkistaa sähköpostinsa ja vierailee tietyillä sivustoilla muutaman kerran viikossa. Intensiivikäyttäjien mainitaan olevan yleensä *"teemairccaaajia tai harrastuskeskustelufoorumeiden käyttäjiä"* – nuoret perustavat keskustelufoorumeja ja luovat mediasisältöjään itse, eivätkä pidä liian

valmiiksi tuotetuista sivustoista. Tärkeää on tavata ryhmän jäseniä myös reaalielämässä. Epäluulo tuntemattomia kohtaan on kasvanut, ja nuoret ovat mieluummin vuorovaikutuksessa omien kavereidensa kanssa. Teknologiadeterminismin ja teknologiapelkojen mainitaan kohdistuvan yleensä tietokoneisiin, kun taas matkapuhelin koetaan helppokäyttöiseksi ja läheiseksi, arkiseksi ja inhimilliseksi. Jotkut nuoret suhtautuvat kriittisesti teknologian luomiin keinotekoisiiin tarpeisiin ja *"online-kulttuuriin"* jossa tulee aina olla tavoitettavissa.

Nuorten mediasuhteiden eriytymisen kerrotaan alkavan esimurrosiässä: sitä seuraava itsenäistymisprosessi, elämäntapojen ja -tyyliin muotoutuminen, näkyy myös median käytössä ja siihen suhtautumisessa. Tekstissä kuvataan erilaisia mediatyyppejä. *Kulinaristi* on tietyn median intohimoinen suurkuluttaja: hän valikoi mediasisällöt tarkasti ja saattaa suunnitella aikataulunsa esimerkiksi televisio-ohjelmien mukaan. Kulinaristi etsii sarjoihin, elokuvaan tai peleihin liittyviä internetsivustoja, ja medioiden käyttäminen on usein sosiaalista. *Vaeltelijan* mediankäyttö on satunnaista sekä tarpeiden ja tilanteen mukaista: aktiivisen seuraamisen sijaan vaeltelija käy silloin tällöin etsimässä internetistä jotain tiettyä kiinnostavaa asiaa tai selailee lehtiä. *Dataajalle* kaikki tärkeä tieto tulee internetistä – nettikommunikaatio saattaa mennä kasvokkaisen vuorovaikutuksen edelle. Tietokonetta käytetään asiantuntevasti, ja ohjelmia ja musiikkia imuroidaan ilmaiseksi netistä: ääritapauksissa dataaja saattaa hakea jännitystä hakkerioimalla. *Reflektoijalle* media tarjoaa mahdollisuuden itseilmaisuun: reflektoija lukee lehtiä ja kirjallisuutta sekä tuottaa itse sisältöjä, analysoi ja ottaa kantaa.

3.4.4 Internetaineistojen suodattaminen

Tutkimusajanjaksolla käytiin keskustelua internetin aineistoista ja kirjaston mahdollisuuksista suojata lapsia haitallisilta sisällöiltä. Keskustelu liittyi käynnissä olleeseen pelikeskusteluun (ks. luku 3.3.4), mutta koski laajemmin kaikkea muutakin asiakaspääätteiden kautta hyödynnettävissä olevaa aineistoa. Vuonna 2004 kirjoitettiin kampanjasta, jonka tavoitteena oli auttaa vanhempia ohjaamaan lapsia turvalliseen netinkäyttöön ja kehittää "nettiestoa". Kirjoittaja kritisoi erään sanomalehden uutisointia, jonka otsikon mukaan lasten pääsyä internetiin aiotaan vaikeuttaa: vanhemmilla on oikeus valvoa lasten netinkäyttöä, vaikka kaikki varmasti kannattavatkin vapaata tiedonsaantia ja oikeutta tietoon. Valvominen ei siis ole verkkoon pääsyn vaikeuttamista. Kirjoittajan mukaan kirjastoissa on hyvin erilaisia

näkemyksiä valvonnasta – *"osa kirjastojen työntekijöistä kammoaa ajatusta ryhtyä Internet-poliiseiksi, joiden aika kuluisi partioidessa koneiden luona. Toisaalta taas katsotaan, että yhteiskunnan kustantamia tietokoneita ei tulisi käyttää pelikoneina tai pornonäyttöinä. Pelätään myös puuttua toisten asioihin. Nyky-yhteiskunnassahan sitä pidetään sopimattomana."* Tietokoneet ja tietoverkot ovat tuoneet muutoksia kirjastojen arkeen. Positiivisten vaikutusten lisäksi ovat myös ongelmat lisääntyneet.

Pian julkaistiin vastine, jossa huomautettiin, että nuorten kerääntyminen nettipäätteiden ympärille ja siihen liittyvä häiriköinti on vastaava ilmiö kuin mitä musiikin kuuntelupalvelu aiheutti 80-luvulla: uuden välineen *"houkutintehosta kumpuava ilmiö"*. Uudempi ongelma on kirjastoissakin jo havaittu netti- ja peliriippuvuus, johon netinkäyttöaika teknisesti rajoittavat varausjärjestelmät voivat tarjota ratkaisun. Varsinainen ongelma ovat kuitenkin internetin sisällöt. Monen mielestä lapsia tulee varjella sopimattomilta sisällöiltä, joihin luetaan ainakin pornografia, joskus myös pelaaminen, chattailu ja väkivalta. Kirjoittajan mukaan kirjastoissa on aina harjoitettu ennakkosensuuria – aineistonvalinnan arvosidonnaisuus on kuitenkin voitu häivyttää vetoamalla siihen, ettei kaikkea aineistoa ole mahdollista hankkia. Internetissä aineistonvalinta ei ole mahdollista, mikä on yllättänyt *"perinteisen portinvartija-ammattikunnan"*. Kirjoittaja kysyy, ollaanko kirjastoissa johdonmukaisia lastensuojeluun liittyvissä asioissa? Jos netinkäyttöä ryhdytään valvomaan, olisi johdonmukaista valvoa myös muita sisältöalueita. Kirjastoissa kuvitellaan, että perinteinen aineisto on *"lastensuojelun näkökulmasta hallinnassa ja pahaa tulee vain internetin kautta"*. Kuitenkin kirjat, lehdet ja elokuvatkin voivat sisältää seksiä, henkistä ja fyysistä väkivaltaa, valheellista mainontaa ja *"mieltä turruttavaa heppoista viihdettä"*.

Rajoituksia saa olla, mutta niiden tulee olla perusteltavissa ja ymmärrettävissä. *"Epäjohdonmukainen kieltö varsinkin vapaata tiedonkulkua ja kansalaisten tasa-arvoa vaalivassa kirjastossa on lapselle ja nuorelle vain lisätodiste siitä, ettei aikuisten reiluuteen tai ajattelukykyyn voi luottaa."* Lapsia kiinnostaa myös pahuus – *"Mihin satuja ja fantasiaa muuten tarvittaisiin?"* Internetissä lapsi saattaa kohdata vaarallista aineistoa vahingossa. Todennäköisesti lapsi on kuitenkin etsinyt *"jotain sinne päin olevaa asiaa"*, jolloin olisi parempi keskustella aiheesta kieltämisen ja tuomitsemisen sijaan. *"Suojelemme lapsia parhaiten osallistumalla, olemalla aikuisina läsnä ja tukena."* Kirjastoilla on joka tapauksessa vastuu välittää siitä, mitä lapset ja nuoret kirjastossa tekevät, oli kyse sitten kirjallisuudesta tai internetistä.

Vuonna 2005 uutisoitiin kulttuuriministerin lausunnosta esto-ohjelmien saamiseksi kouluihin ja kirjastoihin sekä kirjoitettiin Opetusministeriön julkaisemasta Mediaväkivalta – Lapset ja media -toimenpideohjelmasta, jonka tavoitteena oli suojella lapsia internetin haitallisilta aineistoilta. Kirjastoseuran hallitus oli todennut lausunnossaan, että kirjastoissa esto-ohjelmiin suhtaudutaan varauksellisesti. Kirjastokentältä saadun palautteen mukaan ohjelmat eivät ole toimineet kovinkaan hyvin, ja ne ovat estäneet myös asiallisia sivustoja. Esto-ohjelmien testaamista pidetään kuitenkin hyödyllisenä. Internetin käytön aiheuttamien valvontatehtävien kerrotaan sitovat kohtuuttomasti henkilökunnan työaikaa. Samassa tekstissä mainitaan Kirjastoseuran jatkavan mediakasvatukseen liittyvää yhteistyötä Filmihillo-vuoden aikana luotujen verkostojen kanssa. Nettiaineistot ja niihin suhtautuminen puhuttivat kirjastoammattilaisia myös vuoden 2005 Kirjastopäivien työpajassa.

Vuonna 2008 julkaistiin artikkelit kahdesta kirjastosta, joissa internetin ja tietokoneiden käyttöön oli otettu erilainen linja. Toisessa kirjastossa koettiin ongelmaksi, että internet oli kirjaston seinien sisällä, mutta sen sisältöihin kirjastolla ei ollut sananvaltaa: haluttiin minimoida riski, että lapsi eksyisi sopimattomalle sivustolle. Lisäksi henkilökunta oli kyllästynyt häiriöihin: *“Se oli jatkuvaa puuttumista ja paimentamista, kun pelaajia kertyi päätteiden ympärille. Törkykuvia sai siivota ruudulta.”* Kokoelmapolitiikkaa ryhdyttiin soveltamaan myös internetpalveluihin, ja kirjaston internetpäätteet varustettiin suodatinohjelmalla, joka *“estää pääsyn seuraaviin aihepiireihin: aikuisviihde, internet-pelit, peer2peer, reaaliaikaiset keskustelut, messenger/mirc, uhkapelit, piratismi, rasismi, väkivalta, huumeet, okkultismi, kauhu ja rajatieto, joista kolmen viimeksi mainitun eston poisto on pohdinnassa”*. Lisäksi käyttösäännöissä mainitaan, että huoltajat ovat vastuussa lastensa työasemien ja internetin käytöstä.

Suodatinohjelmaan on kirjastossa oltu tyytyväisiä. Tilanteita, joissa asiakas ei ole päässyt jollekin asialliselle sivulle, on ollut hyvin harvoin, ja sivu on tarvittaessa helppo poistaa estolistalta. Jos pelaaminen haluttaisiin sallia, olisi jonkin tietyn pelin estäminen mahdollista. Suodatinohjelman käyttöönoton jälkeen tietokoneiden käyttöön ei ole tarvinnut puuttua, ja vanhemmat ovat kiittäneet suodatuspääöstä koulun vanhempainillassa. Nuoret kritisoivat aluksi suodattamista, mutta tottuivat linjaukseen kun kirjasto selvitti periaatteensa. Myönteiseksi mainitaan lasten turvallisuus, henkilökunnan työn helpottuminen ja nettikäytön rauhoittuminen: kirjastosta on tullut asiakkaille viihtyisämpi.

Toisessa kirjastossa suodatin- tai esto-ohjelmia ei ole otettu käyttöön, koska niiden ei katsottu olevan tarkoituksenmukaisia. Sen sijaan korostetaan mediakasvatuksen merkitystä. Kirjastossa on omat tietokoneet 0-13-vuotiaille lapsille, 13-15-vuotiaille nuorille sekä yli 15-vuotiaille. Koneilla on omia käyttötarkoituksiaan: nuorten tiedotuspisteen ja kirjaston yhteisellä alueella osalla tietokoneista tehdään läksyjä ja täytetään ohjatusti työpaikkahakemuksia. Kirjaston koneilla saa pelata, ja työntekijän mukaan *“nuoret käyttävätkin koneita lähinnä pelaamiseen, sähköpostin lukemiseen, mesessä, galleriassa ja facebookissa seurusteluun. YouTube näyttää myös pyörivän usein näytöillä.”* Suodatinohjelmille ei ole koettu tarvetta, sillä nuorten tietokoneiden käyttö on pysynyt sallituissa rajoissa. Kirjastossa ei olla kuitenkaan suodattimia vastaan ainakaan lasten alueella, mikäli kehitetyt ohjelmat ovat tarkoituksenmukaisia.

Tekstissä todetaan, että käynnissä on aivan uudenlaisen yhteiskuntakehityksen aika. *“Ennen lapset saivat kotona tietoutta ja malleja kohdata erilaisia tilanteita elämässä. Jos ajatellaan mediaa, se ei ole kuitenkaan enää mahdollista.”* Vanhemmilla ei ole taitoja ohjata lapsia internetin käytössä. Suodattimet eivät auta, jos lapsi ei ymmärrä miksi jokin asia on kielletty tai haitallinen. Lapsi oppii kiertämään rajoitukset ennemmin tai myöhemmin. Siksi olisi mediakasvatettava – opetettava ymmärtämään median vaarat ja suojaamaan oma intimiteetti. Mediakasvatuksen tulisi alkaa jo kotona ja jatkuttava päiväkodissa, koulussa, kirjastossa ja työpaikoilla. Myös aikuiset tarvitsevat mediakasvatusta, koska nykyinen mediakulttuuri on heillekin tuntematon. *“Pitkään on ollut käytössä kolmas vaihtoehto, välinpitämättömyys, tai ehkä pikemminkin naiivi tietämättömyys, josta nyt ollaan ongelmien tiedostamisen kautta ponnistelemassa uudenlaiseen tilanteeseen.”*

Suodatinkeskustelun viimeinen puheenvuoro julkaistiin vuonna 2008. Ironinen kirjoitus kritisoi tiukkaan sävyyn suodatinohjelmien toimivuutta ja hyötyjä: *“Jokaiseen kirjastoon on lisättävä suodatin. Liiallinen moniarvoisuus ja ylikriittinen ajattelu on helppo kahlita lisäämällä huonosti toimivaan esto-ohjelmaan joitain iskusanoja. Pornaisten kunta voi vaihtaa nimensä, Rintamäkeläiset ovat historiaa ja numero kuusi poistetaan ruotsin kielestä. Näiden ilmiselvien esimerkkien lisäksi julistetaan kielletyiksi sivut, joilla mainitaan sanat tyttö, poika, suku, puoli ja valistus.”*

3.4.5 Kirjasto mediakasvattajana

Tietokoneiden käytön aiheuttamat ongelmat ja valvonta sekä internetaineistojen suodattaminen olivat yleisiä näkökulmia etenkin tutkimusjakson alkupuolella julkaistuissa teksteissä, vuosina 2000-2005. Vuosikymmenen alussa julkaistiin myös useita tekstejä mediakulttuurista ja nuorten mediatottumuksista – mediamaailman muutoksista ja sen vaikutuksista lapsiin ja nuoriin järjestettiin myös koulutuksia ja julkaistiin aiheeseen liittyvän kirjallisuuden esittelyjä. Mediakasvatuksellinen näkökulma alkoi kuitenkin selvästi yleistyä tutkimusjakson loppupuolella, jolloin myös aiheeseen liittyviä koulutus uutisia ja aineistoesittelyjä julkaistiin enemmän.

Viestintäkasvatus mainittiin ensimmäistä kertaa vuonna 2004 tekstissä joka esitteli Hämeenlinnan mediakeskushanketta. Mediakeskus sijaitsee kirjaston kanssa samoissa tiloissa. *"Koska joka kunnassa ei ole mediakeskusta, viestintäkasvattajan näkökulmasta katsottuna kirjastoilla voisi Suomenmaassa olla tehtävää myös mediakasvatuksen puolella."* Ehdotettiin, että kirjastoissa voitaisiin järjestää tietoisuuksia vanhemmille. Samana vuonna esiteltiin lyhyesti mediakasvatusta käsitteleviä kirjoja, ja kirjoitettiin lasten ja nuorten mediakulttuuria käsittelevästä Peili-lehdestä, jonka toivottiin kuuluvan jokaisen kirjaston lehtihiyllyyn ja kuluva myös vanhempien käsissä.

Vuonna 2007 kirjoitettiin *lasten nettiturvallisuustyöstä*. Tekstissä tuodaan esiin, että moni vanhempi on helpottunut tietäessään, että lapsi on koulun jälkeen valvonnan alla kirjasto- tai kotikoneen äärellä, eivätkä ota huomioon virtuaalista ulottuvuutta. Aikuisten tulisi tietää, mitä lapset netissä tekevät. Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Suomen Kirjastoseuran ja Lääninhallitusten järjestämässä koulutustilaisuudessa vuonna 2006 oli pohdittu oikeaa tietä nettikasvatuksessa: onko se rajoittamista vai tukemista? Jos kasvattajat eivät tiedä, mitä verkkomaailmassa tapahtuu ja ovat huolissaan siitä, mitä lapset netissä näkevät, on helpompaa tyytyä rajoittamaan lasten internetinkäyttöä. Rajoittamisella saatetaan kuitenkin estää lapsen oikeus vapaaseen tiedonhakuun ja tehdä internetistä ”kielletty hedelmä”. Rajoittaminen myös sulkee lapsen pois kaveripiiristä. Tärkeämpää olisikin ymmärtää, mitä lapset netissä tekevät: *"Pelko netin lapsille haitallisesta sisällöstä on perusteltu, muttei riittävä. Turvallisen nettikäyttämisen kasvatustyössä tarvitaan ennakoluulotonta tutustumista lasten virtuaaliseen ulottuvuuteen. Lasten nettikäyttämisen ei ole vain nettisurffailua, vaan yhä enemmän sosiaalista vuorovaikutusta toisten netinkäyttäjien kanssa."* Tekstissä netin todetaan

olevan lapselle sosiaalinen ympäristö, jossa tärkeintä ovat kaverit ja kuuluminen yhteisöön, jossa kokoonnutaan keskustelemaan jäseniä kiinnostavista asioista. ”*Internet on aktiivista toimintaa ja osallistumista.*”

Nettiturvattomuutta syntyy esimerkiksi siitä, että verkossa solmitaan uusia kaverisuhteita ja tutustutaan ihmisiin joita ei olla tavattu kasvotusten. Internetin kokoontumispaikat ovat aitoja maailmoja, joissa voi altistua esimerkiksi kiusaamiselle aivan samalla tavalla kuin muuallakin lapsen arjessa. Myös internetin anonyymi luonne tuo ongelmia: mitä nuorempi lapsi, sitä vaikeampi on hahmottaa, että netissä voi esiintyä jonakin muuna kuin oikeasti on. Lasten käyttämissä verkkopalveluissa vaihdetaan usein yhteystietoja ja kuvia itsestä tai muista. Lasten on kuitenkin vaikeaa hahmottaa internetin laajuutta ja julkisuutta: ongelmaksi muotoutuvat tekijänoikeudet ja yksityisyydensuoja, kun lapset ja nuoret eivät ymmärrä että internetissä julkaistut henkilötiedot, esimerkiksi valokuvat, ovat nähtävissä kaikkialla. Tekstissä kuitenkin muistutetaan, että suurin osa lapsista liikkuu verkossa viisaasti. Tärkeää ovat pelisäännöt: se mikä on väärin oikeassa elämässä, on väärin myös internetissä. Lähtökohtana on omien ja kavereiden henkilötietojen kunnioittaminen. Toisaalta on tuettava lasta avoimuuteen ja rohkeuteen puuttua näkemiinsä tai kokemiinsa ongelmiin. Lasta tulisi kannustaa osallistumaan ja luomaan positiivisia verkon sisältöjä.

Vuonna 2007 ilmestyi lukutaitoja ja mediakasvatusta laajasti käsittelevä artikkeli, jossa pohditaan digitaalisen kulttuurin vaikutuksia lukutaidon vaatimuksiin ja koululaitoksen kykyä vastata muutokseen. ”*Digitaaliskuvallinen vallankumous*” on aiheuttanut kuilun oppilaiden ja opettajien välille, kahden kulttuurin ongelman: arjessa tarvitaan erilaisia lukutaitoja kuin koulussa. Ratkaisuksi on esitetty *kolmannen tilan pedagogiikkaa*, joka pyrkii yhdistämään koulun ja sen ulkopuolisen lukutaidon ja elämismaailmat. Mediakasvatuksella on tässä työssä keskeinen rooli. Kirjastot tekevät yhteistyötä koulujen kanssa, jolloin ne voivat olla mukana luomassa tuota kolmatta tilaa. Samassa yhteydessä listattiin runsaasti mediakasvatusta käsitteleviä teoksia ja verkkosivuja.

Vuosina 2007-2008 palstatilaa sai usemmassa tekstissä Kirjastoseuran Superkiirsi-mediakasvatushanke, jonka kohderyhmää olivat 7-8-vuotiaat lapset. Hankkeen kerrotaan olevan jatkoa vuonna 2006 toteutetulle ”Uimarengas mediatulvaan – kirjastosta” -mediakasvatushankkeelle, jonka myötä tarvetta aiheen esiintuomiselle osoittautui olevan kovasti. Tavoitteena oli kannustaa ja motivoida kirjastoammattilaisia

mediakasvatustehtävässä tuomalla esiin mediakasvatuksen merkitystä ja kirjaston roolia mediakasvattajana sekä tarjoamalla koulutuksia. Todettiin, että uusi tekniikka on tuonut kirjastoille uusia haasteita, jotka kohdistuvat myös lasten- ja nuortenkirjastotyöhön. Hankkeen myötä haluttiin luoda yhteyksiä opettajiin sekä aamu- ja iltapäiväkerhojen vetäjiin yhteisten toimintamallien suunnittelemiseksi. Luokkakäyntien todetaan aina olleen kirjastojen perinteinen mediakasvatuksen muoto. Hankkeella haluttiin tuoda esiin luokkakäyntien tärkeys ja vaikutus lasten myöhempään kirjastonkäyttöön. Mediakasvatushankkeessa luokkakäynnit on tarkoitus toteuttaa erilaisilla malleilla: *”puhutaan mieluummin kohtaamisista kirjastoissa kuin luokka- tai kirjastokäynneistä”*.

Internet on muuttanut lasten ja nuorten elämää, ja vuorovaikutteisuuden vuoksi media myös muokkaa *”tiedonhankintaa, asenteita, sosiaalista ja tunne-elämää, identiteettiä, maailmankuvaa, elämäntyyliä ja -rytmiä. Lapsille ja nuorille verkkoyhteisöllisyys on osa päivittäistä arkea.”* Kirjoittajan mukaan *”surffailu ja pelaaminen on nykyään yhtä tavallista kuin ennen satukasettien kuuntelu”*. Kirjaston koulutus laahaa kuitenkin pahasti perässä lasten netti- ja pelikulttuurin osalta: *”Ainoa asia, jonka koetaan vaativan meidän huomiotamme, on tietokoneiden sijaintipaikkojen miettiminen ja asiakkaidemme käyttäytymisen seuraaminen. Kukaan meistä ei kuitenkaan näytä tietävän mitä lapset ja nuoret koneella tekevät. Koulutusta ei asiasta ole juurikaan järjestetty ja suurimmalla osalla meistä on/oli ajatus, että asia ei edes kuulu meille tai niin kuin jotkut asian ilmoittavat ‘ei voisi vähempää kiinnostaa’.*” Superkirtsihankkeen mainitaan olevan kuin joululahja niille kirjastolaisille, jotka ovat seuranneet nettimediatulvaa kiinnostuneina, mutta tietämättä mitä virtuaalimaailmassa tapahtuu. Kirjoittaja on omalla työpaikallaan ryhtynyt seuraamaan mitä lapset ja nuoret koneilla tekevät. Lapset ovat suhtautuneet kiinnostukseen suopeasti ja kertoneet peleistä. *”Samalla lapset ovat oivaltaneet, että myönteinen aikuinen kirjastossa on hyödyllinen, enemmän kuin ‘valvoja’.*”

Hankkeen puitteissa järjestettyjen koulutusten aiheina olivat esimerkiksi lööpit lasten kasvuympäristössä, kirjavinkkaus ja sanataide, kirjallisuusterapia sekä median lasta vahingoittava puoli. Hankkeen osana myös testattiin ja kartoitettiin kirjastoissa käytettäviä suodatin- ja esto-ohjelmia. Hanketta toteutettiin kirjastojen ja koulujen yhteistyönä: mukaan ilmoittautuneet pilottiluokat saivat toimintapaketin, joka sisälsi vinkkejä mediakasvatuksen tahoista ja asiantuntijoista, luokkakäyntien järjestämisestä, tehtäviä lapsille ja tietoa kirjastojen tarjonnasta.

Hanketta jatkettiin vielä vuonna 2008, jolloin erityisenä kohderyhmänä olivat lasten ja nuorten parissa toimivat kirjastotyöntekijät. Tekstissä todetaan, ettei kirjastolaisille ole juurikaan tarjottu mediakasvatuksen täydennyskoulutusta, toisin kuin opettajille. Jatkokoulutuksessa paneuduttiin sosiaaliseen mediaan, toiminnalliseen mediakasvatukseen sekä tiedonhankinta- ja -hallintataitojen uusiin haasteisiin. Sosiaalisen median kokonaisuuteen kuuluivat pelit ja pelaaminen, lasten ja nuorten käyttämät verkkopalvelut sekä tietoturva-asiat. Koulutuksessa aiheina olivat esimerkiksi blogin teko, Wiki, Facebook, Web 2.0 sekä lasten sosiaaliset mediat. Muita tekstissä mainittuja palveluja olivat IRC, Habbo, kuvagalleriat, YouTube ja Secondlife.

Toiminnalliseen mediakasvatukseen sisältyy satutuntien, kirjavinkkauksen ja kirjastokäyntien toteuttaminen uudella tavalla, sekä mediakasvatuksellisuuden integrointi muuhun toimintaan kuten kansalaisvaikuttamiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen kasvamiseen, suvaitsevaisuus- tai ympäristökasvatukseen. Koulutetuista Superkirtseistä kaavailtiin omien maakuntiensa kouluttajia. Tekstissä korostui myös mediakasvatusta toteuttavien kirjastolaisten verkostoituminen. Myös mediakasvatusta käsittelevää kirjaa suunniteltiin kirjastoväen käyttöön.

4 TULOSTEN TARKASTELU

Edeltävässä luvussa olen kuvannut 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lasten- ja nuortenkirjastokeskustelua aihepiireittäin. Tässä luvussa esitän yhteenvedon 2000-luvun Kirjastolehden lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun yleisistä puhetavoista. Tarkastelen Kirjastolehden keskustelun ajankohtaisia teemoja verraten esitettyjä näkemyksiä tutkimusajanjaksolla julkaistujen ammatillisten oppaiden esittämiin näkemyksiin. Kolmannessa alaluvussa sijoitan tulokset osaksi lasten- ja nuortenkirjastopuheen tutkimuksen ajallista jatkumoa. Viimeisessä alaluvussa tuon esiin analyysiprosessin herättämiä huomioita ja ristiriitoja, sekä pohdin saatuja tuloksia suhteessa tutkimustehtävääni.

4.1 Yhteenveto Kirjastolehden keskustelusta

Kirjastolehden lapsia ja nuoria koskevassa keskustelussa korostuivat 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä monet kirjastotyöhön vaikuttaneet muutokset. Erityisesti internetin mukanaan tuomat muutokset ovat vaikuttaneet tieto- ja oppimiskäsityksiin, tietoyhteiskunnassa vaadittaviin lukutaitoihin ja asiakkaiden käyttäytymiseen. Verkkomaailman ohella myös monikulttuurisuus tuo uudenlaisia ulottuvuuksia kirjastotyöhön. Asiakaskunnan muuttuessa kirjaston ja sen henkilökunnan on mukauduttava: palvelut on suunniteltava asiakaskunnan tarpeiden mukaisesti ja vietävä sinne missä käyttäjät ovat. Kirjastohenkilökunnan osaaminen ja asiantuntemus ovat kirjaston palveluja, ja niiden tuotteistaminen mahdollistaa tarjonnan paremman kohdentamisen ja tiedottamisen halutuille kohderyhmille. Lukutaidot, aineistot, asiakaskunta ja viestintävälineet muuttuvat, ja näissä muutoksissa kirjasto määrittelee aina uudestaan oman suhteensa uusiin ilmiöihin.

Kirjastojen valttikortti on asiantuntevasti valittu aineisto ja sopivan lukemisen tarjoaminen oikeaan aikaan. Aineistonvalinta on kuitenkin haasteellista. Useat haastatellut kirjastotyöntekijät toivat esiin, että aineistoihin tutustuminen ei ole työajan puitteissa riittävää, vaikka kokemus kerryttääkin ammattitaitoa. Lasten- ja nuortenkirjastotyöntekijät mainitsivat usein tutustuvansa kirjallisuuteen omalla ajallaan, eikä esimerkiksi erilaisten tapahtumien järjestämiseen resursoitu aika ole riittävää. Esiin tuodaan huoli tulevaisuuden ammattilaisten löytymisestä. Työ on yhä haasteellisempaa,

monipuolisempaa ja vaativampaa. Käytännön työhön vaikuttavat myös henkilökuntapula, kiire, huono palkka ja omalla ajalla tehty työ. Työ lasten ja nuorten parissa edellyttää kiinnostusta ja erityisosaamista, eikä voida olettaa, että sama henkilökunta kykenisi palvelemaan lapsia ja aikuisia.

Lasten- ja nuortenkirjastotyön kehittämisen kerrotaan edellyttävän yhteistyötä ja uudelleenorganisointia: useammassa tekstissä nostetaan esiin Ruotsin alueelliset lastenkirjastoasiantuntijat. Samankaltaista toimintapaa kaivataan Suomeenkin. Erilaiset projektit ja yhteistyö ovat lasten- ja nuortenkirjastotyön nykypäivää. Verkostoja halutaan luoda niin oman työpaikan sisällä kuin valtakunnallisesti, jolloin lasten ja nuorten palveluja voidaan parantaa ja vähentää päällekkäistä työtä. Esimerkiksi kokoelmien yhteiskäyttö, yhteiset verkkopalvelut ja hyvien käytäntöjen jakaminen mainitaan asioiksi, joiden myötä kirjastolaisten osaamista ja asiantuntemusta voidaan jakaa. Yhteistyötä tulisi tehdä kotien, päiväkotien, koulujen, nuorisotoimen ja neuvoloiden kanssa myös siksi, että lasten ja nuorten lukemiseen vaikuttaa koko kasvuympäristö. Kun palvelut räätälöidään jo suunnitteluasteella yhteistyökumppanin toimintaan, voidaan tarjota juuri sellaista palvelua jota lapset ja nuoret tarvitsevat. Eri hallintokuntien kanssa tehty yhteistyö ja esimerkiksi osallistuminen kuntien lapsipoliittisten ohjelmien laadintaan vahvistaa kirjaston asemaa kuntatasolla.

Myös koulun ja kirjaston toimivalla yhteistyöllä ja toisiaan täydentävän asiantuntemuksen hyödyntämisellä voidaan järkiperaistaa kustannuksia ja toimia lasten ja nuorten parhaaksi. Koulun ja kirjaston toimintakulttuurit eivät kuitenkaan aina kohtaa: toimijoiden tulisi pohtia yhdessä toimivan yhteistyön malleja. Yhdestä asiasta ollaan vahvasti yhtä mieltä: kirjaston osuus tulee saada kirjattua koulujen opetussuunnitelmiin. Yhteistyötä on mahdollista toteuttaa esimerkiksi yhteisenä henkilöstöresurssina, koulun ja kirjaston yhteisenä pedagogisena informaattikkona. Kombikirjaston malli lienee nousussa oleva trendi, sillä useissa kirjastorakentamiseen ja -remontointiin liittyvissä teksteissä kerrottiin lähikirjaston sijaitsevan saman katon alla koulun tai useampienkin toimijoiden kanssa.

Yhteistyön merkitystä korostetaan niin asiantuntemuksen jakamisen, vähäisten resurssien kuin tavoitteiden saavuttamisen vuoksi. Yleisimmin lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteeksi mainittiin lukuharrastuksen ja lukutaitojen edistäminen, kun taas koulukontekstissa korostuivat voimakkaasti tietoyhteiskuntataitojen

edistäminen. Lisäksi tuotiin esiin, että kirjastolla on yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia lisäävä rooli kohtaamispaikkana. Niin lukutaitojen kuin yhteisöllisyyden edistäminen lisäävät hyvinvointia ja estävät syrjäytymistä. Aineistossa tuodaan esiin, että kirjaston työntekijät voivat olla välittäviä aikuisia lasten ja nuorten elämässä. Yhteistä eri kontekstien tavoitemäärittelyille on usein toistuva maininta lasten ja nuorten parhaaksi toimimisesta: kontekstista riippuen heidän parhaakseen määrittyy esimerkiksi kielellinen kehitys, persoonallisuuden kehitys, kyky osallistua yhteiskuntaan tai eettinen kasvu. Myös internetaineistoihin ja pelaamiseen liittyvässä keskustelussa korostuu kirjaston velvollisuus huolehtia lapsista ja nuorista joko suojaamalla heitä haitalliselta materiaalilta tai antamalla välineitä sen käsittelemiseen. Poikkeuksen tavoitemäärittelyihin tekee kirjastojen tulevan asiakaskunnan varmistaminen, jonka lähtökohtana ei ole lasten ja nuoren paras vaan kirjastolaitoksen tulevaisuus: taustalla saattaa kuitenkin olla ajatus siitä, että lasten ja nuorten saaminen kirjaston asiakkaiksi antaa mahdollisuuden toteuttaa ”kirjastoaatetta” tulevien sukupolvien parhaaksi.

Aineistosta ilmeni vahvasti jo pitkään jatkunut huoli nuorten, etenkin poikien, lukemisharrastuksen ja kirjastonkäytön vähenemisestä. Kirjaston tulee muuttaa toimintatapojaan, jotta nuoret saadaan takaisin asiakkaiksi. Uusien medioiden nähtiin aiheuttaneen turhiakin pelkoja, sillä kulttuuristen rakenteiden ja välineiden muuttuessa myös lukeminen saa uusia muotoja eikä uhkakuva lukemiskulttuurin tuhoutumisesta näytä toteutuvan. Sen sijaan uudet mediat luovat uusia lukutaitoja, joiden pohjana on edelleen perinteinen, kirjoitetun tekstin lukutaito. Uudet mediat myös tarjoavat sisältöjä, joita voidaan valjastaa oppimiskäyttöön. Tutkimustuloksia nuorten mediankäyttötavoista uutisoitiin usein, mutta tekstit pyrkivät pääasiin pikemminkin hälventämään pelkoja kuin lisäämään niitä. Ennakkoluulojen hälventäminen mainittiin myös sarjakuvavinkkauksen ja roolipelitapahtuman käsittelyn yhteydessä. Toisaalta todettiin, että myös lukeminen on muuttumassa: nuorten kohdalla esiin nostetaan fantasian suosio ja lukemisen vuorovaikutteisuus netin keskustelupalstojen ja faniryhmien muodossa.

Lukuharrastuksen edistämisessä oleelliseksi mainitaan oikeanlaisen kirjallisuuden tarjoamista oikeaan aikaan sekä lasten ja nuorten mieltymysten huomioonottamista. Kulttuuria ei saisi tyrkyttää, mutta on kuitenkin erotettava hyvä ja huono kirjallisuus. Etenkin kotimainen lasten- ja nuortenkirjallisuus on korkeatasoista, ja eri tyyllilajien kirjo mainitaan eri genreissä myönteiseksi. Hyvältä kirjalta edellytetään kuitenkin myös

laatua: vaikka tarjonta on korkeatasoista, mahtuu joukkoon myös kieleltään tai sisällöltään heikkoja kirjoja. Esiin tuodaan huoli kirjallisuuden kaupallistumisesta. Aineistosta kävikin ilmi, että vaikka toisaalta korostetaan lasten ja nuorten omien mieltymysten kunnioittamista ja todetaan erilaisten tyyllilajien olevan hyvä asia, on silti olemassa käsityksiä ”hyvästä ja huonosta” kirjallisuudesta, laadusta ja laaduttomuudesta.

Puhe kirjallisuuden eri lajityyppien sisältä löytyvästä laadusta ja laaduttomuudesta pyrkii hälventämään kirjallisuuden rajojen määrittelyä. Samankaltaista rajojen liukumista ilmensivät myös maininnat lasten ja nuorten aineistojen tai tapahtumien annista aikuisille: usein tuotiin esiin, että lastenkirja viihdyttää myös aikuista. Fantasia ei ole vain nuortenkirjallisuutta, ja kuvakirjojen sekä lastenlyriikan ”kaksiäänisyys” tarjoaa tason niin lapselle kuin aikuiselle. Myös erään kirjaston verkkosivujen esittelyssä todettiin: *”tekijät ovat halunneet välittää lastenkirjallisuusperinnettä ja toisaalta sitä ajattelutapaa, jonka mukaan kuvakirjat eivät ole vain pienten omaisuutta ja myös sarjakuvat kuuluvat kirjallisuudenopetukseen.”* Eräässä nuortenlehtiä käsittelevässä tekstissä viitataan kolmeen otteeseen lehtien sopivuuteen niin nuorille kuin aikuisillekin: harrastelehtiä luetaan *”ikään katsomatta”*, erään lehden parissa *”keski-ikäinenkin saa kulumaan - - hyvinkin tunnin tai pari.”* Koululaislehti kertoo *”omalla asiallisella tavallaan - - suomalaisten koululaisten asioista, ja siksi sopii kirjastoon mainiosti, myös vanhempien käsiin.”* Jonkinlainen rajojen liukuminen lasten, nuorten ja aikuisten aineistoissa ja palveluissa on siis aineistostani havaittavissa.

4.2 Ajankohtaiset teemat muissa aineistoissa

Kirjaston rooli lukuharrastuksen edistäjänä ei ole vähentynyt. 2000-luvulla on julkaistu jo useita oppaita lasten ja nuorten kirjallisuusharrastuksen edistämisen tueksi. Marja-Leena Mäkelän 1990-luvun lopulla julkaistut teokset *Kirjavinkkarikirja* sekä *Sanajalkaseikkailu* ovat saaneet jatkokseen saman tekijän oppaan *Vinkataan kirja kaverille* (2010) sekä käytännönläheisen satutuokio-oppaan *Satuseikkailu kirjastossa* (2002). Vuonna 2002 julkaistu teos *Kirja kantaa, tarina tukee* liittyy projektiin, jonka tarkoituksena oli tukea lukuharrastusta, kirjallisuuden tuntemusta, monikulttuurisuutta ja lapsen vaikeuksien käsittelyä kirjojen, satujen ja tarinoiden avulla. Kirjaston roolia sanataiteen edistäjänä käsitellään Marja-Leena Mäkelän artikkelissa *Sanataidetta*

kirjastossa (teoksessa Sanaista taidetta, 2005) sekä E. Jäppisen artikkelissa *Kirjasto lasten taidekasvatuksen tukena* (teoksessa Lapsi ja taide, 2006).

Mediamaailman ja yhteiskunnan muuttuessa kirjastotyöhön on kuitenkin tullut uusia ulottuvuuksia, jotka ovat näkyneet voimakkaasti myös Kirjastolehden sivuilla käydyssä keskustelussa. Tutkimusajanjakson ajankohtaisimpia keskustelunaiheita olivat nuorten asiakkuus sekä media- ja pelikulttuuri. Nämä teemat toistuivat aineistossa luokkarajojen yli, ja niitä käsiteltiin eri aiheiden yhteydessä monista eri näkökulmista. Risteävän ja limittäin kulkevan keskustelun aihekokonaisuuksia olivat nuoret kirjastossa, pelaaminen, internetaineistojen suodattaminen ja mediakasvatus. Samoja aiheita käsittelevät tutkimusajanjaksolla julkaistut teokset *Suojelua vai suodatusta? Internetin sisällönsuodatus yleisissä kirjastoissa* (2008), *Mediakasvatus kirjastossa* (2009) sekä *Nuortenkirjastotyön käsikirja* (2007), jonka aiheina ovat mm. nuoret kirjaston asiakkaina, pelit, kokoelmat, tietokoneenkäyttö ja tiedonhankinta. Tässä luvussa esitän ajankohtaisista teemoista käydyssä keskustelun erityispiirteitä sekä vertaan Kirjastolehdessä käytyä keskustelua ammatillisissa oppaissa esitettyihin näkemyksiin.

4.2.1 Nuoret kirjastossa

Nuorten asiakkuus oli aineistossani selkeästi ajankohtainen teema. Nuortenkirjastotyön käsikirjan (2007) julkaiseminen sekä Suomen Kirjastoseuran Nuortenkirjastotyöryhmän perustaminen vahvistavat tulkintaa aiheen ajankohtaisuudesta. Nuortenkirjastotyöryhmä järjesti maaliskuussa 2012 Nuori tulee kirjastoon... -koulutuspäivän. Myös IFLA järjesti yhteistyössä Joensuun seutukirjaston ja Kirjastoseuran kanssa "Libraries for Young People: Breaking through Boundaries" -konferenssin elokuussa 2012. Konferenssin teemana on esimerkiksi kirjastonhoitajien rooli ja suhde nuoriin asiakkaisiin, eri kohderyhmien huomioiminen ja kirjaston yhteistyö muiden toimijoiden kanssa.

Nuorten kirjastonkäytön nähtiin aineistossani pääosin vähentyneen, ja toimintamuotoja käsittelevissä teksteissä tuotiin usein esiin nuorten houkutteleva takaisin kirjaston käyttäjiksi. Nuorten asiakkuutta käsiteltiin yleensä hyvin positiivisessa hengessä, ja tuotiin esiin että nuoret täytyy hyväksyä sellaisina kuin he ovat. Nuorten tulisi saada olla kirjastossa omilla ehdoillaan. Vaikka tekstit esittivät nuoret ja heidän kanssaan työskentelemisen pääosin myönteisessä valossa, aineistosta kävi ilmi ettei kirjastoissa aina suhtauduta nuoriin yksiselitteisen hyväksyvästi. Kirjastoammattilaisten mielipide

tuli esiin paitsi haastatteluissa, myös muita aiheita käsittelevien tekstien yhteydessä ikään kuin ”rivien välistä”. Eräässä artikkelissa todetaan: *”Kirkassilmäisiä lapsia rakastavat kaikki, mutta silmänsä sumeiksi suhranneita napakoruissaan kiilteleviä teinejä vain niiden vanhemmat. Henkilökunta painelee takahuoneeseen kun kirjastoon kolistelee poikalauma 14 v.”* Ironinen teksti otsikolla ”Saakelin nuoret!” ruoti aikuisten suhtautumista nuoriin. Tekstissä tuodaan esiin asenne, jonka mukaan nuoriso ei osaa käyttäytyä, tuhoaa, meluaa ja häiriköi. Tekstin mukaan huonosti käyttäytyvät todellisuudessa asiakaspalvelutiskin tukkivat, kuulumisia vaihtavat vanhukset ja puhelimeen lehtilukusalissa puhuvat keski-ikäiset. Kovaäänisestä keskustelusta huomautettaessa nuoret suhtautuvat asiallisesti, kun taas aikuiset alkavat huutaa nuorison käytöstavoista ja keskustelun häiritsemisestä. *”Oikein sydäntä lämmittää nähdä miten fiksusti aikuiset antavat esimerkkiä nuorille.”*

Ongelmatonta nuorten kanssa toimiminen ei kuitenkaan ole: aineistossani mainitaan usein, etteivät nuoret ole asiakasryhmänä helpoimmasta päästä. Etenkin pelikeskustelussa korostuivat negatiiviset ilmiöt: tietokoneilla parveilevat ja metelöivät nuoret. Kritiikki ei kuitenkaan koskenut varsinaisesti nuoria vaan pelaamista. Nuortenkirjastotyön käsikirjassa sen sijaan kirjoitetaan avoimesti, että nuorten välille on syntynyt erimielisyyksiä, jopa fyysisiä riitoja, jolloin henkilökunta joutuu puuttumaan tilanteisiin. Asiaan suhtaudutaan kuitenkin hyvin tyynesti, eikä niiden ilmaantuminen tarkoita että kirjasto olisi epäonnistunut työssään: *”Ongelmat eivät merkitse katastrofia. Ongelmiin on olemassa ratkaisuja, jotka pitää vain löytää.”* (Jäppinen 2007, 28.)

Nuorten asiakkuus ja palvelujen monipuolistuminen nähtiin aineistossani yleisesti myönteisessä valossa etenkin tutkimusajanjakson lopulla, mutta teksteissä ilmeni silti näkemyseroja siitä, millainen kirjastonkäyttö on suositeltavaa. Esimerkiksi viihdekäytön ja hyödyllisempien harrastuksien välillä nähtiin eroja: *”On tosiasioihin perustumatonta niputtaa nuoret yhtenäiseksi ryhmäksi, joka haluaa kuunnella poppia, hengailia ja puhallella purkkapalloja. Eivät kaikki nuoret ole pelkästään viihteen kuluttajia.”* Nuortenkirjastotyön käsikirjassa mainitaan erään kirjaston kirjanneen käyttösääntöihin, ettei kirjasto ole oleskelua tai kavereiden tapaamista vaan lukemista, tietokoneiden käyttöä tai tiedonhakua varten (Alameri-Sajama 2007, 9-10). Trendikäs puhe kirjastosta kuntalaisten olohuoneena ei näissä tapauksissa koske nuoria, vaan ”hengailu” on huono asia – samoin esimerkikilausemassa mainittu popmusiikin kuunteleminen, vaikka yleensä nuorten monipuolinen kulttuuriharrastuneisuus esitetään myönteisessä valossa.

Nuortenkirjastotyön käsikirjassa todetaan, että nuoret jäävät kirjastossa lapsen ja ”oikean” asiakkaan väliin ja tielle: aiemmin helpon lapsen kasvaessa asiat mutkistuvat, ja nuoresta on tullut kirjastoissa *”haastava asiakas tai ongelma-asiakas, välillä hermoille käyvä ja jopa maanvaiva”* (Alameri-Sajama 2007, 9). Nuorten koetaan usein sopivan parhaiten kirjastojen asiakaspalvelukenttään koulun ja kirjaston yhteistyön kautta tulevina asiakkaina. Vapaa-ajallaan he muuttuvatkin yhtäkkiä ongelmaksi. *”Kuinka syvällä meissä on ajatus siitä, etteivät nuoret ole asiakkaita tai että he käyttävät kirjastoa väärin?”* Monilla paikkakunnilla toivotaan, että nuoret käyttäisivät kirjastoa perinteisesti: lainaisivat, palauttaisivat ja poistuisivat muualle metelöimään. Kirjaston työntekijöistä tuntuu selkeältä ja turvalliselta, kun kirjastonkäytöllä on selkeä päämäärä: nuoret muuttuvat yhdessä yössä oikeiksi asiakkaiden, kun he tulevat kirjastoon valmistautumaan ylioppilaskirjoituksiin. (Alameri-Sajama 2007, 12-20.)

Lukemista harrastavaa nuorta on helppo palvella. Kaikkia nuoria kirjat ja lukeminen eivät kiinnosta, eikä heistä välttämättä koskaan tulekaan lukijoita. *”Meissä kirjastotyöntekijöissä asuu pieni sitkeä kansanvalistaja: haluamme saada kaikki lukemaan. Tähän kirjastolaitos on tähdännyt koko olemassaolonsa ajan. Olisikohan jo aika vähän hellittää? Olisiko nuorille sallittava erilainen tapa käyttää kirjastoa?”* (Jäppinen 2007, 21-2.) Kirjasto voi olla nuorten kohtaamispaikka, ajantappopaikka tai turvasatama, puolueeton maaperä jossa jokaisen on lupa oleskella. Miksi nuoret eivät saisi oleilla ja kuluttaa aikaa kirjastossa aivan samoin kuin aikuisetkin? (Alameri-Sajama 2007, 12-20.)

Useassa Nuortenkirjastotyön käsikirjan artikkelissa kerrotaan nuorten pitävän toiminnallisuudesta ja osallistumisesta, jota voitaisiin toteuttaa niin aineistonvalinnassa kuin pelitoiminnassa: samalla suhde kirjaston työntekijöiden ja nuorten välillä syvenee, mikä omalta osaltaan vähentää häiriökäyttäytymisen riskiä (Jäppinen 2007, 26; Nieminen 2007, 50; Kaipainen 2007, 112; Alameri-Sajama 2007, 127). Samoin muistutetaan, etteivät nuoret ole heterogeeninen ryhmä, vaan erilaisista yksilöistä koostuva joukko: nuoria ei saa niputtaa yhdeksi ryhmäksi (Leppinen 2007, 114; Alameri-Sajama 2007, 120).

Monikulttuurisuuden vaikutukset sekä eri kulttuuritaustoista tulevan henkilökunnan ja nuoriso-ohjaajien mahdollisuudet nuortenkirjastotyössä nousivat aineistossani esiin. Myös Nuortenkirjastotyön käsikirjassa mainitaan, että nuortenosastolla olisi hyvä olla

eri ammattialojen ihmisiä ja kirjaston tulisi tehdä yhteistyötä nuorisotoimen ja koulutoimen kanssa (Alameri-Sajama 2007, 19). Nuortenkirjastotyöllä kerrotaan olevan myös paljon yhteistä nuorisotyön kanssa. Kirjoituksissa korostetaan jämäkän, oikeudenmukaisen ja luotettavan aikuisen roolia. (Jäppinen 2007, 27-31.)

Aineistossani yleisesti esitetyt näkemykset nuorten asiakkuudesta ovat hyvin samankaltaisia kuin Nuortenkirjastotyön käsikirjassa. Nuoret ovat asiakkaita siinä missä muutkin ikäryhmät, ja jo kirjastolaki velvoittaa tarjoamaan palvelua kaikille tasavertaisesti. Teoksessa pohditaan, miten kirjastopalvelutarjonnan tasa-arvo voidaan toteuttaa koskemaan myös nuoria. Esiin tuodaan myös kirjaston mahdollinen rooli asuinalueensa yhteisöllisenä, nuorten kasvua tukevana toimijana. Kirjastoissa tarvitaan uusia keinoja kohdata nuoret ja heidän mukanaan tulevat ilmiöt sekä tekemään heistä tulevaisuuden kirjastonkäyttäjiä. (Alameri-Sajama 2007, 5-11.) Aikuisen tulee ymmärtää, kunnioittaa ja tukea nuoren kasvua. Parhaiten tämä toteutuu arvostavassa vuorovaikutuksessa, jossa nuoria kohdellaan kunnioittavasti myös ristiriitatilanteessa. (Jäppinen 2007, 31.) Myös kirjastotilojen tarpeidenmukainen suunnittelu nostetaan esiin. (Nieminen, 2007, 48-49.)

4.2.2 Tietokoneiden käyttö ja pelaaminen kirjastossa

Hyväksytyn ja epätoivottavan kirjastonkäytön eri näkökulmat konkretisoituvat tietokoneiden käytöstä puhuttaessa: aiheesta käytiin aineistossani kiivastakin keskustelua ja esitettiin näkemyksiä puolesta ja vastaan. Myös tietokoneiden käytöstä vaikuttaisi olevan hyvin erilaisia näkemyksiä hyvästä ja huonosta, laadusta ja laaduttomuudesta. Opiskelu ja tiedonhaku nostettiin usein esiin positiivisina käytäntöinä, vastaparina pelaamiselle ja muulle ”viihdekäytölle”, jollaiseksi mainittiin esimerkiksi yhteydenpito ja ajankulu. Aihetta sivuttiin myös suodattamista käsittelevässä teoksessa: kyselyyn vastanneiden kirjastolaisten kommentoissa eroteltiin usein tietokoneiden hyöty- ja viihdekäyttö. Sitaateista ilmeni, että internetyhteys on tullut kirjastoihin tiedonhakua varten, mutta suuri osa asiakaspäätteiden käytöstä onkin jotain muuta. (Björkman 2008, 62-63.)

Myös Nuortenkirjastotyön käsikirjassa tuodaan esiin, että nuorten tietokoneiden käyttöä pidetään usein vähempiarvoisena kuin aikuisten. Kirjoittaja huomauttaa, että aikuisetkin käyttävät internetiä viihdykkeiden hakemiseen. Kirjaston palvelut on tarkoitettu

kaikille, eikä periaatteena saisi koskaan olla se, että nuorten ei tarvitse päästä tietokoneille aikuisten tapaan. Tietokoneiden viihde- ja yhteydenpitokäyttö ei vähennä toiminnan merkitystä – onhan suuri osa kirjaston muustakin aineistosta fiktiota, jonka parissa rentoutua. (Pervala 2007, 82.) Omassa aineistossani erään CD-rom-pelin kohdalla todetaan: *“asiasisällöllä lieenee ihmisten maailmassa kovin vähän käyttöä. Mutta eikö lapsillakin ole oikeus hyvään viihteeseen?!”*

Peliteema liittyi aineistossani hyvin usein nuorten tietokoneiden käyttöä koskevaan keskusteluun, ja keskustelun sävy muuttui selvästi tutkimusajankohdan aikana. Ensimmäiset pelaamista käsittelevät tekstit toivat esiin kirjastoissa koetut ongelmat, kun äännekkäästi pelaavat nuoret valtaavat asiakaspäätteet ja henkilökunnan työaika menee varaussysteemin pyörittämiseen ja järjestyksenvalvontaan. Käytännön häiriöiden lisäksi tuotiin esiin pelien negatiiviset puolet kuten peliriippuvuus ja väkivalta. Pelaamisen kieltämisen puolestapuhujat vetosivat käyttäjien tasa-arvoon sekä lasten ja nuorten suojeluun: kirjaston tulee tukea lasten ja nuorten kasvua, minkä vuoksi heidän tekemisiinsä ei tule suhtautua välinpitämättömästi. Pelihallin tarjonta ei kuulu kirjaston tehtäviin. Pelikeskustelun negatiivinen sävy ei siis varsinaisesti kritisoi nuoria vaan pelaamista ja sen lieveilmiöitä.

Pian kuitenkin tuotiin esiin, että samoin perustein voitaisiin väittää etteivät elokuvat tai musiikkikaan kuulu kirjaston palveluihin. Pelaamisen kieltäminen saattaa myös karkottaa nuoret yhä kauemmas kirjastosta ja lukuharrastuksesta. Kaikki pelit eivät suinkaan ole väkivaltaviihdettä, minkä vuoksi kirjasto voisi ryhtyä hyödyntämään pelejä houkutellakseen nuoret takaisin kirjaston asiakkaiksi. Pelien avulla nuoret voitaisiin saada taas kiinnostumaan kirjoista ja lukemisesta. Lisäksi huomautetaan, etteivät uuden välineen aiheuttamat järjestyshäiriöt ole kirjastoissa mitenkään uusi asia, vaan musiikinkuuntelu aiheutti 80-luvulla vastaavanlaisia ongelmia. Nuortenkirjastotyön käsikirjassa todetaan tietokonepelien olevan ”nykyajan rock-musiikki”: yhteiskunnan negatiivisia ilmiöitä on laitettu uusien ja tuntemattomien nuorisoilmiöiden syyksi. Asenteiden kerrotaan kuitenkin lieventyneen, kun ensimmäiset pelaajasukupolvet ovat varttuneet aikuisiksi. (Pervala 2007, 80-81.)

Pelien ja musiikin todetaan olevan nuorille tärkeitä, ja kieltojen ja rajoitusten sijaan monissa kirjastoissa on ryhdytty muokkaamaan näiden sisältöalueiden tarjontaa kirjaston konseptiin sopiviksi. Ristiriitoihin on otettu rakentava asenne, ja yleisesti

pyritään säilyttämään nuoriin hyvä suhde ja rakentamaan palvelutarjontaa heidän tarpeidensa mukaisesti. Pelikeskustelu sai yhä positiivisempia sävyjä, kun tuotiin esiin pelaamisen positiivisia puolia ja hälvennettiin pelaamiskulttuuriin liittyviä pelkoja. Kirjastolehdestä uutisoitiin kirjastoista, joissa pelaaminen oli otettu osaksi kirjaston palveluja, ja tuotiin esiin nuorten paluu kirjaston käyttäjiksi ja mahdollisuudet vaikuttaa pelitoiminnan kautta myös lukemiseen.

Nuortenkirjastotyön käsikirjassa todetaan, että pelien laaja kirjo on kirjastojen kannalta ongelmallisinta: suurin osa nuorten suosimista selainpeleistä on vaaratonta viihdettä, mutta internetistä löytyy myös mm. pornoa ja väkivaltaa sisältäviä, nuorille sopimattomia pelejä. Tällaisten pelien tekninen rajoittaminen ei käytännössä ole mahdollista, jolloin ainoa tapa valvoa pelaamista on tarkistaa säännöllisesti mitä koneilla tehdään. Kirjoittaja kuitenkin huomauttaa, että vaikka nuoret kaipaavat enemmän valvontaa kuin aikuiset, ei heitä tulisi jatkuvasti *”kytätä huohottaen selän takana”*: liiallinen vahtiminen synnyttää helposti vastustusta, kapinointia ja häiriökäyttäytymistä. (Pervala 2007, 103.) Kirjoittaja on huomannut omassa työssään, että nuoret ymmärtävät itse melko hyvin mitä julkisessa tilassa saa tehdä. Säännöt pelaamiselle tulisi asettaa ensisijaisesti kotona: vanhempien riittävän varhain ja rakentavasti aloitettu ohjeistus kulkee nuorten mukana kodin ulkopuolellekin. (Pervala 2007, 97-98.)

Pelaamista sivuttiin myös vuonna 2009 julkaistussa mediakasvatusoppaassa, jossa todetaan, ettei pelaaminen ole kirjastoissa lainkaan uusi asia: kirjastoissa on ollut tarjolla erilaisia lautapelejä lasten ja nuorten käyttöön. 2000-luvulla yleistyneet verkossa pelattavat pelit ovat kuitenkin aiheuttaneet ristiriitaista suhtautumista pelaamiseen kirjastossa. Kirjaston henkilökunta ei välttämättä tunne pelaamiskulttuuria ja pelien sisältöjä eivätkä miellä niitä kirjastoaineistoihin kuuluviksi. Pelaamisesta on aiheutunut myös häiriöitä, sillä verkkopelejä pelataan porukassa eikä siihen kirjastoissa ole suunnitteluvaiheessa varauduttu. Pelaaminen edellyttäisikin oman tilansa, jossa kommunikointi olisi mahdollista. Pelien todetaan olevan osa nuorten maailmaa, ja pelikulttuuri on tullut jäädäkseen – ongelmiin on siis löydettävä kirjastoissa ratkaisut. (Sallmén 2009, 18-19.) Nuortenkirjastotyön käsikirjassa ongelmien ratkaisuna pidetään yhteisesti sovittuja pelisääntöjä, joista molemmat osapuolet, nuoret ja kirjaston henkilökunta, pitävät kiinni. (Pervala 2007, 103.)

Mediakasvatusoppaassa todetaan, että ihanteellista olisi, jos kirjaston henkilökunnassa olisi peleihin ja pelaamiseen perehtyneitä työntekijöitä, jotka ymmärtäisivät pelikulttuuria ja sen tuomia muutoksia lasten ja nuorten elämässä. (Sallmén 2009, 18-19.) Nuortenkirjastotyön käsikirjassa esitelläänkin nuortenosastoa, jossa henkilökunta pelaa työajallaan yhdessä nuorten kanssa. Yhteisen tekemisen kautta henkilökunta oppii tuntemaan nuoret, minkä kerrotaan ehkäisevän parhaiten häiriöitäkin. (Jäppinen 2007, 24-26.) Teoksessa pureudutaan myös erilaisiin nuorten suosimiin sivustoihin ja peleihin, ja selvennetään kirjastoissa hämmennystä aiheuttavaa peliterminologiaa kuten tappamispuheita ja pelin kulkuun liittyvää koodikieltä. (Pervalo 2007, 88.)

Houkuttelunäkökulma oli aineistossani yleinen tutkimusajanjakson loppupuolella. Tätä näkökulmaa kuitenkin horjutettiin, kun pelien todettiin olevan osa digitaalista kulttuuria: lukutaidon edistäminen on aina ollut kirjaston perustehtävä, ja tätä tehtävää kirjasto hoitaa myös digitaalisten lukutaitojen saralla. Vuonna 2009 houkuttelunäkökulma kyseenalaistettiin kysymällä: *“tekeekö kirjasto kaikkensa vain houkutellakseen nuoren kirjan ääreen. Mahtaako peli olla vain kärpäsperi vai onko sillä myös itseisarvoa?”* Nuortenkirjastotyön käsikirjassa todetaan, että pelimahdollisuuden tarjoaminen voidaan nähdä myös kirjaston yleissivistävää tehtävää palvelevana. Pelitoiminta voi myös lisätä tasa-arvoista mahdollisuutta tutustua yhteen kulttuurin osa-alueeseen, kun kirjastossa pääsevät pelaamaan myös ne nuoret, joilla ei ole siihen muuten mahdollisuutta. *”Tulevaisuus tulee näyttämään, sopivatko pelit myös kirjastoon ja missä määrin. Ne voidaan nähdä keinona houkutella nuoret takaisin kirjastoon tai laajemmin – yhtenä uutena osa-alueena kirjastojen tarjoamissa palveluissa.”* (Forsten 2007, 78-79.) Vaikuttaisikin siltä, että käsitys pelien itseisarvosta on kirjastoalan toimijoiden keskuudessa yleistymässä.

4.2.3 Kirjaston kanta internetaineistoihin

Kirjastolehden pelikirjoittelu liittyi käynnissä olevaan laajempaan keskusteluun internetin aineistoista, mutta sen moottorina olivat koetut käytännön ongelmat ja niiden ratkaiseminen. Internetaineistoista kirjoittaessa käsiteltiin sen sijaan laajemmin mediakulttuuria ja pohdittiin miten lapsia voidaan suojella median haitallisilta sisällöiltä. Kirjoituksissa käsiteltiin suodatinohjelmien käyttöönottoa, mutta harvemmin otettiin tiukasti kantaa puolesta tai vastaan: pikemminkin asiaa tarkasteltiin monilta eri puolilta ja suhtauduttiin varauksella ohjelmien toimivuuteen. Vuonna 2008 julkaistiin

suodatusta käsittelevä teos osana Suomen kirjastoseuran Superkirtsi-hanketta. Teoksessa kerrotaan, että suodatus- ja esto-ohjelmakeskustelu on käynyt kirjastoalalla kuumana jo vuosia. Teoksen tarkoituksena on tuoda tietoa keskustelun pohjaksi: hankkeessa selvitettiin kirjastojen sisällönsuodatuksen laajuutta ja testattiin suodatinohjelmien toimivuutta (Björkman 2008, 9-12.)

Kysely lähetettiin 393 kirjastoon, ja vastausprosentti oli 79 %. Vastanneista kirjastoista 18 % käytti internetin web-selailun sisällönsuodatusta. (Björkman 2008, 18.) Suurin osa kirjastoista ei siis suodattanut internetsisältöjä. Yleisin syy oli se, ettei suodattamiselle oltu koettu tarvetta, eikä internetin käyttö ole aiheuttanut ongelmia. (Björkman 2008, 52.) Vain neljäsosa vastanneista kirjastoista oli kokenut ongelmia internetin käytössä. Yleisimmät ongelmat olivat meluaminen, pornografia, häiritseminen ja pelaaminen (Björkman 2008, 65). Lisäksi selvitettiin, onko kirjastoissa kokeiltu suodatin- ja esto-ohjelmia. Eniten ohjelmia oli testattu vuonna 2005 – samana vuonna jolloin niitä otettiin eniten käyttöön. Yleisin syy ohjelmien kokeilemiseen olivat pornosivut. (Björkman 2008, 47-49.)

Lähes puolet vastanneista kirjastoista tarjoaa asiakkailleen täysin rajoittamattoman pääsyn verkkoaineistoihin: loput rajoittavat käyttöä teknisin välinein ja muilla keinoilla. Eniten käytetty keino oli pelaamisen kieltäminen. Joissain kirjastoissa sallittiin ainoastaan tiedonhaku, toisissa oli kielletty esimerkiksi chattaaminen, pornografisten sisältöjen käyttö tai muuten asiattomat sisällöt. (Björkman 2008, 54-57.) Kyselyssä ilmeni, että kirjastoväki ei ole yksimielinen pelaamiseen ja chattailuun liittyvissä asioissa: jotkut vastaajat kritisoivat kyselyn vastausvaihtoehtoja todeten, että chat ja pelaaminen kirjaston koneilla ovat täysin sallittuja ja osa nuorten arkea. (Björkman 2008, 67.) Rajoittamista toteutettiin myös valvomalla asiakkaita ja puuttumalla asiattomaan käyttöön. Käytännössä valvontaa toteutettiin esimerkiksi sijoittamalla tietokoneiden näytöt niin, että henkilökunta ja muuta asiakkaat näkevät asiakkaiden käyttämät sivustot. Jotkut vastaajat kuitenkin toivat esiin, ettei henkilökunta voi saati halua valvoa asiakkaiden netinkäyttöä, ja yksityisyydensuojan vuoksi tietokoneet tulee sijoittaa niin etteivät muut edes voi nähdä näyttöpäätteelle. (Björkman 2008, 58-60.)

Kartoituksesta kävi ilmi, että päätökset suodattamisesta tehdään usein muualla kuin kirjastossa, eikä kirjastoa välttämättä kuultu päätöksenteossa lainkaan. Testatut suodatinohjelmat tekivät myös virheitä, joista esimerkkinä mainittakoon

ilmastonmuutosta käsittelevän Sex grader -kirjan arvostelun suodattuminen pornografiana. Monet kirjastot kokivat olevansa suodatusasian kanssa yksin ja kaipaivat ohjeistusta sisältöjen suodattamiseen. Esiin nostetaan myös kirjaston rooli kansalaisten tasa-arvoisen tiedonsaannin edistäjänä: koska päätökset ovat paikallisia, ovat myös kansalaiset eriarvoisessa asemassa. Päätösten tulisi olla julkisia ja perusteltuja. Kirjastojen tulisikin laatia omat internetstrategiansa ohjaamaan käytännön työssä. Kuntatasojen strategioissa tulee ottaa huomioon kirjaston rooli tiedonvälittäjänä: koulujen linjauksia ei voi suoraan soveltaa kirjastoihin, sillä koulun ja kirjaston tehtävät ovat erilaisia. (Björkman 2008, 108-110.)

Suodatuksen yleisin syy kyselyyn osallistuneissa kirjastoissa oli lastensuojelu (59 %) (Björkman 2008, 32.) Ongelmia kokeneista kirjastoista puolet kertoi, että henkilökunta keskustelee aiheesta ja opiskelee, jotta tilanteisiin puuttuminen helpottuu ja linja olisi yhtenäinen. Vielä useammassa kirjastossa ongelmia ratkotaan keskustelemalla asiakkaiden kanssa. Lastensuojelu nousi esiin kirjastoille tärkeänä asiana, ja mediakasvatus oli vastanneille kirjastoille yleinen vaikutuskeino. Käytännössä lastensuojelu toteutuu parhaiten eri tahojen yhteistyössä. (Björkman 2008, 70-71.)

Björkman (2009) toteaa, että tietoverkkojen haitallisista aineistoista on käyty maailmanlaajuisia rajanvetoa, jossa kannat ovat asettuneet teknisen suodattamisen ja mediakasvatuksen kannattamisen välille. Suomessa kirjastot ovat asettaneet virallisen kantansa suodatusta vastaan. Suomen kirjastosseura ei suosittanut vuoden 2008 kannanotossaan esto- ja suodatinjärjestelmien käyttöönottoa, sillä kirjastojen perustehtävä on mahdollistaa vapaa pääsy tietoon ja tukea sananvapautta. Suomen yleisistä kirjastoista suurin osa ei suodata verkon sisältöjä, ja enemmistö suodattavista kirjastoista ei ole saanut päättää asiasta itse. Silti osa Suomen yleisistä kirjastoista on tehnyt itsenäisesti päätöksen suodattaa internetin sisältöjä. (Björkman 2009, 45-69.)

Kaikissa kirjastojen käyttämissä suodatinohjelmissa oli mahdollisuus korjata ohjelman tekemiä virheitä sekä muokata estolistaa, mitä pidettiin suodattavissa kirjastoissa usein riittävänä välineenä. Björkman kuitenkin tuo esiin, ettei asiakkaan välttämättä ole helppoa pyytää jonkin sivuston sallimista. Erityisesti nuorille jonkin sivuston estäminen voi toimia vahvana viestinä siitä, että hänen etsimänsä sivusto on jollain tavalla asiaton, eikä nuori välttämättä uskalla kyseenalaistaa suodatusta. Esimerkkinä mainitaan Väestöliiton julkaisema sivu nimeltä ”Olenko lesbo, bi vai homo?”, jonka osa testatuista

esto-ohjelmista suodatti pornografiana. Seksuaalisuuttaan pohtiva nuori todennäköisesti ”hämmentyy, pelästyy, tuntee itsensä tuomituksi ja leimatuksi, eikä enää uskalla kyseisiltä työasemilta etsiä enempää vastaavanlaista tietoa” (Björkman 2009, 49). Björkman pohtiikin kirjoituksessaan laajasti suodattamiseen liittyviä ongelmia ja problematisoi suodattamisen perusteeksi esitettyjä väitteitä. (Björkman 2009, 45-69.)

Mediakasvatuksellinen näkökulma lisääntyi omassa aineistossani selvästi tutkimusajanjakson loppupuolella, jolloin medioihin ja internetaineistoihin liittyvässä keskustelussa ryhdyttiin yhä useammin pohtimaan kirjaston roolia mediakasvattajana. Vuonna 2009 julkaistiin teos *Mediakasvatus kirjastossa* (toim. Seppo Verho), jossa pohditaan kirjastojen kasvatustehtävää muuttuvassa viestintäympäristössä ja mediakasvatuksen mahdollisuuksia kirjastossa. Teoksen esipuheessa korostetaan yhteistyötä, jonka tärkeä osa kirjastot ovat. Lukutaidon, sivistyksen ja kulttuurin edistäminen ei vähene mediaympäristön ja yhteiskunnan muuttuessa, vaan tehtävä laajenee ja saa uusia ulottuvuuksia. Teoksessa käsitellään etenkin kirjastojen ja koulujen mediakasvatusyhteistyötä. Yhteistyölle on olemassa hyvä pohja, sillä informaatiolukutaidon ja lukemisharrastuksen edistäminen ovat koulun ja kirjaston jakamia tavoitteita. (Rantala & Sinko 2009, 7.)

Mediakasvatusvastuun kerrotaan kuuluvan kaikkiin ympäristöihin, joissa lapsi toimii tai kohtaa mediaa – myös kirjastoihin. Yleisten kirjastojen toimintaa säätelevissä kirjastolaissa ja -asetuksessa mediakasvatusvastuuta ei kuitenkaan mainita, minkä vuoksi varsinaista velvoitetta ei ole. Monet eivät edelleenkään miellä mediakasvatusta kirjastojen tehtäväksi. On myös todettu, ettei kirjastolla ole kasvatusvastuuta. Kirjastoilla on kuitenkin hyvin pitkät perinteet mediakasvatuksessa: perustyöhön kuuluvat tiedonhaun opetus, lukemaan innostaminen, vinkkaus, satutuokiot ja kirjastonkäytön opetus ovat mediakasvatusta vaikkei niitä siksi kutsuttaisikaan. (Sallmén 2009, 10-12.)

Kirjastolaissa yleisten kirjastojen tavoitteeksi mainitaan kansalaisvalmiuksien kehittäminen, minkä vuoksi mediakasvatus on yhteiskunnan muuttuessa myös kirjastojen tehtävä (Sallmén 2009, 25). Mediakasvatuksen tulisi kirjoittajien mukaan saada kirjastoissa oma paikkansa ja riittävästi resursseja. Mediakasvatuksen kenttä on kuitenkin hyvin laaja, jolloin tulee pohtia, mitkä ovat ne osa-alueet joihin kirjastoissa voitaisiin keskittyä. Keskeisiksi mainitaan tiedonhaku ja tiedonhallintataidot, uudet

lukutaidot, digitaaliset pelit ja pelaaminen, sosiaalisen median tuntemus ja hyödyntäminen ja tekijänoikeudet: tavoitteiksi määrittyvät informaatiolukutaito, medialukutaito, pelilukutaito ja verkostoituminen. (Sallmén 2009, 12-23.)

Sosiaalisen median hyödyntämisen kerrotaan olevan kirjastoissa vielä melko vähäistä, mutta sen avulla olisi mahdollista olla siellä missä lapset ja nuoretkin ovat. Lapset ja nuoret olisi mahdollista ottaa mukaan heitä koskevien palvelujen suunnitteluun, markkinoida kirjaston toimintaa ja saada välitöntä asiakaspalautetta. Tekijänoikeuksien saralla kirjastojen tehtäväksi tulee ottaa asioista selvää ja välittää tietoa lapsille ja nuorille ymmärrettävällä tavalla. Kirjastoissa haasteena on olemassaolevan ammattitaidon ja sisällöntuntemuksen osaamisen muotoilu niin, että sitä voidaan hyödyntää mediakasvatuksen saralla. Painopisteenä kirjastojen mediakasvatuksessa on media-analyysi ja aineistontuntemuksen, erityisesti luotettavuuden arvioinnin, jakaminen. Myös tekijänoikeuteen ja tietoturvaan liittyvät asiat sopivat kirjastojen mediakasvatussisältöihin hyvin. (Sallmén 2009, 12-23.)

4.3 Tulokset lasten- ja nuortenkirjastopuheen jatkumossa

Lukemiseen, lukutaitoihin ja kirjallisuuteen liittyvä keskustelu on ollut yleistä Kirjastolehdessä koko sen julkaisuhistorian ajan. 1900-luvulla tuotiin usein esiin mielipiteitä siitä, mitä lasten ja nuorten tulisi lukea, ja kirjallisuuden eri lajeja jaoteltiin tasokkaaseen kirjallisuuteen ja turhanpäiväiseen ajanvietteeseen. Negatiiviksi lajeiksi on määritelty esimerkiksi jännitys-, rikos- ja kauhukirjallisuus sekä sarjakuva. Myös viihteellinen ja kaupallinen aineisto on määrittynyt laaduttomaksi. 1970-luvulta lähtien alettiin esittää, että lasten ja nuorten omat mieltymykset tulee ottaa huomioon. Sama näkemys toistui 2000-luvun keskustelussa, jossa mitään tiettyä kirjallisuuden lajia ei tuomittu yksiselitteisen turhaksi tai haitalliseksi. Yleisimmin tuotiin esiin, että eri aineistomuotojen ja genrejen sisältä löytyy niin tasokasta kuin laadutontakin aineistoa.

Joissain teksteissä tosin tuotiin esiin kirjallisuuden paremmuus suhteessa muihin aineistomuotoihin: lukeminen voi pitää lapsia ja nuoria poissa tietokoneruudun ääreltä, tai peli voi motivoida tarttumaan samaa aihetta käsittelevään kirjaan. Tiettyä lajityyppiä kritisoivat lausumat olivat lähinnä yksittäistapauksia, mutta eriävien mainintojen vähyys ei tietenkään kumoa niiden olemassaoloa. Esimerkiksi eräässä pelaamista käsittelevässä tekstissä kirjoittaja totesi: ”*kun kiellämme pelaamisen nuoret chattailevat,*

kun kiellämme chattailun he katsovat animaatioita.” Mielestäni on hyvin yllättävää, että animaatio asettautui tässä lausumassa negatiiviseksi lajiksi ja huonoksi ajanviettotavaksi, kun teksteissä suhtauduttiin pääosin hyvin myönteisesti eri aineistomuotoihin sekä lasten ja nuorten monipuoliseen kulttuuriharrastukseen.

Vaikka yleinen näkemys eri aineistolajeja kohtaan oli hyvin suopea, ei siis voida sanoa että näkemys olisi kirjastoalalla jaettu: yleinen ei merkitse yhteistä, mistä erinomaisena esimerkkinä toimii tyypillisimmin parjattu sarjakuva. Etenkin 1950-luvulla sarjakuva tuomittiin teksteissä jyrkästi. Kuitenkin jo 1960-luvulta alkaen on tuotu esiin lajityypin positiivisia piirteitä ja vaikutuksia, ja todettiin tämänkin genren sisältävän monentasoista aineistoa. Negatiiviset asenteet vaikuttaisivat silti olevan sitkeitä, sillä vielä 1970-1990-luvuilla tuotiin esiin, että kirjastoissa hankitaan sarjakuvia yhä vastentahtoisesti ja yritetään saada lapset ja nuoret parempien aineistojen pariin. Vaikka 1990-luvun lopulla todettiin sarjakuviin liittyvien ennakkoluulojen ja asenteiden viimeinkin parantuneen, tulivat kielteiset asenteet esiin myös omassa aineistossani: sarjakuvavinkkausta käsittelevässä tekstissä mainittiin, että sarjakuva mielletään edelleen halvaksi viihteeksi niin kouluissa kuin kirjastoissa. Kirjoittaja mainitsee erään magnasarjan ympärille nousseen kohun, jossa sen väitettiin aiheettomasti sisältävän viittauksia pedofiliaan: seurauksena myös joissain kirjastoissa kyseinen sarjakuva poistettiin kokoelmista. Sarjakuvavinkkauksen tarkoituksena kerrotaankin olevan paitsi lukemaan innostaminen, myös muuttaa asenteita sarjakuvaa kohtaan ja vaikuttaa kirjastojen valintapolitiikkaan.

Kun puhutaan lukemisesta, nostetaan pojat usein huolenaiheeksi: hyvin monessa tekstissä esitettiin, että nuoret, *etenkin pojat*, lukevat vähän. Fantasia on suosittua, ja sitä lukevat *etenkin pojat*. Kirjastopalveluja ja toimintamuotoja käsitellessä mainitaan usein erikseen, että uudet toimintavat ovat houkuttelleet poikia kirjastoon. Huoli pojista on selvästi havaittavissa, mutta kyseessä ei suinkaan ole uusi aihe: jo 1940-luvulla kirjoitettiin, että kirjastoissa tulisi olla erillinen nuortenosasto tai -hylly, jotta nuorten poikien katoaminen kirjastosta voidaan estää. Koko 1900-luvun aikana poikien lukemiseen on joissain teksteissä kiinnitetty erityishuomiota, kun taas tyttöjen lukemista ei ole erikseen käsitelty.

Nuorten asiakkuus nousi aineistossani selkeästi ajankohtaiseksi teemaksi. Tämäkään aihe ei kuitenkaan ole uusi. Vaikka aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että nuorista on

kirjoitettu enemmän kuin lapsista ja puheen sävy on ollut negatiivinen, on myös aiempi keskustelu sisältänyt näkemyksiä nuorten huomiooninnon tarpeesta palveluja kehitettäessä. Jo vuonna 1918 kirjoitettiin, että liian korkeat ikäraajat voivat olla ongelma, jos nuoret vieroksuvat lastenosastoa ja lakkaavat siksi käymästä kirjastossa. 1930-luvulla esitettiin, että nuorille tulisi olla oma osasto tai nuorisokirjallisuushylly, sillä lastenosasto on heidän mielestään usein liian lapsellinen. 1940-luvulla tuotiin jälleen esiin, että nuoret ovat jääneet lasten ja aikuisten osastojen väliin sopimatta kumpaankaan.

Koko 1900-luvun ajan nuorten asiakkuus nousi ajoittain pintaan, ja keskustelussa esitettiin täysin samankaltaisia näkemyksiä kuin 2000-luvun keskustelussa. Jo 1950-luvulla on tuotu esiin, että kirjaston pitäisi olla lapsille ja nuorille mieluinen paikka, jotta heistä saadaan elinikäisiä kirjastonkäyttäjiä. Seuraavalla vuosikymmenellä mainittiin, että nuorten palveluja kehitettäessä tulee olla aktiivinen ja kokeilunhaluinen. 1970-luvulla korostettiin nuorten ja henkilökunnan välistä luottamuksellista suhdetta, nuorten osallistumisen mahdollisuuksia ja asianmukaisia tiloja jotka mahdollistavat nuorten omaehtoisen toiminnan. 2000-luvun aineistossa ilmeni omasta mielestäni vallankumouksellinen trendi, yhteistyö nuorisotyöntekijöiden kanssa ja jopa kirjastotyöntekijöiden kouluttautuminen nuoriso-ohjaajiksi. Tämäkään ajatus ei yllätyksekseni ollut uusi, vaan nuoriso-ohjaajia on ehdotettu kirjaston henkilökuntaan jo 1970-luvulla.

Lasten ja nuorten mediamailmasta on kirjoitettu Kirjastolehdestä jo 1960-luvulla, kun television vaikutus lapsiin ja nuoriin nousi mielenkiinnon kohteeksi. Jo tuolloin suhtauduttiin asiaan hyvin maltillisesti todeten, että television vaikutusta pidetään usein pahempana kuin se onkaan. 1970-luvulla kirjoitettiin lasten elokuvista ja 1980-luvulla videokaseteista: teksteissä pohditiin uusien aineistojen mahdollisia huonoja vaikutuksia, mutta tuotiin myös esiin kirjaston rooli lastenelokuvakulttuurin edistämisessä, kulttuurisen epätasa-arvon tasoittamisessa ja kaupallisuuden vastavoimana toimimisessa. Tietotekniikasta ja sen mahdollisuuksista opetuksessa alettiin kirjoittaa 1980-luvulla. Jo tuolloin tuotiin esiin, että lasten kiinnostus tietokoneisiin tulee nähdä positiivisena ilmiönä. 1990-luvulla keskustelu vilkastui entisestään, ja myös medialukutaito, kuvalukutaito, medioiden väkivalta ja uusien medioiden tarjonnan ja niihin liittyvien tarpeiden arviointi nousivat keskustelun aiheiksi. Tietoyhteiskunnan kehitys ja kirjastojen tarve määrittellä suhteensa uusiin medioihin olivat myös puheenaiheena. Kirjoituksissa oli siis selkeitä mediakasvatuksellisia puheenaiheita.

1990-luvun teksteissä viitattiin myös mediapaniikkeihin, joilla tarkoitettiin aikuisten turhaksi osoittautunutta huolta nuorten medioiden käytöstä. Kirjastolehdeissä on kuitenkin suhtauduttu maltillisesti muiden viestintävälineiden lietsomiin pelkoihin, ja nähty huoli osana historiallista jatkumoa, jossa syntipukkina on ollut vuoroin sarjakuva, televisio, nuorten suosima musiikki, pelit ja tietoverkot. Huoli aineiston väkivaltaisuudesta on keskustelussa läsnä, mutta sitä ei pidetä yhteiskunnan väkivaltaisuuksien aiheuttajana. Sen sijaan uudet välineet on toivotettu tervetulleiksi kirjastotyöhön. (Villanen 2011, 85.) Myös omassa aineistossani suhtauduttiin pääosin tyyntyyntelevästi eri välineiden aiheuttamiin pelkoihin ja pyrittiin hälventämään mahdollisia ennakkoluuloja. Jyrkän poikkeuksen teki pelikeskustelu, joka sisälsi etenkin alkuaikoina hyvinkin ehdottomia mielipiteitä pelaamisen kieltämisestä. Puhe kääntyi kuitenkin hyvin pian pelien positiivisiin puoliin ja niiden mahdollisuuksiin nuorten houkuttelemisessa kirjastoon. Houkuttelunäkökulma kuitenkin kyseenalaistettiin tarkastelemalla pelejä digitaalisen kulttuurin osa-alueena, jonka myötä kirjaston rooli lukutaitojen edistäjänä saa uusia ulottuvuuksia.

Lasten- ja nuortenkulttuurin käsitteet sekä tasa-arvon vaatimus ilmestyivät keskusteluun 1970-luvulla. Kulttuuripalveluaspektin myötä kirjaston katsottiin tasa-arvoistavan eri lähtökohdista tulevien lasten mahdollisuuksia kulttuuripalveluihin, ja kulttuurisen eriarvoisuuden poistaminen alkoikin yleistyä kirjaston tehtävänä. (Suhonen 1998, 88-89.) Tasa-arvon vaatimus onkin tullut lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa esiin yleisenä periaatteena. Myös eräänlainen kasvattava ja holhoava asenne lapsia ja nuoria kohtaan oli yleistä. (Suhonen 1998, 95.) Samat periaatteet ilmenivät myös omassa aineistossani: esimerkiksi pelien kuulumista kirjastoon perusteltiin lasten ja nuorten tasa-arvoisella mahdollisuudella tähän kulttuurin osa-alueeseen. Kirjaston roolia kasvattajana sivuttiin etenkin mediaa käsittelevissä teksteissä: kirjasto edistää omalta osaltaan lasten ja nuorten hyvinvointia ja välittää heidän tekemisistään.

4.4 Pohdinta ja problematisointi

Tutkimustehtäväni oli selvittää, millaista lasten- ja nuortenkirjastopuhe on kirjastoalan tekstiaineistoissa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Olen vastannut asettamiini tutkimuskysymyksiin: millaisia aiheita aineistossa käsitellään, mitkä teemat ovat olleet keskustelussa ajankohtaisia sekä millaista tutkimusajankohdan keskustelu on

verrattuna aiempaan lasten- ja nuortenkirjastopuheeseen. Tutkimustehtäväni taustalla oli kuitenkin pohdinta kirjaston yhteiskunnallisesta roolista ja toiminnan tavoitteista: onko kirjasto kansalaisten tietoyhteiskuntataitojen huoltaja, kasvattaja ja sosiaalisen vastuun kantaja vai asiakkaiden tarpeisiin mukautuva palveluntarjoaja? Aineistoni perusteella näihin kysymyksiin ei ole mahdollista vastata yksiselitteisesti, sillä keskustelu sisältää ristiriitaisia tulkintoja lasten- ja nuortenkirjastotyön periaatteista.

Pelikulttuuri oli selkeästi eniten ristiriitaisia näkemyksiä sisältävä keskustelunaihe. Kiivaan keskustelun moottorina olivat kirjastojen käytännön arjessa koetut järjestyshäiriöt tietokoneiden käytössä. Edellisillä vuosikymmenillä ja samanaikaisessa internetaineistokeskustelussa oli todettu, että tietokone on tullut jäädäkseen ja sen käyttöön tulee ottaa myönteinen asenne. Tietokoneen ja internetin hyöty opiskelussa ja tiedonhaussa oli kiistaton, mutta ”viihdekäytön” aiheuttamat ongelmat ja järjestyshäiriöt muuttivat suopean asenteen. Alettiin pohtia, pitäisikö tietokoneen käyttöä, internetsivujen saatavuutta tai pelaamista rajoittaa tai jopa kieltää kirjaston tehtäviin kuulumattomana. Huoli lapsista ja nuorista sekä kirjaston rooli heidän kasvunsa tukemisessa on keskustelussa voimakkaasti läsnä, mutta samaan keskusteluun liittyy ajatus häiriöiden poistamisesta lasten tai nuorten palveluja rajoittamalla.

Keskusteluareenalle astuivat lasten ja nuorten suojelu sekä kulttuurisen tasavertaisuuden ihanne, joka kuitenkin käsitteellistettiin poikkeavilla tavoilla. Eräässä tekstissä todettiin, että pelaaminen voidaan kieltää mikäli käyttäjien tasa-arvo on uhattuna – jos tiedonhakija ei pääse asiakaspäätteelle pelaajien vuoksi. Toisaalla todettiin, ettei tietokoneiden käyttöä tule rajoittaa, koska lapsillakin on oikeus vapaaseen tiedonhakuun. Kirjaston tarjoama pelimahdollisuus voi myös omalta osaltaan edistää kulttuurista tasa-arvoa, kun kaikilla on mahdollisuus osallistua tähän uuteen kulttuurin osa-alueeseen. Onko tasa-arvoa siis häiritsevän pelaamisen kieltäminen vai pelimahdollisuuden tarjoaminen? Vastakkain asettuvat myös nuorten ja muiden asiakkaiden oikeudet kulttuurin saatavuuteen ja rauhalliseen kirjastokäyntiin. Onko aikuisilla suurempi oikeus kirjastopalveluihin kuin lapsilla ja nuorilla, vaikka samaan aikaan korostetaan, että heidät tulee saada kirjaston käyttäjiksi?

Nuoriin, pelaamiseen ja medioihin liittyvien puhetapojen ristiriitaisuus ja monet eri tarkastelutavat voidaan nähdä todisteena näiden teemojen ajankohtaisuudelle: yhteisesti hyväksytyn yleisen mielipiteen sijaan keskustelussa ilmenee erilaisia näkemyksiä ja

tulkintoja siitä, millainen asenne kirjastoissa tulisi nuoriin, pelaamiseen ja internetaineistoihin ottaa. Aiemman tutkimuksen tarkempi tarkastelu kuitenkin osoitti, etteivät 2000-luvulla ajankohtaiset teemat ole uusia aiheita, vaan samanlaisia näkemyksiä nuorista, aineistoista ja palveluista on esitetty jo vuosikymmeniä. Vaikka puheen varsinainen aihe, esimerkiksi aineistotyyppi, on muuttunut, on teemoissa selkeitä yhtäläisyyksiä aiempaan keskusteluun: sarjakuvan väkivallasta on siirrytty median väkivaltaan ja turhanpäiväisestä ajanvietekirjallisuudesta internetin hyödyttömään ajankulukäyttöön. Myös pelikeskusteluun liittyvä puhe nuorten aiheuttamista häiriöistä on ollut puheenaiheena ennenkin: musiikinkuuntelupalvelun kerrotaan aiheuttaneen 1980-luvulla samankaltaisia ongelmia kuin asiakaspäätteet 2000-luvulla. Eri aikakausien uudet ilmiöt ovat aiheuttaneet kirjastoissa järjestyshäiriöitä.

Voisiko olla, että keskustelu uuden toimintamuodon tai välineen kuulumisesta kirjastokonseptiin etenee ajasta riippumatta samankaltaisia reittejä, erilaisten mielipiteiden vuoropuheluna ja vastakkaisten kantojen perusteluina sykleittäin kohti konsensusta? Kokevatko kirjasto- ja kulttuurialan toimijat kirjaston merkitykset hyvin erilaisilla tavoilla, ja tekstien vuoropuhelulla etsitään yleisesti hyväksyttyä toimintatapaa, parhaiten perusteltua jaettua mielipidettä tai kenties erilaisten näkemysten kompromissia? Fenomenologian ja hermeneutiikan termein: ovatko havainnoimani keskustelu ja sen ristiriitaisuudet kirjastoalan toimijoiden merkitysmailman muovautumista, kulttuuripiirin sisäinen merkityksellistämisen prosessi, jossa kirjastoalan toimijoiden yksilölliset kokemukset käyvät vuoropuhelua?

Esimerkiksi pelien kohdalla mainitaan asenteiden lieventyneen, kun ensimmäiset pelaajasukupolvet ovat varttuneet aikuisiksi. (Pervala 2007, 80-81.) Voisinko esittää, että kun pelaajasukupolvet, larppaajat tai diginatiivit kasvavat aikuisiksi, he tuovat kirjastokentän tietoisuuteen uudenkaltaisia merkityksellistämisen tapoja: heidän yksilölliset kokemuksensa tulevat kulttuuripiirin tietoisuuteen, osaksi keskustelua ja merkitysten muotoutumisen prosessia? Keskustelu ei kuitenkaan etene kronologisesti kielteisestä asenteesta myönteiseen, vaan ristiriitaiset näkemykset esiintyvät samanaikaisesti. Keskusteluun liittyy monenlaisia näkemyseroja: millaiset kulttuurin muodot kuuluvat kirjaston toimikenttään, millaista on oikeanlainen kirjastonkäyttö, mitä on kirjastopalvelujen tai aineistojen laatu/ei-laatu tai hyöty- ja viihdekäyttö? Ovatko erilaiset tulkinnat yksilöiden eriäviä mielipiteitä, keskenään keskustelevia näkemyseroja vai voisiko kyse olla jostakin monisäikeisemmästä?

5 MERKITYKSISTÄ DISKURSSIEIHIN

Edeltävässä luvussa olen pohtinut, miten lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa ilmenevät, toisistaan poikkeavat merkitysten tulkinnan tavat tulisi ymmärtää. Tässä luvussa kuvaan, millä tavoin aineiston tulkinta muuttuu diskursiivisen tutkimusotteen myötä. Lasten- ja nuortenkirjastoa koskevien tulkintojen monimerkityksisyys, epäjohdonmukaisuus ja ristiriitaisuuskin saa uuden ulottuvuuden, jos tutkimuksen lähtökohdaksi otetaan fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen sijaan diskurssianalyttinen lähestymistapa. Ensimmäisessä alaluvussa esitän diskurssianalyysin teoreettiset lähtökohdat ja soveltamisen mahdollisuudet¹⁴. Toinen alaluku keskittyy aiempaan diskurssianalyttiseen tutkimukseen kirjastokontekstissa. Viimeisessä alaluvussa pohdin tekstiesimerkkien kautta miten tulkintarepertuaarit ilmenevät omassa aineistossani.

5.1 Diskurssianalyysi tutkimuksen lähestymistapana

Diskurssianalyysin juuret ovat *sosiaalisen konstruktionismin* traditiossa, johon tukeutuvat lähestymistavat ovat kiinnostuneita sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta kielenkäytössä ja muussa merkitysvälitteisessä toiminnassa. Tutkimuksen kohteena ovat tekstit tai puhe – analyysissa olennaista on se, että kieli ja vuorovaikutus ovat itsessään tutkimuskohteita. Toinen yhteinen tekijä on analyysin aloittaminen paikallisesti rakentuvista käytännöistä: aineiston analyysia ei ohjaa ulkopuolinen teoria, vaan keskeiset jäsennykset rakentuvat analyysin tuloksena. Nämä lähtökohdat jakavia metodisia lähestymistapoja ovat diskurssianalyysin ohella keskustelunanalyysi, retoriikka, etnografia ja semiotiikka. Näiden sukulaistraditioiden rajat voivat käytännössä olla hyvin liukuvia, mutta eri metodeilla on painotuseroja, jotka liittyvät tutkimuskohteiden valintaan sekä aineistojen hankinnan, työstämisen ja analysoinnin tapoihin. (Jokinen 2002, 37-50.)

¹⁴ Tutustuessani diskurssianalyysiin olen käyttänyt lähteenä Jokisen, Juhilan & Suonisen teoksia *Diskurssianalyysin aakkoset* (2004) sekä *Diskurssianalyysi liikkeessä* (2002). Heidän esittelemänsä diskurssianalyysin traditio edustaa suomalaisen yhteiskuntatieteeseen omaksuttua suuntausta, joka on muotoutunut vuorovaikutuksessa erityisesti brittiläisen tradition kanssa saaden vaikutteita foucault'laisesta kriittisestä diskurssianalyysistä, tiedonsosiologisesta tieteellisen diskurssin tutkimuksesta sekä etenkin diskursiivisesta psykologiasta. Sen sijaan van Dijkin edustama kognitiivinen diskurssianalyysi ja kielitieteellinen diskurssianalyysi poikkeavat edellä mainituista suuntauksista. (Suoninen 2002, 17-18; 35.) Kirjoittajat huomauttavat, että diskurssianalyttista tutkimusta tehdään monilla hyvin erilaisilla tieteenaloilla, joissa on paikoin kehitelty tarkempia määritelmiä diskurssianalyysistä. Jokisen, Juhilan & Suonisen teokset sijoittuvat lähinnä sosiaalitieteiden alueelle. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 10-11.)

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuus on aina jostakin näkökulmasta merkityksellistettyä: asiat ja ilmiöt on nimetty pitkien historiallisten prosessien tuloksena, joissa ihmisten vuorovaikutuksella on olennainen rooli. Merkityksellistämällä on kaksi yhtäaikaista, vastakkaista ulottuvuutta: merkitysten vakiinnuttamisen prosessi sekä merkitysten rajojen hämäryys, moninaisuus ja muuttuminen. Merkitykset rakentuvat niin erojen kautta, suhteessa vastakohtaansa, kuin kontekstuaalisesti: vasta sanotun tai kirjoitetun tarkasteleminen alkuperäisessä asiayhteydessä mahdollistaa merkityksen tarkemman tulkinnan. (Jokinen 2002, 39-40.)

Kieli ja ei-kielellinen todellisuus ovat erottamattomia ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi suuret yhteiskunnalliset muutokset tuottavat uusia käsitteitä ja lähestymistapoja. Muutos itsessään ei tuota käsitteellistämisen tapoja, vaan ne muotoutuvat ja vakiintuvat ihmisten välisessä kommunikaatiossa. Tuossa vuorovaikutuksessa vaikuttavat erilaiset sosiaaliset prosessit kuten ihmisten väliset suhteet ja niihin kietoutunut valta. (Jokinen 2002, 40-41.) Vuorovaikutus voidaan ymmärtää laajasti, käsittäen *“kasvokkaisen keskustelun, tekstien välisen kommunikaation sekä historialliset vuorovaikutusketjut”* (Jokinen, Juhila & Suoninen 2002, 11).

5.1.1 Diskurssianalyysin teoreettiset lähtökohdat ja painopisteet

Jokisen, Juhilan & Suonisen (2004) mukaan diskurssianalyysi on väljä viitekehys, joka mahdollistaa erilaiset tarkastelun painopisteet ja menetelmälliset sovellukset. Diskurssianalyysi rakentuu viidestä teoreettisesta lähtökohdasta:

1. Oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta.
2. Oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssystemien olemassaolosta.
3. Oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta.
4. Oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssystemeihin.
5. Oletus kielen käytön seurauksia tuottavasta luonteesta.

Mitä nämä oletukset käytännössä tarkoittavat? Diskursiivisesta näkökulmasta kielen käytön ei ajatella vain kuvaavan maailmaa, vaan myös muokkaavan eli konstruoivan sosiaalista todellisuutta. Puhe tai kirjoittaminen merkityksellistää samalla kielen käytön kohteet. Sanojen konstruktivisuutta on usein vaikea havaita, sillä sanat sisältävät piileviä oletuksia siitä, mikä on normaalia tai luonnollista. Kieli on jaettu merkityssysteemi¹⁵, jossa sanojen merkitykset rakentuvat suhteessa ja erotuksena toisiinsa: esimerkiksi nuorten erona aikuisiin tai tytöt verrattuna poikiin. Kielen käsittäminen todellisuuden rakentaja merkitsee ei-heijastavuutta: kieli ei heijasta todellisuutta, vaan kielenkäyttö ja muu todellisuus ovat yhteenkietoutuneita. Merkityssysteemit rakentuvat osana niitä sosiaalisia käytäntöjä, joissa ihmiset toimivat. Todellisuus hahmottuu useina rinnakkaisina ja kilpailevina systeemeinä, jotka kuvaavat maailmaa eri tavoin. Samakin henkilö voi yhdessä puheenvuorossa liikkua eri merkitysalueilla. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 17-36.)

Diskurssianalyysissa kontekstuaalisuutta ei pyritä häivyttämään, vaan se on merkittävä osa analyysia: toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinta pyritään suhteuttamaan. Kontekstin laajuus voidaan määritellä eri tavoin: sen voidaan ajatella tarkoittavan esimerkiksi lauseyhteyttä (tarkoittaako kuusi numeroa vai puuta), yhteiskunnallista ilmapiiriä tai aineiston tuottamiseen vaikuttavia reunaehtoja (esimerkiksi lainsäädäntöä). Kulttuurisen kontekstin tasolla voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, miten kielen käyttäjä argumentoi suhteessa oletettuun kritiikkiin: puhuja osoittaa sanansa ikään kuin näkymättömälle yleisölle varautuen vasta-argumentteihin. Intertekstuaalisuus on myös lähellä kulttuurisen kontekstin ideaa: tekstit ovat suhteessa toisiinsa, ja niiden oletettu yleisö vaikuttaa tekstin tuottamiseen. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 17-36.)

Toimijan kiinnittyneisyys merkityssysteemeihin tarkoittaa, että myös minän merkitys rakentuu sosiaalisissa käytännöissä ja tietyissä konteksteissa. Yhden minän sijaan yksilöllä voi olla monta erilaista roolia tai positiota, jotka voivat vaihdella joustavasti ja tuottaa erilaisia jäsennyksiä. Diskurssianalyysissa tarkoituksena ei ole esimerkiksi pohtia miksi ihminen puhuu tietyllä tavalla tai kategorisoida toimijoita piirteiden

¹⁵ Erilaisia merkityssysteemejä voidaan kutsua esimerkiksi diskursseiksi tai tulkintarepertuaareiksi. Jokinen, Juhila & Suoninen tulkitsevat diskurssin ja repertuaarin käsitteen läheisiksi sukulaisiksi, ja määrittelevät molemmat "verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta". Käsitevalinnan sijaan oleellista on käsitteen määrittely kussakin tutkimuksessa. Diskurssin käsite sopii "tutkimuksiin, joissa painopiste on ilmiöiden historiallisessa tarkastelussa, valtasuhteiden analyysissä tai institutionaalisissa sosiaalisissa käytännöissä." Repertuaarin käsite on soveltuvampi, kun tutkimuksessa "spesifioidaan yksityiskohtaisesti arkielämän kielen käytön vaihtelevuutta." (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 17-36.) Diskurssin käsitettä käytetään useimmin Foucault-vaikutteisessa kriittisessä analyysissä, kun taas analyttinen orientaatio suosii tulkintarepertuaarin käsitettä (Jokinen & Juhila 2002, 95).

perusteella. Yksilön sijaan kiinnostus kohdistuu siihen, miten minä rakentuu tai miten sitä rakennetaan vuorovaikutuksessa. Erilaisia toimijaulottuvuuksia voidaan kuvata identiteetin, subjektiposition ja diskurssin käyttäjän käsitteillä tutkimuksesta riippuen. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 37-40.)

Koska kielen käyttö nähdään todellisuuden rakentajana, on kielen käyttö tekemistä. Kiinnostuksen kohteena on kielellisen teon tilannekohtainen funktio: se, mitä kielen käyttäjä lausumallaan tuottaa. Toiminnan tietoisuus tai toivottu seuraus ei analyysissä ole olennaista, vaan se, millaisia asiantiloja ja tulkintamahdollisuuksia toimija tekee sosiaalisesti läsnäoleviksi ja reflektoiduiksi. Tilannekohtaisten funktioiden lisäksi kielen käytöllä voi olla laajempia, diskurssien ja vallan yhteenkietoutumiseen liittyviä ideologisia seurauksia, kuten joidenkin alistussuhteiden legitimoiminen ja ylläpitäminen. Alistussuhteiden tuottaminen voi olla piiloista, ja samalla diskurssilla voi olla yhtäaikaaisesti niin myönteisiä kuin kielteisiäkin seurauksia. Hyvää tarkoittavalla puheella voi olla arveluttavia ideologisia seurauksia, jotka voidaan tehdä näkyväksi, kun tarkastelu ulotetaan puhetilannetta laajempaan kontekstiin. Tämä lisää diskurssianalyttisen tutkimuksen yhteiskunnallista relevanssia. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 41-45.)

Edellä esitetyt oletukset painottuvat diskurssianalyttisessä tutkimuksessa eri tavoin riippuen tutkimusongelmasta ja -asetelmasta (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 17-36). Analyysissä voidaan keskittyä 1) sosiaalisen todellisuuden moninaisuuteen ja toiminnan vaihtelevuuteen tai 2) valtasuhteisiin. Nämä painotukset korostavat diskursiivisen maailman kahta eri ulottuvuutta. Sosiaalinen todellisuus voi jäsentyä lukemattomilla erilaisilla tavoilla. Jotkut jäsennostavat voivat kuitenkin vakiintua dominoiden ja tukahduttaen samalla muita tapoja, jolloin valtasuhteet nousevat tarkastelun kohteeksi. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 11.)

Kun tarkastellaan *kielen käytön vaihtelevuutta*, kiinnitetään huomio sen moniäänisyyteen ja ristiriitaisuuteenkin. Esimerkiksi yksittäisen puhujan keskenään ristiriitaisia lausuntoja ei tulkita epäjohdonmukaisuudeksi, vaan kielen käytöllä on erilaisia funktioita, mahdollisia seurauksia – olivat ne sitten tarkoituksellisia tai piiloisia, tilannekohtaisia tai kauaskantoisia ideologisia seurauksia. Vaihtelevuutta tulkitaan suhteessa 1) eri merkityssysteemeihin joihin toimija tukeutuu sekä 2) koko ajan muutuviin vuorovaikutustilanteisiin joissa kielen käytön funktiot tuotetaan. (Suoninen

2004, 48-50.) Seuraava jäsennys ohjaa pohtimaan tutkimuksenteolle olennaisia kysymyksiä ja havainnollistaa yleisellä tasolla sitä, mistä näkökulmista merkityssysteemejä voidaan tarkastella:

1. Diskurssi realisoituu tekstissä. Tutkija on kiinnostunut teksteistä, ei niiden tuottajista yksilöinä.
2. Diskurssi liittyy objekteihin. Jonkin asian nimeäminen antaa sille olemassaolon. Diskurssi voi myös määrittää objektin uudella tavalla.
3. Diskurssi sisältää toimijat. Tietynlainen puhe kutsuu kuulijan tiettyyn positioon (esimerkiksi uhripuhe ymmärtäjän rooliin). Toimijuus viittaa myös diskurssin käyttäjän mahdollisuuksiin rakentaa itsestään erilaisia versioita.
4. Diskurssi on yhtenäinen merkityssysteemi. Yhtenäisyys ei merkitse, että diskurssi olisi kiinteä ja yksiselitteinen, vaan että *“ne metaforat, analogiat ja kuvat, joita jokin diskurssi piirtää todellisuudesta, ovat kartoitettavissa yhtenäisenä kokonaisuutena”*.
5. Diskurssi viittaa toisiin diskursseihin. Diskurssit kietoutuvat yhteen. Tätä jännitettä voidaan kutsua esimerkiksi intertekstuaalisuudeksi. On huomattava, että myös tutkijan pohdinta on diskurssien käyttöä, ja jonkin diskurssin arviointi edellyttää usein toisten diskurssien käyttöä.
6. Diskurssi reflektoi omaa puhetapaansa. Diskurssi kommentoi myös omia käsitteitään. Analyysitavoista riippuen ristiriitaisuus voidaan tulkita joko diskurssin sisäiseksi tai perusteeksi jakaa diskurssi kahdeksi erilliseksi repertuaariksi.
7. Diskurssi on historiallinen. Tämä tarkoittaa kontekstuaalisuuden huomioimista: diskurssi rakentuu tietyssä ajassa ja paikassa. (Suoninen 2004, 60-63.)

Analysoinnissa tekstin yksityiskohdat ovat merkkejä tekstin tuottajan tulkinnoista. Mikään ilmaisu ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä se voi liittyä eri tilanteissa eri merkityssysteemeihin ja tilannekohtaisiin funktioihin. Funktioiden tulkinnassakaan ei ole yksiselitteisiä ratkaisuja. Moniselitteisyyttä voi olla mahdoton tulkita, ellei tiedetä millaisen keskustelun osana puheenvuoro on rakentunut. (Suoninen 2004, 48-50.)

Merkityssysteemiin kiinnittymisen lisäksi puheenvuorojen muotoutumiseen vaikuttavat vuorovaikutuksen tavat: vuorovaikutuskonteksti on olennainen lausuman tulkitsemisessa. Itsestäänselvä tulkinta saattaa tulla kyseenalaiseksi, jos keskustelun kulusta saadaan lisätietoa. Esimerkiksi haastattelussa on olennaista, mitä haastattelija kysyy ja miten haastateltava kysymyksen tulkitsee. Vuorovaikutuksessa noudatetaan tiettyjä kulttuurisia konventioita usein huomaamatta ja totunnaisesti, mikä tekee niiden tunnistamisesta haastavaa: kysymykseen kuuluu vastata ja kutsu tulee hyväksyä - tai kieltäytyessä esittää perustelu. Konventiot eivät siis ole määrääviä, vaan niitä voidaan muuttaa. Konventioista poiketessa on kuitenkin suotavaa antaa selityksiä: *“tulemme toimineeksi ikään kuin luonnostaan siten, että tekomme ovat tarvittaessa perusteltavissa järkeviksi.”* Vuorovaikutusketjun yksityiskohtaisella tarkastelulla voidaan analysoida merkityssysteemien vaihtelevuutta: lausumilla on vaihtoehtoisia potentiaalisia merkityksiä, jotka täsmentyvät vuorovaikutuksen edetessä. Merkityssysteemejä sovelletaan ja tulkitaan eri tavoilla erilaisten ehtojen rajaamissa vuorovaikutustilanteissa. (Suoninen 2004, 63-73.)

Diskurssianalyysin toinen ulottuvuus on ottaa tarkastelun kohteeksi *vallan ja diskurssien keskinäiset suhteet*. Tuolloin tarkastellaan sitä, miten valtasuhteet tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä: miten jollekin tiedolle tuotetaan totuuden asema ja miten luodaan tietynlaisia subjektipositioita. Valta-analyysillä voidaan katsoa olevan viisi erilaista tarkastelutasoa, jotka painottuvat eri tutkimuksissa eri tavalla: diskurssien väliset valtasuhteet, diskurssien sisäiset valtasuhteet, diskurssien hegemonisoituminen, potentiaaliset ideologiset seuraukset sekä muutoksen mahdollisuus. (Jokinen & Juhila 2004, 74-107.)

Diskurssien välisten valtasuhteiden tarkastelussa kiinnitetään huomiota hegemonisoituneisiin merkityssysteemeihin: mitkä diskurssit ovat muotoutuneet luonnollisiksi ja kyseenalaistamattomiksi dominoiden sosiaalisen todellisuuden jäsennostapoja. Moninaisuuden sijaan keskitytään vakiintuneisuuteen. Diskurssi voi olla sitä hegemonisempi, mitä useammin ja useammassa yhteydessä tietyn diskurssin palat toistuvat. Merkityssysteemiin liittyvät jäsennyksen tavat ilmenevät siis puhuttaessa monista erilaisista aiheista. Hegemoninen diskurssi ei kuitenkaan välttämättä esiinny aineistossa määrällisesti eniten: diskurssi on sitä vahvempi mitä itsestäänselvempänä ja vaihtoehdottomampana se esiintyy. Tällöin muut, useammin esiintyvät diskurssit voivat olla tukemassa hegemoniaa. (Jokinen & Juhila 2004, 76-85.)

Diskurssien ja vallan yhteenkietoutumisen toinen aspekti on valtasuhteiden tarkastelu diskurssin sisäisinä suhteina. Tällöin tarkastellaan sitä, mitä diskurssissa sanotaan tai tehdään, millaiset ovat toimijoiden väliset suhteet ja millaisiin subjektipositioihin ihmiset voivat asemoitua tai tulla asemoiduiksi. Toimijoilla on tilanteittain eri tavoin jakaantuvaa valtaa. Toimijoiden välinen suhde voi olla hierarkkinen tai diskurssi voi olla jollakin tapaa suljettu: esimerkiksi edellyttää erikoiskielen kuten ammattisanaston käyttöä. Kysymys subjektipositioista voi tarkoittaa esimerkiksi viranomaisten määrittelyvaltaa ja toiseuden ajatusta. Diskurssien sisäiset valtakamppailut vaikuttavat laajemmin koko diskursiivisen kentän muotoutumiseen, minkä vuoksi valtasuhteet diskurssien sisällä ja välillä kietoutuvat yhteen. (Jokinen & Juhila 2004, 86-89.)

Diskurssien hegemonisoitumisen tasolla tarkastellaan vakiintumisprosessia. Se voidaan identifioida aineistosta esimerkiksi yksinkertaistamisena, joka ilmenee tietojen ja käytäntöjen luonnollistamisena eli naturalisointina. Identiteettien rakentumisessa naturalisointi merkitsee jäykkää, persoonaan sidottuja subjektipositioita: kategorisointi ei tunnusta eri piirteiden yhtäaikaista tai vuorottelevaa läsnäoloa samassa yksilössä. Vakiintumisprosessi voi ilmetä myös yhteiseen hyväksyntään vetoamisena, jolloin viitataan useimpien ihmisten käsityksiin tai asiantuntijaselontekoihin: konsensus on perusteena tietyn tiedon legitimoimiseksi, eikä tulkinnanvaraisuutta tunnusteta. Lähellä yhteiseen hyväksyntään vetoamista on myös kolmas mahdollisuus analyysin lähtökohdaksi: miten kulttuurisiin konventioihin vetoaminen uusintaa hegemoniaa. Neljäs prosessin analysointitapa keskittyy siihen, miten muita merkityssysteemejä hyödynnetään tukemaan tiettyjä diskursseja. (Jokinen & Juhila 2004, 89-96.)

Koska diskursseilla nähdään olevan käyttöyhteyttään laajempia ideologisia seurauksia, voidaan tutkimuksessakin tuottaa yhteiskuntaa laajemmin koskevia päätelmiä. Potentiaalisten ideologisten seurausten analyysin pohjalta on mahdollista kritisoida käytäntöjä, jotka legitimoivat erilaisia alistussuhteita tai asettua puolustamaan hegemoniaa horjuttavia käytäntöjä. On kuitenkin huomattava, että diskursseilla ja subjektipositioilla voi olla ristiriitaisia seurauksia: hegemoninen asema ei automaattisesti tarkoita negatiivisia seurauksia, kun taas hyvää tarkoittava puhe voi tuottaa niitä. Ratkaisevaa on se, millaisen kokonaisuuden osana puhe tai teko rakentuu. Ideologisten seurausten analysointi on aineistoon tukeutuvaa spekulatiivista päättelyä. (Jokinen & Juhila 2004, 96-101.)

Valta-analyysin viimeisin taso keskittyy muutoksen mahdollisuuteen transformaation käsitteen kautta, jolloin analysoidaan merkityssysteemien uusiutumisen lisäksi niiden muuntumista sosiaalisissa käytännöissä. Hegemonisia diskursseja ylläpitävissä käytännöissä on myös muutoksen mahdollisuus: merkityssuhteisiin sisältyy aina myös potentiaalinen ristiriita. Eri diskursseihin liittyviä elementtejä voidaan yhdistellä ja käyttää tukemaan hyvin erilaisia merkityssysteemejä. Diskurssien ristiriitoja voidaan nostaa aineistosta esiin tai tuottaa kyseenalaistavaa luovuutta hegemonisia diskursseja horjuttavilla pohdinnoilla. (Jokinen & Juhila 2004, 101 -105.)

5.1.2 Diskurssianalyysin metodiset painotukset ja tutkijan positiot

Diskurssianalyttisen tutkimuksen ydin voidaan jäsentää kolmiona, jossa merkitykset, kommunikatiivisuus ja kulttuurisuus kietoutuvat yhteen. Kolmion kärkiä ei tarkastella erillään, vaan diskurssianalyysi on kiinnostunut nimenomaan kulttuurisista merkityksistä, jotka ovat olennaisesti sidoksissa ihmisten väliseen kanssakäymiseen ja jotka rakentuvat, pysyvät yllä tai muuttuvat kommunikatiivisessa toiminnassa. (Jokinen & Juhila 2002, 54-56.) Jokinen & Juhila (2002) jäsentävät diskurssianalyttisen tutkimuksen eri metodisia painotuksia neljän ulottuvuusparin kautta, jotka täsmentävät kolmion kärkien välisiä suhteita:

1. Tilanteisuuden ja kulttuurisen jatkumon välinen suhde
2. Merkitysten ja merkitysten rakentamisen tapojen välinen suhde
3. Retorisen ja responsiivisen analyysin välinen suhde
4. Kriittisen ja analyttisen diskurssianalyysin välinen suhde

Parit ovat janoja, joiden molemmat ulottuvuudet ovat diskurssianalyttisessä tutkimuksessa läsnä, mutta painopiste voi asettua eri tavoin myös yksittäisen tutkimuksen eri vaiheissa. (Jokinen & Juhila 2002, 54-56.)

Tilanteisuuden ja kulttuurisen jatkumon ääripäävät ovat kulttuurisuuden analyttinen sulkeistaminen ja kulttuurinen kontekstualisointi. Diskursiivisesta näkökulmasta merkitykset rakentuvat käyttöyhteyksissään, ja tähän merkityksellistämisen prosessiin vaikuttavat yhtäaikaaisesti paikallinen prosessi (esimerkiksi keskustelutilanne tai tekstuaalinen prosessi) sekä laajemmat kulttuuriset merkitykset, tavat ja käytännöt,

joiden yhtäaikainen läsnäolo on otettava tutkimuksessa huomioon. Yksittäistä tilannetta ei voida irrottaa sen moniulotteisesta syntykontekstista. (Jokinen & Juhila 2002, 56-62.)

Kulttuurisuuden sulkeistaminen merkitsee tarkkaan rajatun aineiston aineistosidonnaista ja sensitiivistä analyysia. Aineistoa ei kontekstualisoida ennen analyysia kuin kevyesti. Laajemmat kontekstitekijät tai kulttuuriset ilmiöt otetaan mukaan vasta tutkimustulosten esittämisen jälkeiseksi keskustelukumppaniksi. Toinen ääripää on kulttuurinen kontekstualisointi, jolloin tutkimus sidotaan osaksi kulttuurista jatkumoa. Kulttuurinen jatkumo on aineiston etukäteiskonteksti, tutkittavan aiheen kehys. Tämä ei kuitenkaan tarkoita aineistovetoisuuden vähenemistä: kehysten sisäisiä tapahtumia tulee silti tarkastella aineistoista käsin. Kun tutkimuksen painopiste asettuu lähemmäs janan keskivaiheita, otetaan tarkastelun kohteeksi kulttuurin muotoutuminen aineistoissa rakentuvana ilmiönä. Kulttuuria tarkastellaan tilanteisina tekoina, joten tilanteisuus ja kulttuurisuus ovat molemmat analyysissa läsnä. Kulttuurin muotoutumisen tutkiminen voi tarkoittaa jonkin ilmiön historiallista muutosta tai kulttuurista kattavuutta, jolloin tarkastellaan sitä, ilmenevätkö jotkin merkityksellistämisen tavat eri tilanteissa osana kulttuurista jatkumoa (intersituationaalisuus) vai ovatko ne tilannespesifejä. (Jokinen & Juhila 2002, 56-66.)

Merkitysten ja niiden tuottamisen tapojen välisten suhteiden tutkimisen voi yksinkertaistaa mitä ja miksi -kysymyksiksi: merkityksiä tutkittaessa tarkastellaan, millaisia merkityksiä kielenkäyttö sisältää, kun taas merkityksen tuottamisen tapoja tutkittaessa kysytään miten noita merkityksiä tuotetaan. Merkitykset ja niiden tuottamisen tavat ovat kuitenkin yhteenkietoutuneita, jolloin useimmissa tutkimuksissa molemmat kysymykset ovat läsnä. Kyse on noiden painopisteiden analyttisestä erottelusta ja analysointivalintojen huomaamisesta. Valinnat vaikuttavat esimerkiksi käytettyihin käsitteisiin. Kun tarkastelun painopisteenä ovat merkitykset, on tavoitteena diskurssien tai tulkintarepertuaarien tunnistaminen: millainen diskurssin sisältö on ja miten se on organisoitu. Analyysissa eri yhteyksissä ilmenevistä kielellisistä teoista rakennetaan yhtenäisiä merkityssysteemejä. Kun tutkimuksessa painottuvat merkityksen tuottamisen tavat, eritellään analyysissa vuorovaikutusprosesseja. (Jokinen & Juhila 2002, 66-76.)

Retorisuus ja responsiivisuus liittyvät ensimmäisen käsiteparin tilanteisuuteen. Se myös suuntaa tutkimusta merkityksen tuottamisen tapoihin täsmentäen niiden painopistettä:

retorisuudessa ja responsiivisuudessa on kysymys vuorovaikutuksellisen kielen ominaisuuksista. Responsiivisuus on vuorovaikutuksellisuutta, jossa osallistujat reagoivat toistensa puheenvuoroihin rakentaen yhdessä sosiaalista todellisuutta. Retorisuus on tietylle yleisölle suunnattua argumentointia. Kasvokkaisessa keskustelussa molemmat ovat usein yhtäaikaisesti läsnä, kun taas tekstiaineistoja hallitsee retorisuus responsiivisuuden asettuessa pidemmälle aikaviiveelle. (Jokinen & Juhila 2002, 77-85.)

Retorinen argumentointi on kontekstuaalista ja osin tiedostamatonta. Se voidaan nähdä osana normaalia vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on yhteisymmärrys. Oletetun yleisön esiin nostaminen on olennaista: mikäli tekstiaineistojen analysoinnissa ei ole mahdollisuutta seurata keskustelun kulkua, voidaan yleisösuhdetta tarkastella itse teksteistä – kenelle puhe on suunnattu ja keneen se pyrkii vaikuttamaan? Diskurssianalyysissa retoriikkaa tarkastellaan usein faktan konstruointina. Muita keinoja voivat olla esim. etäännyttäminen omista intresseistä, puhujakategorioilla oikeuttaminen, liittoutumisasteen säätely, konsensuksella tai asiantuntijalausunnolla vahvistaminen, kategorisointi, yksityiskohdilla ja narratiiveilla vakuuttaminen, numeerinen ja ei-numeerinen määrällistäminen, metaforien käyttö sekä ääri-ilmaisujen käyttäminen. (Jokinen 2002, 126-159.)

Kun diskurssianalyttinen tutkimus nähdään yhtenä puheenvuorona keskustelussa, on olennaista pohtia, mihin keskusteluun sillä osallistutaan ja mille yleisölle se suunnataan. Tällöin janan ääripäiksi asettuvat *kriittisyys ja analyttisyys*. Kriittisessä diskurssianalyysissa lähtökohtana on yleensä oletus jonkin alistussuhteen olemassaolosta, jota ylläpitäviä ja oikeuttavia käytäntöjä halutaan tarkastella. Diskurssianalyysi voi tällöin olla myös väline poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Analyttinen analyysi sen sijaan pyrkii tiukempaan aineistolähtöisyyteen ja sosiaalisen todellisuuden yksityiskohtaiseen erittelyyn. Kriittisessä analyysissa painottuu usein kulttuurinen kontekstualisointi, kun analyttinen lähtökohta pyrkii yleensä sulkeistamiseen. Painotukset eivät kuitenkaan ole toisensa poissulkevia: kriittisen analyytikon aineisto voi puhua etukäteisoletusten vastaisesti, ja analyttisestä analyysistä voi muodostua kriittinen puheenvuoro. (Jokinen & Juhila 2002, 85-94.)

Juhila on kategorisoinut tarkemmin neljä erilaista *diskurssianalyytikon tutkijapositionia*: analyttikko, asianajaja ja tulkitsija sekä keskustelija. Näistä kolme ensimmäistä

perustuu siihen, miten tutkija suhtautuu aineistoon, kun taas keskustelijan positio rakentuu suhteessa tutkimustulosten käyttöön. Positiot tulee ymmärtää tilanteisina ja vaihtelevina. Tutkijan positio voi vaihdella tutkimuksen eri vaiheissa. Tutkijan on kuitenkin syytä olla positioistaan tietoinen, ja esittää niiden perustelut myös lukijalle. (Juhila 2002, 201-203.)

Analyytikko pyrkii pitämään osallisuutensa aineistoon mahdollisimman vähäisenä: hänellä ei ole analyysia ohjaavaa etukäteistietoa, vaan hän pitäytyy toimijoiden omassa orientaatioissa. Tutkimuskohteena on usein kasvokkainen keskustelu. *Asianajajan positiossa* tutkija on motivoitunut tutkimukseen arvojen ja todellisuuden toisinrakentamisen näkökulmasta. Tutkimus on poliittinen teko, joka kritisoi vallitsevia olosuhteita. *Keskustelijan* positiossa tutkija asettaa tutkimuksensa neuvottelun kohteeksi jollain julkisella areenalla. Niin areenoiden mittasuhteet kuin tutkijan osallistumisen aste voivat vaihdella. Keskustelija ei opeta oikeita toimintatapoja tai tuomaro. Sen sijaan hänen tutkimustuloksensa voivat toimia keskustelun aineksina, ja hän itse keskustelun osapuolena. Keskustelijalla on mahdollisuus asettua puolustamaan tuloksissa esitettyjä näkökulmia, jolloin kyse on poliittisesta toiminnasta kuten asianajajan positiossa. (Juhila 2002, 201-232.)

Tulkitsijan positiossa aineisto näyttäytyy moniulotteisena ja -tulkintaisena. Keskeistä on tutkijan ja tutkittavan (analyysin ja aineiston) vuorovaikutuksellinen suhde. Tutkija on vuorovaikutuksen toinen osapuoli myös tekstejä analysoitaessa: hän rakentaa analyysissa teksteille diskurssianalyttisen kehyksen, joka asettaa ne tutkimusraportissa uuteen vuorovaikutukselliseen yhteyteen. Vuorovaikutusta voidaan ymmärtää myös subjektiuden kautta: miten kokemukset, historia tai yhteiskunnallinen paikka saavat tutkijan näkemään aineistossa tiettyjä asioita? Vaikka tutkija voi pyrkiä välttämään esiymmärryksensä käyttöä, on hänellä oman kulttuurinsa toimijana kuitenkin jonkinlainen käsitys tutkimuskohteestaan. Juhila kuitenkin toteaa, että kun vuorovaikutus käsitetään kielellisenä toimintana, on tutkijan ääni vuorovaikutuksen osapuolena luettavissa hänen tuottamissaan teksteissä. (Juhila 2002, 212-219.)

5.2 Kirjaston ja kulttuurin diskursiivinen tutkimus

Edeltävässä luvussa olen kuvannut diskurssianalyttisen tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia ja menetelmällisiä sovelluksia. Tässä luvussa esitän kirjastokontekstissa tehdyn diskurssianalyttisen tutkimuksen keskeisiä tuloksia. Sanna Talja (1998) tarkastelee väitöstutkimuksessaan *Musiikki, kulttuuri, kirjasto: diskurssien analyysi* musiikkikirjastoa koskevan puheen rakentumista sekä taustalla olevien käsitysten kytkeytymistä laajempiin kulttuuri-, taide- ja sivistyskäsitteisiin. Eri näkökulmien yhteinen lähtökohta on kulttuurisen demokratian edistäminen, mutta kulttuurisen demokratian, pääoman ja identiteetin tulkinnat ja siten kulttuuri-instituutioiden keinot niiden vahvistamisessa saavat erilaisia tulkintoja. Erilaiset tulkinnan tavat jäsenyivät yhtenäiskulttuurirepertuaariin, kaupallisuuskriittiseen repertuaariin ja mosaiikkikulttuurirepertuaariin. (Talja 1998, 83-91.)

Anni Villanen (2011) tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan *Lasten- ja nuortenkirjastotoiminnan kehityslinjoja 1900-luvun Suomessa* lasten- ja nuortenkirjastopuhetta Kirjastolehdestä julkaisuvuosina 1908-1999. Villanen nimeää lasten- ja nuortenkirjastotoiminnan historialliset kehityslinjat *kansanvalistuksellisen, informatiivisen ja asiakaslähtöisen toimintaperiaatteen* kausiksi mukailleen Taljan (1998) tutkimuksessa jäsenneiltyjä tulkintarepertuaareja. (Villanen 2011, 1-10.) Tässä luvussa esitän Taljan tulokset musiikin, kulttuurin ja kirjaston tulkintarepertuaareista sekä Villasen tulkinnat noiden repertuaarien ilmenemisestä lapsia ja nuoria koskevassa aineistossa.

5.2.1 Musiikkikirjaston tehtävien ja valintapolitiikan tulkinnat

Taljan (1998) tutkimuksen lähtökohtana on musiikkikirjaston tehtäviä ja valintapolitiikkaa koskeva puhe. Erilaisten musiikkikirjastotulkintojen taustalla on asiakkaiden jakama käsitys *monipuolisuuden etiikasta*: aineistoa tulee hankkia kaikkien makuun ja tarpeeseen, sillä musiikkikirjasto on kaikkia varten. Monipuolisuusetiikka sisältää kuitenkin ristiriidan, sillä omakohtaisten musiikillisten intressien ja monipuolisuuden vaatimuksen yhteensovittaminen ei ole resurssien rajallisuuden vuoksi mahdollista: kaikista musiikin lajeista ei voida rakentaa kattavaa kokoelmaa, vaikka se musiikin harrastajan näkökulmasta olisikin ihanteellista. Ristiriita ratkaistaan *tasavertaisuusperiaatteen* hengessä: musiikkikirjaston tarkoitus on olla yleissivistävä, ei

spesifejä tarpeita tyydyttävä. Koska hankintamahdollisuudet ovat rajalliset, on välttämätöntä ottaa kantaa erilaisten aineistojen olennaisuuteen kokoelmassa. Näissä kirjastoinstituutiota ja kokoelmatyön periaatteita määrittelevissä puheenvuoroissa asioiden tärkeysjärjestystä käsitellään kolmesta eri näkökulmasta: musiikillisen yleissivistyksen, musiikkikasvatuksen ja opiskelun, vaihtoehtotarjonnan tai asiakkaiden tarpeiden näkökulmasta. (Talja 1998, 53-59; 83-91.)

Yleissivistysrepertuaarissa korostuu yleisen kirjaston kulttuuri- ja sivistystehtävä, ja kokoelmatyötä tarkastellaan suhteessa historiaan ja musiikilliseen yleissivistykseen. Oletuksena on kysynnän ja laadun ristiriita. Repertuaarissa ilmenee porrasteorian ajatus: yksilö sosiaalistuu kirjaston käyttöön itselleen tuttujen aineistojen kautta ja kehittyä vähitellen vastaanottamaan monipuolisempia, laadukkaampia ja vaativampia aineistoja. *Vaihtoehtorepertuaarissa* kokoelmapolitiikkaa tarkastellaan suhteessa muuhun musiikkitarjontaan, jonka ajatellaan painottuvan tietyn tyyppiseen musiikkiin. Laadun ja kysynnän välillä nähdään ristiriita. Kirjaston tulee tarjota aineistoillaan vastapaino ja kriittinen vaihtoehto: eroa kuvaa jaottelu valtavirta- ja vaihtoehtomusiikkiin. Myös vaihtoehtorepertuaarissa tavoitteena on musiikillisen maailmankuvan avartaminen, mutta ideaalina on musiikinharrastajan spesifioituminen ja kulttuurisen identiteetin vahvistuminen. *Kysyntärepertuaarissa* musiikkikirjaston tehtävänä nähdään asiakkaiden tarpeisiin vastaaminen. Kirjasto on sosiaalinen palvelulaitos, jonka toiminnan tulee perustua asiakaslähtöisyyteen. Repertuaarissa suhtaudutaan kriittisesti kasvatustavoitteisiin, tietynlaisen kulttuurin edistämiseen ja makujen ohjaamiseen: asiakkaiden tarpeiden nähdään olevan jo valmiiksi tietyllä tavalla suuntautuneita. Valintapolitiikan tulee perustua asiakaskunnan tuntemukselle: oleellista on paikallinen kysyntä. (Talja 1998, 59-83.)

Aineistonvalinnan tarkastelu perustuu joko aineisto- tai asiakasnäkökulmaan. Yleissivistys- ja vaihtoehtorepertuaareissa taustalla on *aineistonäkökulma*, jolloin monipuolisuus tarkoittaa aineistotavoitteiden ja asiakasnäkökulman yhteensovittamista, tasapainoilua kysynnän ja musiikillisten tavoitteiden välillä. Aineistonäkökulmaan liittyy myös kehittymisen ja edistymisen ajatus eli porrasteoria. *Asiakasnäkökulmasta* asiakas nähdään asiantuntijana omassa kulttuuriharrastuksessaan. Repertuaarissa painotetaan musiikkikulttuurien vuorovaikutteisuutta, musiikkiharrastuksen kokonaisvaltaisuutta ja arvottavien kontekstitekijöiden ymmärtämistä: kulttuurikäsitteenä on monikulttuurisuusihanne. (Talja 1998, 83-89.)

Taljan (1998) mukaan käsitykset musiikkikirjastojen tehtävistä ja valintaperiaatteista ovat yhteiset niin kirjasto- ja musiikkiammattilaisille kuin asiakkaillekin. Määrittelyä hallitsee monipuolisuusetiikka, joka kuitenkin sisältää erilaisia käsityksiä siitä, mikä on laatua kirjastopalveluissa. Kaikissa musiikkikirjastodiskursseissa näkemystä valintapolitiikasta perustellaan faktatiedoilla, jotka kuitenkin tulkitaan ja tuotetaan erilaisina eri repertuaareissa riippuen siitä, mistä näkökulmasta kokoelmatyön periaatteita määritellään. (Talja 1998, 83-89.)

Talja (1998) tarkastelee musiikkikirjaston määrittelyn tapojen taustalla olevia laajempia kulttuurin, taiteen ja sivistyksen käsityksiä. Musiikkikirjastopuheen vertailu- ja suhteuttamiskohteeksi otetaan musiikkikulttuuria sekä kulttuuri- ja radiopolitiikkaa koskeva puhe. Erilaiset tarkastelun tavat jäsenyivät 1) yhtenäiskulttuurirepertuaariin (virallisen, institutionaalisen musiikkikulttuurin näkökulma), 2) kaupallisuuskriittiseen repertuaariin (kulttuuriteollisuusnäkökulma) sekä 3) mosaiikkikulttuurirepertuaariin (katukulttuurinäkökulma). Eri tulkintarepertuaarien yhteinen lähtökohta on kulttuurisen demokratian edistäminen, mutta kulttuurisen demokratian, pääoman ja identiteetin tulkinnat ja siten kulttuuri-instituutioiden keinot niiden vahvistamisessa saavat erilaisia tulkintoja. (Talja 1998, 83-91.)

5.2.2 Yhtenäiskulttuurirepertuaari

Yhtenäiskulttuurirepertuaarissa kulttuuria tulkitaan suhteessa institutionalisoituneeseen musiikkielämään ja valtiolliseen musiikkipolitiikkaan. Oletuksena ovat musiikin ja taiteen yleisesti hyväksytyt, yhteiset arvot. Näkökulma rakentuu humanistiselle sivistyskäsitykselle, joka painottaa yksilön henkistä kehitystä ja taidetta kehitysprosessin tuloksena. Taiteen tuntemus kuuluu humanistiseen yleissivistykseen. Kulttuurinen pääoma on syrjäytymistä estävä, opiskelua vaativa perusvalmius, jota edellytetään kulttuurin ja taiteen ymmärtämiseksi. Keskeinen väittämä on, ettei yksilöllä ole kulttuuri-identiteettiä ilman koulutusta ja kulttuuripääomaa, ja kulttuuripääomalla on suora yhteys kansallisen kulttuurin kehitykseen, yhteiskunnalliseen elämään sekä yksilön elämänlaatuun ja toimintamahdollisuuksiin. Kulttuurinen epätasa-arvo tarkoittaa, että kulttuurin tekemiseen ja taiteeseen voivat osallistua vain ne, joilla on tarvittava koulutus ja tietopohja. Yhteiskunnan velvollisuus on tukea kansalaisten kulttuuripääoman lisäämistä ja taata kulttuuridemokratia koulutus- ja kulttuurilaitosten välityksellä. (Talja 1998, 90-140.)

Yhtenäiskulttuurirepertuaarissa musiikkikirjaston tehtävänä nähdään yleisesti hyväksyttyjen kasvatustavoitteiden tukeminen: kirjasto on koulua, koulutusta ja opiskelua tukeva sekä kulttuuriperintöä välittävä instituutio. Musiikki ja muu kulttuuri nähdään kaksijakoisesti joko esteettisiin tai kaupallisiin päämääriin pyrkivänä, eikä kulttuuripolitiikkaa voida tehdä kuluttajakeskeiseen markkina-ajatteluun nojaten. Suosio ja laatu nähdään vastakkaisina: riippumattomuus yleisön mausta ja markkinoista merkitsee laadun takaavaa autonomiaa. Laatu nähdään olemassaolevana faktana ilman, että tunnustetaan erilaisten tulkintojen tai kontekstien vaikutusta laadun käsitteen määrittelyyn. Musiikkikirjaston keskeisin tehtävä on kulttuuriperinnön välittäminen ja yleisökasvatus: aineistonvalinnan tulee perustua laatuun eikä kysyntään. Porrasteorian mukaisesti kirjaston viihteellinen, alempitasoinen aineisto nähdään askeleena kohti vakavampaa aineistoa ja korkeampaa kulttuurista sivistystä. (Talja 1998, 90-140.)

Lasten- ja nuortenkirjastopuheessa yhtenäiskulttuurin tulkintatapa eli kansanvalistuksellinen toimintaperiaate hallitsi keskustelua 1950-luvulle loppupuolelle saakka määritellen lastenkirjastot kouluopetusta tukevaksi tai sille rinnakkaiseksi sivistyspalveluksi. Kirjaston merkitys kansan sivistäjänä oli suuri, sillä kirjaston vaikutus ulottui kaikkiin ikäryhmiin. Kirjastot nähtiin välttämättöminä koulutietojen kertaamiseksi ja syventämiseksi, minkä vuoksi lastenkirjastojen sijoittamista kouluille puolustettiin Kirjastolehdessä monin tavoin. Kansakoulunopettajan ja lastenkirjastonhoitajan työn tavoitteet rinnastuivat: opettajakirjastonhoitajat voivat toimia esikuvana ja auktoriteettina sekä ohjata lapsia ja heidän kirjamakunsa kehittymistä. Kirjaston ja koulun yhteistyö totutti lapset ja nuoret käyttämään kirjastoa ja kirjallisuutta, mikä koettiin tärkeänä koko yhteiskunnalle. Kirjaston haluttiin toimivan jatko-oppimisen paikkana, jossa nuoret voivat tyydyttää kansakoulun herättämää sivistystarvetta. (Villanen 2011, 39-41.)

Lasten sivistysprojektia tulee erityisesti tukea, sillä lapsiin on helpompi vaikuttaa, ja kirjaston aikaansaama vaikutus ohjaa koko loppuelämän. Se on vaativa tehtävä, jota ei voi uskoa kenelle tahansa. Monissa kodeissa ei ole mahdollisuutta tai kykyä kasvattaa lapsia sivistyneiksi kansalaisiksi, jolloin kirjaston tulee huolehtia siitä tasoittaen lasten kulttuurisia lähtökohtia. Myös kirjastotilan tulee edistää lasten henkistä kehitystä puhtaudella ja estetiikalla. Kansanvalistuksen ihannelapsi tai -nuori ei jätä väliin mahdollisuutta sivistää itseään: kirjoituksissa elävät kertomukset lapsista ja nuorista, jotka ankeista elämänoloista ja vastoinkäymisistä huolimatta taistelevat tiensä kohti

sivistystä. Vastakkaisissa kuvauksissa kehityspotentiaali heitetään hukkaan. Sivistysprosessista kieltäytyminen ei kuitenkaan ole vain yksilön, vaan koko yhteiskunnan ongelma, vääristyneistä kasvuolosuhteista johtuva häiriö, joka pitää korjata tai estää. (Villanen 2011, 47-50.)

Kirjastojen tavoitteena on totuttaa lapsia ja nuoria oikeanlaisiin lukutottumuksiin ja kirjallisen maun kehittämiseen pinnallisen lueskelun sijaan. Lapsia ja nuoria tulee ohjata lukuharrastuksessa huomioiden heidän kehityksensä. Liialliseen lukemiseen ei saa kannustaa, sillä kirjojen ahmiminen on ristiriidassa henkiseen kasvuun tähtäävien tavoitteiden kanssa: kirjaston tulee rajoittaa liiallista lukuharrastusta etteivät koulutyö ja velvoitteet kotona kärsi. (Villanen 2011, 44-47.) Aineistonvalinnassa painotettiin kunnollisen lukutaidon ja oikeanlaisen lukutavan kehittymistä, ja kirjallisuuden vastaanotto katsottiin riippuvaiseksi sen laadusta. Liian vaikeat teokset eivät herätä lukuhaluja, ja tarjolla piti olla koulukirjojen ohien muutakin luettavaa. Toisaalta kirjallisuus ei saanut olla liian mukaansatempaavaa, koska se yllytti “velttoon leipäluokeluun” eikä taiteellisten nautintojen hakemiseen. Esimerkiksi rikosromaneja ja salapoliisikertomuksia kritisoitiin ajanhaaskaukseksi, joka pahimmillaan turmelee nuoren kirjallisen maun. (Villanen 2011, 30-31.)

Yhtenäiskulttuurirepertuaarin porrasteoria ilmenee lasten ja nuorten kohdalla myöntymisenä “alempiarvoisen” kirjallisuuden tarjoamiseen: heille täytyy tarjota tuttua ja mielekästä aineistoa, vaikka se kirjaston näkökulmasta olisi kaupallista ja osa ohimenevää muotivirtausta. Tätä kautta kirjasto voi laajentaa nuorison kirjallisuuskäsitystä. Yleensä lapset mielletään sivistyksen portaiden ala-askelmille, ja heidät saatetaan rinnastaa muuten arvostelukyvottomiin ihmisiin. Siksi ohjaaminen ja vaikuttaminen on perusteltua: toisaalta porrasteorian ajatus mahdollistaa kevyemmän aineiston lainaamisen ilman tuomitsevaa suhtautumista. (Villanen 2011, 48-50.)

Kansanvalistuksellisella kaudella aineiston nähdään jakautuvan arvoltaan pysyvään taiteeseen ja arvottomaan kertakäyttökulttuuriin. Kirjallisuuden arvottaminen on vaihdellut jonkin verran repertuaarin sisällä eri aikoina. Ennen sotia arvostettavaa oli kertomakirjallisuuden todenmukaisuus etenkin nuortenkirjoissa. Kaunokirjallisuutta pidettiin lapsille ja nuorille sopivampana kuin tietokirjallisuutta, koska kirjojen tulisi puhutella tunnetta ja mielikuvitusta. Pienten lasten kohdalla painotettiin mielikuvitukseen vetoavaa sisältöä. (Villanen 2011, 30-31.) Sotienvälisenä aikana

lasten- ja nuortenkirjallisuutta alettiin arvostella myös taiteellisten ansioiden perusteella: vanhanaikaisena pidettiin kirjallisuutta, jossa kasvatustavoitteet ajoivat taiteellisten kriteerien edelle. Taidearvon lisäksi kirjan tuli kuitenkin kannustaa henkiseen kasvuun, hyviin pyrkimyksiin ja levittää oikeaa arvomaailmaa, jossa korostuivat koti, uskonto ja isänmaa: kunnioitus ja totteleminen, vaatimattomuus ja ahkeruus. Erityisen vastutettavaa oli vasemmistohenkinen kirjallisuus. Uutta, kevyttä lastenkirjallisuutta kritisoitiin laaduttomaksi viihteeksi, joka johti koko lajin kyseenalaistamiseen lasta väheksyvänä. Lastenkirjojen sijaan kehoitettiin tarjoamaan runoutta, taidekirjallisuutta ja soveltuvien osien aikuisten kirjallisuutta: hyvän kirjallisuuden ajateltiin viehättävän kaikenikäisiä. Pelkkien lastenkirjojen lukemisen pelättiin pilaavan lapsen mielikuvituksen kehittymisen ja kirjallisen maun. Lukijan kehityksikää vastaavat elämykset jalostavat luonnetta ja lisäävät lukijan tietoja. (Villanen 2011, 34-36.)

Sotien jälkeen aineistonvalinnassa painotettiin taiteellisen laadun lisäksi kasvattavuutta ja soveltuvuutta kohderyhmän ikätasolle. Liian helpon kirjallisuuden katsottiin viivästyttävän kehitystä. Huono kirjallisuus oli tyhjämpäiväistä ajanvietettä tai kuivaa moralisointia, joka turmelee lasten kirjallisen maun. Arvomaailmaan kiinnitettiin edelleen jonkin verran huomiota, mutta kasvattava sisältö tuli tarjota viihdyttävässä muodossa. Valoisuus ja sukupuoliroolien perinteisyys olivat toivottavia. Tietokirjallisuuteen kehoitettiin hankkimaan ajantasaista sukupuolivalistuskirjallisuutta. Luettavaksi tulisi tarjota klassikoita niin lasten kuin aikuisten kirjallisuudesta, ja valita kokoelma niin, että lapset pääsevät vaativimpien aineistojen pariin heti kun kiinnostus herää. Sarjakuvista alettiin 1950-luvulla puhua hyvin negatiiviseen sävyyn: niitä pidettiin vahingollisina lukutottumuksille. 1960-luvulla alettiin hiljalleen kyseenalaistaa käsitystä siitä, että jokin lajityyppi voitaisiin kategorisoida yksiselitteisesti vahingolliseksi. (Villanen 2011, 36-38.)

Aineistonvalinnan ohella muussakin lasten- ja nuortenkirjastotoiminnassa pyrittiin kannustamaan sivistykseen ja tietojen kartuttamiseen. Esimerkiksi satutuokiossa oli eettisiä ydinajatuksia, joilla pyrittiin opettamaan yhteisiä perusarvoja. Satujen ohella opittiin tietoja ja taitoja. Vanhempien lasten kerrontatunneilla yritettiin kannustaa kuulijoita lukemaan aiheesta lisää. Harrastekerhoissa voitiin alustusten jälkeen keskustella monenlaisista aiheista. 1940-luvulla alkanut tietokilpailutoiminta pyrki edistämään tietokirjallisuuden lukemista ja tulevaa itseopiskelua. Joissakin kirjastoissa annettiin myös opintoneuvontaa. (Villanen 2011, 42-43.)

5.2.3 Kaupallisuuskriittinen repertuaari

Kaupallisuuskriittisessä repertuaarissa korostuvat musiikkiteollisuuden ja teknologisoituneen musiikkikulttuurin negatiiviset vaikutukset. Kulttuurista on tullut kulutuksen kohde, jonka valintaa musiikkiteollisuus ohjailee. Ihmisten valistamista ja johdattelua sivistysprosessiin ei nähdä mahdollisena, vaan kulttuuridemokratia merkitsee erilaisten ihmisten mahdollisuutta nauttia kulttuurista: yksilöllä tulee olla todellinen valinnanmahdollisuus kaupallisessa kulttuurimaailmassa. Julkisten palvelujen tulee ylläpitää kulttuurista demokratiaa tarjoamalla vaihtoehtoja kaupalliselle tarjonnalle ja huolehtimalla vähemmistöilmiöiden elinmahdollisuuksista. (Talja 1998, 141-190.)

Kulttuuria ei kaupallisuuskriittisessä repertuaarissa jaotella taiteeseen ja viihteeseen, vaan laatua löytyy kaikista musiikin tai kulttuurin lajeista. *Aitouden etiikassa* kaupallisuuden vastakohdaksi asettuu autenttisuus – laatukulttuuri on tyyllisesti kaupallisesta valtavirrasta poikkeavaa. Kaupalliset ja taiteelliset intentiot eivät voi olla yhtäaikaista läsnä. Kaupallisuuskriittisestä näkökulmasta kulttuurin yhteiskunnallinen funktio ei ole kansallisen ykseyden luominen, vaan musiikki sisältää myös yhteiskuntakriittisen, jopa kapinallisen aspektin. Laadukkaan musiikin normina on niin tekijöiden kuin vastaanottajien kriittinen ja tiedostava asenne. Vaihtoehtomusiikki nähdään yhteisöllisenä, jolloin musiikki on sosiaalisen vuorovaikutuksen väline ja osa vastaanottajan identiteettiä ja maailmankatsomusta. Kaupallisuuskriittisessä repertuaarissa musiikillinen sivistyneisyys määrittyy moninaisuuden haltuunotoksi – sivistys on kiinnostusta ja ymmärrystä erilaisista kulttuuri- ja musiikkilajeista ja niiden konteksteista. (Talja 1998, 141-190.)

Kirjastojen kokoelmapolitiikan asiakaslähtöisyys ja kysyntävaltaisuus näyttäytyy kaupallisuuskriittisessä repertuaarissa kielteisenä. Asiantuntijoiden tehtävä on opettaa yleisölle kriittisyyttä ja analyttisyyttä kulttuurin taustoihin, tekotapaan ja ideologiseen sisältöön esimerkiksi mediakasvatuksen keinoin. Kokoelmapolitiikalla pyritään tarjoamaan aineistoja, jotka virittäisivät ja tukisivat aktiivisempaa harrastuneisuutta, mutta monipuolisuuden takaamiseksi on välttämätöntä tehdä kompromisseja laadun ja kysynnän välillä. (Talja 1998, 141-190.)

Lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa kaupallisuuskriittinen repertuaari syrjäytti kansanvalistukselliset toimintaperiaatteet 1970-luvulla. Ajan merkillepantavin näkemys lasten- ja nuortenkulttuurista oli informatiivisuuden vaatimus, minkä vuoksi Villanen

nimeää ajanjakson informatiivisen toimintaperiaatteen kaudeksi. (Villanen 2011, 61-62.) Informatiivisuushanteen näkökulmasta hyvä kirjallisuus on aiheeltaan tuoretta, ennakkoluulotonta ja yhteiskuntaan sopeutumista edistävää. Jopa surullisten aiheiden kuten ekokatastrofien tai ydinpommien käsittely on tärkeää. Lapsia ja nuoria tulee kuvata heidän omista lähtökohdistaan eikä aikuisten ihannekuvan mukaan. Hyvä kirjallisuus kannustaa yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Kulttuurin pitää kertoa lapsille ja nuorille, millainen maailma todella on, ja mikä heitä aikuisuudessa odottaa. Rohkaisevan tiedon tarjoamisen ajatellaan lievittävän maailmaan liittyvää pelkoa ja epävarmuutta. Huono kirjallisuus heikentää kulttuuriperinnön jatkuvuutta ja kykyä itsenäiseen ajatteluun: sitä luonnehditaan rihkamaksi, ajanvieteteollisuudeksi tai krääsäksi. (Villanen 2011, 60-62.)

Kaupallisuuskriittisessä repertuaarissa aikuisten kulttuurista käännättämistä ja sivistysprosessiin johdattamista ei pidetä realistisena, mutta lapsiin on vielä mahdollista vaikuttaa, sillä heidän mieltymyksensä ovat vasta muokkautumassa. Kirjaston täytyy suojata heitä tarjoamalla tasokas vaihtoehto kaupalliselle tarjonnalle ja sen negatiiviselle vaikutuksille esimerkiksi oheistoimintojen kautta. Lapset esitetään korostetusti aikuisten luoman kaupallisen kulttuuriteollisuuden uhreina, josta myös monet kirjastojen nuoriso-ongelmat johtuvat. Kulttuurin tuottama vääristynyt kuva johtaa itsensä kovettamiseen ja tuhoisiin vaikutuksiin, jonka vuoksi on äärimmäisen tärkeää kohdentaa varoja lasten- ja nuortenkirjastotyöhön. Lapset ja nuoret tulisi nähdä tasavertaisina aikuisasiakkaisiin nähden, kunnioittaa heitä yksilöinä ja ottaa heidät ja heidän valintansa vakavasti. Kirjastohenkilökunnan ja nuorten asiakkaiden valta-asetelma tulee purkaa. (Villanen 2011, 65-66; 69-70.)

Lasten- ja nuortenkirjastopuheessa autenttisuuden ideaalina esitetään lasten itse luoma kulttuuri, jota aikuiset ja kaupallisuus eivät ole pilanneet. Lasten ja nuorten tulisi itse tuottaa kirjallisuutta, sillä eri aikakaudella kasvaneet aikuiset eivät voi tietää, miten uusille sukupolville pitäisi kirjoittaa. Lapsuuden ja aikuisuuden rajaa pidetään keinotekoisena ja erillistä lastenkulttuuria lasta väheksyvänä. Lapsille tulee tarjota mahdollisuus itse keskustella lastenkulttuurista ja luoda sitä: esimerkkinä kerrottiin lasten teatteriryhmästä ja omasta lehdestä sekä julkaistiin nuoren kirjoittamia runoja. Kaupallisuuskriittisen tulkintarepertuaarin ideaalinuori haluaa muuttaa kirjallisuutta ja yhteiskuntaa: nuoret oivaltavat ensimmäisenä muutoksen välttämättömyyden. Kirjaston yhtenä tavoitteena on auttaa nuoria säilyttämään kapinoiva ja kyseenalaistava mieli

myös aikuisena. Informatiivinen tarjonta estää lapsia ja nuoria joutumasta kulutusyhteiskunnan uhreiksi. Aktiivisuus, valppaus, sanavalmius ja osallistuminen ovat arvostettavia piirteitä. Ihannenuori käyttää myös kirjastoa ahkerasti. (Villanen 2011, 70-72.)

Lukemisen ohjaamisessa painottuu omaehtoisuus: lapset ja nuoret halutaan saada kiinnostumaan lukemisesta ylipäättään, ei niinkään lukemaan oikeanlaiseksi katsottua kirjallisuutta. Nuorten omat kiinnostuksenkohteet huomioimalla heidät voidaan johdattaa kirjallisuuden pariin. Kirjaston vieraaksi kokevia nuoria voidaan palvella vaihtoehtokulttuureja huomioimalla, ottamalla kokoelmiin nuorten omia lehtiä tai demoja. Lapset eivät kuitenkaan ole kykeneviä valitsemaan hyvää ja välttämään haitallista aineistoa, jolloin kirjaston tulee ohjata lukemista. (Villanen 2011, 61.)

Myös satutuokioissa noudatettiin informatiivista toimintatapaa käsittelemällä yhteiskunnallisia asioita ja kannustaen osallistumiseen sekä kriittiseen ajatteluun. Myös mielikuviutus ja luovuus oli tärkeää. Satutuokiot alettiin nähdä myös sosiaalisesti merkittävinä lapsille. Tietokilpailuilla jaettiin tietoa ja kannustettiin mielipiteen ilmaisuun. Koululaisvierailuiden painopiste siirtyi tiedonhaun opetuksesta palveluista tiedottamiseen ja positiivisen kirjastomielikuvan luomiseen. Kaupallisuuskriittisyys näkyi aineistossa myös mediakasvatuksellisena asenteena erityisesti 1970-80-luvuilla: esimerkiksi tv-ohjelmien katselun jälkeen voidaan yhdessä keskustella tai tarjota mahdollisuus reagoida elokuvaan maalaamalla, piirtämällä tai esiintymällä. (Villanen 2011, 59; 67-68.)

5.2.4 Mosaiikkikulttuurirepertuaari

Mosaiikkikulttuurirepertuaarissa musiikkikulttuuria tarkastellaan sirpaloituneena, erilaisia intressejä sisältävänä kenttänä, jota muovaavat erilaiset valtasuhteet. Kulttuuria tarkastellaan eri kulttuurimuotojen yhteiskunnallisen aseman näkökulmasta: asemaa kuvaavat kulttuurimuodon arvostus, valtion tuki, asema julkisuudessa, opetus, koulutus ja kasvatus. Repertuaarissa kritisoidaan selektiivistä kulttuuristrategiaa, joka erottelee taiteen ja ei-taiteen. Musiikkikulttuurin nähdään muodostuvan tästä jaottelusta, jota ylläpitävät erilaiset voimat ja suhteet. Valta sijaitsee institutionaalisissa käytännöissä, joissa kulttuurin tuesta päätetään. (Talja 1998, 190-237.)

Taiteen ja ei-taiteen dikotomia tulkitaan mosaiikkikulttuurirepertuaarissa kulttuuriseksi jäänteeksi, joka ei ota huomioon kulttuurin muutoksia. Kulttuuripolitiikan tehtävänä ei ole jonkin yhteisen hyvän takaaminen, vaan kulttuuriin liittyvien erilaisten merkitysten esiintuonti ja niihin liittyvän keskustelun ylläpitäminen. Kulttuuridemokratia merkitsee erilaisten koulukuntien samanarvoisuuden tunnustamista, eri toimijoiden yhtäläistä puheoikeutta kulttuurin arvoista ja merkityksistä. (Talja 1998, 190-237.)

Monikulttuurisuusrepertuaarissa kansallinen kulttuuri nähdään ohitettuna vaiheena, alunperinkin keinotekoisena kansallisidentiteetin vahvistajana. Globalisaatio ei ole uhka, vaan kulttuuria tulkitaan maailmankulttuurin näkökulmasta: avoimena, monimuotoisena ja risteävänä. Kulttuurien vuorovaikutus on niiden elävyyden ehto. Myöskään kulttuuriteollisuus ja musiikin teknologisoituminen eivät ole kielteisiä asioita, vaan ne laajentavat elämys- ja kokemuspäiirejä. Kun vaihtoehdot ovat lisääntyneet ja vakiintuneet, on kulttuurin perinteinen hierarkisuus ja arvokategorisointi murtunut. Populaarikulttuuri nähdään merkittävänä, koska sillä on kauaskantoisia seurauksia kulttuuriin ja ihmisten elämismaailmaan. Kaupallisuus ei muuta kulttuurin vastaanottamista kuluttamiseksi tai vähennä teosten taiteellista merkitystä, eikä kulttuuriteollisuus kykene vaikuttamaan ihmisten valintoihin. (Talja 1998, 190-237.)

Mosaiikkikulttuurirepertuaarissa kansalaisten kokemukset ovat tärkeämpiä kuin koulutukselliset ja kasvatukselliset tavoitteet. Kasvatuksellista näkökulmaa kritisoidaan – kansa tai suuri yleisö koostuu erilaisista ryhmistä, joilla on erilaiset eettiset ja esteettiset näkemykset ja elämyspohjat. Kulttuuripolitiikan tulkinnessa korostetaan kulttuurin itseohjautuvuutta ja erilaisten ryhmien itsemääräämisoikeutta. Julkisten palveluiden osalta nousee esiin palvelujen profiloinnin ja segmentoinnin vaatimus: valinnanmahdollisuuksien lisääminen ja erilaisten asiakasryhmien tarpeisiin vastaaminen. Asiakkaat nähdään aktiivisina, tiedostettuja valintoja tekevinä. Ajatus hyvästä tai huonosta musiikista torjutaan, sillä musiikilliset kokemukset nähdään itsessään arvokkaina – *kaikkiruokaisuusetiikassa* musiikillista sivistystä ilmentää se, ettei mihinkään oteta negatiivista kantaa, vaan pyritään ottamaan haltuun musiikkikulttuurien moninaisuutta. Musiikillinen sivistys mitataan siinä, miten ihminen ottaa vastaan itselleen vieraan musiikin. (Talja 1998, 190-237.)

Lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa informatiivisuuden vaatimus eli kaupallisuuskriittisyys alkoi kohdata kritiikkiä 70-luvun lopulla: lasten kehitystarpeet ja

vastaanottokyky pitää huomioida, eikä kohdella heitä pieninä aikuisina ja käyttää heitä maailmanparannuksen välikappaleina. Mosaiikkikulttuurirepertuaari eli asiakaslähtöinen toimintaperiaate nousi esiin 1980-luvulla, jolloin kirjasto alkoi näyttäytyä elämyksiä tarjoavana virkistyspalveluna. Myös tietoyhteiskunnan kehitykseen liittyvät aiheet olivat ajankohtaisia. (Villanen 2011, 62-63; 82-83.)

Mosaiikkikulttuurirepertuaarissa korostuu paikallisten asiakasryhmien tuntemus. Lasten ja nuorten kohdalla tämä ilmenee uusien sukupolvien mieltymysten nopeana muutoksena. Osakulttuurit syntyvät ja kuolevat nopeasti, jolloin edelliselle sukupolvelle mieluinen aineisto ei välttämättä kiinnosta seuraavaa. Henkilökunnan ja asiakkaiden etäisyyttä puretaan huomioimalla paikalliset osakulttuurit: tarjotaan bändeille mahdollisuus soittaa kirjastossa, järjestetään roolipeli- ja muita teemailtoja ja kuunnellaan hankintatoiveita. Myös kummiluokkatoiminta ja kirjastojen yökoulut auttavat kehittämään toimintaa paremmin kohderyhmää tavoittavaksi ja luomaan elämyksellistä kirjastokuvaa. Lisäksi kirjoituksissa todettiin, että nuoret asiakkaat ajavat tekniseltä tietämykseltään kirjastonhoitajien ohi. Roolien kääntyminen on lähentänyt asiakkaita ja kirjastoammattilaisia ja vähentänyt tarvetta kontrollointiin. (Villanen 2011, 62-63; 82-83.)

Mosaiikkikulttuurirepertuaariin kuuluva kulttuurin roolin korostaminen ihmisten arkielämässä ilmenee suhtautumisessa mediapaniikkeihin: muissa viestimissä kauhisteltu uusi media liitetään historialliseen jatkumoon, jolle on ominaista nuorison tapojen kauhistelu. Lasten näkemistä uhreina kritisoidaan, sillä lasten ja nuorten medialukutaito on usein parempi kuin aikaisempien sukupolvien. Aikuisten tulee kuitenkin ottaa vastuullinen asenne, samaistua lapsen asemaan ja ottaa aktiivisesti selvää lapsen mediamaailmasta. Vaikka lasten kykyihin ja taitoihin luotetaan, on huoli aineiston väkivaltaisuudesta ja raaistumisesta silti läsnä. Yleisesti mediaväkivaltaa pidetään kuitenkin kuvana yhteiskunnan väkivaltaistumisesta, ei sen aiheuttajana. Medioiden arkipäiväisyys ei kuitenkaan tarkoita, että osaaminen olisi synnynnäistä: taitoja tulee opettaa koulussa ja vahvistaa kirjastossa. Medialukutaito ei merkitse viihdyttävyyden kieltämistä. Käsitystä siitä, että vain kirja voisi kehittää mielikuvitusta, pidetään vanhentuneena. Yhtä lailla uudet mediat voivat antaa virikkeitä. (Villanen 2011, 85-86.)

Mosaiikkikulttuurirepertuaarissa kyseenalaistetaan kulttuurin ja laadun määrittelyä. Lastenkulttuuria ei tulisi määritellä vain aikuisten ehdoin: lapset eivät erottele kulttuuria laatuun ja roskaan, ja aikuisten roskaksi määrittelemällä kulttuurilla on omat ansionsa. Hyvää kulttuuria on se, jolle sen kuluttaja löytää käyttöä. Aiemmin turruttavaksi ja vääristäväksi moitittu viihde sekä leikki ja huvittelu ovat osa ihmisen kulttuuria ja historiaa siinä kuin vakavamminkin aiheet. Lapsikaan ei ole passiivinen tai ulkoa päin ohjattava vastaanottaja. Mosaiikkinäkökulmaa edustaa sarjakuvien hyväksyminen vakavasti otettavaksi taidemuodoksi, joihin nuorillakin on omat perustellut käyttötarpeensa. Sarjakuvia pidettiin jopa yhtenä syynä suomalaiskoululaisten hyvään lukutaitoon. Sarjakuvien väkivaltaan ei suhtauduttu enää pelkkänä viihteenä, vaan aiheena, jota nuorella voi olla tarve työstää sarjakuvia lukemalla. Nuorten todettiin olevan tottuneempia kuvalliseen kulttuuriin, jolloin he myös tunnistivat sarjakuvista symboliikkaa tai parodiaa joka ei aikuisille avaudu. Kirjoitusten perusteella sarjakuvien hankintaa ei rajoittanut enää kirjaston negatiivinen asenne, vaan vaan vanhempien valitukset tai kustannustehokkuuteen pyrkiminen. (Villanen 2011, 79-80.)

Kirjoituksissa vedottiin myös siihen, että kirjaston kaikille avoimena tilana tulee tarjota myös nuorille asiakkailleen valinnanvapautta. Villasen mukaan valinnanvapauden kunnioittamista edisti vanhempien asenteen muutos ”huvilukemista” kohtaan: 1960-luvun jälkeen vain yksittäisissä kirjoituksissa mainittiin, että vanhemmat olivat paheksuneet valintapolitiikkaa. Vaatimusta lukemisen määrään puuttumisesta ei enää esiintynyt koulun tai vanhempien taholta. Sen sijaan huoli kääntyi liian vähäiseen lukemiseen television ja tietokoneiden vallattua vapaa-aikaa. Vanhemmille lasten ja nuorten lukeminen ei näyttäytynyt enää ajantuhlauksena, pikemminkin koettiin syyllisyyttä liian vähäisestä lukuharrastuksen tukemisesta. (Villanen 2011, 79-82.)

Mosaiikkikulttuurirepertuaarin asiakasnäkökulma näyttäytyy nuorten asiantuntemuksen korostamisena aineistonvalinnassa. Monenlaiset aineistot ja lajityypit voivat olla merkityksellisiä lapselle tai nuorelle hänen omassa elämässään. Kirjaan eläytyminen voi helpottaa tunteiden ilmaisua, antaa samastumiskohteen ja parantaa itseluottamusta. Väkivaltainenkin aineisto voi olla hyväksi tunteiden työstämiseen. Olennaista on, että nuori asiakas oivaltaa itse kirjojen elämyksellisyyden: tuputtaminen tai uhkailu ei tuota tulosta. Lapsi tai nuori voi olla oman osakulttuurinsa piirissä aikuista taitavampi. Kirjastoammattilaiset tuovatkin kirjoituksissaan esille, että hankinta on usein hankalaa, koska kuvallisen ilmaisun muotokieli on heille vierasta. (Villanen 2011, 87-88.)

Mosaiikkikulttuurin demokratiakäsitys ilmeni aineistossa lasten puhevaltaisuuden korostamisena. Lapsi saa kirjastokortin myöntämisen myötä täydet oikeudet aikuismaailman laitoksia edustavaan kirjastoon. Kirjastossa lapsella on mahdollisuus laajentaa elämänpiiriä, tutustua uusiin aikuisiin ja kaikkeen kulttuuriin, minkä vuoksi lasten näkökulman huomioiminen on tärkeää. Nuorilla on tarve olla hyödyksi, tulla kohdelluksi yhteiskunnan jäsenenä ja löytää oma paikkansa: tähän voidaan vastata ottamalla heidät mukaan kirjaston toimintaan ja antamalla mahdollisuudet vaikuttaa ja osallistua siihen. “Nuoriso-ongelmatkin” on saatu ratkaistua tekemällä nuorten kanssa yhteistyötä. Lukemiskeskeisyyden sijaan kirjaston kasvatustehtäväksi määritellään opettaa lapsille ja nuorille, että hekin voivat olla mukana ja vaikuttaa. (Villanen 2011, 88-89.)

Villasen mukaan hänen aineistostaan ei asiakaslähtöisen toimintaperiaatteen kaudella ilmene yhtä näkemystä kirjastoa käyttävästä ihannelapsesta tai -nuoresta. Yhdistävänä tekijänä on kuitenkin lukuharrastuksen ja kirjaston löytäminen. Kirjaston käyttötapoihin tai lukemisen määrään ei oteta kantaa. Olennaista on se, että lapsi tai nuori löytää kirjaston tai kirjallisuuden merkityksen osana omaa elämäänsä, *“sallien kuitenkin samalla käytöksellään myös muille erilaisille asiakasryhmille mahdollisuuden nauttia sen palveluista ja aineistoista.”* (Villanen 2011, 89.)

5.3 Tulkintarepertuaarit 2000-luvun keskustelussa?

Edellä esitetyt taiteen, kulttuurin ja sivistyksen tulkintarepertuaarit ovat olleet vallitsevassa asemassa eli hegemonisia eri aikoina: yhtenäiskulttuurirepertuaari 1960-luvun puoliväliin saakka ja kaupallisuuskriittinen tulkintarepertuaari 1970-luvun alusta 1980-luvun loppuun. Mosaiikkikulttuurirepertuaarin läpimurto ajoittuu vuosiin 1985-1990. (Talja 1998, 237-245.) Samankaltainen ajallinen jako ilmenee myös lapsia ja nuoria koskevassa aineistossa: yhtenäiskulttuurirepertuaari eli kansanvalistuksellinen toimintaperiaate hallitsi keskustelua 1960-luvun loppupuolelle saakka määritellen lastenkirjastot kouluopetusta tukevaksi tai sille rinnakkaiseksi sivistyspalveluksi. Kansanvalistuksellisten tavoitteiden rinnalle nousi 1960-luvulla voimakkaana kulttuuripalvelupainotuksena ilmenevä kaupallisuuskriittinen repertuaari eli informatiivinen toimintaperiaate, joka nousi hegemoniseksi 1970-luvulla. Informatiivisuuden vaatimus alkoi kohdata kritiikkiä 70-luvun lopulla, mutta

kaupallisuuskriittinen näkökulma säilyi silti vallitsevana diskurssina 1980-luvun loppuun saakka. Mosaiikkikulttuurirepertuaari eli asiakaslähtöinen toimintaperiaate nousi esiin 1980-luvulla, jolloin kirjasto alkoi näyttäytyä elämyksiä tarjoavana virkistyspalveluna. (Villanen 2011, 62-63; 91; 99.)

1900-luvun lasten- ja nuortenkirjastopuheen analyysissä siis ilmenee, että Taljan (1998) jäsentämät tulkintarepertuaarit soveltuvat hyvin myös lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun tulkintatapojen jäsentämiseen. Koska Villasen aineisto on hyvin laaja ja tarkasteluajanjakso pitkä, asettuu analyysin painopiste diskurssien hegemonisuuden tarkasteluun. Taljan (1998) mukaan tulkintarepertuaarit eivät kuitenkaan ole kronologinen jatkumo, vaan keskenään ristiriitaiset diskurssit vaikuttavat edelleen yhtäaikaisesti. Vaikka monipuolisuusetiikka on yleisesti hyväksytty kaikissa diskursseissa, yhtenäistä ja vallitsevaa tulkintaa musiikkikirjastotoiminnasta tai kulttuuripolitiikasta ei ole. Monipuolisuusetiikka sisältää erilaisia perspektiivejä ja positioita jotka tuottavat erilaisia merkityksiä. Ristiriitaisten repertuaarien samanaikaisuutta selittää se, että ne ovat eri tavalla relevantteja eri konteksteissa. Kaikki repertuaarit kuitenkin muovaavat sosiaalista todellisuutta luodessaan erilaisia jaotteluja kuten taiteilijat/viihdyttäjät, opiskelevat/huvittelevat, autenttinen/kaupallinen musiikki tai aktiiviset ajattelijat/passiiviset kuluttajat. Koska diskurssit ovat vakiintuneita, niiden tuottamat merkitykset otetaan faktoina siitä, miten todellisuus on huolimatta niiden ristiriitaisuudesta. Siksi ne vaikuttavat konkreettisesti kirjastotoimintaan ja kulttuuripolitiikkaan. (Talja 1998, 237-245.)

Mosaiikkikulttuurirepertuaarin tulkintatavat ovat hyvin tunnistettavissa myös 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa. Lukuharrastuksen edistämistä käsittelevissä teksteissä mainitaan usein, että lasten ja nuorten omat mieltymykset tulee ottaa huomioon: *“ongelma syntyy, kun aikuinen uskoo tietävänsä liian hyvin lapsen parhaan”*. Yksittäistä lajityyppiä tai kulttuurinmuotoa ei tulisi leimata huonoksi: esimerkiksi kirjaston järjestämän sarjakuvavinkkauksen ja liveroolitapahtuman käsittelyn yhteydessä mainitaan yhdeksi tavoitteeksi ennakoluulojen hälventäminen. Kokemuksellisuuden arvostamisen vuoksi kysyntä ei ole laadulle vastakkainen, vaan tulisi *“kirjoittaa sellaisia kirjoja, että nuoret haluavat lukea niitä.”* Kaunokirjallisuuden kielen muuttuminenkin nähdään osana laajempaa kielenkäytön vapautumista. Myös profiloinnin ja segmentoinnin vaatimus nousee aineistossani vahvasti esiin: asiakaskunnan muuttuessa kirjaston tulee hahmottaa uusia kohderyhmiä ja räätälöidä

palvelut heidän tarpeidensa mukaan: *"kirjaston tulisi muodostua kaupungin lailla erihenkisistä alueista, ei ikäryhmän mukaisista osastoista."* Kun toiminta suunnitellaan alusta alkaen yhteistyökumppanin kanssa, kirjasto pystyy *"valmisteltuun täsmätarjontaan, joka on suora vastaus siihen mitä lapset kulloinkin tarvitsevat."* Esimerkiksi verkkopalvelujen kehittäminen yhdessä nuorten kanssa mahdollistaa sen, että *"saamme kehitettyä nuorten haluamia palveluja nuorille sopivaan muotoon."*

Myös kaupallisuuskriittisen tulkintarepertuaarin piirteet ovat aineistossani selvästi havaittavissa: tuotteistamista ja myyntilukuihin perustuvaa kustannustoimintaa kritisoidaan, ja todellista kulttuurityötä tekevät pienkustantajat saavat kiitosta. Lukeminen saa olla hauskaa ja kirjat viihdyttäviä, mutta eivät *"rahastustarkoituksessa kirjoitettua kierrätysroinaa"*. Aineistopuheessa kysynnän ja laadun ristiriita ilmenee esimerkiksi seuraavassa lausumassa: *"On välillä vaikea perustella, miksi kirjasto ei aina vastaa tarjontaan hankkimalla laajaan kysyntään nähden riittävästi laadultaan toisarvoisia nuortenkirjoja."* Eri lajityyppien sisältä löytyy niin hyvää kuin huonoakin kirjallisuutta: esimerkiksi fantasia sisältää myös *"liukuhihnalla tehtäiltä viihdettä"*, mutta suurin osa aineistosta on *"vakavasti otettavaa, taiteellisesti ja moraalisesti kunnianhimoista kirjallisuutta"*. Kaupallisuuskriittisyyteen liittyvä yhteiskuntakriittisyyden aspekti voi olla taustalla, kun nuortenkirjailijoiden toivotaan käsittelevän avoimemmin "tabuaihteita" kuten rasismia, väkivaltaa ja homoseksuaalisuutta. Nuorten asiakkuutta käsiteltiin myös kaupallisuuskriittisen tulkintarepertuaarin hengessä, todeten: *"On tosiasioihin perustumatonta niputtaa nuoret yhtenäiseksi ryhmäksi - - Eivät kaikki nuoret ole pelkästään viihteen kuluttajia."*

Monet yhtenäiskulttuurirepertuaarin tulkintatavat tuntuivat mielestäni aluksi nykyajalle vierailta. Tarkempi tarkastelu kuitenkin osoitti, että myös yhtenäiskulttuurirepertuaarin tulkintatapoihin nojautuvia lausumia ilmenee 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa. Usein internetaineistoja ja pelaamista käsittelevissä teksteissä tuodaan voimakkaasti esiin kirjastojen kasvatustehtävä: *"Olemme hyvin kiinteästi mukana tukemassa lähialueen kouluja kasvatustyössä. Sen vuoksi on siis erittäin tärkeää että emme suhtaudu lasten ja nuorten tekemisiin välinpitämättömästi."* Kirjaston asemoituminen yleisesti hyväksyttyjä kasvatustavoitteita ja koululaitosta tukevaksi instituutioksi on selkästi yhtenäiskulttuurirepertuaariin kuuluva tulkintatapa.

Kulttuuripääoman edistämisen vaatimus ja sen vaikutus yksilön elämänlaatuun ovat havaittavissa lukutaitopuheessa, jossa nostetaan esiin lukutaitojen syrjäytymistä estävä vaikutus. Näin kirjasto vaikuttaa lukuharrastuksen edistäjänä kansalaisten hyvinvointiin ja yhteiskunnalliseen elämään. Arvellaan myös, että kirjallisuudenopetuksen vähenemisen myötä menetämme jotakin yhteisestä yleissivistyksestämme, eikä kulttuuriperintö välity kuten ennen. Satutuokiota käsittelevässä tekstissä todetaan, että monet lapset eivät omaksu loruperinnettä kotona, jolloin koulun täytyy tutustuttaa lapset runoihin ja loruihin. Sadunkerronta auttaa erityisesti niitä lapsia, joiden *“äidinkieli on aliravittu”*. Kirjastokontekstissa lausumat voidaan tulkita puheeksi kirjastolaitoksen roolista kulttuuridemokratian toteutumisessa. Kulttuurin jako laatuun ja ei-laatuun ilmenee puheessa laadukkaasta lastenkirjallisuudesta ja lasten viihdekirjallisuudesta sekä halussa *“tarjota laadukkaita vaihtoehtoja kepoisan viihteen rinnalle”*.

Pelikeskustelussa vastakkain asettuvat lasten kasvun tukeminen ja kirjastonkäyttäjien tasa-arvon säilyttäminen pelit kieltämällä sekä pelaamisen hyväksyminen osana digitaalista kulttuuria. Pikaisella tulkinnalla nämä perustelut voitaisiin tulkita yhtenäiskulttuurirepertuaarin ja mosaiikkikulttuurirepertuaarin tulkintatapojen edustajiksi. Pelikeskustelun tulkintatavat eivät kuitenkaan ole näin yksinkertaisia. Vaikka pelejä tarkastellaan osana digitaalista kulttuuria, voidaan pelien kuulumista kirjastoon perustella yhtenäiskulttuurirepertuaarin tulkintatavoilla. *”Pelaaminen on hyvä tapa houkutella nuoria kirjastoon ja saada heidät kiinnostumaan ehkä kirjoistakin”* saattaa ilmentää porrasteorian ajatusta, jossa alempiarvoisten aineistojen tarjoaminen toimii väylänä paremmiksi katsottuihin aineistoihin: *”innostava peli antaa sykäyksen perehtyä syvällisemmin pelin aihepiiriin - - herää kummasti innostus etsiä käsiin aihetta käsittelevä kirja.”* Lausuma *”henkilökunta kertoo nuorille myös, millaisia muita pelejä on tarjolla toimintapeliensä lisäksi”* ilmentää kenties ajatusta siitä, että tietyn aineistomuodon sisällä on parempaa ja huonompaa tarjontaa. *”Pelatessa oppii myös tietotekniikkataitoja ja englantia”* voidaan tulkita niin, että kirjasto tukee ja syventää pelitarjonnallaan koulussa opittuja taitoja.

On huomattava, että edellä esitetyt katkelmat on irrotettu asiayhteydestään konkretisoimaan esimerkinomaisesti tulkintarepertuaarien puhetapoja 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa. Diskurssianalyysin teoreettisten lähtökohtien mukaisesti todellisuus hahmottuu useina rinnakkaisina ja kilpailevina systeemeinä, jotka kuvaavat maailmaa eri tavoin: sama henkilö voi yhdessä puheenvuorossa liikkua

eri merkitysalueilla. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 17-36.) Lausumien tarkempi tarkastelu ja kontekstitekijöiden huomioiminen tuovat uusia ulottuvuuksia tulkintaan. Esimerkiksi aiempi mosaiikkikulttuurirepertuaarin tulkintatapana esittämäni esimerkki *“pitäisi kirjoittaa sellaisia kirjoja, että nuoret haluavat lukea niitä”* jatkuu seuraavasti: *”ainakin se pitää heitä jonkin aikaa poissa tietokoneruudun äärestä.”* Lausuman tarkastelu asiayhteydessään osoittaa, että kirjat asettuvatkin laadukkaaksi kulttuuriharrastukseksi, kun tietokoneen käyttö asemoituu huonommaksi ajanviettotavaksi. Tällöin voidaan tulkita, että lausuma edustaisikin yhtenäiskulttuurirepertuaaria. Vasta aineiston syvälinen diskurssianalyysi kontekstitekijät huomioiden mahdollistaisi perustellun tulkinnan. Tässä luvussa esittämäni esimerkit tulkintarepertuaarien ilmenemisestä tulee ymmärtää pohdinnaksi siitä, miten havaitsemani vihjeet eri repertuaarien olemassaolosta voidaan tulkita.

6 DISKUSSIO

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena oli tarkastella 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lasten- ja nuortenkirjastopuhetta kirjastoalan tekstiaineistoissa. Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median pääaineopintojen ohella suoritin sukupuolentutkimuksen ja mediakasvatuksen sivuaineopintoja pohtien mediamaailman vaikutusta kasvatukseen, kirjaston roolia kasvattajana sekä sanojen voimaa ja kielenkäyttöä maailmaa rakentavana tekona. Nämä erilliset mielenkiinnon kohteet yhdistyivät ensin fenomenologis-hermeneuttiseksi tutkimusotteeksi ja lopulta diskurssianalyttiseksi pohdinnaksi lasten- ja nuortenkirjastokontekstissa. Ensimmäinen tutkimussuunnitelmani näytti hyvin erilaiselta kuin mihin prosessi lopulta vei. Hermeneuttisen kehän kulkeminen alkoi jo ennen kuin itse termi oli minulle tuttu: ensimmäiset tulkinnat syntyivät vasta opinnäytteen aihetta hahmotellessani. Prosessissa kriittinen reflektio ja esiymmärryksen ohjaamista tulkinnoista etääntyminen tapahtuivat myös pitkän aikajänteen tuotteena: neljä vuotta työn alla ollut gradu joutui välillä pöytälaatikkoon, ja prosessin käynnistyttyä uudelleen löysin aineistosta uusia seikkoja, jotka olivat ensilukemalta näyttäneet toisilta.

Lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun kartoittaminen antoi vastaukset asettamiini tutkimuskysymyksiin: millaisia lapsiin, nuoriin ja kirjastoon liittyviä aiheita Kirjastolehdeessä on käsitelty, millaisia näkemyksiä eri aiheista on esitetty sekä millaiset teemat ovat olleet ajankohtaisia julkaisuvuosina 2000-2009. Aineistostani selkeästi erottuvia teemoja olivat nuorten asiakkuus, pelaaminen ja uudet mediat. Etenkin pelikeskustelu sisälsi hyvin ristiriitaisia näkemyksiä siitä, millainen kanta kirjastoissa tulisi pelaamiseen ottaa¹⁶. Ensimmäinen johtopäätökseni oli, että eriävät mielipiteet ja toisistaan poikkeavat väitteet vahvistavat tulkintani aiheiden ajankohtaisuudesta. Tulosten nivominen osaksi lasten- ja nuortenkirjastopuheen tutkimuksen ajallista jatkumoa kuitenkin osoitti, että lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa on esitetty samankaltaisia näkemyksiä ja tulkintoja jo vuosikymmeniä sitten, vaikka yhteiskunnan muuttuessa yhä uudet välineet ja toimintatavat ovat tulleet osaksi kirjastojen arkea.

¹⁶ Pelikeskustelu ei suinkaan ole vielä päättynyt: raporttini viimeistelyä tehdessäni on juuri tiedotettu lokakuussa 2013 järjestettävästä miniseminaarista *Pelataanko vai pelätäänkö?*. Tapahtuman kuvauksessa kirjoitetaan: ”Pelit ja pelaaminen jakavat kirjastolaisia vahvasti. Joissain kirjastoissa pelit ovat normaali osa kokoelmaa, ja niiden hankinnasta ja esittelystä asiakkaille vastaavat aiheeseen perehtyneet kirjastoammattilaiset. Toisissa kirjastoissa taas katsotaan, että pelit eivät kuulu kirjastoon. Päinvastoin, pelikulttuuri rapauttaa lasten ja nuorten lukemista ja pelien hankinta vain veisi muutenkin niukkoja määrärahoja. Onko olemassa totuutta tai edes kultaista keskietä? Mikä filosofia on pelien takana? Mitä sanovat pelialan asiantuntijat, millaisia kokemuksia peleistä kirjastoissa on ja mitä voimme peleistä saada?” (Mediakasvatus.kirjastot.fi. Viitattu 19.7.2013.)

Lasten- ja nuortenkirjastopuheen tutkiminen herättikin yhä lisää kysymyksiä siitä, miten lasten- ja nuortenkirjastotyön tavoitteita ja merkityksiä alan sisällä käsitteellistetään. Aiheenvalintani lähtökohtana olivat tekstiaineistoissa havaitsemani ristiriitaisuudet, mutta tutkimusprosessi ei antanut kysymyksiini yksiselitteisiä vastauksia.

Lähestymistapani aineistoon muuttui olennaisesti tutkimusprosessin aikana. Aiempi tutkimus diskurssianalyysistä kirjastokontekstissa avasi uusia näkökulmia, sillä tunnistin Taljan (1998) jäsentelemien tulkintarepertuaarien piirteitä myös omassa aineistossani. Havaitsemani ristiriitaiset ilmaisut eivät kenties ilmennäkään alan sisäisiä erilaisia tulkintoja, vastakkaisia mielipiteitä tai eriäviä näkemyksiä, vaan ne voivat olla kaikuja erilaisista tulkintarepertuaareista, joita hyödynnetään eri tilanteissa eri tavoin. Olen esimerkein havainnollistanut, että kaikki Taljan (1998) jäsentelemät tulkintarepertuaarit ilmenevät myös 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa. Diskurssianalyysin syvällinen toteuttaminen tämän pro gradu -tutkielman puitteissa ei kuitenkaan ollut mahdollista: aineiston rajaamisen välttämättömyys ja tutkielmanteon aikarajoitteet pakottivat luopumaan koko käytettävissä olevan materiaalin syvällisestä tarkastelusta. Voin ainoastaan todeta, että 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjastokeskustelussa näyttäisi olevan paljonkin aineksia diskurssianalyttiselle tarkastelulle.

Tutkimusprosessi ei koskaan lopu siihen, että tutkimusongelma saadaan selvitettyä, koska vastaukset ovat aina vain osavastauksia ja osatotuksia. Tutkimus ei lopu, vaan se täytyy lopettaa tekemällä tuloksista raportti ja panemalla sille piste. Toisaalta tutkimuksessa saatavat vastaukset joihinkin kysymyksiin herättävät yleensä aina uusia kysymyksiä ja teoreettisia ongelmanasetteluja. Yhden tutkimuksen loppu tai sen aikana saatu idea voi olla toisen tutkimuksen alku. (Alasuutari 1999, 278.)

Lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun diskurssianalyttisen tarkastelun taustateoriana kannattaisi ehdottomasti hyödyntää Sanna Taljan (1998) tulkintarepertuaarijäsenystä. Aineistoa kannattaisi laajentaa vuoden 2009 jälkeen julkaistuihin Kirjastolehtiin ja ammatillisiin oppaisiin sekä teksteihin, jotka käsittelevät myös muita kulttuuri- ja kasvatusinstituutioita sekä taidetta ja kulttuuria. Esimerkiksi Opetusministeriön julkaisujen analyysissa voisi tarkastella, miten kirjasto- ja kulttuuripoliittiset tekstit vaikuttavat kirjastoalalla käydyssä keskustelun puhetapoihin. Jokinen & Juhila kirjoittavat sosiaaliviranomaisten laatimista suunnitteluteksteistä toden, ettei niiltä vaadittava muoto tee tekstejä ”merkityksettömäksi fraseologiaksi. Teksti voi nimittäin puolestaan rakentua esimerkiksi käytännön sosiaalityön reunaehtokontekstiksi, ei deterministisenä määrittäjänä vaan siten, että sosiaalityöntekijät suhteuttavat toimintaansa siihen.”

(Jokinen & Juhila 2004, 82.) Samalla tavalla kirjastopoliittiset tekstit ja niissä esitetyt linjaukset voivat vaikuttaa siihen, millä tavalla kirjastoammattilaiset suhteuttavat lasten- ja nuortenkirjastotoiminnan tavoitteita ja merkityksiä.

Sukupuolentutkimuksesta kiinnostunut tutkielmantekijä ei voi olla huomaamatta, että pojat nousevat nuorten asiakkuudesta keskustellessa erityisen huolen kohteeksi: poikien houkutteleva kirjaston tapahtumiin oli usein erityismaininnan arvoinen seikka. Lasten- ja nuortenkirjastopuheen historiassa poikien lukeminen on ollut silloin tällöin erityishuomion kohteena, kun taas tyttöjen lukemista ei ole erikseen käsitelty (Suhonen 1998, 88). Tätä kirjoittaessani postiluukusta on juuri kolahtanut mies-teemalle omistettu Kirjastolehti 2/2013, jossa haluttiin paneutua ”*kirjastoissa näkymättömämpään sukupuoleen*”. Miksi pojat eivät lue? Millaisia miehiä kirjastoissa on töissä? Mitä teinipojille kannattaa lainata, ja miten pojat saadaan kirjastoon? (Koivu 2013, 5.) Huoli pojista ei näytä laimenevan. Lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun tarkastelu sukupuolentutkimuksen orientaatiolla olisi mielenkiintoinen aihe.

Graduprosessi on osoittanut, miten monesta eri näkökulmasta maailmaa ja sen ilmiöitä voidaan tarkastella. Diskursiivinen tutkimusote ei merkitse tutkimusmenetelmän valintaa monien eri vaihtoehtojen joukosta, vaan omien käsitysteni haastamista: mitä on kieli, totuus, normaalius tai itsestäänselvyys? Jos kielenkäyttö on maailmaa muuttava teko, ei kirjastosta keskusteleminenkaan ei ole arkipäiväistä puhetta, vaan rakentaa ymmärrystä ja käsityksiä kirjaston yhteiskunnallisesta roolista. Diskurssianalyysin metodologia ei kuitenkaan ole aivan kitkaton tieteen kentällä: olen tietoinen diskurssianalyysiin kohdistetusta kritiikistä, johon ei tämän työn puitteissa kuitenkaan ollut mahdollista paneutua. Tutkielmani suurimmat rajoitteet liittyvätkin tieteenfilosofian tuntemukseen ja metodologioiden ymmärtämiseen.

Tutkielmani metodologinen lähestymistapa korostaa tutkijan ja aineiston vuorovaikutusprosessia: fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan intuitio, elämäkokemuksen myötä kehittynyt merkitysten taju, on merkitysten välisten yhteyksien ymmärtämisen perusta. Koska analysoidtavat ilmiöt voidaan jäsentää kokonaisuuksiin monesta eri näkökulmasta, vaikuttaa tutkimukseen valittu näkökulma merkityskokonaisuuksien järjestymiseen. Hermeneuttinen tutkimusote merkitsee avointa dialogia tutkimusaineiston kanssa, jolloin aineistoa ei ymmärretä haltuun saaduksi tietovarastoksi vaan keskustelukumppaniksi. Voidaanko tutkimukseni siis

toistaa ja verifioida? Lista tutkimusaineistosta on raporttini liitteenä. Kenen tahansa on siis mahdollista hankkia sama aineisto analysoitavaksi, mutta toisen tekemänä tutkimuksellinen dialogi nostaa todennäköisesti aineistosta esiin erilaisia ulottuvuuksia.

Diskurssianalyysin näkökulmasta analysoitavat tekstit eivät ole yksiselitteisiä, vaan avoimia hyvin erilaisille tulkinnoille: analyysi syntyy tutkijan ja aineiston välisessä vuoropuhelussa, jonka tuloksena syntyy perusteltuja tulkintoja. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 28.) Siksi *“tulkintojen perusteltavuutta ei ole mahdollista todentaa muulla tavoin, kuin seurustelemalla aineistonsa kanssa riittävän tiiviisti ja raportoimalla seurustelun kuluessa kehkeytyneet havainnot”* (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004, 13). Yksi keino osoittaa diskurssianalyysin vakuuttavuus on *tutkimuksen lukijoiden tekemä arviointi*, jolloin tulkinnat altistetaan tarkoituksella kritiikille. *”Käytännössä tämä merkitsee aineisto-otteiden ja tutkijan päättelypolkujen niin huolellista esittämistä, että lukijoiden on mahdollista tehdä niistä omia tulkintojaan.”* (Juhila & Suoninen 2002, 235.) Vaikka tarkastelen aineistoani diskurssianalyttisesti vain kevyesti pohtien ja havainnollistaen, olen pyrkinyt raportissani nostamaan johdonmukaisesti esiin sellaisia lausumia, jotka ovat vaikuttaneet omiin tulkintoihini.

Diskurssianalyttisen orientaation mukaisesti tutkimus nähdään yhtenä puheenvuorona puheenvuorojen ketjussa. Tutkimuksen keskeinen tehtävä on tällöin uuden keskustelun synnyttäminen, ei pyrkimys keskustelun lopettamiseen tarjoamalla kaiken kattavia todellisuuden selityksiä. (Jokinen & Juhila 2002, 85.)

Tutkimustulokseni osoittavat, ettei kirjastoalalla vallitse yhtä, yleisesti hyväksyttyä näkemystä siitä, mitä lasten- ja nuortenkirjastotyön periaatteet ovat. Lasten- ja nuortenkirjastotoiminnan tavoitteet voivat saada hyvin erilaisia tulkintoja riippuen käsitelystä aiheesta, ja yleisesti esitetty mielipide saatetaan kyseenalaistaa tai kumota toisaalla. Monisäikeisyys ei välttämättä merkitse eri toimijoiden vastakkaisia kantoja, vaan erilaiset näkemykset ja tulkinnat käyvät vuoropuhelua merkityksellistämisen tavoista. Tutkimuksellani olen tuonut näkyväksi kirjastoalalla käydyn lasten- ja nuortenkirjastokeskustelun monisäikeisyyden todeten, että monitulkintaisuuden taustalla voi olla laajempia, artikuloimattomia käsityksiä, joiden tarkempi tarkastelu voisi synnyttää yhä enemmän keskustelua lasten- ja nuortenkirjastotyön periaatteista ja siitä, mikä kirjaston rooli muuttuvassa yhteiskunnassa lopulta on.

LÄHTEET

- Alameri-Sajama, R. 2007. Miksi kirjoittaa nuortenkirjastotyöstä? Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 9-11.
- Alameri-Sajama, R. 2007. Tervetuloa sitten aikuisina! Nuoret kirjaston asiakkaina. Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 12-20.
- Alameri-Sajama, R. 2007. Nuorten kirjahyllyt: kirjaston murtovesikokoelma. Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 120-128.
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Vastapaino.
- Berg, K. & Soikkeli, E. 2003. Opinnäytetyön tiivistelmä. Tutkimus lastenkirjastotyöstä Suomessa. Oulun seudun ammattikorkeakoulu. Liiketalouden yksikkö. Opinnäytetyö. <https://leevi.amkit.fi/vwebv/search?searchArg=Tutkimus%20lastenkirjastoty%C3%B6st%C3%A4%20Suomessa%20/&searchCode=TALL&searchType=1>. Viitattu 11.6.2013.
- Björkman, T. 2008. Suojelua vai suodatusta? Internetin sisällönsuodatus yleisissä kirjastoissa. Helsinki: BTJ Finland Oy.
- Björkman, T. 2009. Kielletyt hedelmät – Internet-estot, -kiellot ja -valvonta meillä ja muualla. Teoksessa Verho, S. (toim.) Mediakasvatus kirjastossa. Espoo: BTJ Kustannus ja Suomen kirjastoseura, 45-69.
- Blinnikka, V. 2003. Uudistuva lastenkirjastotyö. Teoksessa Liisi Huhtala, Karl Grunn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.) Pieni suuri maailma: suomalaisen lasten ja nuorten kirjallisuuden historia. Helsinki: Tammi, 148-152.
- Forsten, M. 2007. GAME POINT: Konsolipelihuone kirjastossa. Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 72-79.
- IFLA Libraries for Children and Young Adults Section 2003. Guidelines for Children's Libraries Services. <http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/guidelines-for-childrens-libraries-services-en.pdf>. Viitattu 10.6.2013.
- IFLA Libraries for Children and Young Adults Section. Guidelines for Library Services for Young Adults (Revised). <http://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ya-guidelines2-en.pdf>. Viitattu 10.6.2013.
- Jokinen, A. 2002. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2002. Diskurssianalyysi liikkeessä. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 37-53.
- Jokinen, A. 2002. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2002. Diskurssianalyysi liikkeessä. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 126-159.

Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2004. Johdanto. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2004. Diskurssianalyysin aakkoset. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 9-14.

Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2004. Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2004. Diskurssianalyysin aakkoset. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 17-47.

Jokinen, A. & Juhila, K. 2004. Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2004. Diskurssianalyysin aakkoset. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 75-108.

Jokinen, A. & Juhila, K. 2002. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2002. Diskurssianalyysi liikkeessä. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 54-97.

Juhila, K. 2002. Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2002. Diskurssianalyysi liikkeessä. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 201-232.

Jäppinen, E. 2007. Erilaisia kirjastonkäyttäjiä? Pointti on nuorten oma paikka. Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 21-32.

Kaipainen, A. 2007. Nuoret kirjaston musiikkistudiossa. Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 105-112.

Kirjastolaki 4.12.1998/904

Koivu, I. 2013. Miesasiaa. Kirjastolehti 2/2013, 5.

Kirjastostrategia 2010: tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka. Opetusministeriön julkaisuja 2003: 1. Helsinki: Opetusministeriö, viestintäkulttuuriyksikkö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto.

Laine, T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Chydenius-instituutin julkaisuja 3/2001. Jyväskylä: PS-kustannus, 26-43.

Leppinen, S. 2007. Nuorten elokuvat kirjastossa: laadukkuutta ja vaihtoehtoja. Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 113-119.

Mediakasvatus.kirjastot.fi. Turun kirjamesujen miniseminaari ”Pelataanko vai pelätäänkö?” 4.10.2013 klo 12-16. mediakasvatus.kirjastot.fi/blogit/pirjos/turun-kirjamesujen-miniseminaari-pelataanko-vai-pelätäänkö-4102013-klo-12-16. Viitattu 19.7.2013.

Mäkelä, M-L. 2002. Satuseikkailu kirjastossa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Mäkinen, I. 2011. Informaatiotutkimuksen tie. Teoksessa Serola, S. (toim.) 2011. Ote informaatiosta: johdatus informaatiotutkimukseen ja interaktiiviseen mediaan. 2. painos. Vantaa: BTJ Finland Oy, 11-115.

Mäkinen, I. 2009. 1800-luvun alkupuoli: kohti kansankirjastoja. Teoksessa Mäkinen, I. (toim.) 2009. Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland Oy, 73-135.

Nieminen, J. 2007. Kirjasto ulos! Telttaillemaanko? Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 46-52.

Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015: yleiset kirjastot : kansalliset strategiset painoalueet. Opetusministeriön julkaisuja 2009: 32. Helsinki: Opetusministeriö, kulttuuriyksikkö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto.

Oulun kaupunginkirjasto - maakuntakirjasto. Pienkirjastoauto.
<http://www.ouka.fi/kirjasto/kirja-auki/pienkirj.html>. Viitattu 5.1.2009.

Pervala, T. 2007. Mennääks koneille? Nuorten tietokoneenkäyttö kirjastossa. Teoksessa Raisa Alameri-Sajama (toim.) 2007. Nuortenkirjastotyön käsikirja. Helsinki: BTJ, 80-104.

Rantala, L. & Sinko, P. 2009. Esipuhe. Teoksessa Verho, S. (toim.) Mediakasvatus kirjastossa. Espoo: BTJ Kustannus ja Suomen kirjastoseura, 7-8.

Rantakari, E. & Teinilä, L. 1978. Lastenkirjastojen työmuodot. Teoksessa Anna-Maija Hintikka (toim.) Lastenkirjasto-opas. Helsinki: Suomen Kirjastoseura, 48-67.

Sallmén, P. 2009. Mediakasvatusta vai mediasivistystä kirjastosta? Teoksessa Verho, S. (toim.) Mediakasvatus kirjastossa. Espoo: BTJ Kustannus ja Suomen kirjastoseura, 9-26.

Salonen, K. 1978. Katsaus lastenkirjastotoiminnan kehitykseen. Teoksessa Anna-Maija Hintikka (toim.) Lastenkirjasto-opas. Helsinki: Suomen Kirjastoseura, 7-35.

Salonen, K. 1977. Lastenkirjastotyö. Teoksessa Holmberg et al (toim.) Kirjastonhoidon käsikirja. Helsinki: Suomen kirjastoseura, 232-244.

Suomen kirjastoseura: Kirjastolehden esittely.
<http://www.suomenkirjastoseura.fi/kirjastolehti>. Viitattu 10.6.2013.

Suomen kirjastoseuran vuosikokouksen kannanotto: Lasten ja nuorten kirjastopalveluille on taattava riittävät resurssit. 12.9.1998. Vuosikokous 1998 liite 5. Dokumentti saatu Suomen Kirjastoseuran toimistosihteeriltä sähköpostitse 21.10.2008.

Suoninen, E. 2004. Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2004. Diskurssianalyysin aakkoset. 3. painos. Tampere: Vastapaino, 48-74.

Suoninen, E. 2002. Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 2002. Diskurssianalyysi liikkeessä. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 17-36.

Suhonen, M. 1998. Lapset ja nuoret Kirjastolehden sivuilla. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos. Pro gradu -tutkielma.

Talja, S. 1998. Musiikki, kulttuuri, kirjasto: diskurssien analyysi. Tampere: Tampereen yliopisto.

Teinilä, L. 1978. Lastenkirjastotyön tavoitteita. Teoksessa Anna-Maija Hintikka (toim.) Lastenkirjasto-opas. Helsinki: Suomen Kirjastoseura, 36-47.

Teinilä, L. 1983. Lastenkirjastoista ja niiden tutkimisesta. Teoksessa Tuula Korolainen (toim.) Sininen lamppu: näkökulmia lasten- ja nuortenkirjallisuuteen ja sen tutkimiseen. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutin julkaisuja 3. Tampere: Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti.

Teinilä, L. 1990. Lastenkirjastotyön tavoitteet. Teoksessa Teinilä et al (toim.) Lapsi, kieli ja mieli: lastenkulttuurista ja kirjastosta. Helsinki: Kirjastopalvelu, 167-172.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Varto, J. 2011. Miksi miettiä metodologioita? Teoksessa Holma, K. & Mälkki, K. (toim.) Tutkimusmatkalla: teoria, metodologia ja filosofia kasvatustutkimuksessa. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 13-24.

Vatanen, P. 2009. Mondernin Suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa Mäkinen, I. (toim.) 2009. Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland Oy, 223-289.

Villanen, A. 2011. Lasten- ja nuortenkirjastotoiminnan kehityslinjoja 1900-luvun Suomessa. Tampereen yliopisto. Informaatitieteiden yksikkö. Pro gradu -tutkielma.

LIITTEET

LIITE 1: Tutkielman aineisto

TEKSTIN OTSIKKO

"Ei siitä mitään infoähkyä tule!" Katsaus nuorten mediakulttuuriin	NRO/VUOSI (SIVUT)
"Helppo sanoa, että menkää ulos"	4/2003 (8-10)
"Tämä kirja on tarina, jonka halusin kertoa"	4/2007 (10-11)
Aikuistuva nuori ei ehdi kirjastoon	1/2001 (6-7)
Ammattiryhmien näkymiä kirjastopäivillä	4/2003 (6-7)
Anime: japanilaista animaatiota	5/2005 jäsensivut (3)
Arvot kunniaan!	5/2006 (27)
Entressen kirjasto: Ihmisten tila eikä kirjojen varasto	6/2008 (33)
Fantasiafestari sai pojat paikalle	3/2009 (12-14)
Harmaa harmaampi musta: onko nykyarkkitehtuuri liian ankeata lasten ja nuorten tiloihin?	8/2002 (24-25)
Hollola: Hyviä kokemuksia suodattamisesta	7/2003 (16-17)
Huoli nuorisosta	3/2008 (50)
Imatralla koiranvirkaa hoitamassa	4/2003 (4)
Internetissä ei ole aineistonvalintaa	4/2009 (28)
J. Jokisen eväät tarjoilee lukuvinkkejä	4/2004 (20-21)
Joensuun kansainväliset tiedemessut: tietokirjat kiinnostavat lapsia	8/2004 (16)
Julisteita, julkkuja ja lapsiseksiä	3/2008 (60-61)
Kalseaa vai ei?	4/2004 (11)
Kirjallisuus hoitaa meitä	8/2003 (16)
Kirjasto osaa tukea lapsen kehittymistä	1/2001 (13)
Kirjastoauton kyydissä Tanskaan	1/2001 (8-9)
Kirjastojen verkkosivut lapsille	8/2003 (14)
Kirjaston lasten ja nuorten osasto = pelihalli?	4/2002 (12-13)
Kirjastosta koulun sydän	7/2001 (16)
Kirjastot nuorten suosiossa Pohjanmaalla	6/2004 (22-23)
Kirjastotilat 2005: Kombi & kampus	6/2007 (15)
Kirjatti yhdisti lastenkirjastonhoitajat Pirkanmaalla	7/2005 (17-19)
Kirjavinkkausmaraton 2009	1/2004 (23)
Kirjavinkkejä lapsille verkosta	5/2009 (24)
Klaava niin kuin klautakeinu – kutinaa nauruhermoissa	1/2005 (22-24)
Klassista musiikkia lapsille	1/2001 (14-15)
Kohti parempaa maailmaa	1/2003 (28)
Kolmen seminaarin kierteessä: Vammala-Tampere-Espoo	1/2003 (24-25)
Kombikirjasto	7/2005 jäsensivut (2-3)
Kotikatuna internet	2/2007 (35)
Koulukirjaston mallia	1/2007 (28)
Koulukirjastot avuksi yksilölliseen opetukseen	5/2000 (17)
Kuka pelastaisi koulukirjastot?	5/2000 (13)
Kuopion kaupunginkirjaston kehittämä Nuorten TOP10 kehitysmässä menestykseksi	5/2000 (5)
Kuopion nuoret valitsevat nettiin Top10-listat	5/2008 (24-25)
Kurkistus kuvitukseen: kertaustyyliä, kuvalainoja ja idyllejä – kotimainen lastenkirjakuviutus on moni-ilmeistä	6/2007 (12-13)
Kuvakirjoja pienimmille	8/2004 (10-12)
Käsikirjaston kadonneiden käsien arvoitus	1/2001 (18)
Lapset kysyvät – pystyykö kirjasto vastaamaan	1/2005 (14-15)
Lapsi runon kokijana	1/2001 (5)
Lapsille ja nuorille neljäsosa kirjastokakusta	5/2005 (14-15)
Lasten kanssa romppuja arvioimassa	6/2007 (14)
Lasten kanssa romppuja arvioimassa	1/2000 (22-23)
Lasten kanssa romppuja arvioimassa	4/2000 (20)
Lasten piirrettyjä elokuvia kirjastossa	1/2001 (16-17)
Lentoon lähdössä virtuaalimaailmaan!	1/2004 (26)
Liikettä ja liikutusta: elokuvaohjaaja Kaisa Rastimo elokuvan lukutaidosta	5/2008 (15)
Lohikäärmeen selässä: fantasiakirjallisuus on suosittua, mutta arvostus vaihtelee	1/2004 (6-7)
Lokoisaa luettavaa pienille lukijoille	7/2006 jäsensivut (2-3)
Lukutaito on avaintaito	1/2001 (14)
Läksy-Help	1/2001 (4)
Mediakasvatus kahden kulttuurin välissä	1/2007 (6-10)
Mitä kuuluu yhteistyölle? Koulu ja kirjasto	2/2007 (28-29)
Mitä kuuluu, lastenosasto?	7/2003 (25)
Mitä on mediakasvatus? Mitä medialla tarkoitetaan? Millainen on medialukutaito? Kuka on mediakasvattaja?	3/2004 (26-27)
Monikulttuurisuus nousussa Vantaan kirjastossa	2/2007 (30)
Muutos on positiivinen olotila	4/2001 (18)
Muuttuu mutta mureneeko? Lukeminen nyt	1/2009 (7-8)
Nettikeskustelusta	8/2005 (14-15)
Nuoret diggaa kirjastosta	2/2005 (25)
	6/2007 (14-16)

Nuoret koukuun	1/2007 (12)
Nuoret lukevat sanomalehtiä aikaisempaa vähemmän	4/2000 (10-11)
Nuorille kirjasto on tärkeä	3/2009 (19)
Nuorten kulttuurin hoito & loiste	4/2002 (8-9)
Nuorten kuva kirjastosta: hiljaisuus, pölyisyys, kirjat	2/2009 (20)
Nuorten moninainen mediamaailma	6/2001 (24)
Olavi Sydänmaanlakka: haluttiin yksilöllisyyttä, herätettiin yksinäisyyteen	6/2006 (6-7)
Oman kirjan päivä kouluun!	1/2001 (10-11)
Onko kieli poskessa vai peräti solmussa? Lasten- ja nuortenkirjojen kieli muuntuu ja mukautuu	5/2007 (26-27)
Onko kirjallisuustieto lastenkirjaston sokea kohta?	8/2001 (20)
Opetussuunnitelmia uusitaan – onko kirjasto työssä mukana?	3/2003 (22-23)
Oppimista palveleva kirjasto – osaamisyhteiskunnan avain?	5/2000 (9-11)
Ovatko tietokonepelit vahingollisia?	1/2004 (12-13)
Pakki ja Vimma nimenomaan nuorille	1/2004 (21)
Pedagoginen informaattikko Marjatta Hemming: Vantaalla koulukirjasto sai siivet	5/2002 (12-11)
Peili jäsentää mediatulvaa	1/2004 (22)
Peleillä pojat kirjastoon	1/2007 (20)
Peliholisteista lukutoukkia?	1/20025 (17)
Pia Ronkanen: Oppijan tuki Äänekoskella	1/2002 (12-13)
Puhtia-päiväkirja: 6 keväistä päivää	5/2005 (16-17)
Päivä pienkirjastoauton matkassa	4/2002 (18-19)
Raisa Alameri-Sajama: Mielikuvituksen suurlähettiläs	4/2000 (8-9)
Rautaisannos vauvalle	1/2007 (11)
Riimistä ratinaan: suomalainen lastenruno on moni-ilmeistä ja uudistuvaa	5/2005 (12-15)
Rohkelikot lavalla	1/2008 (24-25)
Roution nuorisotalo ja kirjasto: Rokkii ja biljardii sukkasiltee	4/2002 (10-11)
Ruusula – kirjoitettu kaupunki	8/2001 (19)
Saakelin nuoret!	3/2009 (42)
Saako kirjastossa pelata?	1/2002 (16)
Sadun maailma	5/2003 (10-11)
Sarjakuvavinkkaus: lyhyt oppimäärä	6/2008 (22-23)
Seikkailu kutsuu!	6/2003 (29)
Sellon musiikkikirjasto strategisia tukipisteitä etsimässä	4/2008 (10-11)
Setädit 165 tuntia tien päällä	6/2008 (29)
Sivupiiri.fi	5/2008 (23)
Snadin matkassa	6/2001 (10)
Suojellaanhan hyönteisiäkin	2/2004 (5)
Suomen virallinen satusetä	1/2008 (6-8)
Superkirtsin jatkosuunnitelmat	2/2008 (37)
Superkirtsin syksyn kuulumisia	5/2007 (34)
Tiedonhankintataitojen ohjaamisesta	3/2003 (5)
Tietohingutuksen sietämätön moninaisuus	1/2000 (14-15)
Tietokonepelit kirjastossa	7/2001 (17)
Tulevaisuuden tutkijasta kirjastokonsulenttiin – lastenkirjastopäivä Turussa 4.10.2001	7/2001 jäsensivut (3)
Tulevaisuus alkoi nyt	6/2007 (22-23)
Tuottaako uusmedia uussuomea?	5/2000 (14-15)
Turku: Ei suodatusta, vaan mediakasvatusta	3/2008 (51)
Uudenlaisia lähikirjastoja Ouluun: Ritaharju: koulu, kirjasto, nuorisotoimi ja päivähoito käsi kädessä	1/2009 (17)
Uusissa ympyröissä	1/2009 (19-21)
Vain navigointi on välttämätöntä	5/2000 (12)
Viestintäkasvatusta kirjaston suojissa	1/2004 (11)
Yhteinen arviointihanke – yhteiset ammatilliset keskustelut	3/2001 (20-21)